58. SZÁM

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

58. SZÁM

HIT TUDOMÁNY LELKIÉLET

NEVELÉS IRODALOM

BÖLCSELET JOG

FÖLDRAJZ TERMÉSZETTUDOMÁNY

TÖRTÉNELEM SOCIOLOGIA

ÉLETRAJZ UTIRAJZ

MESZLÉNYI ANTAL DR.

A MAGYAR KATHOLIKUS EGYHÁZ ÉS AZ ÁLLAM 1848/49-BEN

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN TÁRSULAT KIADÁSA

A MAGYAR KATHOLIKUS EGYHÁZ ÉS AZ ÁLLAM 1848/49-BEN

IRTA

Dr. MESZLÉNYI ANTAL

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1928.

Nihil obstat.

Dr. Nicolaus Töttössy
censor dioecesanus.

Nr. 1208.

Imprimatur.

Strigonii, die 22. Maii, 1927.

Dr. Julius Machovich
vic. generalis.

Kiadja a Szent István-Társulat.
Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest.
Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

BEVEZETÉS.

1. Az Egyház a XIX. század forradalmaiban.

A napoleoni háborúk apokaliptikus pusztításainak 1815-ben végeszakadt. Welingtonnak sikerült Európa zsilipjét Waterloonál leereszteni s ezáltal megállítani a húszesztendős emberi vérzuhogást. A császári korona, melyet Korzika nagy szülöttje oly elbizakodottan tett fejére, im' már a porban hever. A büszke császár-vezér, aki trónokat döntött és állított, országhatárokat vont és törölt, embereket emelt és sujtott, most elhagyottan, csupán néhány híve kíséretében imbolyog gályáján Szent-Ilona felé. A nagy karriérnek tehát vége lett s a diadalmas győző cser- és borostyánkoszorúi elhervadtak. Napoleon a távolfekvő szigeten az Óceán mormoló zenéje mellett élheti át még egyszer, de csak memoire-írásban nagyívelésű pályája zenitjét és nadirját.

1815-ben Európa fellélegzett. Az elbitorlott trónok ismét gazdát cseréltek, akiktől a háborúban kifáradt nép új történelmet várt, még pedig könny- és vérnélkülit. Mert eleddig nagyon sokat könnyezett és vérzett az öreg Európa.

A francia forradalom ugyanis tisztán vérrel iródott. Valóban ez is új, de nem jobb kort jelentett. Nem kedvezett másnak, csupán az utca népének, a sans culotte-oknak s amennyiben a nemzet nagy többségére is gondolt,

az csak vagyonkobzást, szabadságvesztést, jogfosztást, száműzést és guillotine-t jelentett. Ezt a rendszert az önpusztulás veszélye nélkül egy nemzet sem kópiázhatta le. Nem kellett a franciának sem. Csak az alkalmas szabadítót várta, hogy jelszavára megdöntse e rémuralmat. Napoleonban látta ezt a megváltó hőst, de az ő jövetele sem jelentette a jobbrafordulást. Hirtelen és szédületes emelkedése megmámorosította s nem gondolt másra, mint a Nagy Sándorok és a Cézárok dicsőségére. Kardjának csörtetésével egymásután nyitotta meg az országok és tartományok kapuit, azonban seholsem látták benne a népszabadítót, hanem ellenkezőleg, az elnyomót. Páristól Moszkváig mindenütt átadták neki a hatalom kulcsait, ám ez a hódolat telve volt hideg vacogással s halk fogcsikorgatással. Féltek tőle, mert hatalmas volt s gyűlölték, mert zsarnok volt. El kellett buknia, mert benne is megtestesült az örök, emberi tragédia : azt hitte, hogy érte, az egyért vannak a milliók s nem ő, az egy a milliókért. Az összeölelkezett hon- és szabadságszeretet végre az ő kardját is darabokra zúzta.

Napoleon sorsa élő mementó volt Európa uralkodóinak. Intő jel, mely arra figyelmeztetett, hogy az önkény előbb vagy utóbb, de biztosan megbosszulja magát. Ez volt az a lecke, amit a koronás főknek okvetlenül meg kellett volna tanulni a lezajlott viharos időkből. Nem nagy kedvet mutattak hozzá. Eleinte ugyan a szent szövetség létrehozásával akartak valami tanulságot felmutatni. Megfogadták egymásközt, hogy a keresztény alapelvek szerint fognak uralkodni. Békét, szeretetet és igazságosságot szolgáltatnak ; jólétet teremtenek, egyetértésben élnek az Egyházzal, azonban a szép igéretekből alig valósítottak meg valamit.

Inkább azon fáradoztak, hogyan lehetne a történelem kerekét visszafelé forgatni? Hadat üzentek tehát a liberális eszméknek, gúzsbakötötték a szabad megnyilat-

kozást. Száműzték a bonapartistákat s a köztársaságiakat. Eltörölték a forradalmi intézményeket, tekintet nélkül jó vagy rossz voltukra. Börtönökbe csukatták a jakobinusokat. Az országokat elárasztották rendőrökkel és kémekkel. Ezek voltak azon pillérek, amelyeken a reakcionarizmus felépült. Az uralkodói abszolutizmus ismét a tetőfokra hágott.

Ez a történelmi visszamenetelés óriási ellenszenvet keltett. A kezek ismét ökölbe szorultak s kezdték titkon fenyegetni a trónokat, oltárokat, uralkodókat s kiváltságosakat. Legnehezebb volt az Egyház helyzete. Az enciklopedisták már rég vörösposztónak kiáltották ki. Hátbatámadta a racionalista felfogás s azóta sem lett nyugta. A francia forradalom egyenesen szíven szerette volna döfni. Jogait és kiváltságait megszüntette, templomait profán célokra lefoglalta, papjait száműzte vagy leöldöste. Ha Napoleon nem is vitte őket a vágóhídra, de nem is kedvezett nekik. Az Egyházat egyszerűen csak eszköznek tekintette céljai elérésére. Jogait ő sem tisztelte. Bár kétízben (1803 és 1812) is kötött vele konkordátumot, ezt azonban akkor szegte meg, amikor jónak látta s úgy ahogy egyéni érdeke kívánta. A sérelmeket VII. Pius pápa (1800—1823) fogságravetésével (1809) tetőzte be.

Természetes, hogy az ily bánásmód után az Egyház is örült bukásának s rajta volt, hogy a restauráció után őt is visszahelyezzék korábbi jogaiba és kiváltságaiba. Ezzel még jobban magára haragította a radikálisokat, akik a legsötétebb reakcióval vádolták. Pedig nem volt igazuk, mert az Egyház nem volt reakcionárius az ő értelmezésükben. Igazolja ezt VII. Pius vonakodó magatartása a szent szövetségtől, melybe nem lépett be titkon vallott politikája miatt. Azt pedig senkisem veheti rossz néven, hogy védte jogait, hisz ezt mások jogsérelme nélkül tette, ami nemcsak szabad volt, hanem morális kötelessége is.

S mégis a többi kiváltságosakkal támadták őt is. Még pedig azért, mert az ő helyzete is különleges volt. A XIX. század tendenciája pedig odairányult, hogy a társadalmi és osztálykülönbségeket nivellálni kell s a hierarchikus-arisztokrata társadalom helyét a kiegyenlítésre törekvő demokratizmusnak kell elfoglalnia.

A kiegyenlítésre való törekvés magában véve nem ellenkezik az Evangélium szellemével. Bellarmin szerint a legtöbb hittudós is megegyezik abban, hogy az Istentől az emberekre ruházott kormányhatalom monarchikus, ezt azonban mérsékli az arisztokratikus és demokratikus elem.[1] Csakhogy ezt a kiegyenlítési elméletet nem volt hajlandó a XIX. század liberalizmusa elfogadni. Ő a demokratizmus kiemelésével s a monarchák és arisztokraták háttérbeszorításával szerette volna az egyensúlyt helyreállítani. Mégpedig különös módon : egyesek jogfosztásával akart másokat jogokhoz juttatni, ami aztán szöges ellentétben áll az Evangélium minden sorával.

A liberális tantétel a kiváltságtalanoknak lett kedvelt dogmája s mind több hívőt toborzott magának. Egyenlőre az uralmon levők még elég feszesen tartották kezükben a kormánygyeplőt, de lassankint engedni kellett a tömegerőnek. Az elégedetlenség széltében-hosszában nőtt s a zsarátnok fehéren izzott a titkos társulatok kohóiban. A német Burschenschaftok, a francia szabadságlovagok, az olasz karbonárik, a görög hetairák mind egy célért dolgoztak, csupán különböző országokban. Elsősorban az uralkodói önkénynek üzentek harcot, miközben véresre sebezték az Egyházat is.

Az 1820. év a forradalmi idők leplezetlen kezdete. A déli államok mind felkeltek, hogy uralkodóikat alkotmányosságra kényszerítsék. Madridban már újév napján fellázadt a katonaság. VII. Ferdinánd (1814—1833) ugyanis az

[1] Moulart : Az Egyház és az állam. I. k. 26. l.

Egyházra s az államra egyaránt veszélyesnek tartotta az 1812-iki cadixi alkotmányt s ezért eltörölte. De helyébe nem léptetett jobbat, hanem merev abszolutizmussal kormányzott. Elhallgattatta a szabadkőműveseket, szigorúan bánt a liberálisokkal, de ugyanekkor feltünően kegyelte az Egyházat. Ezzel még jobban elmérgesítette a helyzetet s ennek tulajdonítható, hogy az újévi forradalom tisztán antikatholikus irányú lett s teljes három esztendőn át sanyargatta az Egyházat.

Első dolga volt, hogy megszüntette az inkviziciót, száműzte a jezsuitákat s körülbelül 800 kolostort lefoglalt. Midőn ez ellen tiltakozott püspöktársaival a valenciai érsek, őt is halálra kereste. A régi rendhez ragaszkodó főpapokat megfosztotta javadalmaitól s helyükbe olyanokat ültetett, akik rokonszenveztek az alkotmányellenes újításokkal. Giustiniani pápai nuncius vonakodott ezek megerősítését a Szentszéknél kieszközölni, mire őt eltávolíttatta Spanyolországból, a diplomáciai viszonyt pedig megszakította a pápai udvarral. Most már alig akadt valaki, aki mérsékelni merte volna. Ha a honi papság közül valamelyik felemelte tiltó szavát, azt könyörtelenül a vérpadra küldte. A «kortezia» zabolátlanul garázdálkodhatott. Az Egyháznak nem volt olyan belügye, amelybe bele ne szólt volna. Újítani akart még a szentmise, gyónás és prédikálás terén is.[1] Spanyolország tehát 1820-ban durva zárójelbe tette hajdan büszke katholikus jelzőjét.

A spanyol felkelés forrongásba hozta a félsziget nyugati részét, Portugáliát is. A forradalom egyházi rombolása itt is azonos volt a föntebbivel. Vagyonát állami tulajdonnak minősítette, kolostorait lefoglalta, papságát kiüldözte. S mindezt VI. János (1816—1826) királyi aláírásával még szentesítette is (1821 okt. 1).

[1] Hergenröther J.: Spaniens Verhandlungen mit dem röm. Stuhle. (Archiv für kath. Kirchenrecht.) 12. k. 385. l.

Erre az évre esik a nápolyi karbonárik forradalma is, amely I. Ferdinánd (1815—1830) önkényessége s az erős osztrák befolyás következtében tört ki. Az eredmény itt is a spanyol alkotmány diadala lett. A következő évben (1821) Piemont mozdult meg, azonban I. Viktor Emánuel (1814—1821) annyira gyűlölte a junta forradalmi újításait, hogy inkább lemondott, semhogy azokat jóváhagyja. Öccséé a szomorú dicsőség, hogy a spanyol alkotmány szerint rendezkedhetett be.

Az 1820-as év forradalmi történetét a görögök szabadságharca .fejezi be. A mozgalom élére Ypsilanti herceg állott, hogy megmentse nemzetét és vallását a török szolgaság alól. Vállalata nem vezetett eredményre, épen fajtestvéreinek teljes részvétlensége miatt. «Szent seregét» szétverték, őt pedig Metternich Munkács várába csukatta. Ez a szigeti görögség önérzetét is mélyen sértette s most már ő is segítségére jött a szárazföldieknek. Azonban egyesült erejük is kudarcot vallott. S tettükért szörnyen meglakoltak. Konstantinápolyban ősz patriarkájukat, Gergelyt 1821 húsvétvasárnapján a főoltártól elráncigálták és három érsekkel s nyolc püspökkel a templom főbejáratára felakasztották.

E szörnyű cselekedetet valóságos keresztény mészárlás követte. A janicsárok a köznéppel vetekedtek a vérontásban, a templomok megszentségtelenítésében és kirablásában. A szultán parancsára sok gazdag fanariótát is kivégeztek s javaikat lefoglalták. Ez az embertelenség nemcsak a fővárosban dühöngött, hanem a vidéken is: Drinápolyban, Thessalonikában, Szmirnában, a kisázsiai partokon, Kréta és Ciprus szigetén is.[1]

A vérbosszú azonban csak olaj volt a tűzre. Nem vette el a keresztények harci kedvét, ellenkezőleg, még jobban felajozta. Megritkított soraikat biztatta az északiak

[1] Holzwarth F. J.: Világtörténet IX. k. 397. l.

rokonszenve is. Igaz, hogy a hivatalos világ az ő szabadságharcukat is, miként a többi nép felkelését, a közönséges forradalom nevezőjére hozta. De ezzel csöppet sem törődtek. Hisz ekkor már lángbaborult egész Dél-Európa s vésztjóslóan harapódzott a tűz Észak felé is. Metternich megpróbálta lokalizálását. Az olaszokat leverette az osztrák, a spanyolokat a francia s a görögöket a török katonasággal. A béke mégis csak látszólagos volt. S ha Metternich nyugodtan dörzsölte kezét, hogy rendet teremtett, hát tévedett. Az európai politika levegője csupán tikkadt volt, a szélcsend vihart jósolt. A lelkek nem csillapodtak le, legfeljebb csak időlegesen elpihentek, hogy adott alkalommal gyökerestül felforgassák a mesterséges békét.

Az 1830. évig terjedő decennium az apróbb csatározások korszaka. A reakció apálya váltakozott a forradalom dagályával, de európai veszedelemmel nem csapott ki medréből. Az 1830. év lett a határjelző s a déli súlypont áttevődött a kontinens középső és északi részére.

A vezetőszerepet Franciaország vette kezébe. Uralkodóinak kapkodó és következetlen politikája, a kamara pártokra bomlása s azoknak éles ellentétű pártállása, az ultra-royalisták bosszúállása a bonapartidákon, a liberálisok harci riadója az Egyház ellen, mind meleg esőként érlelte a forradalmi termést. Nem váratott magára soká. Az 1830. évben oly hirtelen bújt elő, mint ahogy a ciklon jön, hogy megtépázza a csak a multon élősködő francia gloire-t. Megelőzték persze kisebb-nagyobb viharok, melyek előidézésében kétségtelen nagy szerepe volt az ingataglelkű XVIII. Lajosnak (1815—1824) s a politikailag iskolázatlan X. Károlynak (1824—1830) is.

Békét akart s mégis háborúságot hozott már az 1814. évi alkotmány is. A képviselőválasztás megszorítása, a «la chambre introuvable»-lal gúnyolt prairek kamarája

mind szította az elégedetlenség tüzét. Richliene kormányelnök kiméletlen szigorral akarta elfojtani. Üldözte tehát az ellenzéket, a napoleonidákat, börtönre vetette vagy száműzte Franciaország sírásóit: a király és nemzetgyilkos konventtagokat. Szigorú cenzurával szájkosarazta a radikális sajtót. Amivel azonban megbocsáthatatlan bűnt követett el az ellenzék szemében, az az Egyháznak tett koncessziója volt. Azt sem nézte jó szemmel, hogy XVIII. Lajos ismét visszahelyezte államvallási jellegébe. Most pedig eltöröltette a házasság felbonthatóságáról szóló törvényt, szót engedett neki az ifjúság nevelésében, sőt Chateaubriand sürgetésére még ingatlanok szerzésére is kapott engedélyt.[1] A továbbiak folyamán törvénybe lett iktatva a vasár- és ünnepnapok megülése, az úrnapi körmenet megtartása, a tábori papok ismételteni alkalmazása, szemináriumok visszaállítása, a tehetségesebb papnövendékek ösztöndíjszerű jutalmazása s a szulpiciánus szerzetesek visszahívása.[2]

A liberálisok ezt a rendszert ultramontanizmusnak bélyegezték s harcot indítottak ellene. Kisebbségük miatt a parlament erre nem volt alkalmas, ezért kint kezdték meg. Számításuk be is vált, mert izgatásukra az utca népe megmozdult s fenyegetve követelte a miniszterelnök távozását s a parlamenti választások kiírását. Ez meg is történt 1819 december 27-én. Ekkor a szabadelvű Decasese gróf került a kabinet élére. De az ő keze sem volt szerencsésebb elődénél, mert ő meg tisztán saját párthíveit kegyelte. Ezzel elvesztette a király bizalmát, magára haragította a konzervatívokat, akik Berry herceg meggyilkolásának (1820 február 13) okát is engedményeiben látták. Igy hát neki sem volt maradása, helyét visszaadta Richliene hercegnek, akitől viszont 1822-ben fegyvertársa Villele örökölte.

[1] Rapaics R.: Egyetemes Egyháztörténelem. III. k. 578. l.
[2] U. o.

Villele hat esztendeig tartotta kezében a kormányelnöki pálcát mereven és megingathatatlanul. Bázisát a jobbpárt alkotta s ezért a balpártiak fordultak el tőle. Reményeikben már akkor csalódtak, amikor nem akarta mérsékelni X. Károly konzervatív és egyházias politikáját. Nyílt hadüzenetnek vették a király ünnepies nyilatkozatát az 1825 május 29-iki koronázás alkalmával, amikor a rheimsi székesegyházban kijelentette, hogy mint Isten kegyelméből való király, a régi, az Egyházon nyugvó monarchia szellemében szándékozik uralkodni.[1] Számukra ez a legkellemetlenebb beköszöntő volt, annál is inkább, mert Károly nemcsak beszélt, hanem tett is. Mindjárt uralkodásának első évében kibocsátotta az ú. n. sacrilegiumi törvényt, mellyel a vallást és az Egyházat védte a támadásoktól. Azután számos kolostort alapított, hogy a keresztény katholikus világnézet minél erősebb sugarakban érje a forradalmak és háborúk által felperzselt lelkű gall népet. Kapóra jött a jubileumi esztendő (1825) is, melynek ünnepiessé tételét szintén elősegítette.[2]

Mindezt nyílt kihívásnak tekintették, de ami végleg elkeserítette őket, az az emigránsok kártalanítása s a jezsuita kérdés volt. X. Károly ugyanis a mindenükből kifosztott emigránsok kártalanítására még 1824-ben ezermillió frankot szavaztatott meg. A jezsuitáknak pedig megengedte, hogy püspöki szemináriumokban taníthatnak, mégpedig nemcsak papnövendékeket, hanem világi ifjakat is. E két momentumot használták fel a támadásra. Éktelen lármát csaptak a parlamentben és a sajtóban. Minősíthetetlen módon gyalázkodtak. Az emigránsokat teljesen «romlott fajzatnak» nevezték, akik miatt a nép legszegényebb fiaitól akarják elvenni az utolsó falatot is. Kérlelhetetlenül követelték a jezsuiták

[1] Holzwarth: i. m. IX. k. 444. l.
[2] U. o. 445. l.

száműzését, mint akik a kormány minden hibájának okai s csak arra törekednek, hogy Franciaországot a felvilágosodottság és szabadság gyümölcseitől megfosszák.[1]

Riasztó revolverezésükre hiába felelt a kormány nyugodt és tárgyilagos érveléssel. Figyelembe sem vették, sőt még jobban lármáztak. Végül is Villele beadta lemondását, hogy a helyébe jött Martignac elégítse ki a sajtó s az elámított nép követelését. 1828 június 16-án megjelent két kir. leirat. Közülük az egyik a tanerők alkalmazását korlátozta, amennyiben kimondta, hogy csak az a tanár kaphat katedrát, aki semmiféle törvényesen be nem vett kongregációnak nem tagja. A másik pedig a tanulók számát redukálta, amikor a szemináristák létszámát 20.000-ben állapította meg, az externistákat meg eltiltotta ez intézetek látogatásától.[2]

Mindkét rendelet éle a jezsuiták ellen irányult. De még ezzel sem érték be. A nemesi, illetve emigráns és jezsuita kérdést továbbra is napirenden tartották. A pártok pro és kontra érveltek mellettük és ellenük. A liberálisok keveselték az engedményt, a konzervativok meg sokallták A perpatvarnak a vége ismét kormányválság lett. Martignac távozása azonban nem a béke közeledtét jelentette, hanem a forradalomét. Az utód. Polignac személye ugyanis nem volt alkalmas arra, hogy hazájának politikai zürzavarát lecsendesítse. Már kabinetjének összeállítása sem volt szerencsés. Mellette főleg Labourdonnay belügyminiszter s Bournon tábornok hadügyminiszter voltak népszerűtlenek. Az ultrák e triászának a legnemesebb intenciójára is «pereat»-ot kiáltott a számban és erőben izmosodó ellenzék. Útját mindenütt keresztezte. Bretagneban társulatot alakított a kamarák megszavazása nélkül kivetett különleges adók eltörlésére A kormány támadására beszervezte egész Franciaország megfelelő

[1] Holzvart: i. m. IX. k. 445 l.

[2] Rivaux: Cours d'histoire ecclesiastique. III. k. 418. l.

néprétegét, az ú. n. «Aide toi et le ciel t'aidera» (segíts magadon s az Isten is megsegít) társulatba. Kormánya miatt sokat vesztett nimbuszából a király is. Világos bizonyítéka ennek a képviselőház felirati válasza, melyet az uralkodó 1830 március 2-iki megnyitó beszédére adott. Kijelentette benne, hogy a népjogok védésében a végletekig harcol a kormány ellen.

Ez a karakán hang annyira bántotta a királyt, hogy május 16-án feloszlatta a képviselőházat s új választást iratott ki. Tette ezt annál bátrabban, mert ez időtájt kedvező harci hírek érkeztek a kabilok földjéről, Algirból s azt hitte, hogy ez megerősíti Polignac helyzetét. Nem így történt. A választás ismét az ellenzék javára s a kormány hátrányára dőlt el. Sőt mi több, 64 taggal gyarapodva az ellenzék alkotta a többséget.

A király most súlyos dilemma előtt állt. Vagy elbocsátja kedvelt minisztériumát, vagy pedig újból feloszlatja a még össze sem ült képviselőházat. Az utóbbit választotta. Július 25-én St. Cloudban minisztertanács volt, melynek határozatát a másnapi Moniteur hat rendeletben hozta. Az első radikális lapletiltásokat és sajtórendszabályokat tartalmazott. A második a képviselőválasztás újabb szűkítését hozta. A harmadik és negyedik a kamarákról, az ötödik és hatodik a kinevezésekről szólt.

Amikor a Moniteur (jún. 26) közhírré tette e királyi rendelkezést, miként a megzavart darázsboly, úgy dongott Párizs elégedetlensége. Ezzel nem számolt eléggé a király. Pedig a jelekből észre kellett volna vennie, hogy a forradalmi torlaszok már épülőfélben voltak a lelkekben, június 27-én pedig készen álltak az utcákon is. A diákok, a munkások s a hűtlen katonák harcvonalba szálltak s három nap elég volt arra, hogy X. Károly kormányával együtt eltávozzék.

A győztes forradalom a mimikrilelkű Lajos Fülöpöt (1830—1848) emelte a Bourbonok trónjára. Vele csak

újabb fejezettel iródott tovább a véres történelem. A francia katholicizmus újabb megpróbáltatás előtt állt. Az új alkotmány szerint elvesztette államvallás jellegét s tilalomfát kapott közéleti szereplésére is. Működését tisztán a templomra korlátozták. Sőt még ebben is megrövidítették, mert Fülöp lefoglalta a St. Genovefe székesegyházát s azt újra pantheonná alakította.[1] A vallásellenes szellem még nagyobb tért hódított, mint azelőtt. Nemcsak az irányító körök, de maga a köznép is rálépett arra a szomorú útra, amely a mai vallástalan állapothoz vezetett.[2] A teljes lelki eldurvulásról 1831 február 14-én, farsangnapján tett tanuságot a párizsi maskarás nép, amikor betört a St Germain l'Auxerroisi templomba, megzavarta a legyilkolt Berry hercegért tartott rekviemet, a felszerelést összetörte s azután nekiment Quélen érsek palotájának s azt vandál módra lerombolta. S mindezt a kormány tétlenül nézte. Nem szabad tehát csodálkoznunk, ha az Egyház ennek az új érának a bemutatkozását barátságtalanul fogadta, igaz, hogy az erkölcsi tiltakozáson kívül mást nem tehetett ellene.

A júliusi forradalom tehát szomorú jeladás volt az Egyház számára. Az egykor legkeresztényibb ország nem tudott már ellenállni a forradalom árjának, sötét mintakép lett, melyet a többi országok is elkezdtek utánozni. Úgy látszik a forradalom lélektanához tartozik, hogy az nem tud elszigetelten megmaradni, hanem korlátlanul száguld a szélrózsa minden irányába. Igy lőn ez a jelen esetben is. A franciák példája legelőször az I. Vilmos (1815—1830) alatt egyesített németalföldi királyságot mozgatta meg. Az eredmény Hollandia és Belgium szétválása lett. Ezt sem a belgák, sem pedig

[1] Rivaux : i. m. 430. l.

[2] Hogy csak egyet említsek, Páris 3 millió lakosságából nincs megkeresztelve 1 millió. Tóth Tihamér : Részletek a párizsi pasztorációból. Egyházi Lapok. 1925. 10. sz. 121. l.

a hollandok nem bánták meg, hisz egyesítésük nagyon is erőszakolt volt.

De az Egyháznak sem kellett itt a forradalom vívmányaitól tartani, mert ránézve is az egyszer áldásos lett. I. Vilmos ugyanis mindent elkövetett, hogy a katholicizmust inferioritásba sülyessze. Mindenekelőtt nevelési munkáját akadályozta meg. Bezáratta kollégiumait és szemináriumait s ezek helyett Löwenben nyitott egy bölcseleti iskolát. A mechelni katholikus egyetem ellensúlyozására három protestánsat alapított. Beleszólt a papság és szerzetesség belügyeibe, ez utóbbiaknak megszabta a létminimumát. Kötelezővé tette a francia organikus hitcikkelyeket. S mikor ezen jogtalanságok láttára a hitvalló lelkű genti püspök, de Broglie felszólalt, száműzte.[1]

A buzgó belga katholikusok ökölbeszorított kézzel tűrték mindezt s csak az alkalmas pillanatot várták, hogy mikor szabadulhatnak meg e fojtogató gyámság alól. A júliusi forradalom meghozta ezt a várva-várt alkalmat. Mint egy ember, úgy keltek fel valamennyien s követelték az egyházellenes intézkedések megszüntetését. Ez be is következett. Az Egyház kezéről letöredeztek a bilincsek, a papságot a solidairek (egymásért kezeskedők) hitetlenségén kívül mindenki gyámolította munkájában. Egymásután telepedtek le a férfi és női szerzetesrendek, hogy a krisztusi munkát elősegítsék. Elültették a valláserkölcsi élet magvát, mely hatalmas fává terebélyesedett ki s melynek jótékony gyümölcseit épen napjainkban láthatjuk és tapasztalhatjuk.

Európa vallási nagy sivatagában ez volt az egyetlen hely, ahol az Egyház oázisként kizöldülhetett. A többi államokban továbbra is prometheusi harcot kellett vívnia. A németek a júliusi forradalom hatása alatt szintén alkotmányt követeltek uralkodóiktól, de mikor

[1] Roskoványi Á.: Monumenta Catholica. III. k. 733. l.

arról volt szó, hogy az Egyháznak is meg kell adnia a magáét, akkor mereven elzárkóztak. Sőt azon voltak, hogy Napoleon 1803-as szekularizációját teljesen kiépítsék. S ebben egyik fejedelem sem különbözött a másiktól. Mert bár időközben a Szentszékkel kötöttek konkordátumot, sőt azt meg is újították, de sohasem tartották meg. Továbbra is egyházellenes szellemben kormányoztak, ahol csak lehetett, megrövidítették és gátolták az Egyház működését és szabad megnyilvánulását. Nem csökkenti állításunk értékét I. Lajos (1825—1848) bajor uralma sem, hisz ő is csak addig kedvezett neki, míg saját érdeke kívánta. Mikor azonban megrótta botrányos életét Lola Montez nevű spanyol táncosnővel, teljes erejével ellene fordult s a leglehetetlenebb rendszabályokkal akarta megbéklyózni.

S ez így volt a többi tartományban is. Amikor felszólaltak ellene a püspökök, egyszerűen megfosztották őket állásuktól s a börtönbe vetették. Így járt többek közt Droste-Vischering Kelemen kölni érsek és Dunin Márton gnezen-pózeni érsek, mert a vegyesházasság kérdésében erősen védelmezte Egyháza álláspontját s megtámadta a kormány kereszténytelen politikáját.

Kedvezőtlen volt az Egyház helyzete a schweizi kantonokban is. A júliusi forradalom itt is a radikálisokat emelte uralomra, akik hadat üzentek nemcsak a katholicizmusnak, hanem a többi keresztény felekezetnek is. Négyévi harc után megalkották 1834-ben az ú. n. bádeni konferencia cikkelyeket, amelyek létében támadták meg az Egyházat. A papságtól állami eskűt követeltek, melyben még a gyónási titok elárulására is kötelezni akarták őket. A kolostorokat részint lefoglalták, részint pedig kihalásra ítélték. Életbeléptették a jus placetumot, a pápai nunciust kitiltották Luzernből. A szerzeteseknek nem engedték meg, hogy külföldi főnökeikkel érintkezhessenek. Az iskolákat laicizálták, a vallásos világi- és paptanároktól

megvonták a taníthatási jogot. Állásvesztésre ítélték az állami esküt megtagadó papokat is. A püspökök a hívekkel egyetemben felszólaltak ez ellen, de az eredmény az lett, hogy az előbbieket elzárták, az utóbbit pedig katonai beszállással büntették hitvalló megnyilatkozásáért.[1]

A katholikus schweiziekben ez mérhetetlen elkeseredést szült. Csak az alkalmas vezér eljövetelét várták, hogy felkeljenek a kereszténye llenes kormányzat ellen. Ezt köszöntötték az egyszerű ebersoli vendéglős személyében, Leu Józsefben. Ő állt az elégedetlenek élére s meg is buktatta a luzerni kormányt. Első dolga volt, hogy megsemmisítette a bádeni cikkelyeket s visszaadta Luzernnek katholikus jellegét. Az iskolákba is újra bevitette a vallásos szellemet, visszahivatta a jezsuitákat. Ezt már nem tudták ellenfelei megbocsátani, összeesküdtek ellene s éjnek idején, 1845 július 19-én orozva meggyilkolták.[2] Mártirhalált halt katholicizmusáért.

Állandó küzdelem volt a sorsa a lengyel katholicizmusnak is. Az orosz skizma pillanatig sem tudott megnyugodni abban a törekvésében, hogy a görög katholikus ruthénokat s a római katholikus lengyeleket önmagába ne olvassza. A grodnói szerződés (1773) ugyan biztosította mindkét szertartású katholikusok szabad vallásgyakorlatát, az egyházi javak, jogok és kiváltságok tiszteletbentartását, de mihaszna, ha nem tartották meg. Szisztematikusan dolgoztak azon, hogy Orosz- és Lengyelország unizálása vallásilag is megtörténjék. I. Pál (1796—1801) és I. Sándor (1801—1825) szelídebb eszközökkel, de I. Miklós (1825—1855) már az erőszaktól sem riadt vissza, főleg a forradalmi kísérlet (1830 nov. 29) után az orosz cél elérésében. Sajnos, ebben segítették oly férfiak is, mint Siestrzen-

[1] Scharpf: Vorlesungen über die neueste Geschichte. II. k. 213. l.
[2] U. o. 216. l.

cewicz Szaniszló mohilevi latinszertartású érsek, Sziemaszkó József litvániai görög szertartású püspök s Lusinszky Antal fehéroroszországi püspökhelyettes. A katholikus Lengyelország skizmatizálásában jelentékeny része volt e három férfiúnak. Ha más bűn nem is terhelné őket, az mindenesetre, hogy még jobban felbátorították a cárt a forradalom letörése után tervbe vett rendszabályainak a végrehajtásában.

I. Miklós az ú. n. «szervező rendszabályban», az új lengyel alkotmány ezen gyászos kodexében, ismét biztosította a lengyel nép vallásszabadságát, a katholikus Egyház sérthetetlenségét, sőt mint a többség vallását, a kormány különös jóindulatáról biztosította.[1] Ámde ez a szankció sem ért többet vagy kevesebbet, mint a grodnói. A katholikus Egyház továbbra is mostoha elbánásban részesült. Először is 291 kolostorából törölt 202-t. Külön kormányengedélyhez kötötte a szerzetbe és a szemináriumba való belépést. Korlátozta a papság személyes szabadságát, még lakóhelyéről sem távozhatott el bejelentés nélkül, sőt még a szomszéd plébánián sem fungálhatott, mint kisegítő. Cenzurázta az egyházi beszédeket. Súlyos feltételekhez kötötte a templomépítést. Vagyonelkobzással ítélte a skizmából való kitérést, viszont a katholikus vallás elhagyását különböző kedvezéssel elősegítette. Az igérgetésnek és zaklatásnak az lett az eredménye, hogy bizony a görög- és latinszertartású katholikusok tömegesen tértek át. S ebben főleg az előbbiek vezettek. Sziemaszkó ugyanis 1839 február 12-én egy 1305 görög katholikus lelkész által aláírt memorandumot nyujtott át I. Miklósnak, melyben az orosz államegyházba való felvételét kérte.[2]

Hogy a katholikus Egyház minél jobban elerőtlenedjék,

[1] Theiner: Die neuesten Zustände der kath. Kirche bei der Ritus Russlands 310. l.
[2] U. o. 396. l.

betöltetlenül hagyta a püspöki székeket, állami kezelésbe vette birtokait, több szemináriumot bezáratott, a megmaradtakat pedig államilag centralizáltatta. Évről-évre csökkentette a kolostorok számát. Beleszólt a liturgiába, az imakönyvek szerkesztésébe stb.[1] Így festett az Egyház sorsa Lengyelországban az 1830-as forradalom után. A szentatya, XVI. Gergely (1831—1846) felemelte tiltó szavát s Miklós meg is igérte, hogy az áldatlan helyzeten segít, de nem tette. Az 1847-ben megkötött konkordátum sorsa Keleten is ugyanaz volt, mint Nyugaton.

Jólehet a júliusi forradalom következtében inkább csak Középeurópa rengett, téves volna azt hinni, hogy a déliek az 1820-asban már kifáradtak s őket érintetlenül hagyta. Nem! Ellenkezőleg, csak új tápot adott, hogy a pernye alatt lappangó tűz újra lobbot vessen. Spanyolország újra 1834-ben mozdult meg. Ürügyül szolgált az akkor kolerajárvány, mely százával szedte áldozatait. Bűni baknak erre a progresszisták a papokat és szerzeteseket szemelték ki. Az egyszerű néppel elhitették, hogy a szerzetesek megmérgezték a kutakat, ezek pedig az embereket s az elkeseredett tömeg borzalmas népítéletet tartott az ártatlanok százain. Utána Mendizabal miniszter számszerint körülbelül 900 női és férfi kolostort eltörölt, csupán az irgalmasoknak, a piaristáknak, s a misszionáriusok három kollégiumának kegyelmezett meg. Az 1820-as forradalomból megmaradt egyházi javak legnagyobb részét lefoglalta s nemzeti tulajdonnak nyilvánította. A kortezia beleszólt az egyházi funkcióba is. Eltörölte a papi tizedet s az Egyház megreformálására külön bizottságot szervezett.[2]

Újabb megrázkódtatás az 1840. évi szeptemberi forradalomban érte. Amit az előbbi kettő még meghagyott,

[1] Gams: Geschichte der Union. 566. l.

[2] A pápa allokuciója 1841 márc. 1. Roskoványi Á.: Monumenta Cath. II. k. 416—423. l.

azt elpusztította ez. A győztes forradalom fáklyavivői elsősorban megszüntették Mária Krisztina régensségét s helyébe az ultraprogresszista Espartero herceget tették a kiskorú II. Izabella királyné mellé. Az új régens egyik legelső rendelete a Szentszékhez szólt, melyben a legkíméletlenebb gúnnyal s legparlagibb hangon felelt XVI. Gergely 1841 március 1-én kiadott allokuciójára, melyben óvást emelt az egyházellenes spanyol törvények miatt. Ezután következett a még megmaradt papok üldözése. Közülük sokat száműzött, másokat nem engedett egyházi szolgálatra s a megmaradt csekély egyházi vagyont is teljesen lefoglalta. Ezenkívül Alonzo igazságügyminiszter 1842 január 20-án egy 14 cikkelyből álló törvényjavaslatot nyujtott be, mely Spanyolország teljes elszakadását jelentette Rómától. Ki volt benne mondva, hogy a spanyol nemzet a pápa fenntartott jogait el nem ismeri. Rómába pénzt küldeni vagy a Szentszékhez bármiféle kegyelemért fordulni nem szabad. Az onnan érkező pápai iratokat 24 órán belül ki kell szolgáltatni. Házassági akadályok kérdésében a világi bíróság fog dönteni. A püspöki szék betöltése a XII. toledói zsinat 6. kánona szerint (a pápától függetlenül) fog szabályoztatni. Ellenszegülő püspökök számüzetéssel sujtandók.[1]

Ez az igazságtalan egyházüldözés felkeltette a jobbérzésű laikusok részvétét, melyet növelt XVI. Gergelynek 1842 február 22-én kiadott «Catholicae religionis causa» című Enciklikája is. Fájdalmasan panaszolta benne azt a tomboló vihart, amely oly kiméletlenül tépázza a spanyol katholicizmust s kérte az összkeresztények imáját érette.[2] A kormány persze eltiltotta az Enciklika közlését, úgyhogy titokban kellett kézről-kézre adni. A nép megértette, felébredt véres álmából, elpártolt kor-

[1] XVI. Gergely 1842 febr. 22-iki Encyclicája. Roskoványi: i. m. II. k. 431. l.
[2] U. o.

mányától s visszaállt Egyházához. 1843-ban Espartero megbukott, II. Izabella nagykorúvá lett s így annyi balsors után végre szebb napok derültek a spanyol katholikus Egyházra.

Társországa, Portugália szintén hűségesen követte az üldözések terén. Virágkorát érte Don Pedro uralma alatt, aki mindenben elődje nyomán haladt. A diplomáciai viszonyt a Szentszékkel ő is fölbontotta, a pápai nunciust elűzte, öccse, Don Miguel által kinevezett püspököket állásuktól megfosztotta, a patronátust megszüntette, a papitizedet eltörölte a kolostorokat pedig javaival együtt lefoglalta a kincstár számára. Az elűzött és bebörtönözött papok helyét liberális és szabadkőműves szelleműekkel töltötte be s mikor ezektől a Szentszék megtagadta a juriszdikciót, még ádázabb gyűlöletre gerjedt ellene.[1]

Szerencsének mondhatjuk, hogy az isteni Gondviselés rövidre szabta Don Pedro életét († 1834), mert különben még jobban megtépázta volna az Egyház évszázados fáját. A nagykorusított Mária szakítani akart elődeinek ismert politikájával, azonban a kortezek közt annyi liberális és szabadkőmüves volt, hogy jóakaratánál tovább nem tudott jutni. Kedvezőbbre csak a 80-as években fordult az Egyház sorsa.

A karbonárik 1831 február 4-én tettek újabb kísérletet szabadelvű álmaik megvalósítására. Forradalmukkal most nem mentek sokra, mert Ausztria leverte. XVI. Gergely pedig úgy akarta leszerelni az elégedetlenséget, hogy üdvös reformokat léptetett életbe egyházi államában. De a forradalmároknak ez sem tetszett. Tovább folytatták aknamunkájukat s várták az újabb forradalmak esztendejét, 1848-at.

Ebben az évben ismét a franciáké volt a kezdés dicsősége. Az orleánsi uralom vérben fogant s abban is múlt ki.

[1] Holzwarth : i. m. IX. k. 539 l.

A Bourboun trón tragikumát örökölte az orleánsi utód is. Gyenge jellem volt minden nagyvonalúság nélkül. Hiányzott tehetsége s nem volt ereje a királyi terhek viselésére, ezért 18 évi kínlódás után elhagyva és megbukva lépett le az élet drámáinak királyi trónjáról. A királyok azon fajtájából való volt, aki sohasem mert kemény ököllel lecsapni az erőszakos követelődzésekre, hanem félve és remegve mindig engedett. S népe már annyira pathológikus volt politikailag, hogy sohasem volt neki elég, mindig többet kívánt. S ami még szomorúbb, híveinek sem vallhatta az összes franciákat, hanem csak azokat, akik összetörték X. Károly koronáját, hogy a diribdarabból az ő fejére készítsenek újat. Gyűlölték a bourbonisták és bonapartisták, a legitimisták és köztársaságiak egyaránt. Hogy ez valóban így volt s nem a későbbi történelem ráfogása, azt eléggé bizonyítja, hogy élete ellen négyszer kíséreltek merényletet, folyton kellett váltogatnia a kormányait, mert csak így tudta a forradalom véres mumusát elodázni, de nem megállítani.

A forradalmisták boszorkánykonyhájában tehát állandóan sistergett a lázadás katlanja. A tüzet az eljövendő új társadalom prófétái gyujtogatták, akiknek főleg a «zubbonyosok»-nál volt nagy kelendőségük. A Proudhomok, a Fourierek, a Blanc Lajosok, a Sand George név mögé bújt Dudevant asszonyság mind ennek a szebbnek-jobbnak rajzolt jövőnek voltak fáradhatatlan pionirjai. Hogy ez még nem érkezett el, annak okát Sue Eugene «A bolygó zsidó» regényében az Egyházban kereste, mely örök ellensége volt a «dolgozó népnek s a haladásnak». Ezért minősíthetetlen modorban üzent neki harcot, kíméletlenül támadta. S nemcsak az irodalomban, az ujságok hasábjain perszifiálta, hanem felolvasásokon s más társas összejöveteleken is.

Ily előkészületek után nem csoda, ha 1848 február 22-én tényleg beköszöntött az újabb forradalom. Még gond-

viselésszerűnek kell mondanunk, hogy nem a túlzók, hanem a mérsékeltek győztek. Így a pohár, melyet az Egyháznak újból ki kellett üríteni, nem vált oly keserűvé, mint egyébként. A liberális «juste milieu»-politika, melyet Guizot miniszterelnök honosított meg, tovább folytatódott. Az új köztársasági kormány kultuszminisztere, Carnot kijelentette, hogy a vallás épen úgy, miként szolgáinak jogai és érdekei az új alkotmány által tiszteletben fognak tartatni.[1] S a köztársasági kormányzat ezen igéretét nagyjában be is váltotta. Elég csak utalni arra a barátságos viszonyra, mely közte s a francia katholikus Egyház között kifejlődött.

De épen e mérsékelt álláspontjával nem tudta magát megkedveltetni a tömeggel s annak is inkább a proletariátus részével, mely mohón leste az alkalmat, hogy barrikádokat emelhessen, vért onthasson és kormányt buktathasson. Ezt a tervét május 15-én akarta végrehajtani, de a kiváló költő, Lamartine ügyességével meghiusította.

A kormány azt hitte, hogy erélyes intézkedésével elhallgattatja a munkásvezéreket s az utánuk induló köznépet. Tévedett. Mert minél szorosabban érezte nyakán a hurkot, annál hangosabban sikonyált s készült a döntő csatára. Ez június 23-án következett be s tartott 27-ig. Az egykorú lapok borzalmasnak írják le. A kékinges szocialisták elszánt fanatizmussal keltek fel. A kartácsolások százával szedték az embereket, de azért nem adták meg magukat, hanem még elkeseredettebben viszonozták a tüzelést. Hiába szólította fel őket Cavaignac, hogy tegyék le a fegyvert és vessék alá magukat a törvényes hatalomnak, mely nekik bűnbánó gyermekekhez hasonlóan meg fog bocsátani s gondoskodni fog róluk.[2] Ez sem használt! A közvetítőket felkoncolták. Ekkor Affre

[1] L'ami de la Religion. 1848 febr. 29.
[2] Holzwarth: i. m. IX. k. 569. l.

Dénes, Párizs érseke vállalkozott a békeközvetítésre. Cavaignac, okulva a tapasztaltakon, le akarta beszélni a nemeslelkű főpapot, de ő nem hallgatott rá. A jó pásztornak életét kell odaadni juhaiért, volt a válasza s ezzel útnak indult St. Antoine külvárosa felé. Missziójáért drágán fizetett. Az elámított nép meg sem hallgatta, árulójának bélyegezte, majd lövésével földre terítette. Utolsó szavai ezek voltak : Örömmel halok meg, csak azt adná az Ég, hogy az én vérem volna az utolsó, mely a polgárháborúban kiontatott.[1] Életét áldozta hazájáért, vérét a békéért s halálával a francia katholikus Egyház szabadságát váltotta meg.

A forradalom leverése után ugyanis a kormány még inkább belátta, hogy a szélsőséges irányzatok ellen minő hűséges fegyvertársa az Egyház. Ezért még barátságosabb lépésekkel közeledett hozzá s ezt az irányzatot megtartotta Napoleon Lajos is, amikor a bizalom december 10-én őt emelte az elnöki, majd később (1852) a császári trónra. Most már Thiers is belátta, mint egyik levelében be is vallja, hogy pozitív vallásra, istentiszteletre s papságra szükség van s hogy ami e tekintetben a legrégibb, az egyszersmind a legjobb s legtiszteletreméltóbb (t. i. a róm. kath. Anyaszentegyház).[2]

Nemcsak a francia, hanem a német népből is kitört ebben az évben az elégületlenség. Már február 22-ike előtt is mozgolódott, ez azonban inkább csak izolált jelenség volt. Mikor azonban a párizsi forradalom híre hozzájuk is eljutott, úgyszólván az összes tartományokban felkeltek s követelték a demokratikusabb alkotmány meghonosítását. A nép már nem érte be a fejedelmek és nagyhercegek szépen hangzó igéretével. Ebben már sokszor csalódott. Most az igéretek beváltását követelte. S ahol ez

[1] L'ami de la Religion. 1848 jún. 30.
[2] U. o. 1848 jún. 22.

késett, ott máris kilobbantak az ú. n. népjogok őrtüzei. S ezek úgy terjedtek az egyik városból a másikba, mint a csillagtüzek az esti égen. A fejedelmek, engedve a közóhajnak, teljesítették népeik kívánságát, melyet a frankfurti szövetségtanács megformulázva kiterjesztett az egész német birodalomra. Az új alkotmány nem ismert el semmiféle kiváltságot és előjogot. Vallási tekintetben sem. Kimondotta, hogy mindegyik vallásfelekezet önállóan rendezze és kezelje ügyeit.

Ez az elv, a multhoz viszonyítva, óriási haladást jelentett s mindenütt megelégedéssel fogadták. A püspökök közös terv kidolgozása végett Geissel kölni érsek elnöklete alatt Würzburgba gyűlésre jöttek össze. Itt foglalkoztak mindazon sérelmekkel, melyek a katholicizmust az utóbbi négy évtized alatt érték s ezek orvoslását kérték. Panaszaikat emlékiratban kidolgozva felterjesztették az egyes kormányokhoz. Kérték benne, hogy papjaikat önállóan nevelhessék és szabadon alkalmazhassák. Papokra és világiakra nézve egyházfegyelmi hatóságukat gyakorolhassák. Iskoláik birtoklásában ne háborítassanak ; a vallásos élet ápolására intézeteket és társulatokat állíthassanak ; az egyházi vagyont maguk kezelhessék.[1]

Mint látjuk, nem kértek benne semmi olyant, ami a jogosság határát túllépte volna s mégis figyelemre se méltatták. Az uralomra jutott kormányok az Egyház ügyét nem tartották közügynek s így nem is pártolták, hanem inkább elnyomták. Liberalizmusukkal nem tudták összeegyeztetni az ő fejlődését, virágzását s mindent elkövettek, hogy minél szűkebb körre szorítsák. A frankfurti elvnek ez az értelmezése szükségszerűleg vezetett a későbbi kultúrharchoz.

Az itáliai államok is, hasonlóan a németekéhez, pillanatig sem tudtak nyugodni s a legkisebb neszre is fel-

[1] Rapaics R. : i. m. III. k. 595. l.

rezzentek. Lelkükben már régóta ott vibrált az a titkos vágy, hogy a kis királyságokra darabolt félszigetet újólag egyesíteni kell egy közös uralkodó jogara alatt. Az «Unita Italia» eszméjében mindenki megegyezett, csupán a kivitelben tért el. Minden egyes párt a maga jelöltjét szerette volna az egykori cézárok trónjára emelni. Szóba került IX. Pius (1846—1878) neve is. Nemcsak Gioberti Vincenzo emlegette, hanem a mozgalom szervezője, Mazzini is. Sőt külön fel is szólította, hogy álljon e nemzeti mozgalom élére, mert különben félő, hogy elszakad az Egyháztól s szabadon megy a maga útján.[1]

Mazzini későn mondta ezt. Akkor, amikor máris antikatholikus jelleget öltött s így a Szentatya nem vállalhatta a vezér szerepét. A pápa ezzel megszűnt a forradalmisták szemében «Pio bono» lenni. S ők, mert nem akart velük haladni, nélküle mentek s dobálták szerteszét a forradalom üszkét. Nápoly, Szicilia, Milánó, Velence kiadták a jelszót: háborút az osztrákok ellen! S ebbe bele akarták vonni őt is. A Szentatya azonban kijelentette, hogy ő, mint a béke Istenének földi helytartója, irtózik háborút viselni bármely nemzet ellen is.[2] S erre nem is volt oka. Hiszen, eltekintve a josephinizmus csökevényeitől, az osztrák dinasztia mindig hűséges fia volt az Anyaszentegyháznak s barátságos viszonyban élt Itália többi uraival is.

A forradalmisták fiaskót is vallottak. Nápolyban ugyanis II. Ferdinánd kergette őket szét, Szardiniában pedig Radetzkytől szenvedtek vereséget. Mindez nem keserítette el őket, ellenkezőleg, csak ingerelte a további harcra. Székhelyüket most az egyházi államba tették át. Bár helyzetüket nagyon megnehezítette, hogy IX. Pius pápa március 14-én széleskörű alkotmánnyal ajándékozta

[1] Füssy T.: IX. Pius pápasága. I. k. 269. l.
[2] U. o. I. k. 401. l.

meg alattvalóit, mégis találtak Achilles-sarkot, amelyen megsebezhetőnek tartották a pápai államot. A népet azzal ámították el, hogy a mostani kormányzat antidemokratikus, azért megbuktatását s Mamiani Terenzio elnöksége alatt újnak a kinevezését kell követelni. Ez meg is történt. Azonban Mamiani odáig ment a maga demokratizmusával, hogy nem egyszer a Szentatyával jutott ellentétbe, minek természetes következménye lett, hogy rövidesen neki is távoznia kellett. Kevésbbé volt szerencsés utódja Fabri, amiért is a Szentatya a mérsékelt, de erőskezű Rossi grófot nevezte ki. Nevének hallatára felszisszentek az elégületlenek s hogy szabaduljanak tőle, orgyilkossal november 15-én kioltották életét, épen akkor, midőn a Kancelláriába sietett, hogy megnyissa a kamarák gyűlését.

Másnap teljes erővel kitört a forradalom. Óriási néptömeg verődött össze a Quirinál előtt s követelte a demokratikus miniszterium kinevezését s a nemzetgyűlés összehívását. A pápa nem volt hajlandó engedni, mire ágyúkat szegeztek a Quirinál kapujára, kő- és golyózáport zúdítottak az ablakokra s lelőtték Palma prelátust. Végre engedni kellett az erőszaknak annál is inkább, hisz testőrgárdáját is eltávolították s így hatalma inkább csak névleges volt, mint tényleges.

Minthogy élete nem volt biztonságban, azért Harcourt herceg francia és Spauz gróf bajor követ segítségével november 24-én Gaéta várába menekült. Ezzel még nem törődtek volna, csak az bántotta őket, hogy a kicsikart engedményeket mind visszavonta. Távozására ideiglenes állami juntát alkottak, majd 1849 február 5-re nemzetgyűlést hívtak egybe, melynek, mint «Constituente Italiana»-nak az lett volna a feladata, hogy megszervezze az egységes Itália alkotmányát. A pápát megfosztották «tettleg és jogilag» a világi hatalmától, kikiáltották a római köztársaságot, melynek élére Mazzini-, Saffi- és

Armelliniből álló triumvirátus került.[1] Az egyházi államból megszületett római köztársaságnak legfontosabb teendője az volt, hogy a pápaságnak még az emlékét is kiirtsa. Nehezen ment, hisz Róma minden köve erről beszélt. De mégis megpróbálta. A bevált szokáshoz híven elsősorban javaira tette rá a kezét. S ebben annyira nem tudott mértéket tartani, hogy még a templomokat is kifosztotta. Azután hozzáfogott a liturgia reformjához. A húsvéti szertartást maga Mazzini szerkesztette meg, amint ő maga is ült a pápai trónon a húsvéti szertartások alatt, környezve aposztata papjaitól.[2] Hogy a be nem hódolt papokat kiméletlenül üldözte, azt talán nem is szükséges hangsúlyozni.

A triumvirek uralma szánalmas helyzetbe sodorta az Egyházat. A nagy szerencsétlenségben még az volt a vigasztaló, hogy az egész csak pünkösdi királyság volt. A Szentatya ugyanis felhívást intézett Európa keresztény uralkodóihoz s ezek segítségére siettek. V. Ferdinánd osztrák császár s magyar király, Napoleon a franciák ura, Nápoly, Spanyolország egyformán segítő jobbot adtak a szorongatott pápának. S Garibaldi, bármilyen hősiesen is védte az örök város kapuit, július 2-án mégis csak meg kellett nyitni, hogy helyét visszafoglalja a jogos tulajdonos. Sajnos, IX. Pius csak romokat és pusztulást talált, mert Mazzini, megrakodva egyházi kincsekkel, még jókor egérutat vett Anglia felé.[3]

Ausztria-Magyarországról eddig nem esett szó, mert 1848-ig nem vett részt a lezajlott forradalmakban. Nem mintha a monarchia népének nem lett volna semmi kívánni valója s nagyon meg lett volna elégedve a metternichi rendszerrel, hanem mert a mindenható miniszter 48-ig el tudta úzni a forradalom rémét az

[1] Füssy T.: i. m. II. k. 146. l.
[2] U. o. 157. l.
[3] U. o. 337. l.

osztrák-magyar birodalomból. S előnyére kell írni, ha nem is sokat, de mégis tanult a külföld példáiból. Csak egyet említek: öreg korában, a negyvenes években nem volt többé sem merev autokrata, sem pedig a középkori rendiség híve. Politikai nézetei ekkor már rokonságban voltak az angol konzervatív, sőt még a Guizot-féle mérsékelt liberális justemilieu politikával. is.[1] A későbbi kirobbanás csak onnan származott, hogy az általános politikai fejlődés mindig egy öles lépéssel megelőzte. S az ő liberalizmusával már ott kacérkodott az a radikalizmus, mely az előbbi jeligével akarta rommá zúzni mindazt, ami régi.

A politika mérlegingája a 40-es években erős elhajlást mutatott nálunk is. Az a tilalomfa, melyre az államhatalom Martinovichék vérével írta fel a nyugati eszmék «delendum»-át, ekkor már elvesztette riasztó hatását s inkább felhívás volt a politikai, a gazdasági és szociális fejlődés nagy harcára. Wesselényi, Lovassy, Kossuth börtönviselt harcosok voltak, de ez csöppet sem rontotta az akkoriak előtt tekintélyüket, sőt inkább emelte. A haladás harcvonalába állott Széchenyi is. Országvilág előtt hirdette, hogy Magyarországot nem lehet tovább «Nagy Parlag»-on hagyni. Nemzeti és dinasztikus érdek ez. Anyagi és kulturális elposványosodásunkból okvetlenül fel kell emelkednünk, ha nemes és szabad nemzet akarunk lenni. Fejlődnünk kell, de ennek békés úton, összeütközés nélkül kell végbemenni.

Széchenyi harci modora nagyon békésnek és lassúnak tűnt fel, ezért nem tetszett a türelmetleneknek. Ők inkább azokhoz csatlakoztak, akik megfordították a nemesveretű gróf tételét s a fejlődés kiindulópontját a magyar államiság függetlenítésében látták. Ők nem riadtak vissza a harctól. Sem a külsőtől, sem a belsőtől. Elvük

[1] Szekfű Gyula: Három Nemzedék. 195. l.

volt : szép szóval, ha lehet, de ha nem, karddal és erővel kell kivívni, amit az idő parancsol.

A reformmozgalomnak ez az erőszakos programmja a higgadtakban visszatetszést szült. Hisz belül is forradalmat szított, amikor megüzente a kiváltságosaknak, hogy a reformokban velük, de ha kell, nélkülük, sőt ellenük is megy. Akiknek volt féltenivalójuk, azoknak bizony nem igen volt kedvük vele rokonszenvezni. Ily beállításban az egyháziaknak sem igen tetszhetett. A haladásnak ők sem voltak ellenségei, de nem lehettek barátai annak az ugrásszerű fejlődésnek, amely évszázados tradiciókat s törvényszentesítette jogokat akart egyszerre sírba zárni. Aggályukat a külföld szomorú példái igazolták. Joggal félthették tehát egyházi intézményeiket a pusztítástól idehaza is. Már pedig a liberálisok ennek az útját egyengették. A vármegyék egyre-másra a papi javak lefoglalását indítványozták, az országgyűlésen vallási kérdéseket feszegettek a katholikus dogmák bevonása mellett, amely tények logikai kényszerűséggel távolították el a klérust a mozgalom ügyétől.[1]

A liberálisok nem tettek szordinót hangjukra s ez az oka, hogy messzebbre elhallatszott, mint a mérsékelt konzervativoké. S mert a reformokat a fokozatos fejlődés kizárásával egyszerre akarták, természetes, hogy a kiváltságnélküliek szélesebb rétegébe szívesebb fogadtatásra talált. «A szegény emberek» bennük látták felszabadítójukat, ezért szívvel-lélekkel csatlakoztak hozzájuk. Igy haladt a reformirány 1848 március 15-ig, a nagy magyar megmozdulás kezdő napjáig.

[1] Szekfű Gy. : i. m. 201. l.

2. Az Egyház és az átalakulás.

Ha végigtekintünk a forradalmak történetén, arra a megállapításra jutunk, hogy ezek táplálkozó véredényeiket az elégedetlenség izomrostjaiba mélyesztik. Keletkezésükben s genetikus fejlődésükben tehát mind megegyeznek. Ilyenformán a mi büszke 48-as forradalmunk sem tért el azoktól, melyeket az előbbi fejezetünkben láttunk. Általában ez igaz. Azonban ha jobban belemélyedünk s apróbb részleteire boncolgatjuk, egymásután jönnek elő részletek, amelyek kizárólag csak a magyar pszichének lehettek az eredményei. Ezek tehát olyan tényezők, melyek sehogy sem engedik meg a közös nevezőjűséget.

Tekintsük csak az áprilisi reformokat ! Ha figyelemmel vizsgáljuk keletkezési pontjuktól befejezésükig, akkor azt kell mondanunk, hogy azok nemcsak a törtetők, hanem a komolyan haladók agyában is évtizedeken át erjedtek s a forrási pontjukat szuronyszegzés és trónrombolás nélkül érték el.

Az objektiv történelmi kritikusnak el kell ismernie, hogy a 48-as idők magyarja alkotmányos úton vívta ki magának egyéni szabadságát a rendiség megkötöttségeivel szemben ; jogsérelem nélkül emelte fel a gazdasági és politikai demokratizmusát az ősiség s a nemesi privilégiumok helyére. Szabaddá tette a földet, a sajtót, az ipart, a kereskedelmet nemzetiségi és vallási különbség nélkül az ország minden fia számára. A jogok egyenlőségét kívánta, de ugyanúgy a terhek közösségét is vállalta.

Az egyenlőségre való törekvés akkor európai áramlat volt. Amikor azonban a magyar átvette, megtisztította külföldi erőszakosságaitól s a hűség köntösébe öltöztette, nehogy megbántson vele mást, mikor önmaga üdvére s boldogulására akarja felhasználni. Hogy ez csakugyan így volt, arra koronatanu maga az uralkodó, V. Ferdinánd. Mikor ugyanis április 11-én ráadta királyi placetjét az áprilisi törvényekre, ezekkel a szavakkal nyujtotta át azokat István főherceg nádornak: Hív magyar nemzetemnek szívemből óhajtom boldogságát, mert abban találom fel a magamét is. Amit tehát annak elérésére tőlem kívánt, nemcsak teljesítettem, hanem királyi szavammal erősítve, ezennel át is adom neked, kedves öcsém (t. i. István nádor) s általad az egész nemzetnek, mint akinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását és boldogságát[1] Ha tehát igazak e szavak, melyek igazságában nem lehetett kételkedni kimondásuk ünnepnapján, úgy nincs joga senkinek e világon az erőszakos forradalmárok közé sorozni a magyart 1848 március-áprilisában. Ez egyenes tagadása volna a királyi szó őszinteségének.

Ezzel persze nem mondjuk azt, hogy elődeink mindvégig kitartottak a loyalitás útján. Nem! De nem is tehették meg, mert a kamarillának nevezett udvari szövetkezet minden követ megmozgatott, hogy a magyarságot beletaszítsa a lázadás árkába. Úgy tett, mint a veszekedő kisgyerek. Csakhogy míg ez egyszerre kéri vissza az odaadott babaruháját, addig az fokozatosan akarta visszavonni az engedményeket. E kétszínű játéka céltudatosan kergette nemzetünket a végső elkeseredésbe s ennek nyomán a forradalomba.

Lamberg gróf legyilkolásáig terjedő időszak még nem nevezhető forradalminak, legfeljebb csak készülésnek rá. Azontúl már igen, mert a józan megfontolást az utca meg-

[1] Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története. I. k. 8. l.

gondolatlansága váltotta fel. A mérsékeltebb politikusok kezdtek félreállni. Csupán Batthyányi maradt meg, hogy végezze még egy darabig a sziszifuszi munkát s aztán áldozata legyen a megvívhatatlan ügynek. Az ő kompromisszumos politikája még ki tudta volna verni Bécs és Pest között az aranyhidat, csakhogy a Burgban nem vették őszintén s ezért Pesten sem akartak engedni a «48-ból».

Ennek a merev iránynak kétségkívül Kossuth volt a legkifejezőbb képviselője. Az igaz, hogy benne igen magasan lobogott a hazaszeretet tüze. Talán ezzel a parafrázissal lehetne őt jellemezni : a hazáért mindent, a hazán kívül semmit ! Egész érzés- és gondolatvilágának ez volt a centrális fókusa, mely azután el is homályosított mellette minden más szempontot. Szíve csordultig megtelt boldogsággal, mikor a trón nagyobb zökkenés nélkül teljesítette nemzete kívánságait. Lelkesebb híve aligha volt V. Ferdinándnak e napokban, mint épen ő. Nem egy beszédében és feliratában biztosította Őfelségét a nemzet tántoríthatatlan ragaszkodásáról, hűségéről, akinél biztos mentsvárat találhat mindenkor, ha a császári s királyi trónját romboló hullámok csapdosnák. És Kossuth őszintén beszélt. Csak arra nem gondolt — mert bűnnek tartotta — hogy az új, 48-as alkotmányunkat tekintik fenn a császárvárosban ilyen hullámverésnek s az általa említett csontkamra sorvasztó szelével igyekeznek viszszafújni az alkotmányosság régi medrébe.

Mikor rájött e szomorú tényre, valósággal megdöbbent. S az az ember, aki az imént még csillogó szemekkel igért biztosítékot, most zavaros tekintettel készült megbirkózni a kétfejű sassal. Alkuba már nem bocsátkozott, mert nem egyszer becsapták. Viszont elszánt hazafias enthuziazmusa nem vezethetett célhoz. Széchenyi korán észrevette ezt; már akkor midőn halálfejes lepkéi, miket ő színes pillangóknak gondolt, még csak gubóban rejtőztek. Ezért indí-

totta meg ellene szóban és írásban a harcot. De a látszat Kossuthnak adott igazat. Biztos fellépése, szuggesztív ereje, kellemes orgánuma, rétori előadása s meggyőző ereje ellenállhatatlanul vonzotta magához a magyarságot. Nem gondolkodott senki, csak ment a csengő szó után, mert azt hitte, hogy ez az igazság. Később sokan belátták e tévedésüket. Harmincöt kemény esztendő után Rónay Jácint volt győri bencéstanár, majd vallásügyi kormánybiztos is így meakulpázott: Könnyű 35 év után okoskodni, de 1848-ban ez a mi lázbeteg szívünk szép szóra hevült, nagy mondatokra indult. Kossuth Lajos szónoklata volt egyetlen bölcseségünk.[1]

Csakhogy amire Rónayt a nagy nemzeti bukás s a keserű száműzetés tanította meg, azt Széchenyi már akkor belátta, amikor még mindez kikerülhető lett volna. Még utolsó pillanatban is vissza akarta tartani nemzetét a nagy szaltómortálétól. Amikor ugyanis Párizsban megindult a torlaszharc s az utca lemondásra késztette Lajos Fülöpöt, megjövendölte, hogy a forradalom szele bezúgja egész Európát s nem tesz kivételt az osztrák örökös tartományok gócpontjaival sem. Ezért elérkezettnek látta az időt, hogy Magyarország is adjon életjelt magáról. Az ő ideája az volt, hogy az országgyűlés mondja el Őfelségének a nemzet sérelmeit és kívánatait ; de miután az európai rázkódások miatt a trón veszélyben foroghat, a magyar most egyéb teendőt nem talál, mint az ország összes erejét a dinasztia védelmére felajánlani, akár a külmegtámadások, akár a keletkezhető belmozgalmak ellen.[2]

Ez a grand seigneur nemes gesztusa volt ! Megismétlése az 1741 szeptember 11-iki országgyűlés magyar nagylelkűségének, mely feledve minden sérelmet, egy szívvel és lélekkel zúgta a szorongatott királynő felé : Vitam et

[1] Nemz. Múz. : Rónay Jácint Naplótöredékei. I. k. 80. l.
[2] Br. Kemény Zsigmond : Forradalom után. 149 l.

sanguinem. Sajnos, Széchenyi felhívása nem talált ily lelkes visszhangra. A túlfűtött kedélyek ekkor már Kossuth szavára esküdtek. Ő pedig elsősorban az ország érdekét tekintette s csak azután a trónét. S a gravaminális politikában nevelt magyar előtt ez sokkal tetszetősebb volt.

Mikor március 3-án szintén az idők megnehezült járására hivatkozva, arra kérte Őfelségét, hogy szerezzen érvényt az 1790 : X. törvénycikknek s adjon nekünk parlamentáris kormányrendszert, indítványát közlelkesedéssel fogadták el. Népszerűsége a tetőfokra szökött, mindenki széles ez országban csak az ő indítványáról beszélt. Egy ember volt, aki nem örült neki s ez nagy ellenfele, Széchenyi volt. Nem azért, mert ismét megbukott a saját javaslatával, de mert látta azt a széles szakadékot, amelybe rohan nemzete. Kossuth beszédét tűzre öntött olajnak tartotta. S hogy csakugyan az volt, azt megmutatta március 15-ike. Mert ennek megrendezéséhez a lökést március 3-ika adta. Igaz, hogy e 12 pontos forradalom vértelen volt, de mégis csak mumus a dinasztia szemében.

Hiába szónokolt most már Kossuth a nemzet hűségéről, mert az uralkodó, mint fenyegető rémet maga előtt látta a forradalmat is. S vitatható az is, vajjon a március 17-iki királyi kézirat kiadásában melyik tényezőnek volt nagyobb szerepe, az előbbinek-e vagy az utóbbinak? Fontosnak azonban az látszott, hogy a király megértette a «hű magyar nemzet kívánságát» s hajlandónak mutatkozott «a hű karok és rendeknek» egy, a honi törvények értelmében, független felelős miniszterium alkotása iránti kívánatát elfogadni.[1] Egyben arra is felhatalmazta a nádor-főherceget, hogy az egyes tárcákra alkalmas egyéneket terjesszen fel, a törvényhozás

[1] Pap Dénes : Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. I. k. 22. l.

a pragmatica sanctio figyelembevételével állapítsa meg hatáskörüket s tárgyalja le a Kossuth-féle feliratban érintett törvényjavaslatokat.

Megindult a lázas munka. A karok és a rendek egymásután tárgyalták le a törvényjavaslatokat, hogy április 11-ikére a királyi szentesítésre készen legyenek. Ez meg is történt s mint tudjuk, a király szívéből óhajtotta hű magyar nemzetének további boldogulását.

A látszat megint csak Kossuthnak adott igazat. S ha Széchenyit kínozta is monomániája, az egyetemes magyarság ezt nem vette észre. Az csak lelkesedni tudott, mert április 11-ikén meglátta virágát annak a rózsafának, melynek tövét háromszázados magyar vér öntözte. Az országgal együtt örült az Egyház is. Tagadhatatlan, hogy ő is félt Kossuth politikájától s szívesebben hajlott Széchenyi mérséklete felé. S ez érthető. Ezt javalta neki berendezkedettsége, az uralkodóházhoz való viszonya s százados tradiciója is. Nem volt ő sem ellensége a reformiránynak, csupán az átmenetnélküli, forradalmi úton sürgetett újításokat ellenezte. S ezért fiait igazán nem illeti meg az «elítélendő szolgaiság» sötét vádja,[1] mint akik csak a trón érdekét szolgálták még a haza rovására is. Ha ez a megállapítás igaz lenne, akkor nem csatlakoztak volna oly lelkesen az új rendszerhez. Ennek bizonyítására elég csak hivatkoznunk az első enciklikákra, melyek hírül adták Magyarország újjászületését. A változhatatlan adottság, vagy a kesernyés kényszer nem diktálhatott oly ünnepélyes hangon, mint ahogy ezek megíródtak. Egyike-másika valósággal magával ragad panegirikus hangjával.

Hogy a hierarchikus sorrendet megtartsam, idézem a rangidős kalocsai érsek, gróf Nádasdy Ferenc körlevelét, mely örömmel állapítja meg, hogy az egek Ura a szabadságnak új hajnalát engedte reánk derülni. Az új kincs

[1] Pethő Sándor : A szabadságharc eszméi. 49. l.

édes mindnyájunké, tehát Krisztus igaz Egyházáé is, mely a népek valódi szabadságának első, isteni alapvetője volt. Felszólítja tehát az ő Krisztusban kedves atyafiait, hogy üdvözöljék közös nyereményüket azon Egyház nevében, mely rendíthetetlen sziklavárában népeket és trónokat túlélve nemcsak a szabadság minden alakú változatait önön s az emberiség közjavára felhasználni, de a zsarnokság minden szörnyeit is 18 századon át diadalmasan leküzdeni megtanulta.

Ámde minden jó onnan fölülről jön, a magyar szabadságot is a magyarok Istene adta, azért arra inti gyermekeit, hogy mint Krisztus igaz híveihez s mint hű honpolgárokhoz illik, adjanak hálát az egek Urának, hogy új szabadságuk hajnala nem virradt polgárvér fölé s kérjék rá a Mindenható áldását, hogy várt gyümölcseit is háborítatlanul élvezhessék.[1]

Ime egy a sok közül! Mégpedig azé az érseké, aki nemcsak főpapi minőségénél, hanem születésénél fogva is arisztokrata volt. S mégis úgy írt a magyar szabadságról, mint a magyar katholikus Egyház közkincséről. S hasonló stílusban írtak többi főpaptársai is.

A körlevelek azután megindultak a szélrózsa minden irányába, hogy megvigyék a háromszázesztendős magyar vágyak teljesedését. A vasárnapok, melyeken felolvasták, a vallásosságnak s a hazafiaságnak voltak a napjai. A szószékekről lelobogtak ennek a hazafiságnak a tüzei, melyek fényüket a vallásos érzésből nyerték. Az a napbarnított falusi magyar szent áhitattal hallgatta papjának szavait, melyek most is az igét, a szabadság, az egyenlőség s a testvériség igéit magyarázták. Megérttette velük ezek fogalmát, hogy tudják, mit kaptak, tartalmát, hogy mint éljenek vele s terjedelmét, nehogy mások rovásáig határolják. A templom szószéke lett az a hely,

[1] A bpesti közp. papn. int. könyvt.: A nmélt. kalocsai érsek levele megyebeli papságához. Bécs, 1848 május 5.

ahol egy újabb élet békés fejlődését alapozták, anélkül azonban, hogy lesülyesztették volna a politika porondjává. Ennek öblös hangját, zavaros árját teljesen kirekesztették, mert a haza, a megváltozott kormányforma, a tekintélytisztelet csak így nyerhetett erkölcsi alapot az Isten házában.

A papság eme magatartása óriási erőt jelentett az állami konszolidáció számára. Nem is engedték elsenyvedni, hanem minden adott alkalommal felhasználták. Azt lehet mondani, az államnak az Egyház volt a legerősebb támasza tervei valóraválásánál. Batthyányi megelégedéssel tapasztalhatta, hogy a rendnek, a békének valóságos pionirjai, akiknek szavára jobban hallgatnak, mint bárminő keményhangú kormányrendeletre. Ezért is kérte március 27-iki átiratában a püspöki kart, hogy lelkészkedő papsága buzdítsa a népet a békére s a közcsendre. S hogy mennyire megfelelt e kötelességének, azt igazolja ez az egykorú bejegyzés, melyet a letenyei plébánia Historia domus-ában találtam. Ma Te Deumot tartottam — írja Balogh Péter plébános — megmagyaráztam híveimnek, hogy minek lettünk részesei. Örömkönnyek folytak a szemekből, mikor meghallották, hogy szabadok lettünk. Megigértettem velük, hogy e napokban különösen tartózkodjék mindenki a békebontástól s a csendzavarástól, amit néma fejbólintással meg is tettek.[1]

Hiszem, hogy e jelenet, ha nem is teljesen azonos formában, megismétlődött minden faluban, ahol katholikus templom volt s magyar nép lakott. Mindnyája megértette az új idők aranyló hajnalhasadását s az egyházi lantosnak, Tárkányinak szavaival köszöntötte a magyarok Istenét :

[1] Arch. Paroch. Let. : Notitiae. 34. pag.

1. Nemzetünk szent Istene!
Minden áldás kútfeje!
Szálljon hozzád honfi szívünk
Hálaéneke.

2. Add, hogy a legszebb virág,
A törvényes szabadság,
Szép gyümölcsét lássa köztünk

Az egész világ.

3. A békesség angyala,
Legyen hazánk védfala;
Hogy derüljön ránk a jólét
Boldog hajnala.

4. Isten! irtsd ki a viszályt,
A fő testi s lelki kárt;
Ne ontsunk vért, mely bosszúért
Tehozzád kiált.

5. A testvéri szeretet
Minden honfi szíveket
Egyesítve, boldogítsa
E hív nemzetet.

6. Áldd meg jó királyunkat,
Szenteld meg kormányunkat;
Jószándékkal eszközöljék
Boldogságunkat.

7. Bölcseségid lengje át
A törvények szent szavát
Az igazság ülje köztünk
Szép diadalát.

8. Szálljon minden ügyben ránk
Bő kegyelmed, szent Atyánk!
S így e földön mennyországod
Képe lesz hazánk.[1]

Mindenki azt remélte, hogy tényleg a paradicsom képe lesz hazánk földje. Ezen vállvetve is fáradoztak

[1] Tárkányi e hálaénekét «Ez nagy szentség valóban» dallamára énekelték templomainkban.

az egyházi és állami hatóságok. Önállásunk pitymallatában a legszebb harmóniába forrtak össze. A politikai hatóságok a legtöbb aktusnál igénybe vették az egyháziak közreműködését. Az Egyház kegyszereit akkor még nagyon megbecsülték. Nem babonának tartották, mint pár hónap mulva az előre tolakodott radikálisok, hanem nagy nevelő erőnek. Mily felemelőleg hathatott arra az egyszerű földfiára, mikor az állam funkcionáriusa mellett hozzá lépett az Egyház papja is kereszttel a kezében s intette, hogy a hazáért is e jelben kell munkálkodnia, mert csak e jelben győzhetünk. A szent kereszt jelével avatta fel a nemzetőrt, hogy annál lelkiismeretesebben őrködjék a béke és a rend fölött.

Az átalakulás napjaiban ennek biztosítására volt a legnagyobb szükség. A munka nagy volt, de az idő rövid. Tudjuk, hogy a király március 17-iki kézirata felhatalmazta a törvényhozást javaslatok készítésére s erre mindössze három hét állott rendelkezésére. Valósággal tehát úgy kellett lepergetni ezek tárgyalását. Meg is látszik rajtuk a gyors munka. Itt-ott hézagosak, másutt nem elég precizek s ezek mind alkalmas tápot adtak a későbbi bonyodalmaknak. Egyetlen mentségük a rendelkezésre álló idő rövidsége.

A törvények demokratikus irányban adtak jogot a népnek. Persze még jóformán el sem készültek, máris akadtak demagógok, akik ferde beállításával izgatni kezdték a kedélyeket. Meg is lett a szomorú eredménye, mert egyik-másik helyen üldözőbe vették a zsidókat, fosztogatták a földbirtokosokat, lefoglalták a sérelmesnek tartott elkülönzött uradalmi legelőket, sőt a hadsereg, a kormány s a hierarchia ellen is megindult a hajsza.[1]

[1] Lásd erre vonatkozólag a szerző köv. dolgozatát a Századok LVIII. évf. 7—10. sz. 1924. A Min. Orsz. Ideigl. Bizottság működése. 1848 márc. 24—ápr. 20. 714—757. lap.

Jellemző képét adja ennek Visszaemlékezéseiben Rónay. Húsvétmásnapján — mint írja — kiment sétálni a győri Redoute-tér felé: honnan nagy zaj csapta meg fülét s pár száz lépésre óriási csődület kavargott. Megkérdezte vele menő barátját, hogy mit jelentsen ez? Hogyan — felelé a kérdezett meglepetten — ön nem tudja? Bizony szomorú az — adja barátja szájába a szót — ami e népet ide csődíté. Már napok óta az a hír tartja mozgásban a városi polgárság alantabb rétegét, hogy a győrmegyei szabadelvű párt ifjabb harcosai esti találkozásaik egyikén elhatározták a győri katholikus templomok és zárdák lefoglalását az ország számára.

Ebben az ügyben a polgármester elnöklete alatt gyűlést tartottak a Redoute-teremben. A gyűlés szónokai, mint Lukács Sándor, Gyapai Dénes és gróf Zichy Ottó szóhoz sem jutottak, mert a nép józanabb többsége feléjük zúgta: le velük, templomainkat nem engedjük.[1]

Az izgága felforgatók azonban nem mindenütt találtak ily derék ellenállásra, hanem sokhelyütt úgy üdvözölték őket, mint az igéretföld osztogatóit. Ezek ellenében csak félmunkát végzett volna Batthyányi, ha csupán a hatóságok fejeit szólítja fel, hogy a közbéke és a nyugalom fenntartásán erélyesen munkálkodjanak, hogy e hon magához méltólag s boldogságát elősegítőleg érezze át a nemzeti szabadság előörömeit.[2] Igénybevette az Egyház szavát is. Szemere belügyminiszter ugyanis április 24-ikén átírt a püspöki karhoz, hogy papjaik útján tegye lehetetlenné a féktelenkedők rendbontó munkáját. Az Egyház az ő sziklaszilárd erkölcsi erejével ismét szólásra emelkedett. Útnak indította a második számú körlevelét, hogy vele megkösse a zavargók kocsikerekét. Keresetlen, de őszinte szavakkal a hála érzéseit

[1] Nemz. Múz. Rónay J.: Naplótöredékei. I. k. 64—5. l.
[2] Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfiai. 1848/49-ből. 30. l.

igyekezett elsősorban felébreszteni. Mert a nyert vívmányok kizárólag csak ezt érdemelték meg. Két hónap alatt oly időket élt át e hon — mint Lévay Sándor egri főkáptalani helynök írta — hogy az örökké emlékezetes marad a magyar történelemben. Trónokat láttunk — fűzi gondolatát — ingadozni s láttunk hihetetlen sebességgel feloszlani századokfűzte kapcsokat fejedelmek, országok és nemzetek közt, melyeknek csak néhány nappal előbb is évszázadokat mert vala igérni az emberi számítás — és láttunk új alkotmányokat emelkedni a szabadság, egyenlőség alapjain ; látjuk, mikép a századok súlya alatt elzsibbadt nemzetiség érzelme feltámad a népekben s a szétszaggatott nagy nemzetek szétszedve az idők hatalma s egyéni érdekszülte elkülönöző falakat, egyesülni sietnek a testvériség édes érzetében. Napok, sőt órák alatt tűnnek és kelnek századok művei, melyek szemléleténél a gondolkozó lélek önként meggyőződik, miként Isten ujja van itt ; a népek és nemzetek sorsa fölött őrködő isteni Gondviselés ereje nyilvánult-e nagy eseményekben, hogy eszméljenek a királyok és okuljanak azok, kik a földet itélik. (Zsolt. 2, 10.)[1].

Amikor azonban a magyar történelem ily öles léptekkel halad előre s hetek, hónapok, évek mulasztását tették jóvá, Lévay önkénytelenül is a benső számvételre gondolt. Mindenki — úgymond — kit hona s önjava érdekel, számot vet magával azon keblében önként feltűnő kérdés iránt : mit tegyen? És e számolás nekünk kétszeres kötelességünk, mert ezrek és százezrek figyelme csügg ajkainkon és tetteinken, ezrek és százezrek intézik hozzánk, mint lelki vezéreikhez e kérdést : mit tegyünk?[2]

Ez a kérdés, mint föntebb láttuk, annál is inkább

[1] A bpesti közp. papn. int. könyvt. : A ft. egri káptalani helyettesnek a főmegye összes papságához intézett körlevele. Eger, 1848 május 6.

[2] U. o.

aktuális lett, mert a jobbfelé haladók nemes törekvését ellensúlyozni próbálták a balra csábítók. Lévay erre is megfelelt. Kijelentette, hogy a szabadság, egyenlőség és testvériség a legszebb eszmét tartalmazzák, de csak úgy, ha e szavakkal nem élnek vissza. Ha mindegyiknek megtartják a szoros határát. A szabadság mesgyéje csak addig terjedhet, ahol a másoké kezdődik. Ezen túlmenni már szabadosság. Bűn nélkül nem lehet kacérkodni az egyenlőség elvével sem. Mert ha ezen a címen sors, szerencse s vagyonbeli egyformaságot követelnénk, vétkeznénk vele Isten és ember ellen s megbontanánk minden társadalmi rendet és békét. A testvériség fogalmát meg akkor értettük meg kristálytiszta valójában, ha Isten és a haza színe előtt párt- és véleménykülönbség nélkül egyesülünk a szeretet átfogó érzésében. A kibékült kedélyek — úgymond — nyugton közremunkálandnak a rend fönntartására, mely nélkül szabadság nem létezhet és a kibékülés megszüli az egyetértést, mely nélkül társulat szilárd nem lehet.[1]

De sorolt fel még egyéb kötelességet is, mely a rendbontók ellen a legjobb óvszer. Nevezetesen hirdetni kell a Fölség és trónja iránti hűséget ; imádkozni s ha az idők úgy kívánnák, áldozni is, hogy dicső és hatalmas legyen a király.

Minthogy az ország lakossága nem mind magyarajkú, van szava a nemzetiségi kötelességről is. Tisztelve — úgymond — mások nemzetiségét, ébresszük hazánk és nemzetiségünk szeretetét mindazok keblében, kikhez pásztori szózatunk juthat. S kérjük Istent védje erős karjával honunkat, nemzetünket s tegye hatalmassá, virágzóvá mind az idők végeiglen.

A törvény iránti tisztelet és engedelmesség nemzeti

[1] A bpesti közp. papn. int. könyvt. : A ft. egri káptalani helyettesnek a főmegye összes papságához intézett körlevele. Eger, 1848 május 6.

életünknek lényeges feltétele. Rendet és békét szilárdítani, alkotmányunkban történt változások szülte sérveket enyhíteni, alkotmányos életünket továbbfejleszteni; az anarchia, a fejetlenség szörnyetegétől megóvni honunkat egyedül a törvény paizsa alatt és azon irányban, azon alapokon lehet, melyek legújabb törvényeinkben letétettek. Minden reakció és törekvés az előbbi állapot visszaidézésére zajgó hullámokat s tátongó örvényeket hozna elő, melyekben nemzetünk menthetetlenül elmerülne. Örök hála, mély hódolat s osztatlan bizodalom fönséges nádorunk s királyi helytartónk, erős bizodalom nemzeti felelős kormányunk iránt! E férfiak kezében van főképen letéve honunk átalakulásának nagy munkája; igyekezzünk őszinte közremunkálással gyámolítani honunk javára törvényes ösvényen irányzott törekvéseiket, hogy épen olyan terhes, mint fontos hivatásukban örömmel és óhajtott sikerrel működhessenek!... Élesszük tehát és szilárdítsuk irántuk a megérdemlett bizalmat. Kérjük Istent, miként bő áldásainak bő harmatjával tegye gyümölcsözővé hazánk javára célzó fáradalmas munkásságukat.[1]

Igy akarták Lévayval együtt az egyházfők a visszavonás és széthúzás, a viszálykodás és gyűlölet mérges dudváit a nép lelkéből kigyomlálni. Sőt közös pásztorlevelet is adtak ki, melyben a papságot és hívőket egyaránt a békére, egyetértésre s a szabadság kincseinek a megbecsülésére buzdították. Az egyháziakat arra intették, hogy ne apróbb személyes érdekért vagy a fegyelem tágítására használják fel az alkalmat, mely nemesebb nyereményekkel biztat, hanem minden törekvésüket fordítsák az Egyház és a haza javára s azon szent szabadság boldogító birtokának a megszerzésére, melyet az

[1] A bpesti közp. papn. int. könyvt.: A ft. egri káptalani helyettesnek a főmegye összes papságához intézett körlevele. Eger, 1848 május 6.

Irás «az Isten fiai szabadságának» nevez s megemlékezvén az apostol ama intéséről: ha van élelmünk s amivel magunkat fedezzük, legyünk megelégedettek. (I. Tim. 6—8.) A javításokat nem az anyagiakon s nem kívülről kell kezdeni s nem is a test emancipációjába kell helyezni, hanem a lélek megújításába.[1]

A népben pedig a hálaérzelmet keltegették azokért a javakért, melyeket az új törvények biztosítottak. A szabadság mindnyájatok osztályrésze lett — hangzott a körlevél. — Áldásai egyenlően áradnak ki rátok, ha azt jól értitek s használjátok; de egyenlően sujtanak a bajok és veszedelmek is, ha a józan szabadságot a korlátlan szabadsággal felcserélve azt vélnétek, mintha a szabadság még a gonoszságra is felhatalmazna. A valódi szabadság nem nyit utat a közcsend, rend, a törvény, bátorság és jogok tapodására. A valódi szabadság, mely a népeket igazán boldogítja, az, mely igazságon, törvényen, renden és a felsőbbségek iránti lelkiismeretes engedelmességen nyugszik. Ki a szabadságot kellően felfogta, féli az Istent, tiszteli a törvényt s polgársársainak jogait s gondosan óvakodik a jó rendet, a közbékét és csendességet megzavarni s bárkinek személyét vagy vagyonát megtámadni. Igazságtalan szerzeményen nincs Isten áldása s minden törvény- és igazságellenes lépés közelítés a szabadság sírjához.[2]

A főpapi szózatok megértésre találtak. Az alsópapság hivatásának magas színvonalára emelkedett. Élt azokkal az irányelvekkel, melyeket eléje tártak a körlevelek. Felvilágosította a népet, nehogy el engedje csavarni

[1] A bpesti közp. papn. int. könyvt.: A magyarhoni kath. főpásztorok körlevele a tiszteletreméltó klérushoz. Pest, 1848. Húsvét u. 4. vasárnapon.

2 U. o.: A magyarhoni kath. Egyház főpásztorainak a kath. néphez intézett körlevele. Pest, 1848. Pünkösd u. 4. vasárnapon.

fejét az uszítók által. Fékezte a szenvedélyeket, helyes irányba terelte a megbomlott gondolkodást s teljes erejével rajta volt, hogy az ifjú független állam simán mehessen át a kezdet nehézségein.

S ez a feladat akkor nem is volt oly egyszerű. Kedélyeket csillapítani mindig nehezebb, mint felkorbácsolni. Ez utóbbihoz nem kell más, mint a tömeg lelkületéhez alkalmazott szólam. S a rosszakarat ezt mindig megtalálta. A forrongó átalakulásban a nép pedig vakon hitt. És sokkal hajlamosabb volt a rosszat, mint a jót feltételezni. E téren óriási munkát végzett az új kormány. Szemének száz irányba kellett forogni, hogy észrevegye a különböző helyeken kigyúlt tüzeket s azokat legalább lokalizálja.

Nagyon sok bajt okozott például Kemenesalja vidéke. Ide valósággal befészkelték magukat a renitenskedők s az új hatóságok ellen fellázították ezt a különben csendes vasi népet. Hiába írt rájuk a kormány, rá se hederítettek. Az üszköt tovább dobálták Vas, Zala és Veszprém megyék határos részeibe. Végül is csak úgy ért el eredményt, hogy Széll József és Csányi László személyében kormánybiztosokat küldött a nyakukra, kiknek feladata nem állt másból, mint az általános bomlásnak indult rend helyreállítása. Sikerült is — mint Széll jelentéseiből kitűnik — s ebben nagy segítségükre volt a katholikus papság.[1] Nem is szűnt meg Balassa Gábor szombathelyi püspök buzdítani őket, hogy nyujtsanak segédkezet a kormánynak, melynek célja az egész nemzet szellemi és anyagi jobbléte. Utasította őket, hogy ez ügyben történteket a nép értelméhez és felfogásához képest előadni, azok iránt rokonszenvet ébreszteni törekedjenek. Egyben munkálkodjanak azon, hogy a törvények életbeléptetésére olyannyira szükséges béke, rend, kölcsönös

[1] Orsz. Levéltár : A Min. Orsz. Ideigl. Bizottság jegyzőkönyve. 47. l.

szeretet és a hatóságok iránti bizalom és engedelmesség jelen körülmények közt fenntartassanak és biztosíttassanak.[1]

E kölcsönös munka átsegítette a kormányt a kezdet nehézségein s a történelmi igazságszolgáltatásnak tartozunk azzal a kijelentéssel, hogy ebben tevékeny része volt a katholikus Egyháznak is.

1848 március és április havát egész nyugodtan lehetne az alkotmányos jog kivívása korszakának is nevezni. Mindenki sietett, hogy idejében befusson az új jogok és kötelességek sáncvárába. Az egyivásúak egységekbe tömörültek s így törekedtek magukat biztosítani. Az egyháziaknál — sajnos — e téren bizonyos mulasztás történt, melyet helyrehozni később sem sikerült s mely bizonyos elsíklást vont maga után. A papság, azt lehet mondani, árván állt ott, hol mindenki vezérekkel ellátva s fegyverekkel felszerelve lépett az előtérbe. Üres volt az esztergomi és egri érseki szék, nem volt betöltve a győri, szepesi, székesfehérvári és váci püspökség sem. A kalocsai érsek, gróf Nádasdy Ferenc is már elöregedett. A többiek pedig vagy nem merték vagy elmulasztották a papság reformkívánságait erős kézbe venni s azt helyes módon megoldani.

Mert tagadhatatlan, mint mindenkinek, úgy a papságnak is voltak kívánságai, melyek mellett becsukott szemmel elhaladni sem üdvös, sem tanácsos nem volt. S e téren semmi más nem történt, mint a püspöki kar közös pásztorlevelében arra figyelmeztette, hogy ne apróbb személyes érdekért vagy a fegyelem tágítására használják fel az alkalmat, mely nemesebb nyereményekkel biztat, hanem minden törekvésüket fordítsák az Egyház és a haza javára... Ezt meg is tették, de a beigért «nemesebb nyeremények» csak nem akartak önmaguktól

[1] Arch. paroch. Letenye. Liber encycl. 1840—1857. pag. 41.

jönni. Egyesek nem győzték bevárni s olyan útra sodortatták magukat, mely kissé beárnyékolta a 48-as klérus különben erősen egyházias irányát.

Eleinte a sajtóban hallatszott egy-egy hang, mely az izzó magyarság bizonyítására az atilla használatát hozta javaslatba, míg a reverenda viselését csupán a templomra s a sekrestyére korlátozta. Később kifogásolta a bajusz borotválását, majd sok mást s a legvégén a coelibátust is.[1] Ezek a visszhangok összegeződtek s a pesti papság egy részében nyertek kifejezést, mely azután kevés dicsőséggel s erős vereséggel az 1918-as Papi Tanácsnak lett az előfutárja.

Bár tévesen Buda és Pest összes lelkészeinek nevében beszéltettek magukról, ez a gyüjtő elnevezés nem födte a valóságot, amennyiben mozgalmukhoz csak 16-an csatlakoztak. Megindulásuk sem volt rokonszenves ; nemcsak a fő-, de az alsópapság átlagkörében sem. A sajtószabadság nevében az Egyház belügyeit kiteregették az ujságokba, ami már magában véve sem volt dicsérendői De még jobban elítélendő az a hang, amely a püspök. karral szemben megnyilvánult.

Memorandumuk nyolc foliáns lapon adja elő sérelmeiket és kívánataikat, melyeket elsősorban Kunszt József esztergomi káptalani helynökhöz intéztek. A bevezetésben röviden vázolva a közelmult eseményeit, kijelentették, hogy a világesemények ily nagyszerű perceiben, az alkotmányos élet és népkívánatok ily magasztos diadalában, a szabadságot kivívott nemzetek világraszóló tapsviharában s különösen a magyar s királya közt kötött új frigyünk, aranykorában elhallgatni igazságos, az évek hosszú során sajnosan viselt sebeinket bűn volna önmagunk, bűn Méltóságod igazságszeretete s atyáskodása, bűn az Isten legdicsőbb ajándéka, a szabadság ellen. Ezen meg-

[1] Nemzeti Ujság. 1848 ápr. 16.

győződésünk, mely egész lényünkkel összeforrva történetes találkozásunk alkalmával, eddig csak szakadozott hangokban nyilatkozott, most a szabadság, egyenlőség és testvériség ünnepnapjaiban örömriadva kitörvén, ellenállhatatlan ösztönül szolgált nekünk kölcsönös értekezés útján megállapodni azon pontok felett, melyeket lehetetlen, hogy a körülmények ily bámulatos megváltoztában az Egyház s a lelkipásztorkodó papságra nézve Méltóságod kegyes színe elé ne terjesszük, bizton remélve, hogy midőn e honban már az utolsó parasztnak is megvan önállósága meg függetlensége, meg sérthetetlen birtoka, mi is — kiket úgy akarjuk hinni — részint az Egyház ellen tornyosult vészfellegek fölötti aggodalma, részint a politikai élet zűrzavaraiban történt hosszas és kényszerült részvétele a püspököknek, felejtett ki a számításból, meghallgatást igényelhetünk . . .

Nem dac, nem a zavarosbani halászás ingere szólaltat meg bennünket, hanem a jelen kornak a parancsoló hangja, mely halaszthatatlan követeléseit úton-útfélen fülünkbe dörgi; igen, ez kényszerít minket férfias őszinteséggel felhordani mindazt, aminek fennmaradása, makacs védelme, a talpraállott és ezentúl saját ügyeit elvitázhatatlan joggal intéző nemzetnek irántunki idegenkedését csak növelné és nevelné a religió és saját üdvünk kárára, a mi lelkünknek pedig legnagyobb keservére. De nem is hisszük, hogy a religió lényegével nem azonos reformok létesítésében még valaki fukarkodni tudna most, midőn az Anyaszentegyház látható feje, IX. Pius a Vatikán dicső fokáról épúgy hangoztatja szét az egész világra a szabadság és szeretet magasztos tanát, mint azt 19 század előtt Krisztus Urunk a vérhintett Golgotáról hirdette az elvakult Izraelnek, hogy szinte vallásos kegyelettel hajlik a szív elfogadni ama mesés jövendölésnek a nyilatkozatát, mely őt e szavakkal jellemzi: crux de cruce!

Méltóságodra, mint az elárvult magyar Sion érsekkáptalani helynökre függesztvék az egész alrendű papság szemei, Méltóságod igazságszeretetébe merítvék reményünk horgonyai, nem kételkedvén, hogy Méltóságod bölcsesége önkényt állva a dolgok élére, nem fogja engedni, mikép a mi atyáink, a püspököknek kell vala köszönnünk, azt a nemzetgyűlés és a felszabadult sajtó legyőzhetetlen fegyverei által a néptől nyerjük ajándékba.

Tudjuk mi jól, hogy annyira elhanyagolt, ne mondjuk eltiprott szellemi és anyagi állásunk méltányos és jogszerű elintézése időt és érett megfontolást kíván, de vannak e kérelmezésben oly pontok is, melyeken rögtön segíteni, azonnal életbeléptetni csak a püspököknek eddigi méltányos akaratától, igazságszeretetétől s azok iránti kötelességétől függ, kik majdnem maguk hordozzák a nap és hőség terhét, kikre ezen közmondásnak alkalmazása: qui servit altari, de altari etiam vivat több gúnynál s több szeretetlenségnél eddig nem állíttathatott.

S ha megkérdjük a multat, ha vizsgáljuk a jelent, ha némileg jósolni akarunk a jövőről, volt-e idő, midőn az intő kor eseményei között nagyobb joga leendett a lelkipásztorkodó papságnak kérni, sőt követelni főpapjaitól, hogy nyomorú sorsát tekintetbe vegyék, volt-e idő, midőn az alrendű papság fényesebb zálogát nyujtja vala hű ragaszkodásának a hithez, a korszellem által ostromlott püspöki hatalomhoz? Vajjon nem az alrendű papságnak kellett-e a gyászos emlékű vegyesházassági vitákban küzdeni azokkal, kik az Egyház világos és változhatatlan tanát fel nem fogva, vagy elcsavarva a gúny és rágalom minden fegyvernemével ellene hadat indítanának; s míg a főpapság magas állásában, méltósága fénykörében csak a vihar zúgását hallotta, addig a lelkipásztorkodó papságnak, főleg nekünk, városiaknak annak pusztító erőszakával kellett szembeszállnunk.

Vagy nem maradt-e az egész magyar Egyház papsága híve Jézusnak, a törvény szerzője- és befejezőjének, midőn az áttérhetési szabadság ajtót nyitott mindenkinek kénye-kedve szerint élhetni? S ha akkor a főpapság szilárdságunk és hűségünkbe vetvén bizalmát, nem csalódott, szeretjük hinni, hogy igazságszeretetét segélynyujtási készségét fiúi átengedéssel kérve, mi sem fogunk csalódni benne.

De nem is azért említők fel a fentieket, mintha kérkedni akarnánk azzal, amit tenni erős meggyőződésünk-, legszentebb kötelességünk- s örök üdvösségünknél fogva kellett, hanem hogy bebizonyítsuk, mikép mi a lényegest az esetlegestől, a változhatatlan hitágazatot a változható, sőt sokszor változtatni szükséges fegyelemtől megkülönböztetve, sokkal sikerdúsabban akarunk működni azon a pályán, melynél magasztosabbat, szentebbet nem ismerünk.

Ezen bántó reminiszcenciák s a püspöki karra legkevésbbé hízelgő bevezetés után előadták 12 pontos kérelmüket, mindegyiket bőséges indokolással kísérve, melyet azonban a rövidség kedvéért elhagyunk s csupán reformjaik lényegét ismertetjük.

Az első pont a honi nyelv diadaláért kelt síkra, amenynyiben azt kívánta, hogy ezentúl a főistentisztelet s a többi egyházi szertartás nyelve honunkban a magyar legyen.

A második az alsópapság méltányos fizetésrendezését kérte.

A harmadik a káplánoknak több függetlenséget követelt, ez azonban csak akkor érhető el, ha megvalósul a második pont s orvosolva lesz silány anyagi helyzetük.

A negyeik új pragmatika szerint akarta szabályozni a plébános és a káplán közti jogviszonyt, de úgy, mint a memorandum említi, hogy ez utóbbiaknak ne kelljen az ország legutolsó páriáinak lenni. Hangsúlyozták a

plébániai munka arányos megosztását is. Tarthatatlannak tartották az eddigi szokást, mely szerint a hívek lelki gondozása majdnem kizárólag a káplánok nyakára szakadt. Tiltakoztak az indokolatlan diszpoziciók ellen is, ebben az önkényesség megszüntetését követelték.

Az ötödik a plébánosok és a káplánok peres ügyeit akarta rendezni olyanformán, hogy azt ki akarta venni a szentszékek joghatósága alól s elintézését egy kebelbeli zsürire szerette volna bízni.

A hatodik a személyi információkat kárhoztatta, mert, mint mondja, gyakran nem tintába, hanem epébe mártott tollal írják az illetékesek. Eddig nagy szerepet nyert ebben a rokon- és az ellenszenv. Ezt is úgy gondolták kiküszöbölhetőnek, ha az informativ jogokat is az ötödik pontban említett zsürire bíznák.

A hetedik a reverendára mondott delendumot, amennyiben használatát csak az istentiszteletek végzésénél ajánlotta. A külső életben a civilek ruhaviseletének átvételét indítványozta. Nem hivatalos öltözetnek s magyarszabású kabátot, papi díszruhának pedig a könnyed atillát s a fekete kalpagot gondolta.

A nyolcadik kizárta a pasztorációs munkakörből azokat a szerzeteseket, kik a komtenplatív életet választották. Ez a tér kizárólag a világi papoké s szerzetesek csak mint kisegítők kivételes esetekben alkalmazandók.

A kilencedik kimondta, hogy a szent Jobb őrzését bízzák magyar papokra, mert tarthatatlan, hogy Magyarország első szent királyának áldó jobbját a cseh papok őrizzék.

A tizedik megszűkítette a püspök joghatóságát, amenynyiben kimondta, hogy a kerületi alesperesek választását a kerületi papság végezze s a püspök csupán erősítse meg a megválasztottat.

A tizenegyedik ismét a magyar nyelvről szólt. Kötelezővé akarta tenni, hogy a szentszéki tárgyalások, bírás-

kodások, körlevelek, időszaki parancsok, pásztori szózatok, megyei népkönyvek, mind magyar nyelven szóljanak.

A tizenkettedik és utolsó az évenkénti kötelező egyházmegyei zsinatok tartását szorgalmazta, azzal az újítással, hogy onnan senki ki ne zárassék s az egyházmegyei papság minden tagja résztvehessen rajta.[1]

Ezek voltak azok a pontok, melyek tejlesítését kérte és követelte Buda és Pest 16 papja, erősen hangsúlyozván, hogy a «már késő» jelzéssel holtpontra ne juttassák törekvését. Ha figyelemmel végigolvassuk és gondolkodunk felettük, azt kell mondanunk, hogy egyik-másik pontban volt megszívlelendő panasz, a legtöbb azonban határozottan a destrukciót szolgálta. Hiába hangsúlyozták, hogy a változtathatók változását kérik, valóban olyat követeltek, ami az Egyház évszázados jogaiba ütközik.

Hazafias felbuzdulásnak kell minősítenünk a magyarnyelv kizárólagos használatának a hangsúlyozását, de viszont nem tudjuk elfojtani csodálkozásunkat, hogy akadtak papok, akik a katholikus Egyház egységét, változhatatlanságát oly klasszikusan kifejező latin nyelvet a honival akarták felcserélni. Az ellen senkinek sem lett volna kifogása, amint ez később be is következett, hogy az egyházi adminisztráció egyes ágába a latin helyett bevezessék a magyart, de szinte a lehetetlenséggel határos ugyanezt megtenni a liturgiában. Itt minden analóg esetre való hivatkozás jócskán sántít. A reverenda felcserélése a hétköznapi életben az atillával se nem lényeges, se nem fontos, legfeljebb ezt csak azok hangoztatták, akik a templomban is szűknek és szorosnak érezték.

Azok a pontok, melyek a püspöki joghatóságot akarták megnyirbálni s az Egyházba is a kelleténél több demokratizmust becsempészni, nem a papi lelkek mélyéből,

[1] Prim. Levéltár: Acta vicarialia. A. 117. sz.

hanem a Pilvax-kávéház forradalmi légköréből jutottak oda. Ezek taglalását annál kevésbbé tartom szükségesnek, hiszen az Egyház ilyesmibe úgy sem ment és megy bele soha.

Ami az anyagi élet rendezését illeti, ez a kérdés valóban figyelemreméltó volt. Azonban, ahogy az egész komplexumba belekapcsolódott s a mód, ahogy azt propagálták, ennek is elvette rokonszenves vonatkozását. Méltán mondhatjuk azt: a pesti papság ezzel a próbálkozásával így csak ártott a jó ügynek, mert elkedvetlenítette azokat is, akik több hozzáértéssel, nagyobb tapintattal s egyháziasabb érzéssel nyúltak volna e kérdéshez, ha mindjárt kissé megkésve is.

Nagyon rossz vért szült az is, hogy sérelmesnek talált helyzetüket per longum et latum tárgyalták az ujságokban, mert azt a látszatot keltették vele, hogy a hierarchiában palotaharcok dúlnak. Pedig dehogy! Hisz a papságnak ez a része csak elenyészően csekély volt, az igazi derékhad távoltartotta magát e mozgalomtól, pedig a csatlakozásra mézesmadzaggal hivogatták.

A felirat mégis Kunsztot döbbentette meg leginkább. Szélsőséges állásfoglalása és hangja egyformán bántotta! Épen egy nappal később, hogy a felirat kelteződött, április 16-án intézett papságához szózatot, melyben arra kérte őket, hogy óvakodjanak e túlfűtött időben minden kilengéstől s legyenek az Egyháznak odaadó gyermekei. Lirini szent Vincével figyelmeztette, hogy mi az Isten Egyházának szántóföldjén az atyák hite által el vagyon vetve, azt illik a fiúk szorgalma által művelni és megtartani; ugyanaz hozassék virágzásba és megérésre; ugyanaz növekedjék és tökéletesíttessék; míg ellenben, ha a reformátori tisztet mindenki különbség nélkül bitorolandja, a történetek bizonyossága szerint könnyen megeshetik, hogy a katholikus életnek azon rózsás ültetvényei bogáncs- és tövis-

bokrokká válnak s e szellemi édenben a fahéj és balzsamfa sarjadékai helyett rögtön konkoly és beléndek növekedik.[1]

A figyelmeztetés későn érkezett meg. A két irat az úton találkozhatott egymással, mitsem tudva arról az ellentétes misszióról, melyre küldettek. Ha Kunszt korábban mondott volna vétót az illetéktelen reformátoroskodásra, talán a pesti papság még várt volna s nem sütötte volna el riasztó ágyúját. De így rálépett arra az útra, melyre nem lett volna szabad s melyről már csak visszalépni lehetett.

A káptalani helynököt nagyon lehangolta a memorandum, melyet egymásután közöltek a napilapok is, világnézetüknek megfelelő kommentárokkal kisérve. Kínosan érintette, hogy épen a magyar egyházmegyék ősanyjában bomlott ki az egyháziatlanság zászlaja s rajta volt, hogy ennek tartóit mielőbb leszerelje. Sajnálta tilosba tévedt fiait s a jó atya szeretetével hivogatta őket vissza. Szent Pállal intette az Istennek irgalmas jótéteményére s kérte, hogy ne szabják magukat e világhoz, hanem változzanak meg értelmüknek megújulása által, hogy megválaszthassák, hogy mi felel meg Isten akaratának, mi legyen előtte jó, kedves és tökéletes. (Róm. 12, 1—2.)

Figyelmüket az értelmi és az erkölcsi megújulásra terelte s óva intette, hogy ne a külsőt, az Egyház százados tradicióinak és institucióinak a világi formához való alkalmazását keressék. Biztosította őket, hogy a püspöki karnak egyetemlegesen és külön-külön is szívén fekszik papjainak lelki, szellemi és anyagi ügye egyaránt. S amennyiben itt szükség van reformra, azt el is végzi a tervbe vett zsinat a hitegység s az Egyház szerkezetének megbontása nélkül.[2] Ugyanilyen

[1] Prim. Levéltár: Acta vicarialia. A. 104. sz.
[2] Prim. Levéltár: Acta vicarialia. A. 122. sz.

szellemben óvták a többi egyházmegyék püspökei és kormányzói papjaikat, midőn tudomásukra jutott ez a radikális akció.

Az intézőbizottság, mint már említettem, programmját megküldte a vidéki papságnak is. Megindult tehát az eszmecsere itt is. Baráti összejöveteleken, koronákon egyaránt tárgyalták az ismert 12 pontot s a legtöbb helyen negatív választ adtak rá. Dicséretére legyen mondva a vidéki papságnak, nem talált nála talajt e szokatlan újítás. Egy-két vértelen és halovány csatlakozást leszámítva, nagyon lesújtó leveleket és jegyzőkönyvi kivonatokat kapott az intézőbizottság. Kijelentették, hogy nem ellenségei a reformoknak, azonban ezek megvalósítását a megfelelő formák közt a zsinatokon a püspökök vezetésével óhajtják. Mert csak így őrizhető meg az unum corpus et una anima elve, különben oldott kéveként felbomlanak.

A papság általánosságának ezt a nemes állásfoglalását nem csökkenti az az egy-két szórványos eset, mely a vidéken is ki akarta tűzni a forradalom zászlaját. Így Király Antal bárándi esperes-plébános «Sárréti levelek» címen iratot bocsátott közzé,[1] melyben minősíthetetlen hangon támadta püspökét, Bémer Lászlót, a vikárius generálist s a többi kanonokokat. A püspök ötévi vaskormánya alatt — úgymond — nem volt másban részük, mint tűrésben, könnyben és hallgatásban.[2] Ezt az igát tovább tűrni nem volt hajlandó, azért társait szövetségre hívta fel. Gyéren jelentkeztek. Mindössze Salamon András nagyváradi plébános s Frint Mihály, a bárándi esperesi kerület jegyzője. Helytelenségükben odáig mentek, hogy Eötvös vallásügyi miniszterhez memorandumot is terjesztettek, melyben arra kérték, hogy Bémert, mint méltatlan egyházfőt mozdítsa el

[1] Prim. Levéltár: Hám Acta. 76. sz.
[2] U. o. 134. sz.

püspöki méltóságából.[1] Úgy látszik Bémer nem igen ijedhetett meg, mert három elégedetlen papját szuszpendálta. S egyházmegyéjét, nagyon helyesen, továbbra is «vaskormánnyal» vezette. S hogy ez jósággal és atyai szeretettel párosult, azt bizonyítja az a tény, hogy e három papnak is, mikor belátták tévedésüket s bocsánatot kértek tőle, nemcsak ezt adta meg, hanem javadalmaikba is visszahelyezte.[2]

Ezeknek a kilengéseknek a szele eljutott a szerzetesrendekbe is. Itt-ott kifogást emeltek a rendfőnökök ellen. Úgy találták, hogy inkább urai, mint atyái szerzetesfiainak s ezen akartak segíteni. Lojális hangon emeltek kifogást a bencéseknél Rimely főapát ellen. Azonban e belügyüket a rend keretén belül, káptalani gyűlésen intézték el s nem vitték ki a fórumra.

A józan mérséklet hangján tárgyalták meg jövőjüket. A rendtagok abban állapodtak meg, hogy a forrongó időben nem viszik bajaikat és gyengeségeiket a világ elé.[3] S nem is tárgyalták le hevenyében, hanem vártak, míg a kedélyek lecsillapulnak, hogy tárgyilagosan szólhassanak a kérdésekhez. S később megtartott káptalani gyűlésük is — mint majd látni fogjuk — hű tükre volt eme komoly megfontoltságnak. Magas színvonalával, higgadt tárgyalásával s üdvös határozataival kivívta magának a magyar bencések egyházias megbecsülését.

E káptalani gyűlésen már holt pontját találjuk ama gyér törekvésnek is, mely a főapáti jogokat akarta korlátozni. Azt lehet mondani, hogy amily hirtelen jött, oly hamar el is tűnt, hogy még csak nyoma se maradjon. Ez az általános demokratizálódásnak volt a velejárója, mely behatolt a monostorok falai közé is, de azután ott

[1] Prim. Levéltár : Hám. Acta. 135. sz.
[2] U. o. 193—4. sz.
[3] Sörös Pongrác : A pannonhalmi főapátság története. VI. 94. l.

megtörött. Nemcsak a bencéseknél találjuk meg ezt, hanem a ciszterciekénél is. A pécsi rendház például így írt május 10-én Villax Ferdinánd zirci apáthoz: Legyen Nagyságod e végpillanatban igazságos, ne akarja magának tulajdonítani azt, mi Isten és emberek előtt, ha nem is ugyanazon arányban, de szinte oly joggal illet minket, mint Nagyságodat... Nem is akarunk miatta most a napok végén szemrehányásokat tenni, csak azt az egyet kívánjuk, követeljük, hogy midőn, hála a népek Istenének, nincs többé Oroszországon innen ember, ki a hatalmat korlátlanul birtokolhatná, a zirci apát se kívánjon a felszabadult világ közepette, mintegy kétségbeesetten ragaszkodni azon jogbitorláshoz, mely felett, hogy mikép ítél a világ naponkint tapasztalhatja... Mi odakorbácsolva a kétségbeesés örvényéig, akaratunk ellenére is tán kényszerítve érzendőnk magunkat ájtatos rendű atyánkfiai példájára évek óta békésen tűrt sérveinket feltárni a haza színe előtt s elégtételt szerzendőnk magunknak a szabad sajtót s az újabb kor minden egyéb becses garanciáit felhasználni.[1]

A levél kissé érdes volt, de Villax nem volt az az ember, ki megijedt árnyékától. Úgy érezte, hogy a szerzetesrendeknek még nincs vége, mint jósolták a pécsiek s nem is volt hajlandó rendi kormánypálcáját kezéből kiadni, hanem várt. S az idő a ciszterciekét is lecsillapította anélkül, hogy az apáti jogokból bármit is kaptak volna.

Mint levelükből kitűnik, ők ekkor már ismerték a piaristák ez irányú szereplését. Ezért is fenyegetőztek példájukkal. Az új idők szülte új viszonyok mellett ők sem akartak bekötött szemmel elhaladni, hanem életrendjükön bizonyos újításokat szerettek volna. Ezt azonban maguk óhajtották végrehajtani s nem voltak

[1] Zirci apáts. levéltár: A pécsi rendház levele. 1848 május 10-ről s Békefi Remigo: A Magyarországi Ciszterci Rend Milleniumi Emlékkönyve. 62. l.

hajlandók Gruber György rendfőnökre s a 10-es kormánytanácsára bízni. Miért is 150 aláírással arra kérték, hogy tartson nyilvános gyűlést, hol bajaikat orvosolhassák. Gruber erre nem hajlott, mint mondá: nem akar vármegyei gyűlést tartani,[1] hanem csupán a 10 kormánytag bevonásával hirdetett káptalant. Kérésük mellőzése rendkívül bántotta a rendtagokat s most már Eötvös miniszterhez folyamodtak kérésük orvoslásáért. Úgy látszik, a miniszter maga is érezte, hogy nem illetékes a rendi belügyekbe avatkozni, ezért az egész ügyet Hámhoz tette át, hogy ő csináljon rendet. Hám Bartakovich rozsnyói s Horváth kinevezett csanádi püspököket küldötte ki az ügy megvizsgálására.[2] Sikerült rendet teremteni. De a béke csak időleges és látszólagos volt, mert később mégis csak tartottak káptalant a maguk módja szerint s reformirányukkal inkább a szerzetesi élet balrakanyarodását szolgálták, mint a jobbrafordulását.

Ha már most ezeket az itt-ott mutatkozó kóros jelenségeket összegezve nézzük, azt kell róluk mondani, hogy a kor áramlata vetette őket felszínre, de azután csakhamar magával is ragadta. Efemer jelenségek voltak, melyeknek inkább kortörténeti, mint gyakorlati értékük volt. Megrázkódtatást nem idéztek elő, legfeljebb felrázták a fő- és alsópapságot egyaránt. Ezekből mindegyiknek le kellett vonni azt a tanulságot, hogy többé nem lehet a «quieta non movere» kényelmes elvét követni. Az élet rohamosan haladt előre s ezt lehetetlen volt észre nem venni. A püspököknek be kellett látniok, hogy nagyúri autokratizmussal nem lehet többé kormányozni. Az alsópapsághoz a jó Pásztor szeretetével kell közeledniök. Viszont ez utóbbiaknak is nem szabad püspökeikben csupán a megközelíthetetlen uralkodót szemlélni,

[1] Prim. Levéltár: Hám Acta. 38. sz.
[2] Prim. Levéltár: U. o. 102. sz.

hanem a kegyes főpásztort, a megértő atyát is, ki minden egyes gyermekének sorsát szívén viseli. Kölcsönös szeretettel az Egyházat megvédhetik minden támadástól, de széthúzással lezüllesztik magukkal egyetemben s uralomra segítik a 12 pontos papokat, ami nem lehet sem az Egyház, sem a haza érdeke.

Megértette ezt a papság már akkor, midőn visszautasította a pestiek 12 pontját s nem vállalt velük közösséget. De nem állt meg itt. Egy lépéssel tovább ment. Tanácskozásra gyűlt — a püspök — papságával, a rendfőnök szerzetestársaival, hogy megvitassák azokat a nagy kérdéseket, melyek beléletüket s az új államhoz való viszonyukat illették. Ezeknek a gyűlésezéseknek az eredményei a legszebb reformok gyökérszálai, az egyházias és hazafias érzületnek a fundamentumai lettek volna, ha a szabadságharc vihara el nem söpri őket.

Legszebb jellemvonásaik, hogy elsősorban nem az egyedek bajaival bibelődtek, hanem az intézményt igyekeztek biztosítani. Nagyon korán megindult az ostrom az egyházi és iskolai javak ellen elsősorban ezeket kellett védeni. S azután gombamódra szaporodtak az egyházellenes sajtótermékek, napilapok, ezek ellen is fel kellett venni a küzdelmet. Itt valóban bűn lett volna a tétlenség. S az Egyház el is kezdte a maga védősáncait kiépíteni. Felismerte ő is a nyomtatott betű hatalmát s ezért ellenfelével szemben kiadta a jelszót, hogy a katholikus népnek minél hamarább népszerűen írt oly olvasmányok adassanak kezébe, melyek a szabad sajtó útján közébe röpített vallást és erkölcsiséget «oly igen rontó iratkák» ellen óvószerül szolgáljanak.

Az eszme nagyon tetszetős, de megvalósítása még sürgősebb volt. Megindul tehát az agitáció egy nagy katholikus irodalmi vállalkozás érdekében. Az egésznek a lelke Fogarassy Mihály skodári v. püspök volt, aki éjjelt nappallá tett, csakhogy mielőbb megvalósítsa

a «Jó és olcsó könyvkiadó társulat» gondolatát. Lelkes tevékenységét siker is koronázta, mert május 1-én, mint készülő művel, a mai Szent István-Társulat bölcsőjével lephette meg a magyar katholicizmust.

A szervezeti szabály szerint az intézmény a Jó és olcsó könyvkiadó társulat nevét vette fel. Célja volt a jó és olcsó könyvek kiadásával s terjesztésével fejtegetni a keresztény katholikus religió hit- és erkölcstanait, annak boldogító s fenntartó elveit megismertetni s ellenirányú iratok benyomása ellen védeni s általában egyéb tudományos, közhasznú s népszerű könyveket is akkép szerkeszteni, hogy a katholikus szent hitvallásnak áldásos szelleme hassa át azokat s terjesztésük által a vallásos meggyőződés, mely minden erkölcsiségnek s anyagi kifejlődésnek legtisztább és kiapadhatatlan forrása, mindinkább erősödjön és szilárduljon.[1]

A társulat feladatát abban jelölte meg, hogy a keresztény vallásosságot s a valódi katholicizmus boldogító szellemét a családi körökben, a nevelés és közoktatás mezején s a műveltebb néposztályok közt kívánja terjeszteni, azt a katholikus néppel nemcsak megismertetni, hanem meg is kedveltetni, sőt gondolkodásmódjába s életrendszerébe mintegy beoltani.[2]

Ezt az általános körvonalazást a legapróbb részletekig kidolgozta. Megindokolta szükséges és hasznos voltát, megállapította szerkezetét, igazgatási rendszerét s a társulati viszonyait. Magába foglalta mindazt, amiből, mint csirából, Szent István-Társulatunk oly naggyá és hatalmassá fejlődött. Szálai tehát 1848-ra húzódnak vissza.

Az erkölcs és a fegyelmi élet terén sem űztek tovább strucc-politikát. Férfias nyiltsággal kijelentették, hogy a coelibatus fenntartására a hívek lelki életének a szem-

[1] Notter Antal: A Szent István-Társulat Története. 18. l.
[2] U. o. 19. l.

pontjából is szükség van, eltekintve más okoktól, melyek szintén mellette szólnak. Nem ellenségei az atillának, de mint papok, barátjai a reverendának. Egyik-másik helyen ki is mondták, hogy a klérusnak papi öltönye nem hogy csak továbbra is megmaradjon, de sőt mint az egyháziakat a világiaktól megkülönböztető ruhának és így jelnek folytonos hordása keményen meghagyassék.[1]

Hangsúlyozták a püspök ama jogát, hogy a méltatlan lelkipásztort, aki híveinek botránykövül szolgál, kérlelhetetlenül fossza meg hivatalától s olyannal töltse be, ki papi hivatásának a magaslatán áll. Ajánlották a régi és szigorú egyházi fegyelem felélesztését mind az egyházi, mind a világi hívekre nézve. Végül a király és a haza iránti hűséget, a kormány- és a törvénytiszteletet, hogy a papságon mint szegletkövön emelkedjék fel az új Magyarország.

Ezek az elvek mind szélesebb és mélyebb rétegbe terjedtek el és valósultak meg. Eleven és éltető reakciói lettek a helytelen egyházi demokratizálásnak. Céljuk volt a papságot egyesíteni a fővel s az egészet Krisztussal; megteremteni az egészséges szellemet vagy ahol megbomlott, helyreállítani. Közös frontba egyesíteni a papságot, növelni bennük Krisztus szellemét, hogy híven teljesítsék egyházi s öregbíteni hazafias érzületüket, hogy megfeleljenek honpolgári kötelességeiknek.

Ez a megújhodás erőssé tette az Egyházat s erre szükség is volt. A politikai élet berkeiben ugyanis fokozottan hangosabbá vált a liberalizmus s nem akart egy gyékényen árulni Krisztus Egyházával. Felbontotta a barátságot s ez nem vált előnyére sem az Egyháznak, sem pedig a fiatal független magyar államnak.

[1] Religio és Nevelés. 1848. I. 388. l.

3. Az Egyház és a reformtörvényhozás.

A párisi forradalom kitörése után néhány nap a francia katholikusok magas színvonalú sajtóorganuma, a L'ami de la Religion, túlsötét tintába mártotta tollát. Aggasztó sejtései voltak; félt a forradalom vívmányaitól. Nem merte hinni, hogy a liberté, egalité et fraternité hívei őszintén és mindenkire kiterjesztően akarják értelmezni a szabadság, egyenlőség s a testvériség eszméjét. Ezért kellő szerénységgel megkérdezte, vajjon a szabadság és a teljes jogegyenlőség kiterjed-e a katholikus Egyházra is? Nem lesz-e a köztársaság mostoha gyermeke? Biztosítva lesz-e függetlensége, tanítási szabadsága, önkormányzata és életfejlődése a vallásos társulatok s a szabadon tartott egyházmegyei zsinatok által? Nem jár-e úgy, mint Schweizban, mely szintén szabadságot hirdetett s mégis béklyót rakott az Egyház kezére? [1]

Ezek a gondolatok foglalkoztatták magyar testvérlapját, a «Religio és Nevelés»-t is, amikor állami életünk új vágányra tért át. A divatossá vált demokratizmus ugyanis csakhamar elfordult az Egyháztól s megkezdte harcát az oltár ellen. Tán nem oly hevesen, mint a külföldi országokban, de hasonló célkitűzéssel. Nyomtatásban egymásután jelentek meg többé-kevésbbé élcelődő gúnyversek, melyek a papságot igyekeztek nevetségessé tenni. «A magyar papsághoz» címmel, Kondor aláírással így aposztrofálták a Nemzeti dal paródiájában:

[1] L'ami de la Religion. 1848 febr. 29.

Talpra papság! hí a haza!
Rajtad a sor most, vagy soha,
Korcsok lesztek vagy magyarok?
Ez a kérdés — válasszatok.

A nemzet szent nevére
Kér a hon —
Kér a hon, már símuljatok
Egykoron. stb stb.[1]

Ugyancsak egymásután gyártották a különböző egyesületek reformprogrammjaikat s ezek mindegyikében ott szerepelt a vallás és az Egyház. Elég csak utalnunk a közismert márc. 15-iki pontok negyedikére, mely kimondta az egyenlőséget polgári és vallási tekintetben egyaránt.

A katholikus vallás eleddig államvallás volt. Nyolcszázados multja borostyánként fonódott össze a magyar államisággal s most megkezdték szétfejtését. Ezt pedig igazán nem érdemelte meg; mert bár nem készítette elő a nagy változást, de számolt adottságával s mindent elkövetett, hogy az ország békésen helyezkedhessék el az új alapokra. S tette ezt nemcsak színleg, de szívleg is. Megértette, hogy lejárt az az idő, amikor a kiváltságok sziklavárából lehetett a nincstelenek százezreire tekinteni. Elérkezett a tettek ideje s ő itt is előljárt jó példájával. Tetemes javakat hozott áldozatul. Történelmi kézikönyveink, ha még oly egyoldalúlag tárgyalják is a 48-as eseményeket, de másfél sorban mégis kénytelenek leszögezni azt a tényt, hogy az Egyház *önkényt* mondott le a papi tizedről. Mikor márc. 18-án Kossuth Lajos az egyenlőség szent nevében arra szólította fel a rendeket, hogy a megyei, városi, kerületi és káptalani követek egyenlő szavazattal bírjanak, ez utóbbiak nemcsak minden ellenvetés nélkül járultak hozzá az indítványhoz,

[1] Hazánk. I. 199. sz. 796. l.

hanem Daróczy pécsi káptalani követ még egy lépéssel tovább is ment. Káptalana részéről — úgymond — a papi tizedről egészen lemond. Példáját követték valamennyi társai. A nemes gesztus óriási lelkesedést váltott ki az alsótáblán. Bónis, Szabolcs követe örömmel szavazott köszönetet az egyházi rendnek s örvendett, hogy megyéjének utasítása ellenére is a káptalani követek személyes szavazatának megadásához járulhat, kik szavazatuk első gyümölcséül ily jót tettek a hazának.[1] Köszönetet szavazott nekik Szentkirályi is, mert felfogták, hogy ezáltal a millióknak sokkal fontosabb jót tettek, mintsem amily áldozatba az nekik került. Kossuth szintúgy meghajtotta az elismerés zászlaját s szívesen járult hozzá a nyitrai káptalani követ kártalanítási indítványához, hogy t. i. törvényileg gondoskodjanak azokról a szegényebb lelkészekről, akiknek jövedelmét tulajdonképen a tized alkotta.

A törvényjavaslatot még aznap a következő szövegezéssel küldték át a főrendeknek: Az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemondván, az ország rendei ezen a haza oltárára letett áldozatot örök emlékezet okáért törvénybe iktatják, egyszersmind ezen lemondásnak nyomán elhatározzák:

1. §. A papi tized akár a természetbeni kiszolgáltatás helyett készpénzben teljesíttetett, és pedig akár közvetlenül az egyházi rendnek, akár haszonbérlőknek fizettetett, akár örökös szerződés mellett, akár királyi adomány által szereztetett, ezennel örökre megszüntetik.

2. §. Mennyiben a tized megszüntetése a kisebbrendű papság némely tagjainak jövedelmeit is érdekli s e tekintetből azoknak ellátásáról gondoskodni minden esetben szükséges leend; Őfelsége egyszersmind a kisebbrendű, bármely vallásfelekezeten levő papságnak illő ellátásáról

[1] Karok és Rendek Naplója az 1847/8. országgyűlésen. 168. l.

magyar miniszteriuma által részletes törvényjavaslatot fog az ország rendeinek előterjeszteni.

3. §. Mennyiben a papi tized magáncsaládok birtokába akár örökös szerződés, akár királyi adomány által jutott, a tulajdonos magáncsaládoknak a közálladalom által leendő kármentesítése iránt Őfelsége a magyar miniszteriuma által a legközelebbi országgyűlés elébe részletes törvényjavaslatot fog előterjeszteni.[1]

A három szakaszból álló törvényjavaslat a főrendek tábláján sem talált ellenzésre. A püspökök is szívesen lemondtak a maguk nevében. Magatartásukat híven jellemzik Lonovics csanádi püspök szavai, melyek ez alkalommal hangzottak el. Az egyházi rend — úgymond — soha ott, ahol a jobbágy jóléte forgott fenn, példát nem keresett, de adott ; soha biztatást nem várt, de nyujtott segélyt s ezért, noha ezen áldozat nagy, azonban mivel hazájának nyugalma megkívánja, leteszi a haza oltárára és lemond a tizedről.[2] Hasonló értelemben nyilatkozott Szcitovszky pécsi, Rudnyánszky besztercei püspök s Rimely bencés főapát is. Csupán arra kérték az elnököt, hogy a rászorulók kártalanítása mielőbb megtörténjék, amit Batthyány Lajos meg is igért.

A törvényjavaslat tehát a főrendi táblán is átment. A magyar katholikus Egyház ezzel ősrégi jogáról mondott le és szívesen, mert tudta, hogy ezt a római Szentszék sem ellenzi. IX. Pius pápának erre vonatkozó felfogását világosan visszatükrözik Luquet szentszéki követnek a szavai, melyeket a wallisi (Schweiz) kanton nagytanácsához intézett. A katholikus papságnak azon áldozatkészségét — úgymond — mellyel javainak egy részét önkényt hozza a haza oltárára, Őszentsége is örömest jóváhagyja ; de

[1] Karok és Rendek Naplója az 1847/8. országgyűlésen 168. l.

[2] Főrendi Napló az 1847/8. országgyűlésen. 339. l.

hogy ugyanezen klérus valamennyi javaitól megfosztassék, abba sohasem fog a pápa belemenni.[1]

Ha nézzük Európa többi forrongó államát, azt látjuk, hogy a legtöbb helyen erőszakkal foglalták le az Egyház javait. Nálunk ellenben magától ajánlotta fel javadalmának egy tekintélyes részét, csupán azt kötötte ki, hogy azok a lelkészek, kiknek jövedelmi forrását főleg a tized alkotja, kártalaníttassanak.

Az elfogadott törvényjavaslat 2. szakasza értelmében Eötvös május 6-án fel is szólította az egyházmegyék fejeit, hogy írják össze papjaik jövedelmeit, hogy a papi tized lemondása folytán kártalanításukról megfelelő törvényjavaslatot tudjon előkészíteni.[2] Az összeírás meg is indult s nagyon szomorú eredményeket mutatott fel. Egyes lelkészek valósággal koldusbotra jutottak. A munkácsi g. kath. egyházmegyében a papi tized megszűnése folytán 16 lelkész egyáltalán nem tudott megélni s ezért nyugdíjaztatását kérte a miniszteriumtól.[3] Még a nyugdíjban is kedvezőbb megélhetési feltételeket remélt, mint a tényleges plébániától. Akadt olyan hely is, mint pl. Detva községe, ahol még a canonica visitatioból eredő munkálási kötelezettségüknek sem akartak a hívek megfelelni, mert ezt is úrbéri szolgálatnak vették, mely pedig hatályát vesztette.[4] A Felvidékről 70 lelkész jelentette be sürgős igényét a kártalanításra.[5] Azonban a jobb jövő reményén kívül mást nem kaptak. A bekövetkezett zavaros idők miatt az állam örökre adósa maradt a magyar klérusnak fenti áldozathozataláért.

[1] Religio és Nevelés. 1848. I. 423. l.
[2] Prim. Levéltár: Acta vicarialia. D. 49. sz.
[3] U. o. Hám Acta. 3. sz.
[4] Orsz. Levéltár: Min. Orsz. Ideigl. Bizotts. ügyiratai. 466. sz.
[5] Prim. Levéltár: Hám Acta. 42. sz.

Sőt bátran állíthatjuk, hogy a jót nem a jóval, hanem határozottan a rosszal viszonozta.

A kath. Egyháznak nálunk nyolcszázados tradiciói és privilégiumai voltak, melyeket csorbítatlanul őrzött meg. Néha erős ostromokat kellett kiállnia, de ezek sem ártottak neki sokat. Túlélte őket. A reformáció époly kevéssé tudta megtépázni nimbuszát, mint II. József intézkedései. S most újabb ostorcsapás fenyegette. Damokles kardja ismét ki lett feszítve a cérnaszálra. Érezte ezt az alsó- és főpapság egyaránt. Ez utóbbi nem is oszlott szét, hanem permanenciában maradt, hogy tanácskozzék a jövő eshetőségei felől, védje az Egyház érdekeit, óvja függetlenségét s mentse, ami menthető.

Bölcs előrelátása számolt azzal, hogy a kormányok többször cserélődnek s egy indifferens vagy pláne vallásellenes kormányzás nagyon szomorú napokat hozhatna az Anyaszentegyházra. Ebből kifolyólag még március 20-iki ülésében egyhangulag kimondotta, hogy Őfelsége azon kormányzási legfőbb hatalmát, mellyel mint apostoli király az ősi alkotmány, jelesen az 1790: XXIII. t.-cikk szerint a kath. Egyház körül addig gyakorlott, az újonnan alakult miniszteriumra át nem ruházhatja, mivel ez a magyar apostoli királyságnak személyes, az Egyháztól vett és épen azért másra át nem ruházható joga, mely, ha azt Őfelsége tovább nem gyakorolandja, visszaesik azon Egyházra, mely csak az apostoli királyság iránti pietásból s legszentebb érdekeinek a királyi hatalomban oltalmat keresendő, a koronának átadta.[1]

Ezzel az elhatározással természetesen nem akart ujjat húzni a kormánnyal, csupán elidegeníthetetlen jogához ragaszkodott. Világos ez a következő kijelentéséből: És bárha a tanácskozó püspökök egész őszinteséggel be-

[1] Emlékirat az 1847/8. országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozmányokról. 33. l.

vallják azt is, hogy a jelen felelős miniszterium iránt bizodalommal kívánnak viseltetni s készek azt kormányzási nagy feladatai megoldásában erkölcsi befolyásuk hatályával gyámolítani ; mivel azonban az ily kormányrendszer természetében a hatalom mobilizáltatik s a kormányemberek a politikai párt véleménytöbbsége szerint örökös forgalomnak s változásnak vannak kitéve, lehetetlen azt is óhajtaniok, hogy a miniszteri kormány a kath. Egyház felett szinte azon hatalmat gyakorolja, melyet Őfelsége ezideig legfőbb akaratától függő dicasteriumai által gyakorlott az egyházi s kath. iskolai ügyek körül.[1]

Ezek előrebocsátása után kívánságukat 4 pontba szedték s memorandum alakjában felterjesztették a királyhoz. Az *a)* pontban arra kérték Őfelségét, hogy a kath. Egyház felett eddig gyakorlott apostoli királyi jogát, mint személyes átruházhatatlan sajátját, magának továbbra is fenntartván, az 1790 : 23. t.-cikk értelmében gyakorolja azt egy, evégre az ország prímása vagy más, Őfelsége által nevezendő püspök elűlülése alatt papi és világi tagokból alakítandó kath. egyházi bizottmány által, melynek hivatása legyen az Egyház javait, alapítványait Őfelsége nevében kezelni, a kath. iskolák kormányát vezetni, azok igazgatására fölügyelni, a kath. Egyház jogait és egyéb érdekeit minden külső beavatkozástól megvédeni.

b) Ha pedig Őfelsége az Egyház feletti legfőbb pártfogói jogát addigi kiterjedésében, az események hatalmának engedve, fönn nem tarthatná az 1790 : XXVI. t.-cikk 10. és 12. §§-ainak értelmében s erejénél fogva, méltóztassék a kath. Egyháznak önkormányzati jogát, melyhez a változott jogviszonyok következtében elutasíthatatlan

[1] Emlékirat az 1847/8. országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozmányokról. 33. l.

joga van — hogy tudniillik, mint a protestánsok és görög nem egyesültek, az Egyház, az iskolák, ezeknek javai, alapítványai, elrendezése és kormányzása körül önállólag intézkedhessék — elismerni, biztosítani s evégre a kath. bizottmány felállításába beleegyezvén, legfőbb betekintési jogának épségben tartása mellett a kath. Egyházat is azon szabadságban részesíteni, melyet a magyar korona és alkotmány ernyőzete alatt a kisebb számú protestánsok és nem egyesült görögök háborítatlanul élveznek.

c) Szomorúan tapasztalja a püspöki kar, hogy sorait a kérlelhetetlen halál épen e terhes időkben megritkította, a nyájak árván hagyatván pásztorok nélkül, a prímási s egri érseki s még négy püspöki székek épen akkor üresek, midőn a hierarchia vállaira a legnagyobb tevékenység s a főpásztorokra a munkásság leghőbb napjai terhesülnek : azért mély alázattal kérik Őfelségét, hogy az üres érseki és püspöki székeket mielőbb betölteni kegyeskedjék.

Végül kijelentik, miszerint készek lévén akármily, Őfelsége által szentesítendő kormányrendszernek hódolni s minden világi ügyekben rendeleteinek engedelmeskedni, bizodalommal környezendik az Őfelsége által kinevezendő kormányszemélyeket is s apostoli munkásságukkal a haza békéjét, a nép boldogságát s a kormányhatalom szilárdítását eszközölni szent hivatásuk feladatának ismerendik. Nem is valami retrográd lépésnek kívánsága az, miért Őfelsége trónja előtt kérőleg fellépni bátorkodnak, hanem a kath. Egyháznak az újabb politikai intézkedések által megingatott helyzete sürgetőleg felhívja pásztori gondosságukat, hogy arra Őfelségét figyelmeztetvén, az Egyház jogai, szabadsága és érdekei biztosítását s az arróli további intézkedést Őfelségének a szívére kössék.[1]

[1] Emlékirat az 1847/8. országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozmányokról. 34—35. l.

A memorandumot küldöttségileg nyomban Bécsbe vitték s átadták V. Ferdinándnak. A király kegyesen fogadta s megigérte e jogos kérések teljesítését. Valóban, a március 29-én érkezett legkegyelmesebb királyi kéziratban, melyet a felterjesztett törvényjavaslatokra adott, intézkedett ebben az ügyben is. Kijelentette, hogy legfőbb apostoli jogát királyi személyének tartja fenn s az udvari kancellária útján gyakorolja.[1] Igen ám, csakhogy az udvari kancelláriával Kossuthék sehogysem barátkozhattak meg. Mint független államnak, volt független kormánya is, mely örökölte a kancellária hatáskörét is. Igy ez az intézmény régi alakjában feleslegessé vált.

Ebben az ügyben április 6-án az alsó tábla feliratot is intézett a királyhoz, melyben kijelentette azt a határozott óhaját, hogy az udvari kancellária hatáskörét adja át a miniszteriumnak, amely már március 31-ike óta ténylegesen is működik. Ez persze komplikálta az apostoli jog gyakorlásának a kérdését is. Végül is V. Ferdinánd úgy akarta megoldani, hogy általánosságban átruházhatatlan sajátjának minősítette legfőbb pártfogói jogát, önmagának tartván fenn az érsekek, püspökök, prépostok és apátok kinevezését.[2] Ezzel az általános intézkedéssel azonban inkább csak megkerülte, mint megoldotta az egész kérdést. Nem adott választ a kormány és az Egyház viszonylatára, a főpapi kinevezéseken kívül nem részletezett semmit. Mindez szükségessé tette, hogy a püspöki kar maga tisztázza a kormány és az Egyház kölcsönös viszonyát.

Erre haladéktalanul szükség is volt. S a főpapi kar sietett is megtenni a kellő intézkedéseket. Általános elvként kimondta, hogy *a)* a miniszterium a régebbi kormányrendeletek erejével a katholikus Egyházat ter-

[1] Emlékirat az 1847/8. országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozmányokról. 36. l.

[2] U. o. 36. l.

mészetes szabadságában többé nem korlátozhatja, mert a miniszteri kormányrendszernek nincs más alapja, mint a törvény; törvényt pótló rendeletekkel nem kormányozhat, rendeletei egyedül a meghozott és szentesített törvények végrehajtására vonatkozhatnak. *b)* Hogy következőleg minden kormányrendeletek, melyek eddig a katholikus Egyház szabadságát megszorították s az egyházi törvények épségén csorbát ejtettek, az új rendszerben megszünteknek tekintendők. *c)* Hogy a katholikus Egyház, bárha egyrészről magát vallási és egyházi dolgokban a státushatalomtól függetleníteni kívánja, amennyiben t. i. önállóságát a státus felsőbbségének alá nem rendelheti, de másfelől óhajtja tovább is fönntartani a státus irányában a viszonosság kapcsait s ott, ahol a két hatalom egymással érintkezik, valamint részéről magát a státus érdekeinek megkímélése és ápolására kötelezettnek érzi, úgyszintén a státustól is a maga érdekeinek kellő méltánylását elvárja, azt tartván mindig szem előtt, hogy részéről ugyan surlódásokra okot ne adjon, de a szabadságot elfojtó alárendeltség nyomását se tűrje.[1]

Nyilt és világos körvonalazása volt ez az Egyház és az állam viszonyáról vallott elvi álláspontjának. S szükség is volt rá, hisz a támadások egymásután érték. A kassai követ például azt kívánta küldői nevében, hogy a papságot fossza meg az országgyűlés politikai jogaitól. A szatmárnémetieknek meg az Egyház vagyonára fájt a foguk, ezért követük, Stanaczky fel is szólalt (március 28-án), hogy a státus által foglaltassanak le a papi és alapítványi javak.[2]

Az Egyház számolt ezen támadások bekövetkezésével. S hogy eredményesen szembeszállhasson velük, szüksé-

[1] Emlékirat az 1847/8. országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozmányokról. 39—40. l.
[2] Nemzeti Ujság. 1848 ápr. 2.

ges volt, hogy a püspöki kar kiegészítse magát. Két érsek és négy püspök hiánya érzékeny veszteséget jelentett akkor, midőn állandóan fronton kellett lenni. Memorandumukban ezért kérték Őfelségét, hogy az elárvult egyházmegyék élére mielőbb állítson főpásztorokat.

A tárgyalások ebben az ügyben megindultak a kormánnyal. Amit tudunk róla, azt b. e. Hám János prímás emlékiratából vettük.[1] Ő beszéli el, hogy Húsvét után meghívót kapott Eötvös vallásminisztertől Pestre egy értekezletre, melynek tárgya az alsópapság felsegítése lett volna. Itt szóba került a püspöki székek betöltésének a kérdése is. Különösen Lonovics csanádi és Szcitovszky pécsi püspök buzgólkodtak azon, hogy Eötvös sürgesse Őfelségénél a püspökök, de főleg a prímás kinevezését, akire e zavaros időben oly nagy szüksége lenne a magyar katholikus Egyháznak. Eötvös ezt megigérte s eljárásának csakhamar meg is lett az eredménye. Nemsokára már a személyek is közszájon forogtak. Talán csak a szereposztás nem egyezett. Legalább is ezt következtethetjük Korizmics Antal veszprémi kanonok, volt kir. tábl. prelátus, az egyházi ügyek előadójának szavaiból. Ő ugyanis ezekben a napokban megkérdezte Hámot: nem volna-e hajlandó az egri érsekséget elfogadni? A szatmári püspök a maga közismert alázatosságával így felelt: A személyemet illető ügyekben nem szükséges engem megkérdezni, ki sohasem válogattam életemben, hanem mindig előljáróim rendelkezése szerint jártam el.[2]

Erről azután nem is esett többé szó. Anélkül, hogy

[1] Az emlékirat címe: Litterae memoriales Joannis Hám quondam eppi Szathmariensis facta anni 1848 concernentes. Az emlékiratot a forradalom lezajlása után 1850-ben írta. 34 lapra terjed. Eredetije a szatmári püspöki levéltárban van, másolata pedig az esztergomi primási levéltárban.

[2] Prim. Levéltár: Hám Emlékirata. 16. l.

gondolt is volna rá, visszautazott a pünkösdi ünnepekre Szatmárra. Amikor néhány napra rá ismét Pestre jött, a szerviták priorja, akinél meg szokott szállni, már mint prímást üdvözölte magas vendégét. Hám alig akarta elhinni, pedig csakugyan igaza volt a priornak, mert június 25-én Őfelsége tényleg kinevezte őt esztergomi érseknek s hercegprímásnak, Lonovicsot egri érseknek, Karner Antal győri kanonokot székesfehérvári, Jekelfalusy Vince esztergomi kanonokot szepesi s Horváth Mihály hatvani prépostot, a történetírót csanádi püspöknek. Csupán a váci püspöki szék maradt üresen.

Amikor Korizmics hivatalosan is értesítette a kinevezetteket, Hám ezzel fogadta a magas kitüntetést: Domine elevans allisisti me! Fiat voluntas tua![1] Uram, Te felemelvén, levetettél engem! Legyen meg a Te akaratod! A kinevezés általános örömet keltett. Világiak és egyháziak siettek gratulálni. Közöttük legmeghatóbb volt a váci káptalan üdvözlése. Mint elárvult megye járult a legmagasabb magyar főpásztor, Hám elé, hódolattal üdvözölte s egyben alázattal kérte, hogy járjon el Őfelségénél, hogy ez elárvult megye is mielőbb megkaphassa főpásztorát.[2] A prímás meg is igérte a közbenjárást, melyet azonban keresztülhúzott a forradalom pusztító vihara. A beállott zivataros időkben a kinevezettek még praeconisatiójukat sem tudták kieszközölni, pedig ebben az ügyben nem egy iratot intéztek a bécsi nunciatura útján a római szentszékhez.

A magyar katholikus Egyház ezen organizáló törekvésével párhuzamosan haladt a törvényhozás egyházellenes munkája. A jelet erre megadta a kassai és szatmárnémeti követ. Ez a támadás azonban még csak előcsatározásnak mondható. A keményebb harc a debreceni

[1] Prim. Levéltár: Hám Emlékirata. 18. l.
[2] Prim. Levéltár: Hám Acta. 75. sz.

szuperintendencia peticiójával indult meg, melyet március 30-án nyujtott be a vallásegyenlőség érdekében.

Az indítványt közkedveltséggel fogadták. Másnap le is tárgyalták s minden nagyobb ellenállás nélkül megalkották a vallásegyenlőségről szóló törvényjavaslatot, melynek főbb pontjai a következők: 1. §. Az unitárius vallás törvényesen bevett vallásnak nyilváníttatik. 2. §. E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonosság állapíttatik meg. 3. §. Minden bevett vallásfelekezetek, egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek s ez elvnek részletes alkalmazásával a miniszterium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elébe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni. 4. §. A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatás valláskülönbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedtetik. 5. §. A miniszterium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkészekkel láttassanak el.[1]

E törvényjavaslattal megszűnt a katholikus hit államvallás lenni. A nyolcszázados közös mult, melyben az Egyház testvérként ölelkezett a magyar állammal, ezzel most megszakadt. Az «avita et haereditaria religio»-t leegyszerűsítették a «recepta religio»-kra. Érdemteljes multja, óriási szolgálatai, melyet a keresztény Magyarország megteremtése, a nyugati kultúrállamokba való belekapcsolása, az állami érdekek állandó védése, a tatár és a török dúlás, a hódoltság idején Magyarország felszabadítása a török járom alól, a nemzetietlen korban s a napoleoni hadjáratok idején kifejtett, nem volt elég hathatós tényező, hogy meghagyják kiváltságos helyzetében. Az egyenlőség korát hirdették, melyben, szerintük, még a jogos előjogoknak is meg kellett szűnni.

[1] Emlékirat a püspöki tanácskozmányokról. 58. l.

S hogy oly simán ment át az alsótáblán, azon egy csöppet sem szabad csodálkoznunk. Csak elenyésző kisebbség állott a régi állásponton, a nagy többség a divatos demokratizmusnak, még helyesebben a liberalizmusnak hódolt s ez minden «veto»-t elnémított, mely az egyházias padsorokból felhangzott. Ez az oka, hogy a törvényjavaslatot oly egy-kettőre megszavazták.

Nagyobb hullámokat vert fel a főrendeknél, hol április 2-án került tárgyalás alá. Elsőnek Szcitovszky pécsi püspök szólt hozzá. E törvényjavaslatot oly fontosnak találta, hogy annak egyes pontjait lehetőleg minden oldalról meghányni, megfontolni mindenkinek, a státusnak is érdekében áll, mert nyolcszázados törvények, több békekötés s királyi eskü szentségén alapulnak. Ha e javaslatban — úgymond — ezen alapok ellenében valami kivinni céloztatik, kötelessége, mint egyházi főnöknek, ez ellen egész tisztelettel óvást tenni. Az 1. és az 5. pontokra, mint amelyek már a mult országgyülésen tárgyalva és befejezve voltak, észrevételt nem tesz, de többi három pontra észrevételeit megtenni el nem mulasztja. A 2. §.-ban a vallási tökéletes egyenlőség és viszonosság állapíttatik meg. Reményli, hogy e rendelet által a katholikus Egyház belszerkezete, t. i. a püspöki, lelkészi kinevezések és minden egyházi jogok, mint amelyek dogmatikus elveken alapulnak, megszoríttatni vagy jogaiban csonkíttatni nem céloztatnak. De midőn a viszonosság elve egész általánosságban kimondatik és megállapíttatik s a protestánsoknak egyházi főnökeik szabad választását, e részbeni tökéletes függetlenségüket, vallási egyenlőségüket, szabad levelezhetési jogukat stb. tekinti, ezen általánosságban oly körülmény rejlik, mely ahelyett, hogy az egyenlőség és viszonosság malasztját hintené, keserű surlódásokat idézhet elő. A 3. §-ban megnyugszik ; minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei a közálladalom költségei által

fedeztessenek, ámde tulajdoni jog megsértése nélkül, akkép, hogy midőn egynek kedvezés adatik, az a másikra kellemetlenül ne hasson. Ezért bizassék meg a miniszterium, hogy a kimondott elvnek részletes alkalmazásával s az illető hitfelekezetek kihallgatásával a közelebbi törvényhozás elébe kimerítő törvényjavaslatot terjesszen.[1]

Felfogásával teljesen megegyezett Ocskay kassai püspök is. Benne különösen a 3. §. keltett aggodalmat. Ki is jelentette, hogyha az egyházi javak hovafordításával az egyházi elvek sértetnének meg, ez ellen már eleve is óvást emel.[2]

Hosszasan foglalkozott vele Fogarassy skodári püspök is. Nem ellenezte ő sem a vallás szabadságának a kiterjesztését, hiszen a katholikus Egyházban mindig megvolt a szabadság érzete, ebben rejlett azon ruganyossága, mellyel a népeket az elnyomások ellen megvédvén, a szabadság terére vezette. De épen azért kivált a jelen időkben óvatosnak kell lennünk, midőn minden vallásbeli felekezetek szabadságáról értekezünk, mert a szabadságoknak a legszentebbje a vallás szabadsága, melyről soha senki lemondani nem fog . . . Hódol azon elvnek, hogy minden vallás szabadon mozogjon s ezt az unitáriusokra is kiterjeszti. Az egyenlőséget, hogy az mindenütt szabadon fejlődjék, a katholikusokra nézve is követeli : így adja meg ezt a törvényhozás. A viszonosság tekintetében a pécsi püspök nézetét osztja. A 3. §-t azonban módosítani kívánja, még pedig akként, hogy minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei, *amennyiben az Egyház tulajdonából ki nem telnék*, közálladalmi költségek által fedeztessenek.[3] A többi §§-ok ellen nem volt lényegesebb kifogása.

[1] Főrendi Napló az 1847/8. országgyűlésen. 467. l.
[2] U. o.
[3] U. o. 468. l.

A három felszólaló mellett foglalt állást még Cziráky János gróf, aki teljesen a skodári püspökkel volt egy véleményen, továbbá Bezerédy makári püspök, Rimely bencés főapát, gróf Haller Ferenc, Hertelendy Ignác, gróf Forgách Antal, gróf Andrássy György.

A törvényjavaslat változatlan elfogadása mellett különösen Vay Miklós báró koronaőr s gróf Teleki Domonkos kardoskodtak. Ez utóbbi a törvényjavaslatban semmi olyat nem látott, ami a szabadsággal ellenkezne. Szerinte egyik vallás sem kapott több jogot a másiknál, mindegyiknél az érdekek egyenlők. Nem iát okot az egymásközti surlódásra, ezért a javaslatot egész terjedelmében s változatlanul elfogadja. Hasonlóan Busán Hermann, Gyürky Pál, Perényi Zsigmond s gróf Teleky László is.

A vita eredménye az lett, hogy a «tökéletes egyenlőség és viszonosság» után ezt a záradékot toldották: «saját hitelvei és egyházi szerkezete sérthetetlensége mellett».[1] Ily értelemben küldték vissza az alsótáblának.

A főrendek ezen toldaléka nem keltett valami nagy tetszést az alsótáblán. Különösen Kossuthot bosszantotta. Nem is titkolta ezt. Április 4-én ugyanis a görög keleti vallás ügyében terjesztett be egy törvényjavaslatot, mely három §-ból állott. 1. §. Az 1844 : III. törvénycikknek rendelete a görög nem egyesült vallásúakra is kiterjesztetik. 2. §. Ha valamely község görögszertartású lakosainak bár nagyobb része fogja jövendőben hitvallását megváltoztatni, ily esetben a községi egyház az előbbi valláson hátramaradt lakosok birtokában hagyandó; amennyiben tehát a legújabb időkben is hasonló esetek közigazgatási tárgyalás alatt volnának, azok a fönnebbi elvek szerint lesznek elintézendők, de ezen törvény elveinél fogva a jelen állapot visszahatólag fog-

[1] Emlékirat a püspöki tanácskozmányokról. 59. l.

lalások által háboríttatni meg nem engedtetik s azért amely egyházak iránt folyó évi január 1. napjáig vagy kérdés nem támasztatott, vagy közhatósági elintézés jött közbe, azok kérdés alá többé nem vétethetnek. 3. §. A görög nemegyesülteknek vallási és iskolai ügyeik iránti intézkedési joga is az álladalom felügyelése mellett ezennel biztosíttatván, e célból a magyar felelős miniszterium lehető legrövidebb idő alatt, mindenesetre pedig a legközelebb tartandó országgyűlés előtt egybehivandja az összes felekezetek által választandó egyházi gyülekezetet, melynek tagjai addig is, míg annak szerkezete törvény által rendeztetni fog, ezúttal a különböző nyelvű népségre való tekintettel, oly arányban választandók, hogy az egyházi osztályból 25, a világiból 75 s ezek közé a határőrvidékről 25 követ küldessék.[1]

Szívből üdvözölte e javaslatot Sárkány bakonybéli apát is s egyben azon óhaját is hozzáfűzte, hogy «szeretné hinni, miszerint a mi (kath.) kérelmeink teljesítésében is munkás lesz Pestnek igen tisztelt követe».[2] Kapóra jött Kossuthnak e felszólalás. Nyomban válaszolt is reá. Ha a Főtisztelendő úr előadását — úgymond — megfontolom, úgy találom a dolgokat, hogy a katholikus vallás még a jelen törvényjavaslat után is jóval több jogokat s hasznokat birand, mint egyéb társvallások. Eszerint fontolgatván a Főtisztelendő úr által majdan teendő kérelmeket, nem találtam mást, mi a t. uraknak másvallásúak irányában sérelmes lehet, minthogy nőtlenek. Én kinyilatkoztatom, hogy valamint minden egyéb viszonyokban, úgy a coelibatus eltörlésében is szívesen nyujtok segédkezet, amennyiben rajtam áll.[3]

Sárkány nem maradt adós a felelettel. Éles elmével

[1] Emlékirat a püspöki tanácskozmányokról. 59. l.
[2] Karok és Rendek Naplója az 1847/8. országgyűlésen. 218. l
[3] U. o.

boncolta szét Kossuth általános állítását s bizonyítgatta, hogy a jogviszonosság tekintetéből sok a követelni valónk. Pestnek igen tisztelt követe — úgymond — komolynak mondá a tárgyakat, komolynak az időpontot is; mindazáltal talán azon elvből indulván ki: interpone tuis, interdum gaudia curis, szíveskedett a komoly tárgyak közé némi mulattatót, némi kedvderítőt elegyíteni... Minthogy mi mást sem tud gondolni, mit a katholikus Egyház viszonosság tekintetéből kívánhatna, mint a papi nőtlenség megszűntetését, kegyeskedjék megengedni, hogy roppant tehetségeinek csekély erőmmel e tárgyban némi segítségére lehessek. Sok van, Uraim, amit a katholikus Egyháznak viszonosság tekintetéből, főkép a jelen körülmények közt követelni lehet, követelni kell... Így nevezetesen protestáns hazánkfiai szabadon választhatják szuperintendenseiket s egyéb egyházi főnökeiket, nálunk ez az érsekek, püspökök — s egyebekre nézve egészen másként áll. A napokban felolvastatott urunk, királyunknak kegyes leirata, mely szerint az egyházi főnökök kineveztetését fölséges személyének föntartja. Ezen megnyugszom, magára az elvre nézve, de a választási mód iránt tudniillik, kik által terjesztessenek fel Őfelsége magas színe elé, kik a miniszterium kontraszignálásával egyházi főnökökül fognak kineveztetni, a viszonosság tekintetéből van mit követelnem.

Azután a katholikus Egyház kénytelen a patronátusi jog előtt meghajolni, erre őt kényszerítő törvények is kötelezik, ellenben a protestáns hazafiak patronátust nem ismernek, noha lelkészeik sokhelyütt dézsmát húztak, tagosítás alkalmával telkeket nyertek s jövőre az álladalomtól illendő fizetést várhatnak. Itt hát ismét van jogviszonosság és egyenlőség tekintetéből sok követelhetőnk. Szinte ez sorsunk a zsinatokra nézve. A protestáns hazafiak mindennemű konventeket eddig is teljes

szabadsággal gyüjthettek s gyüjthetnek egybe, ellenben a katholikus Egyház e lényeges joggyakorlatban is korlátoztatást talált s a magyar Egyház utolsó zsinatának aktái 1822-től a kormányirattár poros halmai közt hevernek. Ismét ez új ok a jogviszonosság megszerzése tekintetéből a t. követ úr szíves segedelmét felkérni. A protestáns hazafiak továbbá kedvük szerint használják külföldi iskoláiknál tett alapítványaikat s ifjaikat a külföldi egyetemekre szabadon küldik; nekünk van például Rómában nagyszerű alapítványunk, de hogy oda küldhessük növendékeinket, szinte kérelmeznünk kell. Nem is bátorkodtam volna előhozni, hanem ha a nagyérdemű követ úr nyilván tett igéretét nem hallom, miszerint bennünket a jogviszonosság megnyerése tekintetéből teljes készséggel szíveskedendik pártfogolni. Említhetném még alapítványaink kezelését, associációí jogot s több másokat, de már csak azt hozom fel, hogy a protestáns egyházak, szerkezetükből eredő hatalmukkal, híveik életének s erkölcseinek megítélésében s ítéleteiknek nyilvánításában szabadon élnek, míg minálunk az egyházi ítélet kihirdetése előtt is a kormány helybenhagyásáért kell folyamodni, tehát még annyira sem terjedett a katholikus Egyház szabadsága, hogy a katholikus közmoráltóli eltérés miatt egyesek felett ítéletét nyiltan kimondhassa.

Nem kell-e ennélfogva, ha őszintén akarok szólni, világosan megvallanom, hogy az álladalom pártolását Egyházamra nézve szerencsének épen nem tarthatom, mert egyfelől ezen hatalmas pártfogó kezének súlya igen is nehéz volt, kegyelése is csak szabad lépteinket gátolá s tevékenységünket féltékeny felügyelésével minduntalan akadályoztatá; míg azonban másfelől az el nem takarható függésnek szemlélése e szabadság korszakában sok hazafiban az Egyház iránti bizalmat s tiszteletet csökkenté. És már ezen okoknál fogva is, melyekhez azon-

ban még sok mást adhatnék, bátorkodom hinni, át fogja látni Pestnek nagyérdemű követe, hogy a katholikus Egyháznak viszonosság tekintetéből igen sok követelése lehet.[1]

A bakonybéli apát szavai súlyos pörölyként hatottak. Kritikájának igazságossága fellebbezhetetlen volt. Átlátta ezt mindenki, csak követni nem akarta. Az egész alsótáblát indokolatlan ellenszenv uralta az Egyházzal szemben. Ahol csak lehetett elgáncsolta még legjogosabb érdekeit is. A főrendek válasza felett sem vitázott sokat. Egyszerűen elvetette az óhajtott záradékot s változatlanul visszaküldte a javaslatot. Szokatlan volt ez az eljárás s ezért Szcitovszky ki is jelentette, hogy szerette volna, ha a vallás dolgában tegnap (ápr. 5-én) hozott végzést a KK. és RR. némi okokkal is támogatták volna s bár ő csak a vallásbeli viszonosságot akarta biztosítani, mert «quod uni aequum, alteri justum» és a sérthetetlenséget minden vallásfelekezetre akarta kiterjeszteni, azért minden aggodalom elhárítására most is óhajtaná azon záradéknak betételét; tekintve mindazáltal a jelen körülményeket, az üzenetet elfogadja és csupan óvását «per non muramur» kívánja a törvénybe iktatni.[2]

Óvást emelt Ocskay és Cziráky is. Mindezzel azonban az alsótábla keveset törődött. Ment a maga útján. Kereken kijelentette, hogy a záradékot semmiesetre sem fogadja el. Igy hát változatlan formájában szentesítette Őfelsége ezt a törvényjavaslatot is április 11-én, mely az 1848 : XX. törvénycikk néven ismeretes. Méltán írhatta Hám az országgyűlés e szakáról, hogy ott úgy ment és történt minden, amitől jót alig lehetett várni, de annál több rosszat. Főleg a katholikus vallást támadták meg mindenfelől s a látszat azt mutatta, hogy üldözőbe vették

[1] Karok és Rendek Naplója az 1847/8. országgyűlésen, 219. l.

[2] Főrendi Napló az 1847/48. országgyűlésen. 492. l.

hitünket... Az egyházi rendnek minden becsülete és tekintélye veszendőben volt.[1]

A katholikus államvallásra tényleg végérvényesen ki lett mondva a catoi delendum. A püspöki kart mélyen szomorította, de nem vette el munkakedvét, ellenkezőleg csak fokozta ügyszeretetét. Az alsó- és a felsőtábla egyházi és világi katholikusainak bevonásával még aznap (ápr. 6-án) értekezletet tartott, hogy megvitassa az adott helyzetet. A katholikus vallás tradicionális elsőségét nem sikerült biztosítania, megpróbálta tehát autonómiájának a kivívását. Semmi mást nem akart, minthogy nekünk is megadassanak mindazok a jogok, melyeket protestáns atyánkfiai zavartalanul élveztek. A jogos kívánságokat összefoglalták s azokat másnap, április 7-én Rónay János Csanádmegye követe terjesztett elő a következő szavak kíséretében: Van szerencsém felszólalni egy ügyben, mit reménylem, melegen fog pártolni a ház. Tudjuk, hogy Őfelsége csak a főpapok kinevezését tartotta meg magának, a többi a törvényhozás körébe tartozik. Azért tisztelettel folyamodnak az illető katholikusok, hogy a ház adja meg nekik is azon önállóságot és szabadságot, mit másvallásúaknak megadott.[2]

A kívánságok következőképp szólnak: A törvényesen kimondott és általunk is üdvezlett lelkiismeretszabadság s vallások közti egyenlőség tekintetéből, de a katholikus Egyház biztosításául is kívánjuk, hogy először valamint minden bevett vallások egyházának polgári hatalom iránybani viszonyaik egyedül törvény által vannak meghatároztatva, úgy a katholikus Egyháznak is a polgári hatalom iránybani viszonya a szabadság s vallásos függetlenség alapján hasonlóan törvény által rendeztessék s minden ellenkező gyakorlat s rendelet megszűntessék. Másodszor a törvény által sem tiltott, sőt az 1559: XLI.

[1] Prim. Levéltár: Hám Emlékirata. 18. l.
[2] Szemnecz Emil: Katholikus Antonómia. 18. l.

s több törvények által engedélyezett zsinatok s egyházi gyülekezetek szabad tartása ne akadályoztassék. Harmadszor az egyéb vallásfelekezetűek nevelési ügyeire nézve is fönnálló felsőbb felügyelés mellett a katholikusoknak saját iskoláik alapítása, célszerű elrendezése s igazgatása iránti joguk biztosíttassék. Negyedszer, miként az evangélikusok s nemegyesült görögök egyházi és iskolai alapítványaikat önmaguk függetlenül kezelik, úgy a katholikus közalapítványokat, ideértvén azokat is, melyek eddig a kir. helytartótanács alatt álltak, kivéve a m. kir. egyetemet, egy, csupán egyházi és világi katholikusokból álló bizottmány kezelje. Ezeknek törvény általi biztosítását, úgy a lelkiismeret szabadságának érdeke s a vallások közti egyenlőség méltánylata, mint a katholikus Egyház szabadságának biztosítása s így az azt képező számos híveknek megnyugtatása egyaránt igényelvén, ebbeli kérelmünket teljes bizalommal az országos rendek figyelmébe és pártfogásába ajánljuk: Kelt Pozsonyban, sz. Györgyhava 6-ik napján 1848.[1]

A peticióra Deák Ferenc válaszolt. Rendkívül fontosnak találta, már csak a katholikusok óriási számtöbbsége miatt is, épen azért azt indítványozta, hogy adják ki a rendeknek hozzászólás végett. Úgy is lett. A kérdést az esti konferencián tárgyalták meg. Kossuth megkérdezte, vajjon április 10-ig, a királynak Pozsonyba való érkezéséig elintézhetők-e a már tárgyalásra felvett kérdések? Biharmegye követe, Beöthy Ödön nemmel válaszolt. Szerinte már semmit sem lehet felvenni a tárgyalásra. Míg Somogy követe, Madarász László azt ajánlotta, hogy a katholikusok peticiója felett feltétlenül még aznap határozzanak. Este 10-re azt határozták a rendek, hogy a petició már elkésett s így tárgyalásra már fel nem vehető.[2]

A katholikus ügy tehát április 7-én megbukott, mert

[1] Szemnecz Emil: i. m. 19. l.
[2] U. o.

azt állították róla, hogy elkésett s 10-ig el nem intézhető. De ugyanakkor nem késett el az újvidéki szerb küldöttség, mely pedig nem is 7-én, hanem 8-án nyujtotta át Kossuthnak a görög keletiek peticióját, amely nem is 4, hanem 4-szer 4, azaz 16 pontból állott. Erre volt idő, pedig megtárgyalása nagyobb fáradságot és több időt igényelt, mint a katholikusoké. Az ő kérésüket meghallgatták, jólehet utánunk érkeztek meg s kéréseiket törvénybe iktatták. A mienkét nem. Talán, mert a görög keleti szerbek jobb hazafiak, magyarabb érzésűek voltak, mint a katholikus magyarok? A bekövetkezett események, a szerbek elkeseredett harca ellenünk, az ellenkezőjét bizonyítja.

Nyolcmillió katholikus magyar kérését elmellőzték. Miért? Mint láttuk, az elkésés nem lehetett ok.

Nem tudom elfogadni a mellőzésnek azt a magyarázatát sem, melyet Deák adott, hogy t. i. ez a tárgykör egészen új volt, a képviselők nem voltak rá előkészülve, meg a miniszteriumot is készületlenül lepte meg, no meg az országgyűlés végnapjaiban nem akartak hosszabb vitát provokálni. Nem bocsátkozom mindennek a cáfolatába, de annyit mindenesetre meg kell jegyeznem, hogy e magyarázat jó mentési eszköznek, mely az eljárást igazolni próbálja, de nem fedi a valót. Az alsótábla összetétele olyan volt, hogy a kath. ügyekkel kath. szellemben — tisztelet a kivételnek — nem igen akart foglalkozni.

A kath. autonómia megbukását más és nem a Deák említette okokban kell keresnünk. Mindenekelőtt az idők szellemében. A forradalmi láz ugyanis beteggé tette az emberek gondolkodását. Tűzzel-vassal mentek neki mindannak, ami fontolva és nem rombolva haladt előre. Klasszikus példája ennek Széchenyi politikája. Nem volt népszerű, mert meggondolva és nem hirtelen, tüzönvizen keresztül akarta a reformokat. Ugyanígy volt az Egyház is. Sokak szemében népszerűtlen volt, mert

konzervatív álláspontot képviselt, bár nem a megcsontosodott merevséget, mit ellenségei nem egyszer rosszakaratúlag a szemére vetnek. Ennek ellenkezőjéről már eddig is többször meggyőződhettünk. Védte a másét, de nem engedte a magáét sem.

Kétségkívül praedominans szerepet játszott az autonómia megbuktatásában az Egyház vagyoni helyzete is. Birtokainak a lefoglalására itt is, ott is hallatszottak hangok. Láttunk erre vonatkozólag két indítványt is az alsótáblán. Eredetéről a legferdébb nézetek alakultak ki. Még maga az igazságügyi miniszter, Deák Ferenc is úgy nyilatkozott egyik miniszteriális beszédében, hogy a kath. alapítványoknak nem csekély része a státus javaiból adatott már szent István alatt azon jószágokból, melyeket a státus közszükségeinek fedezésére kiszakítottak akkor eleink, midőn az országot felosztották. A protestánsok és óhitűek minden alapítványai magán alapítványok, ezekhez a státus nem járult semmivel.[1] Az ilyen doktrinák nagy hatással voltak a szabadelvűekre s rögtön le is vonták a konzekvenciát. Ha az egyházi vagyon nem magán, hanem állami javakból eredt, mi sem természetesebb, hogy az államnak joga is van azt lefoglalni, ha érdeke úgy kívánja.[2] Erre pedig elérkezettnek látták az időt, valószínűnek tartom, hogy

[1] Religio és Nevelés. 1849. II. 271. l.

[2] Az ilyen nézet nagy polémiát idézett elő. Danielik János, a R. és N. tudós szerkesztője nagy jogi felkészültséggel s történelmi érzékkel egész cikksorozatot írt s bebizonyította, hogy igenis, az egyházi javak nem állami, hanem magánadományok, még akkor is, ha azokat királyaink eszközölték. Nagyon különös doktrina az, amely a protestáns alapítványokat magántermészetűeknek nyilvánítja, jólehet erdélyi fejedelmek is szerepeltek a donátorok között, míg a katholikusokét állami jellegűeknek, mert magyar királyok is voltak az adományozók közt. L. Danielik János: A kath. egyházi javak és alapítványokról tulajdonjogi tekintetben. Religio és Nevelés. 1848. I. k. 417., 425., 437. l.

ezért nem szavazták meg a peticiót. Ha ugyanis megengedték volna, hogy a kath. Egyház szabadon működhessék körzetében, ugyanígy rendelkezhessék gazdag alapítványaival s azokat a megfelelő célokra felhasználhassa; s ha iskolaügyeit is háborítatlanul a kezén hagyták volna, akkor a szabadság ránézve valósággal áldás lett volna, melynek égisze alatt naggyá, dicsővé s hatalmassá fejlődhetett volna. Ezt pedig nem akarhatta az uralkodóvá lett liberalizmus.

S ha nem is mint történelmi tényt, hanem csupán mint kuriózumot érdemesnek tartom megemlíteni, amit már Szemnecz is feljegyzett «A Kath. Autonómia» című könyvében s amiről a petició megbuktatása alkalmával széltében-hosszában beszéltek, hogy t. i. ezzel bosszulta meg Kossuth «a papságnak» házassága alkalmával tanusított eljárását, amikor a pest-belvárosi plébános, Feichtinger őt ebédlőasztalánál fogadta s úgy vette tudomásul a kath. Meszlényi Teréziával kötött házasságát.[1] Kellemetlen állítás, melyet a fáma vett a szájára s így ellenőrizni nem lehet.

Bármint álljon is a dolog, a kath. Egyház nem érdemelte meg a 48-as országgyűléstől ezt az igazságtalanságot.

[1] Szemnecz E.: i. m. 19. l.

4. Az Egyház autonomikus szervezkedése.

MOSTOHA elbánás azért nem szült elkeseredést a katholikus körökben. Ellenkezőleg, csak ösztönzést adott a szorosabb együttműködésre s az Egyházhoz való törhetetlen ragaszkodásra. A püspöki kar pillanatig sem nyugodott, hanem ernyedetlenül fáradozott s védte Egyházát az újabb ostromtól. Április 9-én tanácskozásra jött össze s erre meghívta az alsó- és felsőtábla megbízható katholikus tagjait is. Megjelentek a többek közt: gróf Andrássy György, gróf Cziráky János, gróf Széchenyi Antal, gróf Forgách Antal, gróf Zichy Károly és Henrik, Czindery László, Ürményi József főispánok, Tarnóczy Kázmér nyitrai, Rónay János csanádi, Babarczy Antal csongrádi s Kubicza Pál trencséni követek.[1]

A megjelentek örömüknek adtak kifejezést, hogy a püspöki kar meghívta őket e tanácskozásra és sajnálatuknak, hogy már nem korábban. Mindenesetre hiba volt e mulasztás, mert ha korábban léptek volna velük érintkezésbe, egyesült erővel valószinűleg több eredményt értek volna el.

E tanácskozáson kimondották: hogy habár megfoghatatlan könnyelműséggel vettetett is félre a kath. petició, meg még sem bukott, csak elmellőztetett. És megbuknia nem is szabad. Visszautasíthatatlan igénye-

[1] A bpesti közp. papn. int. könyvt.: A pécsi nmélt. püspöknek a magyarhoni püspöki megyék valamennyi kormányzóihoz intézett körlevele. Pécs, 1848 május 3-án.

ket foglal magában s jogokat követel vissza, melyek sajátjai; és az egyenlőség s viszonosság törvényes alapján csak azt kéri a törvényhozástól biztosítani részére, minek a többi vallásfelekezetek máris háborítatlan birtokában vannak.[1] Elhatározták tehát: 1. hogy a katholikusok tegyék igazságos kérelmüket sajtó útján nyilvánossá s annak védelmére minden katholikust felhívjanak; 2. hogy a katholikusok egyetemesen vagy lehető legnagyobb számmal a jövő országgyűlés elé kérelemmel járuljanak s a tökéletes viszonosság elvénél fogva követeljék, hogy a nevezett alapítványi javadalmakat minden más befolyás kirekesztésével ők maguk kezelhessék és saját szükségeikre fordíthassák, úgy mint azt az evangelikusok és görög nemegyesültek saját alapítványaikat illetőleg teszik. Továbbá 3. elhatároztatott, hogy a nevezett kérelmet minden egyes plébániai község részéről az illető plébánosok az alpereseknek, ezek pedig a püspököknek beadják, kik azt az országgyűlésre felhozzák és az országgyűlés elé rendezett alakbani jutását eszközöljék. Végül 4. a világiak még abbeli óhajukat is kifejezték, hogy nekik a katholikus közügyekre nézve az eddiginél több befolyás engedtessék.[2] Az elnöklő pécsi püspök megyéjében el is rendelte, hogy minden egyes plébánián világiakból álló választmány alakuljon, melynek feladata lesz az egyházi épületeknek s plébániai javaknak gondját viselni s az iskolai oktatásra befolyást gyakorolni.

A tanács még megbízta Szcitovszkyt, hogy e határozatot összhangzó irányadás végett közölje az egyházmegyék kormányzóival. Ezeket tehát felszólította körlevelek kibocsátására, hogy a híveket felhívják a szervez-

[1] A bpesti közp. papn. int. könyvt.: A pécsi nmélt. püspöknek a magyarhoni püspöki megyék valamennyi kormányzóihoz intézett körlevele. Pécs, 1848 május 3-án.

[2] U. o.

kedésre, egyben aláirandó mintát is mellékelt a következő szövegezéssel: Alulírottak a bevett minden vallásra nézve törvényszerűleg kimondott viszonosság és egyenlőség elve szerint óhajtjuk és követeljük, hogy mi katholikusok a vallás- és iskolaalapítványi javadalmakat magunk, minden más vallásnak befolyása nélkül kezelhessük és azokról szent Egyházunk és iskoláink szükségeire rendelkezhessünk.[1]

E felhívással egyidőben az esztergomi főkáptalan is felszólítást intézett az egyházmegyék fejeihez. A politikai látóhatárt ő is nagyon borúsnak látta az Anyaszentegyházra nézve. Hogy a nyugalom és békés pihenés napjai — úgymond — még sokáig fognak magukra váratni, azt a rövid percek alatt újra lecsendesedni nem tudó, mert fenekestől felkavart hullámok természete hozza magával. De hol a pusztán természeti ember csak félni tud vagy vakmerően bizakodni, ott a szilárd kőszálra épült Anyaszentegyháznak a lelkében munkásság és minden bekövetkezhetőkre való készültség, a bölcsen előrelátó s vészeket megelőző intézkedés a kötelesség.[2] Sajnos, a vész tajtékzó hullámokkal ostromolta a magyar Egyházat. Itt a gátak építése elengedhetetlenül szükségessé vált. A főkáptalan maga is meg volt győződve, hogy a magyar katholicizmus nem fogja sorsára hagyni peticióját, hanem mindent elkövet, hogy a benne foglalt pontok valóra is váljanak. Az érdekek megvédésére különösen fontosnak tartotta a nemzeti zsinatot s ennek egybehívási szükségét erősen hangsúlyozta. Ez lesz szerinte hivatva arra, hogy megoldjon sok oly kérdést, mely nyilt sebe az Egyháznak. Ezért tehát arra kérte az egyházmegyék főpásztorait, hogy tartsanak megyei

[1] A bpesti közp. papn. int. könyvt.: A pécsi nmélt. püspöknek a magyarhoni püspöki megyék valamennyi kormányzóihoz intézett körlevele. Pécs, 1848 május 3-án.

[2] Prim. Levéltár: Acta vicar. D. 57.

zsinatokat s ott végezzék el a nemzeti zsinat előmunkálatait. Vitassák majd meg azokat a kérdéseket, melyek vitális jellegűek. Jöjjenek kész anyaggal a nemzeti zsinatra, hogy ott azután kifejlődhessék az egységes, szilárd katholikus front, melyen minden egyházellenes politikai él csorbát szenved.

Az Anyaszentegyház magyar kath. fiaira életkérdéssé lett az Egyház függetlensége. Ennek érdekében világiaknak és egyháziaknak egyaránt össze kellett tartani. Aki a legszentebb ügyet szívén hordta, azt mind táborba hívta a felszólítás. A jelennek futó percei — folytatja — századok sorsának eldöntésére s millió meg millió katholikus keserűségére vagy istenes örömére, kínteljes tengődésére vagy örvendetes hitéletre való fejlődésnek biztosítására birandanak hatállyal. S ezen főkáptalan nem akarja magára vonni azon elviselhetetlen terhet, mely őt e határozó pillanatoknak hithideg és pulya tétlenség általi elhanyagolása miatt a jelen- és utókor részrehajlatlan ítélőszéke előtt nyomná.[1]

E két felhivásnak rendkívül nagy volt a hatása. Az egyházfők egymásután bocsátották ki körleveleiket. Mindegyik tele volt a Szentlélek sugallta bölcseséggel. Szinte rájuk lehelődött a komoly idők árama. Nem politizált, nem izgatta a kedélyeket, hanem csak az Egyház kötelességszerű védésére hívta fel a hívőket. Feladatul tűzte ki a hívek kioktatását arra vonatkozólag, hogy elérkezett azon időpont, amikor az Egyház szabadságának és függetlenségének biztosítására minden hű fiát szeretettel meghívja. A szent célt csak úgy lehet elérni, ha a 7—8 millió katholikus magáévá teszi a jövő országgyűlés elé újból beterjesztendő peticiót s minél nagyobb számban írja alá a már említett formulát. Ennek sürgős megtörténtét minden egyes lelkipásztornak szívére kötötték a püspökök.

[1] Prim. Levéltár: Acta vicar. D. 57.

Az alsópapság s a hívők serege megértette az intő szózatot. Tömör sorokba egyesült s közös erővel sietett kivívni azt, amit indokolatlanul megtagadott tőle az országgyűlés. A felhívási ívek egymásután megteltek a kérelmezők neveivel. Az esperesi kerületi gyűlések egyhangúlag követelték az 1848 : XX. t.-cikk megvalósítását a katholikusokra nézve is. Azok a jegyzőkönyvek, melyek erről szólnak, gyönyörű példái annak a komoly egyházias felfogásnak, amely úrrá lett ebben a szomorú időszakban. Terveket készítettek, programmokat alkottak az egyházmegyei zsinatokra, körvonalazták a helyi autonómia mikéntjét s végül századok és ezrek nevében felírtak, hogy a jövő országgyűlés adja meg a katholikusoknak is azt, amit megadott a másfelekezetűeknek s ami jogosan megillet őket. A közanyánk : a valódi szabadság, testvériség és egyenlőség dajkája, az Anyaszentegyház szenved legtöbbet a szabadság korszakában, panaszkodik a debreceni kerület kilenc plébánosa. A gondjainkra bízott szőlőt ellenséges táborok környezik, kiirtandók vagy legalább szűkebb korlátra szorítandók azt, ha védelmére fel nem kelünk. Ezért kérik a többihez hasonlóan ők is a megyei, majd utána a nemzeti zsinat megtartását.[1]

Hangjuk nemességével, munkájuk egyöntetűségével, egyházi orthodoxiájukkal a kerületek olyan példát adtak, aminőt csak a legfegyelmezettebb csapat adhat. A papság nagy általánosságába nem tudott behatolni a forradalom mérge. Az egész országban egyetlen oly kerület akadt, amely megfeledkezett magáról, fitymálta főpásztorának a felhívását s még az íveket sem köröztette, hanem kitöltetlenül visszaküldte a püspöki hivatalba. Egyháziatlan magatartásával eléggé megbélyegezte magát, úgyhogy kár volna nevét most ismét kipellengérezni.

[1] Prim. Levéltár : Hám Acták. 7. sz.

A munka általában szépen haladt előre. A papság a hívő kath. közönséggel új vértezetben készült a jövő harcára. Nem is volt ez inyére a kormánynak s ezért mindent megtett, hogy a mozgalmat még idejekorán elfojtsa. Emberei szerte az országban izgatni kezdtek a papság ellen. Azzal bujtogatták a köznépet, hogy ezekkel az aláírási ívekkel tulajdonkép az elengedett dézsmát és robotot akarja visszaállítani. Vagy ahol az ilyen kijelentésekkel nem értek célt, ott nyiltan kijelentették, hogy ezek a peticionális aláírások épen nem tetszenek a minisztériumnak, mivel ez egyenes bizalmatlanságot fejez ki a magas kormánnyal szemben.[1]

Történtek erőszakosabb föllépések is. A győri polgármester például egyszerűen letiltotta az ívek körözését, magukat a körözőket pedig bepanaszolta a kormánynál. Erre Eötvös kultuszminiszter átiratot intézett Hám prímáshoz, mely érdekességénél fogva érdemes a leközlésre: Győr városa polgármesterének folyó évi június 17-én kelt hivatalos feljelentéséből hitelesen értesülvén arról, mikép ezen város kebelében és környékén a kath. vallás és alapítványok érdekében a róm. kath. hívek közt az egyháziak által kérelmi ívek köröztetnek; jövőrei tájékozás végett célszerűnek tartottam a belügyminiszter nézetével egybehangzó véleményemet e tárgy felett Főmagasságoddal közölni. Valamint egyrészről teljes készséggel beismertetik, hogy az alkotmányos polgári élet kellékei közé a törvényszabta kérelmi jog is hozzátartozik és e szempontnál fogva a győrmegyei papság által munkálatba vett jelen kérelem tárgya is elvileg és addig, míg az ösztönszerű meggyőződés terén forog, felsőbb betiltó beavatkozást nem tesz szükségessé; úgy viszont, miután az aláírások gyüjtésénél akár a nép balfogalma, akár a dolog mibenlétének szándékos elferdítése végett afféle

[1] Religio és Nevelés. 1849. II. k. 263. l.

módok is használtathatnak, melyek alaptalan félelmet keltenek vagy épen türelmetlenségre ingerlik az aláírókat; a közálladalomnak érdekében, sőt kötelességében áll a gondos őrködés s a rend és béke tekintetéből az intő szózat. E fölött tapasztaltatván az is, hogy a róm. kath. papság a kérdéses kérelmet mint az illető hitfelekezet egyetemes vallási ügyét szorgalmazza s hazaszerte gyüjtetnek aláírások, ezennel felhívom Főmagasságodat, szíveskedjék hivatalos köre szerint a t. c. püspöki kart odautasítani, hogy midőn a kérelmi jogot egyházuk nevében gyakorolni kívánják, óvakodjanak bármily lépéssel is áthágni annak határait. Kerüljék nevezetesen mindazt, mi a kérelem értelmétől eltérőleg vagy annak álindokolásával keserű surlódásokra szolgáltatna okot s tiszteljék a békét és egyetértést, eme közös kincsét a haza polgárainak. Mert amint ennek oltalma alatt tér engedtetik időnkint felmerült kívánatok előadhatására, úgy viszont a békének kockáztatása semmi szín alatt türetni nem fog s az illetők a felelet terhét ki nem kerülendik. B. Eötvös József vallásminiszter.[1]

Az átirat nem lohasztotta le az aláírók kedvét. Még a győrmegyeiekét sem. Arra vigyáztak, hogy kilengéseket el ne kövessenek, de a napirendről nem vették le. Ezt elvi fontosságánál fogva sem tehették meg, ellenkezőleg, sürgették, hogy minél nagyobb számban jelentkezzenek az aláírók. A kerületek mindezzel rövid két hónap alatt készen is voltak, úgyhogy mi sem gátolta az egyházmegyei zsinatok megtartását. Következtek ezek. Jellemzésükre ugyanazt kell mondanunk, amit a kerületi gyűlésekre. A tanácstermek levegőjét valóban a Szentlélek szelleme uralta. Az előadásokat alapos felkészültség, a hangot a tárgyilagosság s az egész gyüle-

[1] Prim. Levéltár: Hám Acták. 159. sz.

kezetet a komoly méltóság jellemezte. A tárgykör nagyjában minden egyházmegyében azonos volt.

A tanácskozások közül az egri volt a legalaposabb s legrészletesebb is. Vázlatosan tehát lássuk ezt. Lévay Sándor nagyprépost elnöklete alatt augusztus 2-án nyílt meg. A legapróbb részletekig s a legszélesebb alapon dolgozták ki javaslatukat. Kimondták mindenekelőtt, hogy majdan a nemzeti zsinat az egész magyar katholikus Egyház nevében kívánja és követelje a magyar hongyűléstől: hogy az alkotmányos és társulati szabadság s a vallásfelekezeti egyenlőség és viszonosság törvényes elveinél fogva a katholikus hitnek és Egyháznak teljes szabadsága és függetlensége a törvényhozás által kimondassék és minden gyakorlati részleteiben biztosíttassék. Nevezetesen szabadoknak és függetleneknek kell lennünk 1. lelkiekben és minden belügyeinkben, úgymint: *a)* hit és erkölcstanaink hirdetésében; *b)* a szentségek kiszolgáltatásában s vallásos szertartásaink gyakorlatában; *c)* az egyházi kormányzat teljes kifejtésében és gyakorlatában; *d)* az egyházi fegyelem kezelésében; *e)* az egyházi bíróság működésében; *f)* papnevelőintézeteink rendezésében és kezelésében, úgyszinte papjelöltek felvételében és felszentelésében. 2. Külügyeinkre s azon viszonyok rendezésére nézve, melyekben Egyházunk a világi hatalomhoz vagy más felekezetekhez áll; nevezetesen: *a)* megszüntetvén a királyi placetum, a szabad közlekedésnek az Anyaszentegyház fejével, a római pápával s a szerzeteseknek Rómában lakó főnökeikkel semmi akadály ne tétessék s szabad legyen nekünk is más vallásfelekezetekhez hasonlóan külföldi iskolákba s nevelőintézetekbe ifjakat küldeni; *b)* a szabadság, egyenlőség és viszonosság elvénél fogva kívánnunk kell, miszerint főpásztoraink kinevezése Őfelsége által előleges egyházi kijelölés nyomán történjék, a többi egyházi hivatalok és javadalmak pedig maga az Egyház által

töltessenek be; *c)* követelnünk kell, miszerint minden jelenleg létező vagy ezután alapítandó iskoláink kizárólagos rendelkezésünk alatt maradjanak; *d)* kívánnunk és követelnünk kell a törvényhozástól, miszerint számos hazai törvényeink értelmében, tekintve a tridenti zsinat idevonatkozó rendeleteit is (Sess. XXX. cap. 11. de ref), minden vallási és iskolai alapítványaink, ideértve azokat is, melyek eddigelé helytartótanácsilag kezeltettek, mint az Egyháznak katholikus vagyonból kizárólag katholikus célokra keletkezett jogszerű tulajdona, úgyszintén Egyházunk bármi néven nevezendő egyéb birtoka sérthetetlennek nyilváníttatván, mindezeknek kezelése, a jövedelmeknek célszerű alkalmazása s használata az Egyház önálló s minden külavatkozástól ment rendelkezésétől függjön.[1] Természetesen e pontok jogszerűségét erős történelmi és jogi érvekkel indokolta.

Ehhez hasonlóan a többi egyházmegyék is megtartották zsinatjaikat. S mert ezek lényegileg nem különböztek egymástól, azért céltalannak tartom külön ismertetésüket. Az Egyház jogainak védősáncai mindenütt egyformák voltak, csak a kezek különböztek, aszerint, hogy Esztergomban, Pécsett, Kalocsán, Egerben vagy más érseki, illetőleg püspöki székhelyen építették fel azokat. Ellenben nem zárkózhatom el az erdélyi szervezkedés rövid ismertetésétől annak sajátos vonásai miatt.

Tudjuk, hogy az erdélyi katholikusoknak nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is teljesen kiépített autonómiájuk volt már 1848 előtt is. Azok az általános irányelvek, melyek meghatározták az anyaországban a kerületi, majd egyházmegyei s végül a nemzeti zsinatot, fennállottak ott is. Azonban Erdélyben ezekhez csatlakozott még más két fontos érdek is: az egyik az erdélyi

[1] Az egri egyházmegyei köztanácskozás jegyzőkönyve. 1848.

Egyház önkormányzata, a másik, az ebből folyó kath. komisszió jogkörének az utódlása. A peticionális kérdések elintézése után tárgyalták ez utóbbi két kérdést is.

Szemük előtt lebegett a május 15—17-én lefolyt balázsfalvi román nemzeti gyűlés. Amit a kisebbségben levő nemzetiség mint novumot állított fel követeléseiben, azt a többségben levő erdélyi katholikus magyarság mint törvényileg biztosított jogát kívánta továbbra is biztosítani. De hát mit is kívánt a balázsfalvi román nemzeti gyűlés? Többek közt egyháza függetlenségét; hogy minden évben egyházi zsinatot hívhasson egybe, melyen a polgári rend is résztvegyen s ezen vegyes zsinat válassza püspökeit. Kívánta az iskolák felállítását a nép és felsőbb tanok számára, — katonai nevelőintézetet, politechnikumot — s hogy ezek igazgatóit is ő választhassa.[1]

Ennél többet nem akart az ősrégi katholikus Egyház sem. Szorgalmazta, hogy régi kereteivel ő is elhelyezkedhessék az «újonnan kodifikált szabadság gondolatába». Kívánta, hogy az 1848 : XX. t.-c. 2—3—4. szakasza megvalósuljon az ő különleges helyzetében is. Mert az ő régi szervezetét sem hagyta érintetlenül az 1848-as átalakulás. Elég csak erre vonatkozólag érintenünk a katholikus kommissziónak a megszüntetését. Ez a szerv ugyanis az erdélyi katholikus státusvagyont kezelte; azonban, mint az erdélyi főkormányszék egyik kiegészítő része, az anyaországgal való egyesülés után megszűnt. Távol állott tőle a gondolat, hogy legsajátlagosabb jogát, a vagyonkezelést most kiadja kezéből esetleg olyan kormánynak, mely irányánál fogva szembehelyezkedhetik vele. Ez is szükségessé tette az erdélyi katholikus státus s az egyházmegye gyűlésének a megtartását.

[1] Bagossy-Balázs stb.: Az erdélyi katholicizmus multja és jelene. 217. l.

Kovács Miklós tehát, élve törvényadta jogával, gyűlést hirdetett először a katholikus Státus, azután pedig egyházmegyéje számára. A Státus Kolozsvárott gyűlésezett 1848 augusztus 27. és szeptember 3. közötti napokban. Ezzel karöltve szeptember 1—4-ike között az egyházmegyei zsinat is.

Mint láttuk, a románok a szabadság feltételének az évenkinti szabad nemzeti zsinat engedélyezését tartották. Ugyanígy a római katholikusok is. Mi volt ezeknek megbeszélendő ügyük? Elsősorban autonómiájuk, mely felett századokon át féltékenyen őrködtek. Ezért, mint a Státusgyűlés jegyzőkönyvének XVI. pontja mondja, a gyűlés maga is a római katholikus Egyház függetlenségét a magyarhoni 1847—48. évi XX. t.-cikkben már életbe léptettnek tekinti s épen azért a zsinatok és vegyes status-gyűlések évenkinti összehívására úgy nyilatkozik, hogy azoknak tartása honi törvényeink (Aprob. const. I. X. I. tit. 3. azt és az 1791 : LIII. t.-c.) értelmében biztosítva lévén törvényes jogunkkal élni fogunk s azért azoknak meghatározott időbeni megtartására az arra tridenti közzsinat által is (sess. 24. c., 2. de reform) kötelezett erdélyi püspök úr a gyűlés által megkéretett.[1]

A másik fontos kérdés, mely az autonómiából következett az Egyház vagyonának a kérdése volt. Nem szabad szem elől téveszteni a 48-as kormány irányzatosságát, amely holtpontra akarta juttatni az autonómiát. Az államot aligha érdekelhette valami nagyon az Egyház dogmatikus, morális és diszciplináris belszerkezete, de annál jobban vagyoni helyzete. Megnyilatkozott ez a kolozsvári státusgyűlésen is. Keresztes Márton ugyanis kétszer is megtette következő indítványát : az egyházi személyek s papok fizetése a közállományra (államra)

[1] Bagossy-Balázs stb. : i. m. 219. l.

bizassék ezért minden egyházi javakat a közállomány - nak kíván átadatni.[1]

Indítványát egyhangulag leszavazták, sőt mi több, az ilyen áramlat ellen erős védőbástyát állítottak fel, amikor kimondották, hogy a katholikus Státus maga akar gondoskodni saját egyháza papjai és szolgái fizetéséről s az egyházak szükségleteiről.[2] Tehát nem akarta ezzel megterhelni az állam vállát, mert tudta, hogy ez teher édes lenne, melyet szívesen hordana, hisz az ellenérték nagyon megkönnyítené viselését. Magára vállalta papjainak s Egyházának gondozását, de ugyanakkor tiltakozott még a gondolat ellen is, hogy átadja azt a vagyont, melyet királyok és magánosok saját és nem országos birtokból juttattak neki vallási és nevelési célokra.

A státus és az egyházmegyei zsinat az egyházi vagyonkérdést úgy szerette volna megoldani, hogy az összes magyarországi püspöki, káptalani s egyéb egyházi javakból s vallási alapítványokból egy vallási «állományt» (alapot) szervezzenek, amelyből azután az «őskeresztény mód» szerint ellátják az egyházi alkalmazottakat s fedezik az egyházak kiadásait.[3] A kivitelt pedig így körvonalazta : A katholikus Status az említett összes egyházi javakat, mint számos honi törvény által biztosított kétségtelen sajátját, az összes magyarhoni katholikus Egyház részére megtartja, azon javadalmaknak összeírására, kommasszálására, kezelésére a magyar nemzeti zsinat által egyházi és világi tagokból álló vegyes bizottságot kíván kineveztetni, mely az így összesítendő egyházi javak mennyisége szerint az egyházi tagok díjazásának felosztásában szükséges maximumot s minimumot határozza meg.[4] Ez az általános megoldás. A részletek ki-

[1] Bagossy-Balázs stb. : i. m. 220. l.
[2] U. o. 219. l.
[3] U. o. 219. l.
[4] Bagossy-Balázs stb. : i. m, 220. l.

dolgozása felett átsiklott, illetőleg azt a jövőre bízta. Ha az idők kereke nem terelődött volna el oly tragikus irányba, ennek a jövőnek kellett volna megoldani a helyi autonómiákat mint függvényeit a «vallási állománynak», melynek kétségtelen az lett volna a feladata, hogy kezelje az egyes Egyházak, helyesebben hitközségek, kerületek vagyonát s beszámoljon a központnak.

A státusgyűlés foglalkozott még a hitközségek s a státus szervezeti szabályával, az egyházmegyei pénztár kezelésének a mikéntjével, a kegyúri joggal s az iskolával.

A szervezkedést a jegyzőkönyv 40. szakasza «kebli ügynek» nevezi s ezért természetes, hogy maga állapítja meg ügyrendjét úgy, amint tetszik s amint azt a fennálló kánonjogi rendelkezések megengedik. Itt nincs helye semmiféle uralkodói vagy kormányjóváhagyásnak. A státus alapszabályai önmaguktól lesznek érvényesek azzal a ténnyel, hogy a státusgyűlés elfogadta s a püspök hozzájárult. Ha a többi zsinati és státusgyűlési határozattal együtt ezt is felterjesztették a nádorhoz és a miniszteriumhoz, ezt csak az 1866 január 10-iki státusgyűlés jegyzőkönyvének korrekt megkülönböztetése szerint «tudomásulvétel végett küldték oda».[1] A mondottak alapján egész jogosan vonta a maga körébe a kommisszió ügyrendjét is. Ezenkívül megállapította a gyűlés a státus tárgyi körét is. Kimondotta ugyanis, hogy a státus intézi mindazon iskolai, alapítványi s egyházkebli ügyeket, melyek kimondottan nem tartoznak a püspöki joghatóság alá.[2] Ezeket addig a kommisszió végezte. Minthogy ez megszűnt, azért ügykörét «a vegyes státusbizottmányra» ruházták át, mely nem más, mint a későbbi igazgatótanács.

Az erdélyi egyházmegyei és státusi gyűlés, helyi viszonyainak megfelelőleg bölcsen körülbástyázta magát,

[1] Bagossy-Balázs stb.: i. m. 221. l.
[2] U. o. 221. l.

nehogy évszázados jogai és javai veszendőbe menjenek. Védte tehát, ami az övé volt, anélkül, hogy bántotta volna, ami a másé.

Hasonló ügybuzgalom áramlik le az egyes szerzetesrendek megfakult jegyzőkönyveinek lapjairól is. Rimely, alighogy megérkezett az országgyűlés bezárása után Pannonhalmára, máris szétküldette a május 9—10—11-re hirdetett káptalani gyűlésre a meghívókat, hogy ott meghányják-vessék mindazokat az intézkedéseket, melyek foganatosítását szükségessé tette az új idők új politikája rendjében, Egyházában és hazájában egyaránt.

A káptalani gyűlés három pont körül mozgott. Ezek elseje a szerzetesi fegyelemre, másodika a legújabb törvények nyomán bekövetkezett kérdések tisztázására, harmadika pedig a rendi ökonómiára vonatkozott. Tárgyunknál fogva bennünket csak az első két pont érdekelhet.

A rendi gyülekezet egy szívvel és lélekkel kijelenti, hogy a római keresztény katholikus vallás hitágazatait és ezeken alapuló keresztény erkölcsöket mind maga szorosan megtartani, mind mások által megkedveltetni és gyakoroltatni a legszentebb kötelességének tartja ; hogy az Isten egyedül üdvözítő Anyaszentegyháza és az apostoli Szentszék iránt mint mindenkor, úgy a jelen kétes körülmények között is, hódoló tisztelettel, fiúi engedelmességgel és tántoríthatatlan hűséggel viseltetni legbuzgóbb kötelessége leend ; hogy az Egyház függetlenségét, szertartásait, szent és dicséretes szokásait földi érdeknek vagy divateszméknek soha fel nem áldozza ; hogy a szent rendhez gyermekded szeretettel, változatlan hálával, szíves egyetértéssel és folytonos munkássággal ragaszkodik ; hogy a királyhoz, hazához és törvényekhez jó- és balsorsban híven, a közérdekek előmozdításában ernyedetlen buzgalommal működik.[1]

[1] Religio és Nevelés. 1848. I. 366. l.

A politika kedvezőtlen áramlata miatt az általános egyházi érdek szemmeltartásával nagyon fontosnak tartotta a püspökökkel, a világi alsópapsággal a szorosabb rokonérzés, a kölcsönös közreműködés kifejlesztését. A rendi tagok egy része ugyanis a lelkipásztorok munkáját végezte. Így hát intette ezeket, hogy ha valamikor, hát most teljesítsék példás buzgósággal hivatásukat, leereszkedő szelidség, megelőző jóakarat, törhetetlen béketűrés által igyekezzenek híveik bizalmát és szeretetét megnyerni; megemlékezvén, hogy a pásztorkodásuk alá bízott nyájnak őrei és nem urai. Emellett a nép anyagi érdekeiről sem feledkezve meg, a jelen szabadság, egyenlőség és testvériséget hangoztató korszakban minden előforduló alkalommal fejtsék meg az új rendszer igaz értelmét, mely csak a törvény szoros megtartásának föltétele alatt áraszthat rá polgári boldogságot.[1]

És most rátért arra a pontra, amely kétszeresen fájhatott minden magyar bencésnek, egyrészt mert hazafi, másrészt mert szerzetes volt. A katholikusok peticiója mellett nem mehetett el szó nélkül. Hisz mellőzésével azt az Egyházat érte sérelem, melyet a bencésrend közel 900 esztendeje szolgált a Kárpátok tövében. S ez az elodázási seb annál jobban sajgott, mert míg a bevett vallásoknak megadták az önrendelkezési jogot, ugyanakkor az ősegyházét a jövő országgyűlésre halasztották. Nem szabad hagyni a katholicizmusnak ezt a fontos jogát; fel kell rázni nemcsak az elszunnyadt, de az alvó lelkeket is, hogy megmozduljanak s kérjék, követeljék, ami jogosan megilleti őket. Ez legyen a bencések feladata is. De e tisztet, mint a káptalan mondja: «csak törvényes úton s kellő óvatossággal» végezzék szent Benedek magyar fiai.

[1] U. o. 367. l.

A nagy cél elérésére sürgette plébániáin a helyi autonómiák megalkotását. Érdekegység eszközlése tekintetéből — úgymond — az egyházi és alapítványi pénzkezelésbe és számadásba az eddigieken kívül más tisztesebb világiak is beavatandók, hogy így az Egyház és iskola jövedelmi forrásai és szükségei köztudomásra jutván, amazoknak növelésére, emezeknek fedezésére serkentessenek a hívek.[1]

Az egész gyűlésen az erők kollaborációjának a szükségessége vonult végig. A magyar Egyházat csak úgy sikerül megmenteni a bekövetkezhető veszélyektől, ha szerzetesek és világi papok kezet fognak s e kézfogásos barátságba belevonják a polgári hívőket is. Ez a zavartalan együttműködés eredménnyel kecsegtet, melyen azután rajta lesz az Isten áldása. Mert ez a legfontosabb. Azért is a káptalani gyűlés elnöke, a főapát meghagyja szerzetes fiainak, hogy most, mikor az egész magyar Egyházra ily súlyos események nehezültek, kérjék az Isten segélyét és vigaszát s ennek elnyeréséért kötelességül teszi, hogy a folyó hó (azaz május) 21-én mindegyik tag ajánlja fel szentmiséjét a magyar katholikus Egyház javáért s a bencésrend boldogulásáért.

A mély Istenbizalom s a dolgozniakarás csendült ki 1848-ban Pannonhalma káptalani terméből. A Monte-Cassino «ora et labora»-ja kifejezésre jutott a kései magyar unokáknál is. Az ősi tradiciókhoz hű bencések nem is cselekedhettek másként. Bebizonyították, hogy az erős egyházias szellem a komoly szerzetesi talár nem gátlója, hanem inkább erkölcsi alátámasztója a hazafiságnak. Mert a bencések 1848-ban is azok voltak. Láttuk, hogy Rimely is minő méltóságos gesztussal tudott lemondani többi főpaptársaival egyetemben a papi tizedről, az úrbérről.

[1] Religio és Nevelés. 1848. I. 367. l.

Nagy szó volt ez akkor, hisz gazdasági rendszerünk, ha nem is ezen épült fel egészen, de hatalmas pillért nyert benne. S hogy lemondása minő anyagi kárveszteséggel járt, mi sem bizonyítja jobban, minthogy a bencések is kénytelenek voltak vele foglalkozni, hisz úgy a fő-, mint a fiókapátságok tetemes jövedelmi forrástól estek el. Ezt valamiként ki kellett egyenlíteni. Hogy segítettek magukon? Hát ezt beszélje el a jegyzőkönyv idevonatkozó része, nehogy az utókor megállapításai patinásabbnak látszassanak, mint a rideg történelmi igazság. A kimutatott közveszteség — úgymond — melyhez még a fönnmaradt birtokra kivetendő, hihetőleg nem is csekély adó is járul, elég élesen kiemelé ama tettleg beállott kényszerültséget, mely a szerzetet, valamint önmagára nézve a legszigorúbb takarékosságra, úgy az általa fizetett személyzetre nézve az eddig tett kiadásoknak korlátozására utalja. Ezek folytán élelemben és ruhadíjban, úgyszinte eddig vett több rendbeli apróbb jótéteményben, gazdaság- és háztartásnál nagy megszorítások, illetőleg megszüntetések állapíttattak meg, mely nélkülözéseknek teljes készséggel veté magát alá a szerzet azon okból is, hogy árváit, szegényeit, szolgáit, gazdasági tisztjeit s nyugdíjasait a vándor- vagy koldusbottól megmentse, sőt . . . de elég; tudja az Isten![1]

Tényleg legjobban az Isten tudta, de tudták az emberek is, ezért minden becsületes katholikus magyar meghajtotta zászlaját azon Rend előtt, amely abban a zavaros időben is oly higgadt egyházias szellemű s oly igaz magyar tudott lenni. Szerette hazáját, de nem hagyta el Egyházát sem. Ezért méltán elismerés illeti, mellyel nem késett le adózni a nemes Rend előtt az akkor élt magyar püspöki kar összessége sem. Levelében, melyet a főapáthoz intézett, a többek közt örvendeteseknek és vigasz-

[1] Religio és Nevelés. 1848. I. 367. l.

talóknak mondta a káptalani gyűlésben hozott határozatokat, mert valamint tagadhatatlan tanuságai azon épületes egyházi szellemnek, amely a magyarhoni benedekiek szent szerzetét lelkesíti, úgy például és ösztönül szolgálandnak honunkbeli más szerzetes társulatoknak is, mint lehet és kell az álladalmi átalakulás és közössé tett polgári szabadság legújabbi nagyszerű nyereményeit az Egyház és szerzetesi fegyelem érdekében s ami ezzel egy, saját testületük javára felhasználni. Sokszoros aggodalmaink közepette nagy vigasztalás ránk nézve látnunk, mint siet Méltóságod intő s biztató szavára a szerzet felfogni s rögtön teljesíteni azt, mit tőle a ránk nehezedett időben az Egyház és saját szent hivatása igényel s mint írja említett határozatai foglalatjában hazánk őskorától kezdve enyészhetlen érdemekkel díszlő társulatuk évkönyveinek egyik legszebb lapját.[1]

De hát miért volt szükség az elismerő sorokra? Érdem az és nem kötelesség, ha egy szerzetesrend egyházias szellemű? Igen, ez kötelesség s minthogy a szerzetes is ember, hát a kötelességet jól és kevésbbé jól is végezheti. A bencések pedig nagyon jól végezték. Ezért emelte ki őket a püspöki kar s állította utánzandó mintának azok elé, akik talán példaadásra szorultak.

Ilyenek is akadtak főleg a kegyesrendiek között. S amikor ezt ilyen egyszerűen kijelentem, távolról sincs szándékom magát a rendet támadni. A rend kormányzata a komolyabb szellemet képviselte. De voltak olyanok is, akik épen ezért nem voltak vele megelégedve. Liberálisabb irányzatot szerettek volna meghonosítani. A kormányzatot legfeljebb abban lehet hibáztatni, hogy ezeket nem hallgattatta el s így lehetővé vált az a forradalminak nevezhető rendi gyűlés, melyről pedig korábban úgy nyilatkozott Gruber, hogy nem akar vármegyei

[1] Prim. Levéltár : Hám. Akták. 29. sz.

gyűlést tartani.[1] Erélytelensége miatt azonban mégis csak bekövetkezett.

De lássuk ennek is néhány szóval a történeti lefolyását, hogy ami rossz volt benne, azt felejtsük, ami jó, azt megtartsuk. Minthogy ezt inkább a forradalmi erjedés lökte ki magából, hát a püspöki kar vétót emelt ellene. Súlyos hibának minősítette, hogy míg a rendi alkotmány a házak igazgatóin kívül csak egy meghivottnak enged helyet és szavazatot a rendi káptalanban, a mostanira mégis minden ötödik fogadalmas után küldtek egyet.[2] A vezetők az óvásemelést «tisztelettel» tudomásul vették, de a gyűlést azért megtartották szeptember 3—10. napjaiban.

Az üléseket Palotay József rendtag mint megválasztott elnök vezette. A püspöki kar vétója hallatára megindult a vita, vajjon törvényes-e összejövetelük, avagy nem? Az előbbire 72-en szavaztak, az utóbbira 17-en. S ezek az esküt is vonakodtak letenni a gyűlés határozataira. Élükön állott maga Gruber, kit már azzal is megsértettek, hogy vele szemben ellenjelöltet választottak Palotay személyében, akit azután kitüntettek a kormányzói méltósággal is. Gruber úgy látszik inkább a békét akarta, mint a harcot, azért a következő levelével akarta kalazanti szent József szellemébe terelni a gyűlés folyását: Előre bocsátván figyelmeztetésemet, miszerint Rendünk csak a constitutionak szelleme szerint állhat fenn és úgy ajánlom viendőnek a tanácskozásokat is, miután én a törvényesség elhatározásához nem is járulhatok e gyűlésre nézve, most pedig elnökválasztás vitetik kivitelbe, noha a törvényes elnök én vagyok, jelentem: ha e Rendnek constitutioja szerinti intézkedések céloztatnak, ha a szerzetesi fegyelem visszaidézése eszközlésbe vétetni szándékoltatik, ha rend, békesség és lecsillapodás azáltal segíttethetik, ha én jogos állásomból

[1] Prim. Levéltár: Hám Acták. 38. sz.
[2] U. o. 308. sz.

a legyőzhetlen többségnek engedvén, lelépek, igen szívesen megteszem, mert a szerzet javára, díszére egyházi értelemben kész voltam és maradok magam teljes odaadásával szolgálni. Amiért azon jó célok előmozdítására ismétlem, hogy jogomról lemondok és hivatalomról, de anélkül, hogy másoké idevonattassék, minthogy én csak önszemélyemről rendelkezhetek. Pesten, szeptember 4-én 1848. Gruber György, ájtatos tan. rend kormányzója.[1]

Mint mindenkit e viharvert időben, úgy a piaristákat is legjobban az érdekelte, lesz-e jövőjük és ha igen, milyen lesz az? Fönnmaradásuk Damokles kardját az új állam kezében látták, azért Eötvöstől vártak rá feleletet. Miért is választmány útján a következő kérdéseket intézték hozzá: 1. Van-e szándéka a miniszteriumnak a kegyestanítórendet továbbra is fenntartani? 2. Akarja-e a szerzetet a felekezeti tanodákban és a tanszékek betöltési jogában meghagyni? 3. Miután a custodiatus az úrbér megszüntetése által tetemes kárt szenvedett, remélhet-e jelenleg kárpótlást? 4. Ha nem remélhet, szabad-e a szerzeti házak és egyének számát kisebbíteni? 5. Végre esedezik a kegyestanítórend, hogy a státustanodák által tanodai birtokából ki ne szoríttassék.[2]

A miniszter elég nyiltan kijelentette, hogy egyes részletekre nem felelhet, másokra igen. A kegyes szerzetet — úgymond — két szempontból tekintem. mint egyházi testületet s mint tanítórendet. Az előbbinek fennállása a synodustól, az utóbbié a törvényhozótestülettől függ. E tekintetben a törvényhozás szándékát még ki nem jelentette. Addig, míg a törvényhozás a magánalapítványok felett nem rendelkezik, ezen alapítványok és

[1] A Kegyes Tanítórend Közp. Levélt.: Protocolla Capitulorum Prov. 1848—1912. fasc. 2. Az 1848 szept. 3—10-iki közgyűlés jegyzőkönyve.

[2] U. o.

tanodák a tanítórend kezéből ki nem fognak vétetni. Az úrbér megszüntetése által okozott veszteségre nézve kárpótlás reményével nem kecsegtetheti a tanítórendet, miután a törvényhozótestület az egyetem számára sem rendelt kárpótlást. A szerzetházak és egyének kevesbítését a tanítórend az időparancsolta körülmények szerint intézheti. A tanítórend belrendezése a testület hatalmában áll, úgyhogy e jogi téren külső befolyás által nem akadályoztatható.[1]

Ez utóbbi mondatával, úgy látszik, a püspöki kar beavatkozását akarta nullifikálni, hisz más «külbefolyás» nem érte őket. Éltek is a miniszter biztosító szavaival s hozzáfogtak belügyeik rendezéséhez. Tárgyalásuk felölelte a szerzetnek általában s azután az egyes házaknak igazgatását, a gyűlések módját házankint s aztán egyetemlegesen, végül a szerzetes fegyelmet s a tanügyet.

A szerzet kormányára vonatkozólag kimondták, hogy az alkotmányos szabadság, törvényhozta jogegyenlőség s a testvériség alapján nyugszik. A Rend élén a kormányzó áll. Ő kormányozza a Rendet minden tekintetben, de mégis rendeletei és intézkedései csak abban az esetben érvényesek, ha azt a kormánysegéd is jóváhagyta. Úgy az ő, mint az egyes házak főnökeinek több-kevesebb megszorítással megmaradtak a jogai. Ezekről csak annyit jegyzünk meg, hogy mindenütt megtalálhatók bennük a kontrakarirozás vágya s így az autokratizmus megdöntésének a nyomai.

Mind a kormányzó, mind pedig a házak igazgatói kötelesek eljárásukról a plénum előtt számot adni s ezt a számvételt már most is foganatosították. Dicséretben részesítették azokat, kiknél nem merült fel differencia, megrótták, akik hűtlen sáfárai voltak a reábizottaknak.

[1] A Kegyes Tanítórend Közp. Levélt.: Protocolla Capitulorum Prov. 1848—1912. fasc. 2. Az 1848 szept. 3—10-iki közgyűlés jegyzőkönyve.

A fegyelem körülírásában a régi szabályok újraéledését lehet látni, legfeljebb azzal a hozzáadással, hogy a kor felvilágosodott szelleméhez képest a szerzetestől észszerű engedelmesség követeltetik.[1] Nem merjük hinni, hogy a régiek észszerűtlen parancsokat is osztogattak volna. E téren történtek botor indítványok, melyeket a gyűlés is levett a napirendről s ezért nem volna helyén való, ha mi is megemlékeznénk róluk.

Miután szólottak még a növendékek szellemi és lelki kiképzéséről, a tartományi és házi gyűlésekről, a fegyelmet veszélyeztető vagy azt javító tényezőkről, a rendi tisztségekről, az anyagi ügyek rendezéséről, Grubernek kormányzói tisztéről történt lemondásáról s Palotaynak megválasztásáról, utána a gyűlést szept. 10-én befejeztek.

A gyűlésen tisztán rendi ügyekkel foglalkoztak s nem esett szó, mint a bencéseknél, az általános Egyházról, nevezetesen a petició kérdéséről. Ennek okát abban kell megjelölnünk, hogy a kegyesrendiek kizárólag az ifjúság nevelésével foglalkoztak. A felnőttek pásztorációja kiesett feladatuk köréből. Így hát nem voltak alkalmas alanyaik, kik közt propagálhatták volna a peticiót. Ezért nem kerülhetett szőnyegre gyűlésükön. Bizonyos az is, hogy amikor ők gyűléseztek, a kerületek és egyházmegyék kérőívei már mind készen állottak. Azonban azt még sem lehet mondani, hogy azért hagyták érintetlenül e kérdést, mert már úgyis elkéstek volna vele. Nem! Mert igaz, hogy a nemzeti zsinat szeptember 24-re lett hirdetve, de eltolódott. Így hát még mindig alkalmuk lett volna aláírásgyüjtésre. Így az első ok megjelölése sokkal plauzibilisebb.

Ha most a végén jellemezni akarnám e gyűlést, forra-

[1] A Kegyes Tanítórend Közp. Levélt.: Protocolla Capitulorum Prov. 1848—1912. fasc. 2. Az 1848 szept. 3—10-iki közgyűlés jegyzőkönyve.

dalminak egészen még sem merném nevezni. Tagadhatatlan, hogy történtek kilengések. Hiba volt a konstitucióknak meg nem felelőleg tartani, még nagyobb a püspöki vétó ellenére folytatni s a legnagyobb világi embertől kérni oltalmat. Ezért a konzervatív lapok hasábjain heves támadásokat is kellett eltűrniök. Megértjük ezeket, de nem szóljuk meg őket sem. Abban a fejvesztett időben hozzájuk hasonlóan mások is cselekedtek. Ezt nem mentségükre hozom fel, csupán a kor szellemére vonatkoztatom. Ma 78 év után a történelmi szitán átverve úgy látjuk, hogy nem szerzeteshez illően fogtak önmaguk reformálásához, de az ügyek vezetésében azután mérsékelték magukat.

A jászóvári premontreiek levéltárában is van egy 48-ból őrzött lajstromozatlan aktacsomó, mely ezt a kevésbbé hizelgő címet viseli: «Forradalmi nagykáptalan jegyzőkönyve».

A piaristák és premontreiek káptalanja, sok hasonlóságot mutat. Miként ott, úgy itt is a Rend egyetemessége kívánta a préposttól, hogy a bekövetkezendő nagy vakációban jöjjenek össze Jászóvárra s ott beszéljék meg mindazt, ami a Rend jövőjét s a saját sorsukat illeti. Ennek megvalósulásáért a kassai, a váradi és lőcsei rendház egymásután fordult Richter préposthoz s kérelmezte, hogy mindnyájan megjelenve, egymásközt tanakodva s korszerű törvényeket alkotva naggyá tegyék a premontrei Rendet, melyre büszke legyen a haza s az Egyház.[1]

Richter azonban nem válaszolt; várt, hogy az erjedés elérkezzék a nyugvópontra, s akkor higgadtabban lehet majd tanácskozni azon reformokról, melyeket a változott viszonyok esetleg szükségessé tesznek.

A rendtagok azonban az ő várakozó álláspontját nemakarásnak tekintették s ezért most már határozottabb

[1] Jászói házi Levlt. 143 nr. 46 s a Jászóvári Premontrei kanonokrend Jub. Névtára. 97. l.

hangon szólították fel, hogy hallgassa meg kérésüket. Június 6-án a váradi rendház a következő felterjesztést intézte hozzá: «Országos alkotmányunknak a mult országgyűlésen történt újjáalakítása az egyházi társulatokat az álladalommal egybefűző viszonyoknak és találkozási pontoknak lényeges változását vonta maga után. Ezeknek cél- és korszerű kiegyenlítése végett hívta föl az esztergomi főkáptalan Magyarhon valamennyi püspökeit, hogy még a tartandó országgyűlésig papjaikat zsinatba egybehívni, velük az Egyház jogai megvédése és ügyei elintézése iránt tanácskozzanak. Ezt megtették a szerzetesrendek főnökei is. Az átalakulási korszak küszöbén épen e célból kértük föl mi is méltóságos prelátus urat az általános káptalan megtartására, de választ nem kaptunk, holott eltökéllett kívánságunk a nemsokára megtartandó országgyűlésig, mely mindnyájunkra nézve életkérdés lehet, méltóságoddal közvetetlen érintkezésbe jönni s társulatunk organizálása iránt tanácskozni. A Rend növendékeinek vallásos és tudományos neveltetését biztosítani, a társulat szellemi és anyagi jólétének előmozdítását eszközölni, a javadalmak kezelése iránt célszerű intézkedéseket életbeléptetni, a fő és tagok közötti mindennemű viszonyokat korszerű törvények által kiegyenlíteni, az alaptörvényeket II. Gyula pápától nyert engedmény nyomán a kor üdvös kívánalmaihoz mérve módosítani tanácskozásainknak lényegesebb pontjai leendenek. Ennélfogva méltóságos prelátus úrnak fiúi tisztelettel és bizodalommal tudomására juttatni jó előre kötelességünknek ismerjük, miszerint mi mindnyájan, rendünk közös ügyének szeretetétől áthatva, az apostol intése szerint az idővel komolyan számotvetvén, június hó 19-én Jászón testvéri tanácskozás végett meg fogunk jelenni».[1]

[1] Jászói házi Levélt. f. 143 nr. 37 s az i. m. 98. l.

Richter e levélben saját prelátusi tekintélyét látta fenyegetve. Érezte, hogy meghívás nélkül is eljönnek, engedelme nélkül is tanácskoznak. S épen azért, hogy nekik is eleget tegyen, de még saját presztizsét is megóvja, a statutumoknak megfelelőleg a központi rendtagokat, a házfőnököket s a rendházak egy-egy delegáltlát meghívta június 19-re a szokásos rendi gyűlésre.

Tévedett, ha azt hitte, hogy ezzel sima helyzetet teremtett. Erről maga is csakhamar meggyőződött, mikor olvasta a kassaiak méltatlankodását, de egyben azt az üzenetét is, hogy a rendezendő egyetemes káptalanban fejenkint résztvesznek s a kitűzött napon mindnyájan személyesen Jászón mulhatatlanul meg fognak jelenni.[1]

Igy is történt. Június 19-én mind összejöttek s nem törődve azzal, hogy tetszik-e vagy nem prépostjuknak, megnyitották Vadász János nesztor elnöklete alatt forradalminak nevezett nagykáptalanjukat.

Úgy látszik, maguk is érezték, hogy alaki hibát követtek el s azért mindjárt a bevezetésben indokolták, hogy miért jöttek össze ma mindnyájan. Miután az európai álladalmakat — olvassuk a jegyzőkönyvben — megrázkódtató események hazánkra is kiható következményei századoktól kegyelettel fönntartott kötelékeket részint megtágítottak, részint egészben vagy egyes szálaikban megszaggattak, — miután hazánk alkotmányának törvényhozásilag eszközölt átalakítása társulatunk belső és külső viszonyaiban változást szükségeltet, — miután hazánknak ekképen változott körülményeivel a követelő kor és saját érdekeink igényletéhez képest társulati állásunk s állapotunk némi biztosítása iránt, addig is, míg szerzetünkről a haza rendelkeznék, célszerűen kelletik intézkedni: ilyetén intézkedés pedig ezen rendkívüli körülményekben legsikeresebben esz-

[1] U. u. f. 143 nr. 39.

közöltethetnék oly rendkívüli káptalangyűlésben, melyben Rendünk minden kebelezett tagja alapszabályaink értelmében illető tanácskozási és határozó szavazatával élhessen, ezért jöttek össze a hivottakon kívül mindnyájan.[1]

Ezzel természetesen csorbát ejtettek a rendfői jogokon, de ezt azzal a kijelentéssel igyekeztek jóvátenni, hogy prépostjuk őméltóságának fiúi tiszta lelkükből fakadó, őszinte szíves üdvözletet mondtak, kinyilatkoztatván, mikép az összes rendtagok szigorúan szem előtt tartva az illedelmet, méltányosságot és jogosságot, higgadt meggondolás s férfias komolysággal kívánnak tanácskozni és őnagyságát a kölcsönös bizodalom és ezáltal megállapítandó egyetértés tekintetéből teljes tisztelettel egyetemes káptalan tartására fölkérik.[2]

A prépost akár színből, akár szívből hajlott kérésükre, egyetemesnek nyilvánította a káptalant s a következő szavak kíséretében nyitotta meg: társulatunk kormányát közel húsz évtől viselvén, egy évben sem mulasztottam el káptalant tartani s abban Rendünk ügyeiről a tagokkal tanácskozván, annak anyagi, erkölcsi s tudományos állását közölni; minek tulajdonítható kétségkívül az, hogy a testvéri szeretet kapcsaival összefűzött társulatunk az erényben s tudományban előhaladván, a vallás, hon s király szolgálatában kiérdemelte azon dicséretet, melyet a közvélemény a tudományosságtól és erényességtől soha meg nem tagadott. Megemlítette továbbá hogy a nagyváradi és kassai tagoknak hozzá intézett bizalmatlan és összebeszélés színét viselő fölhivásai, szívének érzékeny fájdalmat okoztak. Végre a tanácskozási tárgyakat pontokba foglalva figyelmükbe ajánlotta:

[1] Jászói házi Levélt.: A forrad. kápt. jk-i másolat. Lajstromozatlan.
[2] U. o.

1. Társulati létezésük állandósításának módszereit.
2. Az úrbéri viszonyok megszüntetése miatt belső és külső gazdaságuk állapotának a viselendő terhekhez aránylagos rendezését.
3. A gazdászati személyzet célszerű megállapítását.
4. A miniszteri rendelet nyomán kidolgozandó tanrendszer iránti okszerű javaslatok megtételét.
5. Kollegiumaiknak a fegyelem és házellátási ügyekre vonatkozó reformját.
6. A prépostsági jogok és kegyuraság biztosabb kezelését tartalmazó tervezet kidolgozását.

A megnyitó után az elnöki tisztségre Sloszárik Frigyest jelölte ki, maga pedig elhagyta a tanácstermet, hogy fiai az ő befolyásától menten tárgyalják meg a fenti hat pontot.

Mint általában, itt is dominált a demokratikus szellem. Az egész gyűlés menete tulajdonkép az egyén jogainak és szabadságának a kiszélesítését mutatja. Rendfőnöküknek jogkörét erősen megszűkítették. Majdnem minden intézkedését ellenőrző közegek kísérik. S itt odáig mentek, hogy még országgyűlési szereplésében is részt kértek. A jegyzőkönyv szerint igen kívánatosnak tartották, hogy az országgyűlés ideje alatt legalább két könnyű felfogású, belátó s leginkább fogalmazásban gyakorlott rendtag közköltségen küldetnék az országgyűlés színhelyére, hogy ottan a prelátus úrral a társulatukról netán támadandó kérdések esetében értekezni és ha mindjárt petició útján is a jót kieszközölni, a rosszat elhárítani törekedjenek.[1]

Ha már ebben a szereplésében is kontrollálni akarták, mennyivel inkább a rendiekben. E téren nagy szerepet juttattak a perjelnek. Minthogy a Rend képviselője s jogainak őre, azért indítványozták, hogy választása minden kijelölés nélkül, közbizalom alapján s titkos

[1] Jászói házi Levélt. Forradalmi kápt. jegyzőkönyve.

szavazás útján történjék meg az egyetemes káptalanban s a prépost köteles legyen az így megválasztottat megerősíteni.[1]

Ugyancsak a káptalan terjeszt fel a házfőnöki tisztségre is három egyént, akik közül tetszése szerint nevezhet ki egyet a prépost. A többi rendi hivatalnokok szintén a Rend bizalmából nyerik állásukat, következőleg az egyetemességet képviselő káptalannak tartoznak számot adni. Még a tanárok felett sem rendelkezhetik a prépost feltétlenül. Egyébként a premontrei paptanár hivatását nagyon szépen körvonalazta a gyűlés. Soha szem előtt ne tévessze — úgymond — hogy ő egyszersmind pap és szerzetes, fogadalmakkal lekötött s ezért a szokott kánoni imákat, ünnep- és vasárnapokon a szentmisét buzgó áhitattal végezze, mindenben és mindenkor jó és épületes példával másokra hatni, szóban és tettben a népnek mintegy tüköre lenni legszentebb feladatának ismerje.[2]

Azonban a való életben ezt a szép szavakkal festett fogadalmi kapcsot mégis csak meglazították, amikor rendfőnökük jogkörét oly szűk körre szabták. Kinevezésüket meghagyták a prépost jogának, de ezt is csak a központi bizottság felügyelete alatt gyakorolhatta. S a már egyszer kinevezett tanárt nem mozdíthatta el, ezt csakis az illető tanár vagy pedig a közösség kérelmére tehette.

A fegyelmet illetőleg mindazon eszközök figyelembevételét ajánlották, melyek a szerzetest a lelki, a tanárt a szellemi élet terén viszik előre. Kötelezték a Rendet az évenkinti káptalani, a házakat a havi gyűlésekre, hogy ott megbeszéljék mindazt, ami önmaguk s a Rend üdvére válik.

A gazdasági ügyek kezelését is kivették a prépost

[1] U. o. [2] U. o.

kezéből s azt a Rend összes vagyoni és gazdasági érdekeire felügyelő bizottságra ruházták, mely évnegyedenkint ülést tart Jászón s az évenkinti káptalannak beszámol.

Kiterjeszkedtek arra a kapocsra is, mely újabban az általános Egyház és az állam közt meglazult. Mint az Anyaszentegyháznak hű fiai, prépostjuk útján ők is odahatottak, hogy a jövő országgyűlés okvetlenül tárgyalja le a katholikus Egyház önrendelkezési jogát, még pedig a méltányosság szemmeltartásával. Visszásnak bélyegezték az országgyűlésnek azt a közönyét és nemtörődömségét, amely 8 millió katholikusnak a kérését oly könnyen el tudta odázni. Míg a fiatalnál-fiatalabb felekezetek mind nyertek a március-áprilisi reformokban, ugyanakkor Magyarország legősibb Egyháza csak vesztett. Ezt tehát az illetékeseknek orvosolni nemcsak hazafias, de emberi kötelessége, még pedig mielőbb.

Sok más, ide nem tartozó ügyek letárgyalása után a káptalant június 25-én bezárta az elnök. A résztvevők azt hitték, hogy határozataikra, minden habozás nélkül fogják megkapni a préposti jóváhagyást. Tévedtek. Richter, amikor értesült a káptalan határozatairól, kereken kijelentette, hogy azokba egyáltalán nem fog beleegyezni, mert a divatra jutott demokratizmus kihatásainak minősíti.[1] De a káptalan sem ijedt meg; a prépost válaszára szintén hasonlóan felelt. Kijelentette, hogy a káptalan a reformálást nem demokratikus, hanem a keresztény szeretet és testvéri bizodalom alapjára fektette, az újjászületett haza törvényeihez és amennyiben a szerzetesélet viszonyai megengedik, a kor üdvös kívánatához alkalmazta, hogy így a társulat magasztos rendeltetésének megfelelni annál inkább képessé tétetvén, ezáltal az egész nemzet bizodalmát továbbra is kiérdemelje.

[1] Jászói házi Levélt.: Forradalmi kápt. jegyzőkönyve.

Egyébiránt a káptalan kijelentette, hogy elveihez ragaszkodik, mindaddig, míglen ügyeit végképen el nem intézendi, magát permanensnek nyilvánítja és hogyha Őméltósága a társulat megszilárdítására és jólétének biztosítására szolgálandó intézkedéseket nem fogadja el, ezen igazságos ügy előmozdítását a minisztérium útján a közelebb tartandó nemzeti gyűlésen szorgalmazni lesz kénytelen.[1]

E kemény és fenyegető válasz annyira felbőszítette a prépostot, hogy a perjelt és a rendházak igazgatóit is eltiltotta a további részvételtől. Az izgatottság mindkét félnél tetőfokra hágott A daccal egyik sem mehetett semmire, azért az engedékenységhez folyamodtak. Még pedig elsősorban a káptalani tagok. Krausz László indítványára ugyanis küldöttséget menesztettek a préposthoz s arra kérték, hogy ne mint prépost és prelátus. hanem mint atya vegye figyelembe iránta bizalommal viseltető fiainak kérését, illetőleg kívánatát s a káptalan határozataihoz megegyezésével hozzájárulni szíveskedjék.[2]

Ez hatott. Richter, úgy látszik, hogy szabaduljon a rá nézve már nagyon is kellemetlenné vált gyűlésezőktől s hogy elégedetlenségüket ne teregessék ki a külvilág elé, megigérte, hogy mindazokat a határozatokat, melyek préposti-jogkörét nem csorbítják, jóváhagyja. Ezzel, bár kissé nekibúsulva megelégedtek a rendtagok is, mire a következő nyilatkozatával pontot tett a káptalani gyűlésre: Az 1848. évi június hó 19-én és következő napjain tartott káptalani jegyzőkönyvben lefektetett elveket, melyekre a Rend boldogításának, szilárdításának és a rendtagok között fönntartandó bizodalomnak alapszabályai alapítandók, amennyiben azok a Rend lételének lényegébe és az evangéliumba nem ütköznek, ezennel

[1] U. o. [2] U. o.

elfogadom és magamévá teszem. Kelt Jászón, 1848 június 26. R. A. s. k.[1]

Hogy nem szívből íródtak e szavak, azt bebizonyította a jövő. Richter ugyanis, mintha mi sem történt volna, tovább ment a régi csapáson. Sőt mi több, a forradalmi káptalant csak rossz álomnak tartotta, mely kellemetlenül hallucinált fülében, de egyébként semmi jelentőséget nem tulajdonított neki. Legalább is erre kell következtetnünk eljárásából. Ugyanis a megtartott káptalan szétoszlása után, a régi szokáshoz híven egy újabbat hívott össze október 24-re, mely állt a központi rendtagokból, a házfőnökökből s a házak kiküldöttjeiből.

Richter mintha mi sem történt volna, kenetes szavakkal mentegette magát, hogy szándéka volt az országgyűlésről való hazaérkezte után a tagokat összegyüjteni tárgyalás alá veendő a pontokat, melyek a tartandó nemzeti zsinaton szőnyegre kerülnek s melyek a Rendet is közelebbről érdeklik ; szándéka azonban a hazánkra nehezedett vésznapok miatt kivihetetlen volt.[2]

A mult káptalanon úgy átsiklott, mintha csak nem is létezett volna. Azonban hogy ijesztő szelleme mégis csak uralta, az kitűnik intő szavaiból, melyekben arra kérte az összegyűlteket, hogy tartsák mindenkor szemük előtt hivatásukat és rendeltetésüket ; teljesítsék szigorú lelkiismeretességgel kötelességeiket, távoztassák el mindazt, mi társulatukra becsmérlést és gyalázatot hozhatna ; mutassák meg tetteikkel, hogy az Egyháznak engedelmes fiai, a hazának pedig hű polgárai ; el ne térjenek soha azon ösvényről, mely kijelölve vagyon a hazáját szerető polgárnak, a papnak és tanítónak.[3]

[1] Jászói házi Levélt. : Forradalmi kápt. jegyzőkönyve.
[2] A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Jubileumi Névtára. 106. l.
[3] A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Jubileumi Névtára. 106. l.

Ez a kísértő szellem adja meg kulcsát annak is, hogy most már ő sem zárkózott el a reformoktól, nyiltan bevallotta, hogy korunk a reformnak, az átalakulásnak kora ; ennek némi módon be kell állania még a szerzeteseknél is ; de hangsúlyozta, hogy a szerzetesek átalakulásának nem szabad, az erkölcsiség és vallásosság kárára történni. Ha tehát mi is átalakulni kívánunk, átalakulásunk legyen olyan, mely minket ajánljon jobban a hazának, fűzzön összébb az Egyházzal, melegebb rokonszenvet ébresszen a kormánynál. Addig pedig, míg ez a törvény útján megtörténik, legyen életünk feddhetetlen, legyen alkalmazva azon fogadalmakhoz, melyeket Isten és a világ előtt tettünk.[1]

Ennek a reformszellemnek megfelelőleg tett is némi kis engedményeket, de féltékenyen őrködött, nehogy préposti tekintélye kicsit is elhalványuljon. Javította a tanárok anyagi helyzetét és súlyt fektetett a lelki nívó emelésére s a szellemi kiképzés fokozására.

A prépost, úgy látszik, a júniusi kölcsönt visszaadta. De amint akkor ő nem volt megelégedve a rendtagok határozataival, úgy most megfordítva, ők vele. Valamennyi ház felszisszent az új káptalantartás hírére, mikor pedig végzéseit olvasták, a kassai egyenesen opponált s kijelentette, hogy a megtartott gyűlést törvénytelennek és az ebben történt bárminemű intézkedéseket érvénytelennek tartja.[2]

Szava bár erősen hangzott, de mégis megtört a prépost erélyén és szilárd magatartásán. Minden úgy ment, ahogy ő irányította.

Talán valamivel hosszabban időztem az Egyház eme testületeinek 48-as magatartásánál s olybá tűnik fel, mintha a cimkében jelölt szervezkedési mozgalom csak

[1] U. o. 107. l.
[2] A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Jubileumi Névtára 107. l.

másodlagos szerepet játszana, míg a főfontosságot az esetleges kisebb nagyobb belső palotaharcoknak tulajdonítanám. A látszat emellett szól. Csakhogy nem szabad felednünk, hogy mindazt az anyagot fel akartam ölelni, mely a nemzeti zsinat elé tartozott.

A rendek belső világába is behatott a közkeletű reform kísértete. A monostorok falait szintén áttörte a demokratizmus faltörő kosa s ha ők tán nem is ezt akarták a maga 48-as értelmében, de mindenesetre több alkotmányosságot, önállóságot a rendfők abszolut egyeduralmával szemben. A rendkormányzatot testvériesebb alapokra akarták lefektetni, ennek körvonalait tárgyalták gyűléseiken, hogy kész tervvel jelenhessenek majd meg a nemzeti zsinaton.

Ami az általános jellemzést illeti, arra azt kell mondanunk, hogy a tartalomban ők is a jobbat, a nemesebbet akarták, de a forma volt kifogásolható, ahogy ezt elérni óhajtották. Végeredményben e szerzetesek is koruk gyermekei voltak, akiket, ha kötött is a fogadalom, de emberi gyengeségeiktől még sem szabadított meg egészen. Ami felemelő volt bennük, tulajdonítsuk a tökéletesedni akaró szerzetesnek, ami esetleg hiba, a csetlő-botló embernek. S ha e kettőt mérlegre tennők, mindenesetre az előbbi jóval lebillentené az utóbbit, ami pedig máris rehabilitálta őket a történelem előtt. Végső céljuk az volt, hogy felvirágoztassák Rendjüket, ezzel pedig dicsőségére váljanak a magyar katholikus Egyháznak. Ezt úgy vélték elérni, ha őszintén és kendőzés nélkül megtárgyalják nemcsak azt, ami fényt és derűt jelent, hanem ami borút és árnyat is. Nemzeti zsinatra készültek ők is, már pedig ide csak a rendi élet alapos ismeretével s a megváltozott jelenre s a kétes jövőre nézve határozott programmal lehetett jönni.

A nemzeti zsinatra sok más kérdés megvitatásával is

készültek. Itt csak röviden néhányra akarok kitérni. Ilyen volt a papképzés. Hogy ez mennyire fontos, hogy ne mondjam létkérdése volt a magyar katholikus Egyháznak, azt az imént tárgyalt premontrei káptalannal kívánom bizonyítani. Maga oly fontosnak s nagy körültekintésre szoruló problémának tartotta, hogy érdemlegesebben nem is akart róla addig tárgyalni, míg a püspöki kar erre nézve nem dönt. S tényleg ez utóbbi nem is késett e kérdést tanulmányozás tárgyává tenni.

1848 július 19-én tartott püspöki konferencia célba vette ennek a rendezését is. Az előkészítő munkálatokkal Lonovicsot bízta meg, aki a hittudományi kar bevonásával, az ország első szaktekintélyeivel augusztus elején gyűlést tartott Pesten.

Célja volt a papnevelésből kiküszöbölni azokat a fölösleges sallangokat, melyeket a josefinizmus aggatott rá s amelyek legkevésbbé szolgálták az Egyház érdekét. A régi keretet meghagyta, bár már ekkor is elhangzott indítvány, hogy a négyéves tanfolyamot ötre kellene felemelni. A tantárgyak sem szenvedtek az új tervezetben redukciót, csupán a vidéki szemináriumokra vonatkozólag javasolták, hogy a zsidó nyelven kívül a többi keletit el kell hagyni. Egyes tárgyak fontosságát külön is hangsúlyozta. Igy főleg a Szentírás ismeretét. Határozattá vált, hogy a tanárok az egész Szentírást ismertessék meg és értelmezzék tanítványaikkal,[1] sőt a növendékek a Szentírás jelesebb perikópáit kívülről is megtanulják.

Az egyháztörténelem kibővült kortannal, földrajzzal, kritikával és statisztikával. A gyűlés nagy súlyt helyezett arra is, hogy a tanárok a hazai egyházi viszonyokra részletesebben terjeszkedjenek ki. A patrológia is felemelkedett a külön tantárgy nívójára. A keresztény neve-

[1] Theol. tanulm. mikénti rendezése iránt összeült tanácskozmány jegyzőkönyve. Religio és Nevelés. 1848. II. 317. l.

lés, erkölcstan és jog előadását szigorú egyházi szellemben kötelezte. Az utóbbit kizárólag csak pap taníthatta, mert mint az indokolás mondja, csak tőle várhatni illő méltánylását azon szoros kapcsolatnak, melyben főleg az egyházi jog áll a dogmatica- s papi disciplinával.[1]

A pasztoralisból kihasította s külön tanárra bízta a liturgikát, az ő feladata volt az elemi oktatás, módszer s a szónoklattan ismertetése is.

Utoljára hagytam, ami a theológiai oktatás gerincét képezi, a dogmatikát. A fontosságát a gyűlés is hangsúlyozta. Tanítása két emberre hárult, az egyik előadta a dogmatica fundamentálist s az apologetikát, a másik pedig a dogmatica speciálist, kiterjeszkedvén természetes mindarra, ami megvilágítására szolgál.

Nagy diszkusszió tárgyát képezte, vajjon e tantárgyak teljesen latinul vagy váltakozva a magyarral adandók-e elő? Egyik felfogás sem érvényesült. Az akkori nacionális felbuzdulásnak kell tulajdonítanunk, hogy a tanítás nyelvéül kizárólag a magyart fogadták el, bár gondoskodás történt, hogy a növendékek a latinban is gyakorolják magukat. Természetes, hogy ez a hüperpatriotizmus céltévesztett volt a theologiában.

A gyűlés különösen lelkére kötötte a szemináriumok vezetőségének, hogy nagy gondot fordítsanak a szigorú orthodox egyházias érzület ápolására. Karoljon fel minden eszközt, ami ezt elősegíti s távoztassa el mindazt, ami hátráltatja.

Szabályozta a theológiai tanárok kinevezési módját is. A vidéki szemináriumokra nézve kimondta, hogy a kinevezés teljesen a püspök joga, míg az egyetemnél a meghívás legyen szokásos. Az egyetemi rendes tanárok heti óraszámát hatban, rendkívüliét ötben s a vidéki szemináriumok tanáraiét nyolc-tízben állapította meg.

[1] U. o. 318. l.

Az órák számának a redukálásával azt a célt szolgálta, hogy a tanároknak elég idejük maradjon irodalmi működésre is.

Szóba került még a vidéki szemináriumok koncentrálása is. Ez azonban heves ellenállást váltott ki. Kimondták, hogy minden szeminárium a lehetőség határain belül védje fönnmaradását.

Volt még egyéb megoldandó kérdés is. Hogy ezek közül csak egy-két fontosabbat említsek, melyet a megváltozott viszonyok vetettek fel. Ilyen volt a papneveléssel kapcsolatban például a Pazmaneum sorsa. A bécsi forradalom ugyanis nemcsak megnehezítette, de egyenesen lehetetlenné tette a magyar papnövendékek Bécsben való tartózkodását. A kispapoktól egymásután érkeztek a panaszos jelentések, majd ők maguk is sorban szökdöstek kerülő utakon haza. A püspökök megkérték a miniszteriumot, hogy Bécsből érkezett kispapjaiknak engedje meg, hogy tanulmányaikat a központi szemináriumokban folytathassák.[1] Mikor azonban ez általánossá vált, felvetődött Lonovics lelkében az az eszme, hogy valami módon a Pazmaneumot Magyarországba kellene áttelepíteni.[2] Ebben az ügyben fel is írt a minisztériumhoz, azonban a részletek kidolgozását a nemzeti zsinattól várta.

Ennek keretébe tartozott volna a görög katholikusok azon kívánsága is, hogy számukra állítsák vissza a fogarasi érsekséget s Nagybányán és Lugoson pedig kapjanak püspökséget. Ennek szükségességét elfogadható módon indokolta a primáshoz intézett memorandumuk. A román nemzet ugyanis, mely 3,000.000 embert számlál Magyarország koronája alatt, nemzeti egyességre törekszik és igen félhető, nehogy ezen nemzeti egység azon előzményeknél fogva, melyek a balázsfalvi népgyűlésen

[1] Prim. Levlt. : Hám Akták. 39. sz.
[2] Prim. Levlt. : Hám Akták. 44. sz.

történtek és némely nacionalistáknak a hirlapok útján közrebocsátott nyilatkozatokból előlátható a római apostoli Szentszéktőli elpártolás által eszközöltessék; ennek meggátlására, sőt eszközlésére, miszerint az unió szilárdítása által az egész román nép a római apostoli Szentszékkel egyesüljön mintegy óvásszerül és a nem egyesült románok megelőzése tekintetéből kívánják a lugosi és nagybányai görög katholikus püspökségek megalapítását s a fogarasinak érsekségre való emelését.[1]

Territoriális változás állott be az unió révén az erdélyi határszéleken is. Ugyanis a szilágysági részek visszacsatolása által több plébánia elszakadt a fogarasi egyházmegyétől.[2] Rendezésre várt ezeknek az új helyzetadta jogi viszonya is, melyet nem lehetett egy miniszteri rendelettel elintézni.

Tehát nemcsak a katholikus petició megbukásának a sérelme, hanem sok más, az új helyzettel adódott kérdés is megoldásra várt. Minden tervszerűen haladt előre. Az Egyház részéről az igyekezet megtörtént, hogy a nemzeti zsinat eredményes munkát végezzen. Előzőleg Hám egy előkészítő bizottságot szervezett, melynek élén Lonovics érsek, Szcitovszky, Rudnyánszky s Ocskay püspökök állottak. Hozzájuk kellett beküldeni a kerületek, egyházmegyék és szerzetesrendek határozatait s őket bízta meg a prímás, hogy ezek alapján készítsenek tervezetet, mely részletesen körvonalazza az Egyház és az állam viszonyát, az Egyház függetlenségét, autonómiáját, papjainak jogait és kötelességeit, a püspökök, kanonokok, esperesek, plébánosok stb. kinevezési módozatait, az iskolaügyeket, fegyelmi kérdéseket stb.[3]

[1] U. o. 41. és 139. sz.
[2] U. o. 139. sz.
[3] Prim. Levélt.: Hám Akták. 34. sz.

Látszólag nem idegenkedett a zsinattól az állam sem. Eötvös vallásminiszter örömmel üdvözölte a tervet s szívesen hozzájárult, hogy a kalocsai érsek elnöklete alatt megtartassék.[1] Hogy az ő s nem az esztergomi érsek, mint Magyarország prímásának elnöklete alatt lett tervbe véve, annak oka az, hogy Hámot a Szentszék még nem erősítette meg érseki székében. Ezért illette meg őt, mint Magyarország egyetlen tényleges érsekét az összehívás joga.

Gróf Nádassy tehát augusztus 1-én körlevelet intézett a magyar püspöki karhoz, melyben a magyar korona alatt létező nagyméltóságú, méltóságos, főtisztelendő, tisztelendő, tiszteletreméltó püspököket, káptalani helyetteseket, apátokat, prépostokat, székes- és társegyházak káptalanait, a szerzetestársulatok elöljáróit s a tartományi főnököket, nemkülönben mindazokat, kikhez e levél eljut, meghívta az Esztergomban tartandó nemzeti zsinatra. Napjául szeptember 24-ét tűzte ki, feltéve, hogy az országgyűlésnek arra vége lesz. Ha ellenben nem, akkor a bevégzés napjától számított 28. napra.[2]

Sajnos a zsinat megtartására nem került sor. Az országgyűlés ugyanis a jelzett időben nem oszlott szét, a későbbi napok pedig mind zivatarosabbá váltak, úgy hogy megtartása sem okosnak, sem tanácsosnak nem igérkezett.

[1] U. o. 166. sz.

[2] A bpesti közp. papn. int. könyvtár: A nm. kalocsai érsek nemzeti zsinatot hirdető körlevele. Pest, aug. 1. 1848.

5. Az iskolák laicizálása.

Az autonómián kívül volt az Egyháznak még egy másik fájó sebe is s ez a katholikus iskolák kérdése. Az állam ezen a téren is rossz szemmel nézte az ő tulajdonjogát s rajta volt, hogy azt minél jobban megnyirbálja. S tette ezt olyan időben, mikor az országnak az élete forgott a kockán.

1848 Péterpál melegén ugyanis bánatosan csengett az arató kasza a magyar rónákon. A rendek ritkábban dőltek, hisz a legények elejét ekkor már szedegették a végekre, hogy élet-halálharcot vívjanak a ráccal, horváttal meg az oláhval. Az itthonmaradtak sora megkevesbedett, a munka pedig megtöbbszöröződött. Ez az év nem a megszokott élet sablonában folyt. Az előtt nem igen engedtek szót az országos dolgokban a kérgeskezű magyarnak. Azt nélküle intézték fent Bécsben. Nem is értett hozzá, legfeljebb csak annyit, amennyit papjától és tanítójától hallott. Ez a helyzet most megváltozott, s az ő szava is latba esett. Az új irány bizony készületlenül találta. S ezen nem segített az a sok ujság sem, amely most gombamódra megszaporodott. Mert ahelyett, hogy helyes irányba terelte volna gondolkozását, inkább csak elferdítette. Sem a hangban, sem a tartalomban nem ütötte meg a falu mértékét. A legtöbbje ugyanis a demokratizmus, illetőleg a radikálizmus bélyegzőjével indult hódító útjára.

Ennek a világfelfogásnak az emberei ugyanis korábban és jobban felismerték a sajtó hatalmát, mint a konzer-

vativok. Elveik propagálására gyors egymásutánban teremtették meg a «Március Tizenötödikét», a «Munkások Ujságát», a «Népelemet», a «Radikál Lapot», a «Forradalmat», a «Respublicát», a «Köztársasági Lapokat». A mérsékeltebb liberálisok szintén gondoskodtak róla, hogy legyen kellő számban organumuk, csupán azok maradtak le, akik higgadt politikájukkal a legbiztosabban irányíthatták volna az ország kormányrúdját. Volt ugyan a konzervativoknak is egy-két lapjuk, de nem volt elég olvasóközönségük. Ideologiájuk ekkor már elvesztette népszerűségét. Az emberek azok után mentek, kik többet igértek.

S a szélsőséges irányok nagy dobbal hirdették az ő talajukon születő új Paradicsomot. Programmjukba felvették az arányos munkafelosztást, a nincstelenek földhöz juttatását, a teljes szociális egyenlőséget stb.

Az igéretekben nem ismertek határt. S az egyszerű földmíves és munkás nép vakon hitt nekik. Ez volt az oka annak is, hogy az országgyűlési választásokon csak eltörpült minoritásban került be a maradinak csúfolt konzervativ párt. Az első népképviseleti országgyűlés összesen 415 tagot számlált. Ezek között volt 16 gróf, 10 báró, 15 pap.[1] A többiek főleg olyanokból verődtek össze, kiknek ideálja a nyugati forradalmak átkopiázása volt s így szükségszerűleg jutottak ellenkezésbe a bécsi Burggal. A nemzetiségi képviselők 40 helye pedig hiába várta a végekről az új gazdákat.

Ettől az összetételű országgyűléstől az Egyház még kevesebb jót várhatott, mint kimult elődétől. Azt semmiesetre sem, hogy mentalitásának kedvezni fog. Annál kevésbbé, mert a rendi gyűlés végső szakának egyháziatlan politikáját nemcsak örökölte, hanem egyenesen a felső fokra emelte. Elég csak utalnunk Madarász Józsefre,

[1] Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. I. 177. l.

aki enyhének találta a kormány demokratizmusát s ezért elvbarátaiból megalkotta a 40 tagú ellenpártot, mely nem ismert fontosabb feladatot, mint az Egyház portáléja előtt való söprést.

Mindez kedvezőtlen ómen volt. Egyetlen vigasztaló jelenségnek mondható István nádor megnyitója, mely megszabta az országgyűlés munkakörének irányát és korlátozta határát. V. Ferdinánd ugyanis betegsége tartalmára kinevezte teljhatalmú királyi biztossá s felhatalmazta a képviselőház július 5-iki megnyitására. Ez a legünnepélyesebb keretek közt folyt le. A karzatok s a képviselőpadok szünni nem akaró lelkesedéssel köszöntötték. Elfoglalván trónját, felolvasta felhatalmazó levelét s előadta a jelen országgyűlés sürgős összehívásának az okát. Ezt a horvát orvtámadásban, az aldunai felkelő részek megfékezésében, a közbéke helyreállításában, a korona épségnek s a törvények sértetlenségének a megvédésében jelölte meg.[1]

Azok, akiknek volt okuk az aggodalomra, örömmel állapíthatták meg, hogy az országgyűlés csupán a honvédelem kérdéseivel fog foglalkozni. Örömük korai volt, amennyiben a honatyáknak emellett volt idejük és kedvük olyan kérdéseket is feszegetni, mely sem időszerűnek, sem bölcsnek nem mondható.

Elsősorban nekitámadtak a főrendek táblájának. Fönnmaradt alakjában avasnak tartották s tűrhetetlennek, hogy tagjai «a népjogok virágkorában» is még mindig a méltóságos címet viseljék. Erről tehát lemondtak, sőt bizonyos változtatástól sem idegenkedtek. De koncessziójukkal nem értek célt. Fegyverbarátságukat a túlzók nem fogadták el. Ők úgy érezték, hogy a felsőház továbbra is csak a mérséklet politikáját fogja követni s miként a mult gyűlés végén, úgy ezen is csak kerékkötője lesz az ő

[1] Horváth M.: i. m. I. k. 301. l.

szélsőséges javaslataiknak. Hogy tehát végérvényesen szabadulhassanak tőle, Madarász László július 12-én azt indítványozta a képviselőházban, hogy az ú. n. felsőház, mint a nemzeti akarattal össze nem férő intézmény töröltessék el.[1] Indítványa botorságát, úgy látszik, maga is belátta vagy legalább is beláttatták vele, ezért később visszavonta. De jellemzi az akkori hangulatot.

Ezek a megnyilatkozások azonban előrevetették árnyékát annak az Egyház elleni harcnak is, melyet okvetlenül ki kellett volna kerülni e válságos időben, de amely sajnos bekövetkezett. Hangsúlyozom a sajnos szócskát, hisz ha valamikor hazafias erény volt az erők koncentrálása s bűn a szétforgácslása, akkor ez most volt. S ez annál súlyosabb megállapítás, hisz Kossuth ekkor (júl. 10) már kiadta a jelszót: «A haza veszélyben van!» Ennek megmentésére kellett volna fordítani minden erőt, nem pedig a meglevő intézmények megváltoztatására vagy pláné eltörlésére. Ők azonban konok kitartással mentek a maguk jónak gondolt útján.

A felsőház megtámadása után lehetett számítani az Egyházéra is. Nem is váratott magára soká. Itt még a kezdet nehézségétől sem kellett tartani, hisz a mult gyűlés már megadta az útirányt. Csupán ezen kellett tovább menni. El is indultak. Most az Egyház tanítói és nevelői munkáját kezdték ki. Abból a helytelen elvből indultak ki, hogy az állam polgárainak a nevelése nem az Egyház, hanem az állam feladata. Következőleg az iskolákat ki kell venni kezéből s azokat teljesen laicizálni kell. Az előkészítő munkát az az iskolai kongresszus vállalta magára, mely július 20-án gyűlt össze a pesti egyetem aulájába. Körülbelül 200 pedagógus találkozott itt, hogy megadja a jövő magyar kultúrpolitikájának az alapvonalait.

[1] Szeremlei S.: i. m. I. k. 139. l.

Irányzatosságát elárulja a megnyitó beszéd. Történelmi visszapillantásában arra a megállapításra jutott, hogy az Egyház kártékonyan befolyásolta az iskolát. Úgy látta, hogy a hierarchia szellemi zsarnokságot követett el; a papság önkénye elnyomta a tanítóság szabad megnyilatkozását.[1] Így hát okvetlenül szükség van egy alapos iskolai katharzisra. Eszerint az iskolákat meg kell szabadítani az egyházi befolyás alól s államivá tenni. Az előítéletek eloszlása s a lelkiismereti szabadság megóvása érdekében a vallásoktatás eltörlését javasolták.

Az Egyháznak s a vallásnak ilyen módon történt beállítása méltó felháborodást keltett a kongresszus katholikus tagjaiban s ezért tiltó szavukat fel is emelték. Hosszas vita után sikerült elérniök, hogy a határozati javaslat nem egészen a túlzók szellemében készült el. Kimondták ugyan, hogy az állam állíthat fel tanintézeteket, de a tanszabadság biztosításával. Az elemi iskolában a vallástant előadhatja a lelkész, de a közép- és felsőiskolákban, amelyek kivétel nélkül közösek, már nem.[2]

Határozatukat felterjesztették a kultuszminisztériumba, hol szintén lázasan dolgoztak az iskolák megreformálásán. A kongresszus magatartása csak bátorságot adott, hogy az oktatásról szóló törvényjavaslat minél liberálisabb szellemben készüljön el.

Eötvös közoktatásügyi minisztert még a mult országgyűlés felhatalmazta, hogy dolgozza ki mihamarább a népoktatásról szóló törvényjavaslatot s terjessze a ház elé.

Szász Károly államtitkár csakhamar elkészült a húsz pontra tervezett javaslattal. A katholikusok nem igen örültek neki, hiszen «róluk, nélkülük» határozott. Míg ugyanis Eötvös a kisebbségben levő protestáns egyház-

[1] Religio és Nevelés. 1849. II. 279. l.
[2] U. o.

kerületeket és unitárius hitfelekezetűeket meghívta az egyházi és iskolai reform ügyében folyó évi augusztus 1-én tartandó értekezletre,[1] addig a számbelileg s kulturális tekintetben is többséget alkotó katholikusokat nem. Igaz, hogy az értekezlet az országgyűlésnek időelőtt történt egybehívása miatt kitolódott szeptember 1-re, de ez a dolog lényegén nem változtat. A protestánsok augusztus 1-én sem emeltek volna kifogást, hiszen a javaslat az ő felfogásuknak kedvezett,[2] de nem így a katholikusok. Ha őket is meghallgatta volna, bizonyára szót emeltek volna, amint a törvényjavaslat nyilvánosságra való hozatala után meg is tettek egyes részei ellen. Méltán kifogásolhatták a 4. §-t. Eszerint a magánintézetek az állam felügyelete alá helyeztettek, megjegyezvén, hogy az 1773. év óta eltörölt szerzetesek egyáltalán nem taníthatnak. A 10. § részletezte az elemi oktatás tárgyait. Ott szerepelt az írás és olvasás, a fejbeli és írásbeli számolás, a természettan és természetleírás, a hazai történet és a földrajz, a polgári jogok és kötelességek ismeretei, a torna és az ének. Csak egy hiányzott s ez a vallástan. Erről a 13. § rendelkezett, még pedig úgy, hogy a vallás tanítás az iskolán kívül és díjmentesen történjék. A 14. § jogot adott az államnak, hogy minden községben állíthat fel közös iskolát, tekintet nélkül a meglevőkre. Ugyanezt megengedte a 15. § az egyes hitfelekezeteknek is, de megszorítással. A szakasz szerint az állam felügyelete alatt a község többségben lévő felekezete is állíthatott fel külön iskolát, de csak saját terhére s a kisebbségben levő felekezet semmi szín alatt sem tartozott hozzájárulni az ily iskola fenntartásához. Az ilyen esetben az iskolafenntartó felekezetet a 17. § meghagyta alapítványainak birtokába.[3]

[1] Szeremlei S.: i. m. I. k. 79. és 141. l.
[2] Prot. Lap. 1848. 46. sz. 1165—6. l.
[3] Közlöny. 57. sz. 1848.

Az egész javaslat a legszerencsétlenebb időben készült el. Ekkor már köröskörül gyuladozni kezdtek a harci tüzek. Jellasics hadai útnak indultak. A belgrádi szerb kormány szintén lázította magyarországi fajtestvéreit, hogy a szerb vajdaság felállítása érdekében nyuljanak fegyverhez. Látszólag az osztrák összbirodalom érdekében cselekedtek, valójában pedig a délszláv hatalom megteremtéseért.[1] A dinasztia csak az előbbit látta, az utóbbit nem, azért némán tűrte, mint perzselték fel virágzó falvainkat, városainkat. Versec, Szenttamás, Écska, Földvár, Perlasz, Verbász, Fehértemplom hangos volt ekkor már a puskaropogástól s még éjjel is világos a rác gyujtogatástól. Az oláhok szintén riadót fujtak a magyar független államiság ellen. Nem volt tehát okos dolog, hogy amikor kívülről egyre gyarapodott az ellenség száma, belül is szítsák a széthúzást, ellenségeskedést. Kár volt a kormánynak iskolapolitikájával újabb tövist szúrni a katholicizmus szívébe. A jogfosztások megismétlése tagadhatatlan, hogy nagyon fájt neki annál is inkább, hisz hazája iránti szeretetét nem egyszer fényesen bebizonyította. S taktikailag is hiba volt azokra a radikálisokra hallgatni, akik teljesen a sarokba akarták szorítani az Egyházat. Ez mindig megbosszulta magát. Svájcból és Franciaországból importált példa nálunk sem tehetett jó szolgálatot a magyar ügynek.

A javaslat augusztus 3-án került a ház elé s kerek egy hétig szócsatáztak inkább mellette, mint ellene. Egyik-másik képviselő oly erős támadásban részesítette az Egyházat, hogy azt csak nemismerése vagy teljes félreismerése magyarázhatja meg. Csupa vakhitet s tudatos félrevezetést tulajdonított neki. Az a nyolcszázados kultúrmunka, amit a kolostori, székesegyházi, káptalani iskoláival, egyetemeivel, apáca-, barátzárda ismert

[1] Thim József: A délmagyarországi szerb küldöttség Ferdinánd királynál. Századok. 1925. 24. l.

és névtelen íróival, kódexek megőrzésével, könyvtárak megmentésével és gyarapításával szerzett, most mind elhomályosult. Az Egyház hazafias és kulturális tevékenysége hirtelen tabula rasa lett.

Az erős támadás és a szenvedélyes tárgyalás a higgadtabbakat jobb belátásra bírta s azon voltak, hogy az egész iskolaügyet levegyék a napirendről. Nem sikerült! Letárgyalták, általánosságban elfogadták s átküldték a felsőtáblának. Itt már nyugodtabb kedélyeket talált. A főrendek ugyanis belátták, hogy megbocsáthatatlan bűnt követnek el hazájuk ellen, ha résztvesznek ebben az indokolatlan támadásban. Ezért egyszerűen mellőzték a tárgyalását azzal a bölcs megokolással, hogy a jelenlegi országgyűlésnek a haza megmentésén kell tanácskoznia.[1]

Valóban kézzelfogható volt ez az igazság. Mindenki érezte, hogy a hullámok kezdenek összecsapni s a kormánynak még ezekben a legkritikusabb időkben is volt kedve az ellenszenv tüzét éleszteni. Augusztus 24-én újabb vágást mért rá, amikor a kath. középiskolák megszüntetéséhez fogott. Az e napon kiadott rendeletében csak általános tájékozást nyujtott. Szász Károly, a rendelet értelmi szerzője, maga is érezte a helyzet visszáságát, azért csak fokozatosan merte megszüntetni őket. Egyelőre tíz katholikus iskolát proskribált, kettőt Budán és Pesten, a többi nyolcat meg vidéken. A protestáns iskolákhoz nem nyúlhatott hozzá, mert az ő alapjaikat magántermészetűeknek nyilvánították, míg a mienket, állami jellegűeknek s így minden lelkiismeretfurdalás nélkül mert hozzájuk nyúlni. A tíz iskolát szakrendszerűekké alakította át. A vallástannak természetes nem adott helyet. A Közlönyben azonban kijelentette, hogy az ellen nincs kifogása, ha a szülők gyermekeiket az iskolán kívül részesítik hitoktatásban.[2] Nagyon keserű volt e vigasz-

[1] Szeremlei S.: i. m I. k. 159. l.
[2] Közlöny. 77. sz. 1848.

talás, melyet csak fokozott azzal, hogy az eddigi kath. tanerőket felmentette állásuktól s az egyes katedrákra új pályázatot hirdetett, hol a képesség s nem a vallási hovatartozás fontosságát hangsúlyozta.

Ezzel a szerzetes tanítórendekre mért végzetes vágást. Eddig mindenegyes iskoláikban homogén volt a tantestület, a rendelet most ennek a megbontását célozta. A diszponálási jogot a szerzetesiskolák fölött is magának tartotta fenn s ha világi tanerőket nevezett oda, a szerzetnek semmi szava sem lehetett ellene. Ebből azonban az a visszás helyzet állott elő, hogy a bencéseknek, ciszterciekeknek, premontreieknek s piaristáknak, ha tetszett, ha nem, maguk körébe kellett fogadniok oly egyéneket is, kik velük homlokegyenest ellenkező világnézetet vallhattak. S hogy ez csak ártott az oktatás és nevelés egységes menetének, azt bizonyítani fölösleges.

A tanítórendek ebbe sehogy sem mehettek bele, azért megkérték a minisztert, hogy másítsa meg e rendeletét. Különösen Gruber könyörgött nagyon az egységes piaristagimnáziumokért. Erősen hangsúlyozta, hogy a rájuk bízott iskolákban, valamint minden hű nemzeti érzelemmel úgy az új rendszer kívánata szerint is ellátják azokat, annál nagyobb igyekezettel, mennyivel sanyarúbb jövendőnek néznek elibe.[1]

Rimely a tanárok alkalmaztatását inkább detailkérdésnek tekintette, melyet csak akkor kívánt megoldani, ha a másik, fontosabbikat, a bencés iskolák meghagyását biztosította. Ezen a téren azonban csak annyit sikerült elérnie, hogy Eötvös az 1848—49. tanévre még megkegyelmezett az esztergomi, komáromi és győri gimnáziumoknak, de helyettük más, főleg franciskánus iskolákat szüntetett meg annál is inkább, mert a törvény-

[1] Prim. Levéltár: Hám Akták. 196. sz.

javaslat értelmében ők, mint 1773-ban eltörölt szerzetesrend, úgy sem taníthattak.

A bencéseknek, mint Rimely önéletrajzában említi, azt tanácsolta a miniszter, hogy alakuljanak át tudományos társulattá s a szerzet foglalkozzék régi oklevelek felkutatásával s a magyar történet megírásával. Aki pedig tanítani akar, az pályázat útján igyekezzék katedrához jutni. Ő (t. i. Eötvös) mindenesetre rajta lesz, hogy mint a nemzettel összeforrt magyar szerzetesrend, fönnmaradhasson. A többi szerzetekre — úgymond a miniszter — keresztet vetek. A ciszterciekket, premontreiekket és a többit fenn nem tarthatjuk.[1]

Ezt a radikális reformot az iskolák érdekében nyilvánvalóan a szerzetesrendek eltörlésének a gondolata tette szükségessé. Ezt még a későbbiek folyamán látni fogjuk. Keserűen jegyezte meg erre vonatkozólag Rimely, hogy főleg a «lutheránusok és kálomisták voltak nagyon ellenünk».[2]

E reformok keresztülvitelében Eötvös már nem vett részt. Azok a sötét viziók, melyek meglepték Széchenyit, őt sem hagyták nyugodni. A nemzeti bukáshoz az utat lelkiismerete nem engedte meg. Lemondott tárcájáról, külföldre ment s Máriusként nézte a távolból hazájának, a magyar Karthágónak a rombaomlását.

Az akkor már országos ügyek élén álló honvédelmi bizottmány nem érezte hiányát, pótolva látta Szász Károly személyében, aki eddig is tevékeny részt vett az iskolák laicizálásában. Ezt most tehát még gyorsabb iramban folytatta, hisz nem volt senki, aki mérsékelje. Bár az országnak hadszintérré való átalakulása nem engedte, hogy tervét az ország vidéki

[1] Biographia et diarium Michaelis Rimely archiabbatis s Sörös Pongrác: i. m. II. 95. l.
[2] U. o.

nyolc iskolájára nézve is végrehajtsa, abban viszont meg nem akadályozhatta, hogy a budai és pesti katholikus gimnáziumot ne laicizálja. A hittannélküli újtípusú iskolákvezetését a piaristák vállalták magukra.[1]

De történtek egyéb sérelmek is. Nevezetesen a kath. vallásalap terhére magyar ifjakat küldött ki a berlini, breslaui, brunzlaui s weisenfelsi protestáns képzőkbe.[2] Majd újabb rendelettel megszüntette a katholikus konviktusokat, mint amelyek rendszere ő szerinte a kivánalmaknak meg nem felelt.[3]

Ezen terveivel olyan fába vágta a fejszéjét, melynek kóhezióját nyolc millió magyar katholikus alkotta. Nem repedt tehát olyan könnyen szét, mint azt íróasztala mellett elgondolta. Elsőnek a Religió és Nevelés emelte fel tiltó szavát. Bántotta már a vallástannak a kiküszöbölése is. Éles birálat tárgyává tette tehát e rendeleteket s jogos önvédelmi harcot hirdetett ellenük. Tudatni kell a világgal — úgymond —, hogy a pesti és budai középtanoda már nem katholikus tanoda. A szülőket megcsalni nem szabad. Az országgyűlés előtt mindenesetre tiltakozni kell ezen törvénytelen intézkedés ellen. Az Egyház jogait elárulni, elhanyagolni üdvösségben járó dolog s pestbudai katholikus közönségnek módot kell nyitni, hogy gyermekeiket katholice nevelhessék. Az ártatlanságot a vallástalanság örvényébe engedni égbekiáltó bűn . . . Az ellenfél terveinek kivitelére papokat használ fel eszközül, azt a szinezetet akarván adni, hogy mindezekbe a katholikus Egyház is beleegyezett volna. E szint le kell tépni ! Mi pedig addig is a kitett szentség előtt feszülettel a kezünkben és híveink jelenlétében ünnepélyesen esküdjünk meg, hogy csak az ő javukat akarjuk s hitükért élni és halni kívánunk ; lélekrendítő

[1] Prim. Levéltár : Hám Akták. 267. sz.
[2] Közlöny. 1848. 38. sz.
[3] U. o.

szavakban kérve őket, igérjék meg, hogy gyermekeiket soha oly iskolába nem küldik, melyből Isten és Megváltónk szent nevét száműzték. Ha a nép nem akar megtérni, megérdemelte a lassú és gyalázatos vallás-halált, amit neki készítenek.[1]

A szózat a tárogató hangjával vitte szerteszét a szomorú hírt. A pestbudaiak kivették gyermekeiket az iskolából s tiltakozásuknak kifejezést adtak az országgyűlés előtt is. Kompakt frontba állt a papság is, hogy felvegye a harcot e rendszeres támadásokkal szembe. Bartakovich Béla, az akkor még rozsnyói püspök, november 12-én jelentette be tiltakozását. Midőn hazánk jelen vészes napjaiban — úgymond — a hű polgárnak minden gondját és tehetségét a haza megmentése igényli, álmélkodással olvastam a t. miniszteriumnak a budai és pesti középtanoda iránt a törvény ellenére az illetők meghallgatásának a mellőzésével tett rendelményt, mely nyiltan kijelentett antikatholikus szelleme által a kedélyek felingerlésére és felháborítására elég anyagul szolgálhat.[2] Papsága megesküdött az Istenre, hogy azt a parányi befolyást, amivel hívei fölött rendelkezik, arra fogja felhasználni, hogy a katholikus öntudatot bennük felébreszti s minden dekatholizására használt eszközöket velük megismerteti.[3]

De a püspöki kar egyetemlegesen is felemelte ünnepélyes tiltakozását, amikor memorandummal fordult a honvédelmi bizottmányhoz. Kiemelte benne, hogy a kormány ezen eljárása sebet ütött a katholikus vallás és Egyház szabadságán, egyháztestületi jogain. Megsértette a tulajdonjog szentségét, midőn a katholikusok alapítványait rendeltetésüktől eltérve, homlokegyenest ellenkező célra, egyházellenes nevelésre fordítja. Ez az eljárása

[1] Religio és Nevelés. 1848. II. 437. l.
[2] U. o. 502. l.
[3] U. o.

ellenkezik nemcsak a régebb és újabb törvényeinkkel, hanem a legújabban kimondott egyenlőségi és viszonossági elvvel is. A katholikus Egyházat még a közjogosság védelme alól is kiszorítani törekszik. Azért a püspöki kar a kormány ezen eljárása ellen Isten és a világ előtt óvást tesz s felkéri a honvédelmi bizottmányt, hogy vonja vissza azokat a rendeleteit, amelyekkel kihagyatta a vallástant a középiskolákból, tágította a kultuszgyakorlatokat, feloszlatta a katholikus konviktusokat s katholikus alapokból protestáns főiskolákba küldte az ifjakat.[1]

Hogy jogos volt ez a tiltakozás, az kétségtelen, hisz mint láttuk, állandóan csak a katholikus Egyház volt az állam céltáblája. A többi keresztény felekezeteket nem bántotta, sőt határozottan kedvezett nekik. Elég csak az evangélikusok és reformátusok szeptember elseji zsinatára hivatkoznunk. Itt kimondották: 1. hogy az állam beléletükbe ne avatkozzék; 2. a protestánsok mindenütt szabadlakással és polgári joggal bírjanak; 3. az állam közügyeibe vagy egyik egyház sem, vagy pedig mindegyik egyenlően bírjon befolyást; 4. népesség arányában legyen segítve minden egyház az állam által; 5. tábori papok az ő részükről is állíttassanak; 6. a válóperek folytatása, elitélése, a háromszori hirdetés alóli felmentés adassék át az egyháznak; 7. az áttérési törvényes (1843) formaságok vagy más hitfelekezetre is alkalmaztassanak, vagy a hozzájuk átmenőkre is szüntessenek meg; 8. vegyesházasságoknál a hirdetés végetti bejelentésről két tanu bizonyságot tevén, ezen bizonyságtétel mellett az egybeesketés érvényesen megtörténhessék; 9. a római katholikus ünnepek megtartására a protestánsok ne köteleztessenek; 10. az iskolatartási szabadság életbeléptessék stb.[2]

[1] A kath. püspöki kar felirata a honv. bizottmányhoz 1848 nov. 15. R. és N. 1848. II. 537. l.
[2] Prot. Lap. 1848. 46. sz. 1165. l.

Mindezt az állam jóváhagyta s nem bolygatta őket. A katholikus Egyházat pedig az egyik sérelem után a másikkal halmozta el, jólehet az sem volt túlkövetelő, csupán az igazság határán mozgott. A támadásra nem lehetett más felelet, mint csak a védekezés. S ennek meglett, ha nem is reális, de mindenesetre a morális eredménye. A katholikusok öntudatra ébredtek s itt is, ott is kifejezésre juttatták elégületlenségüket e kormány-intézkedésekkel szemben.

Sajnos, a honvédelmi bizottmány mindebből nem akart tanulni. Az ellenállás még jobban felingerelte s most már perbefogatásokkal s más fenyegető eszközökkel élt azok ellen, kik még ezután is, szerinte lázítva a népet, őt kötelességére figyelmeztették.

6. A szabadságharc és a klérus.

Az egyház sajgó szívvel tűrte a kormány mostoha bánását. Ha neheztelt is rá, de szerette hazáját s ennek alá tudta vetni még saját fájdalmát is. Az akkori sajtótermékekben s a népszónokok ajkán ugyan gyakran találkozunk kijelentésekkel, melyek felrótták a klérus hazafiatlanságát és nemzetietlenségét. Olybá tüntették fel, mintha teljes közönnyel nézte volna a zuhogó eseményeket. Kossuth lapja például azzal vádolta őket, hogy mint «a nép pásztorai és atyái hallgatnak, amikor a nép tétovász és ingadoz, amikor ezer ármány hálózza körül, ezer rém ijeszti s ezer álpróféta csábítja». Míg Rajacsics és Haulik püspökök izgatnak és pénztárukat ürítik ki a magyar ellen, Nádasdy, Magyarország püspökeinek legöregebbje, Hám, az új esztergomi érsek, Lonovics, kinek ékesszólása ismeretes, Szcitovszky, a nyughatatlan, kinek buzgósága nem fukar áldozatokban, hallgatnak és részvétlenül félrehúzódnak. Vajjon zárvák-e előttük is a királyi termek ajtaji? Hol vannak a gazdag főpapok, kik márványpalotákban laknak és aranyserlegekből isszák a föld leghíresebb borait, hol vannak, hogy nincs, ki a haza vérző vitézeinek csak egy pohár vizet nyujtson és a földönfutókká lett ezreknek csak egy kurta szalmatetőt csináltasson a beköszöntő tél idejére.[1]

Ha tényleg hallgatott és félrehúzódott volna a főpapság, akkor ma méltán bűnhödhetne a pártatlan, tör-

[1] Pesti Hirlap. 1848. 181. sz.

ténelmi itélőszék előtt. De nem így történt. Ezért méltán kelt megbotránkozást, hogy modern történetírásunk egyik-másik terméke is átvette ezt az alaptalan vádat. Egy-két fecske még nem jelent nyarat s egy-két eset itt is csak az általános szabályt erősíti. A szabály pedig az volt, hogy a papság nemcsak vallási, hanem hazafias kötelességének is a magaslatán állott. Elég csak a temesvári káptalan férfias nyilatkozatára utalnom, melyet báró Rukavina osztrák várparancsnoknak adott, amikor hűségesküt kívánt tőle. A Szentszék — úgymond — a magyar kormány és törvényeken kívül semmi más parancsnoknak engedelmeskedni nem fog s ebbeli hűségét kész vérével is megpecsételni.[1] Vagy a jelzett kormánylap az ilyesmit nem vette észre? Pedig gazdái tudatosan s nem is egyszer vették igénybe a főpapság szolgálatát. Nélküle még az innsbrucki magyar küldöttség sem jelenhetett volna meg augusztus 8-án Őfelsége előtt, ezért s kérte meg Batthyány a vezetésre Hám primást,[2] bár itt is durván megsértette a magyar kormány, mikor nem őt, hanem a képviselőház alelnökét jelölte ki szónoknak.[3]

Mint nyilvánvaló, a haza érdekében még saját sérelmeit is feledte s kerülte a surlódásokat, csakhogy a haza üdve megóvassék.

Kívülről már úgyis megtámadták. Sztratimirovits, a szerb nemzeti bizottság elnöke ugyanis már június 3-án fegyverre szólította fajtestvéreit a magyarok ellen, kik szerinte a szerbek elnyomására készülődnek. Buzdította őket, hogy vegyék elő ágyúikat, válasszák meg vezéreiket, gyűljenek Ujvidékre és semmisítsék meg ellenségüket.[4]

[1] Dr. Kováts Sándor : A csanádi papnevelde története. 357. l.
[2] Prim. Levéltár : Hám Akták. 108. sz.
[3] U. o. Hám Emlékirata. 19. l.
[4] Pesti Hirlap. 1848. 83. sz.

Jellasics a bánavató (jún. 5) tartományi gyűlésen szintén kiadta a jelszót: félre a magyar önkénnyel.[1] Nem törődött vele, hogy elszakadási törekvéseiért Őfelsége már egyszer (május 6-án) megrótta, István nádor Hrabovszky által (május 14-én) hűtlenségi perbe fogatta, izgatását tovább folytatta. A magyar kormány most sem tehetett mást, mint újból panaszt emelt ellene, a király pedig újból megintette. Annál is inkább, mint a hozzá intézett június 10-iki kézirat kijelenti, mert a horvátok egyedül a magyar koronához való csatlakozásuknak köszönhetik, hogy alkotmányos szabadságuk, mint a többi szláv népeké, idők folytában el nem veszett.[2] Jellasics ezt a dorgatóriumot is elolvasta, azután félretette. Tudta, hogy ez is csak «pictus masculus», különben nem mert volna oly vakmerően szembeszállni vele. Az ő hátvédjét oly erős egyéniségek alkották, mint Ferenc Károly főherceg és Zsófia főhercegnő, kik a császári termekben hatalmasabbaknak bizonyultak, mint V. Ferdinánd, a magyar király.

Ily kedvező auspiciumok mellett nem félt a június 19-iki innsbrucki audienciától sem. El volt rá készülve, hogy az uralkodó magaviselete miatt rosszalását fogja kifejezni. De ez csöppet sem bántotta, amint szövetségtársa, Rajacsics sem törődött vele, hogy nem hagyta jóvá a törvénytelen karlócai gyűlés (május 13—15,) végzéseit. A megkezdett útról egyik sem tért le. I gy há előre látható volt, hogy a király által tervbe vett János főherceg közvetítésének sem lesz foganatja s a Magyar és Horvátország közt századok óta fennálló kapocs csakhamar szét fog szakadni. A látszat kedvéért ugyan megindult az egyezkedés, de Jellasics és Batthyány oly fel-

[1] Horváth M.: i. m. I. 246. l.

[2] Pejaković: Aktenstücke zur Geschichte des Kroatisch-slavonischen Landtages und der Nationalen Bewegung v. J. 1848. 88. l.

tételekkel jöttek, hogy egyik sem tudta elfogadni a másikét. Igy a diplomáciai érintkezés július 29-én meg is szakadt.

Ha igaz Pulszkynak az a mondása, amit Batthyány ajkára ad a tárgyalás eredménytelen befejezése után: Viszontlátásra a Drávánál! akkor dölyfösen felelhette vissza Jellasics: nem a Drávánál, hanem a Dunánál.[1] Könnyen felelhette, hisz neve ekkor már rokonszenvesebben hangzott V. Ferdinánd előtt is. A bécsi miniszterium fáklyásmenettel tisztelte meg, a császár kedves Jellasicsnak szólította meg (szept. 4-én), atyai szívének különös megnyugtatására szolgált, hogy eltérhet azon nyilatkozatától, melynek kimondására oly előterjesztések alapján biratott, melyek az ő tettleg kimutatott hű engedelmességében a legteljesebb cáfolatukat találják. A bárót minden eddigi méltóságába és hivatalába visszahelyezte.[2]

A császár előtt tehát nyilvánosan is rehabilitálódott az imént még lázadónak tartott horvát vezér. Akciójára ezzel megkapta az uralkodó szankcióját. Amit Pesten eddig sejthettek, most világosan láthatták. Az udvar kétlaki politikájáról végre lehullott a lepel. Ezt leginkább a közismert augusztus 31-iki Emlékirat mutatja. Ez az ausztriai császárságtól különvált magyar királyságnak fennállását politikai lehetetlenségnek tartja. Ugyanígy az önálló pénz-, had- és külügyet is. Ezzel tehát kimondták független önállásunknak a végét.

A magyar kormányzatot ugyanis a legérzékenyebb pontjain támadták meg. Ha Batthyány s néhány mérsékelt párthíve hajlandónak is mutatkozott Bécscsel még valami «modus vivendi»-t létrehozni, Kossuth már erre nem volt kapható. Ő ugyanis politikai önállóságunkat elengedhetetlennek, a pénz-, had- és külügyet pedig a függetlenség alapfeltételeinek tekintette.

[1] Pulszky F.: Életem és korom. II. 332. l.
[2] Pejaković: i. m. 130. l.

Tulajdonképen az egész 48-as kérdés komplexumának ez volt a három kardinális pontja. A király ugyanis március 17-iki leiratában minden megszorítás nélkül egyezett bele a független magyar miniszterium megalakulásába, csupán hatásköréről jegyezte meg, hogy az ama legszorosabb kapocsnak méltánylásával készítendő el, mely a pragmatica sanctió által egyesült s atyai gondoskodására egyformán jogosított örökös tartományai között létezik.[1] S amikor a miniszteri listát felterjesztették, akkor már aggodalom szállta meg az udvari tanácsot. Félt, hogy Magyarország önállásával csorbát szenved a birodalom egysége. Ez az aggodalom uralta a Lajos főherceg elnöklete alatt tartott március 26-iki állami konferenciát is. A tanácskozás annak az elvnek az érvényesítése mellett folyt le, hogy a korona lényeges jogaiból semmit sem szabad feladni s hogy mindaz, ami a korona jogainak csorbítása nélkül adható, azonnal s egyszerre adassék. A független miniszterium, mely megigértetett, már el nem utasítható.[2] Szőgyény mindebben semmi veszedelmet nem látott, mert szerinte a honvédelmi miniszter talán a nemzetőrség fejére lesz redukálható, míg a pénzügyminiszter nem lesz egyéb, mint az amúgy is független magyar kamara elnöke. No, azután nem először történik, mint mondta, hogy több engedményt kellett adni az események nyomása alatt, mint különben de jön még idő, midőn a világ nem fog lángokban állni.[3]

Az igéret visszakozásában tulajdonkép itt történt meg az első lépés. Az udvar igazi arculatát a március 28-iki királyi kézirat tükrözi híven, az augusztus 31-iki inkább a torzvonások eltörlése s a magyar nemzet

[1] Károlyi Árpád: Az 1848: III. törvénycikk történetéből (Klebelsberg Emlékkönyv). 575. l.
[2] U. o. 580. l.
[3] U. o. 581. l.

szembekötése akart lenni. Mint tudjuk, az előbbit félretették, mert az idő nem kedvezett neki, de mihelyst lehetett, újra elővették s az augusztus 31-iki formájában adták ki.

Igy hát végérvényesen megkondult a vészharang, mely szomorúan bongatta az alig néhány hónapos független magyar állam temetését. A dacos merevség azt hitte, ha összefogunk, a pokol kapui sem vesznek rajtunk erőt, a kiszámított ravaszság pedig először a hazai nemzetiségeket állította az arcvonalba, hogy utána jöjjön az osztrák s ennek nyomában, ha kell, az orosz gőzhenger.

A magyar égbolt ritkán volt oly vészteljes, mint ez időtájt. Az Emlékirat világos bizonyságul szolgált, hogy az udvar elérkezettnek látta azt az időt, amit Szőgyény azon a konferencián megjövendölt, hogy t. i. jön még idő, mikor a világ nem fog lángban állni. Az engedmények visszavonása tehát nyiltan is megkezdődhetett. Az udvar e lépése óriási megdöbbenést keltett a képviselőházban. Batthyány kormánya nem felelhetett rá mással, mint lemondással. (Szept. 10-én.) A király el is fogadta s a kormányügyek ideiglenes vezetését István nádor akarta vállalni. Szándéka azonban Kossuth ellenállásán megtörött. Végül ismét Batthyány került előtérbe, hogy újabb kabinetalakítással megmentse az égő országot. Terve most is dugába dőlt. Az események ugyanis oly viharosan követték egymást, hogy nem bírt velük megbirkózni. A képviselőházban a pártszenvedélyek tomboltak. Egyáltalán nem bíztak meg benne, bármennyire biztosították még Madarászék is pártjuk bizalmáról. Kossuth például (szept. 22-én) azt indítványozta, hogy szerveztessék meg melléje az ú. n. honvédelmi bizottmány. Batthyány ezt teljesen fölöslegesnek tartotta s megigérte, hogy ő mindent elkövet, ami a honvédelmet illeti.

De a rosszaló kritikák ezután sem maradtak el. Sőt

fokozódtak. Kíméletlenül támadták intézkedéseit, sőt a már javában folyó hadműveleteket is. A miniszterelnököt mindez nagyon elkedvetlenítette. Annál is inkább, hisz teljesen egyedül állt. István nádor ekkor már itt hagyta az országot. A nemzet ügyét ugyanis a legjobb szándékkal intézte az udvarnál. De látta, hogy az ő munkája azokhoz a bűnhődő mithológiai óriásokhoz hasonlít, kik hiába akarják a követ felgörgetni a hegy tetejére, visszagurul; hiába nyúlnak kiszáradt ajakkal az eléjük tett ital elé, nem tudják elérni. Erről akkor győződött meg igazán, amikor szeptember 21-én találkoznia kellett volna Szemesnél a Kisfaludy-gőzösön Jellacsicscsal, hogy az ellentéteket elsimítsa. A büszke bán azonban vagy nem mert, vagy nem akart a magyar királyi helytartó szeme elé kerülni. Bármint álljon is a dolog, a nádor belátta, hogy az udvar játékszerré alacsonyította, eredményt nem tud elérni, ezért Bécsbe távozott s megbizatását visszaadta királyának.

Távozása Batthyányit érte a legfájdalmasabban. A király a lemondott nádor helyébe (szept. 26-án) Majláth Györgyöt küldte országunkba ideiglenes helytartói minőségben, az országgyűlést december 1-ig elnapolta, a fegyveres csapatok főparancsnokává pedig Lamberg Ferenc grófot nevezte ki (szept. 25-én), de miniszteri ellenjegyzés nélkül. S hogy ezen eljárásának némi támpontot adhasson, előzőleg (szept. 22-én) egy szózatot tett közzé a hivatalos Wiener Zeitungban, melyben a bekövetkezendőkért a magyar kormányt tette felelőssé.

Hogy ezen intézkedések minő hatást váltottak ki a Lajtán innen, arra elég megemlítenem, hogy a felbőszített nép (szept. 28-án) meggyilkolta a szerencsétlen Lamberget, épen amikor a Lánchídon át a képviselőházba sietett. E szomorú eseményről megemlékszik Hám prímás is. Amikor az egyik püspöki konferencia

után haza sietett a szerviták rendházába, a Károly kaszárnya környékén nagy zaj ütötte meg a fülét. Ekkor egy polgár hozzálépett s jóakarattal így figyelmeztette: Főtisztelendő úr, ne menjen arra! Miért? Csak; kérem, ne menjen, egy urat megölve hurcolnak nagy üvöltések között. Papnak, kit e zajongó tömeg gyűlöl, nem tanácsos elejbe menni, mert könnyen annak a szerencsétlen úrnak a sorsára kerülhet.[1]

Hám megfogadta a jó tanácsot. Kikerülve a tömeget, a ferenciekhez tért be s ott maradt este hatig, amíg a csődület szét nem oszlott. Keserű megjegyzéssel veti Emlékirataiba: hic summit initium iam publice erumpens rebellio,[2] itt veszi kezdetét nyiltan is a kitört forradalom. Ekkor már, mint Hám mondja, tisztán a vox Kossuthiana imperabat.[3] Valóban Kossuth szava volt a döntő. Batthyány nem sokat számított. Különben is, mikor e sajnálatos esemény történt, nem is volt a fővárosban. Lent járt a táborban. Távollétében nemcsak az utca népe, de a képviselőház sem tudta magát türtőztetni. Még ugyanaznap (szept. 28-án) kimondta a honvédelmi bizottmány megalakulásának a szükségességét. Fel is hatalmazta Kossuthot, Nyáryt és Zsemberyt, hogy mint a bizottmány tagjai, vegyék kezükbe a honvédelem és a kormány vezetését.

Batthyányt a forradalom khaosza fogadta, mikor visszatért. Végtelenül sajnálta, hogy Bécs Majláth és Lamberg kiküldésével újabb lökést adott a háború kigurított golyójának s elhatározta, hogy ismét felmegy az uralkodóhoz s jobb belátásra bírja. De nem örült az itt uralkodó ingerült állapotnak sem. A képviselőházban elvakultan tárgyaltak és cselekedtek. Nem számoltak az erők egyensúlyával s a jogtalanságot hasonlóval

[1] Prim. Levéltár: Hám Emlékirata. 22—23. l.
[2] U. o. 22. l.
[3] U. o. 24. l.

viszonozták. Most már a király tudta, sőt akarata ellenére is kezükbe vették az ország vezetését. Ehhez Batthyány nem nyujthatott segédkezet. De nem is igen hallgattak rá. Úgy járt, mint Széchenyi. Levonta tehát a következményeket s október 1-én végleg lemondott nemcsak miniszterelnökségéről, hanem képviselői mandátumáról is; ha már építeni nem tudott, rombolni nem akart.

Eljárását különfélekép itélték meg. Ő azonban nyiltan elvárhatta, amint azt a képviselőházhoz intézett levelében hangsúlyozta is, mondván: benső meggyőződésem szerint jogom van megvárni, hogy ezen lépésemet senki ne tulajdonítsa sem a haza szent ügye iránt való közönyösségnek, sem semmiféle önző aggályoskodásnak, hanem a joggal megvárt bizalom hiányának, mely hiány a hazát oly útra vezette, hová a törvényesség iránti tiszteletből, melyhez hivatalos állásomat s cselekedeteimet mindig fűzém, nem követhetem s nem is fogom követni.[1]

A 48-as mozgalmaknak ezzel megkezdődött a második korszaka, melyet nemcsak Hám, hanem Kemény Zsigmond is a forradalom korszakának nevezett.[2] Ha előidézésében voltak is hibák a magyar részről, de tagadhatatlan, hogy a főbenjáró bűnt mégis csak az udvari kamarilla követte el. Ezt lehet magyarázni, talán a Habsburg politikai ideált szem előtt tartva többékevésbbé meg is érteni, de magyar nemzeti szempontból fehérre mosni soha. A császári és királyi archivumban aligha fognak találni a kutatók olyan okmányt, amely felmentő itéletet hozhatna az udvar részére.

Ha valaki őszintén akarta a békés kiegyezést, Batthyány, a nádorral együtt, mindent megpróbált. S mégis mióta megszólalt az első puskalövés a déli részeken, e nemes grófnak mindig kettős feladatot kellett végezni.

[1] S. Horváth: Graf Ludvig Batthyány. 51. l.
[2] Br. Kemény Zs.: i. m. 160. l.

Egyik kezével a honvédelemről gondoskodott, a másikkal Bécs és Pest politikájának útját egyengette.

A Wiener Zeitungban közzétett császári nyilatkozat szemrehányást tett azért is, mert bizonyos katonai intézkedések történtek a királyi jogok csorbítása mellett.[1] Nem tudom, melyikre céloz, de bármelyikre is, szükség volt mindegyikre, hacsak az akkori magyarság nem akarta, hogy martalócok módjára felfalja a betört ellenség. Ennek megakadályozására indítványozta Kossuth ismeretes július 11-iki beszédében a 200.000 katona kiállítását s a 42 millió pfrt megajánlását. A magyar állam függetlenségét tehát a legkomolyabb veszély fenyegette. Itt nem lehetett tétovázni, hanem a szükség parancsolta cselekvés terére kellett lépni. A haza veszélyben volt s azt kinek karjával, kinek jószavával, kinek anyagi hozzájárulásával kellett védeni. S a védők sorában, bátran mondhatjuk, első helyen állott a katholikus klérus is.

Batthyány idejekorán felszólította az egyházfőket, hogy hassanak papjaikra, azok pedig híveikre, hogy most, mikor a betört ellenség naponkint fenyegetőbb alakban mutatkozik s a személy- és vagyonbiztonságot, a törvényt, a hazát és a koronát veszéllyel fenyegeti, mindenki, aki elbírja, fogjon fegyvert.[2]

A délvidék első megtámadása a kalocsai érsekséget, a pécsi és a szombathelyi püspökséget érte. Ezek főpapjai nem is késtek óvóintézkedéseikkel. Miként a gondos atya viharverte kunyhójának védelmére, úgy hívta, hivogatta Balassa szombathelyi püspök egyházmegyéjének gyermekeit a haza megmentésére. Keresetlen, de annál őszintébb szavakkal tárta eléjük azt a nagy veszedelmet, melyet a horvátok és rácok támasztottak. Kiszámíthatatlan — úgymond — a zavar s vészteljes az idő, azért arra kéri egyházmegyéje

[1] Wiener Zeitung. 1848 szept. 22.
[2] Váci Püsp. Levélt. : Lib. Protoc. 329. pag.

minden hű papját, hogy a hon közvetett védelmére s megmentésére ne késsék.[1]

Nagy súlyt helyezett papjainak hazafias tevékenységére. Annál is inkább, mert egyházmegyéjében nagyon szoros a kapocs papjai és hívei közt. Feladatukat tehát abban körvonalazta, hogy mint jó pásztorok nyájaik lelkében necsak a vallásnak, hanem a hazafiságnak a szent tüzét is élesszék. Legyenek őrállói az Egyháznak és a hazának. Az állami közegekkel egyetértéssel munkálják e hon üdvét. Rendeleteiket magyarázzák meg híveiknek s azok teljesítését minden erővel segítsék elő.

Igaz, hogy a pap hivatását a béke hirdetésében látja. Ez az ő missziója. De ugyanekkor idézi az Úr Jézusnak, a «béke fejedelmének» a szavait is, mely szerint nem jött békességet küldeni, hanem kardot. A rendkívüli viszonyok ezt kívánják mitőlünk is. Az ellenség ránk tört. S miként — úgymond — a lélek nyugalmát s boldog csendjét csak az isteni törvények ellen törő indulatok és szenvedélyek legyőzése szüli, úgy új rendszerünknek biztosítása, a nyert kedvezmények élvezése, hazánk békés átalakulata is csak az ezek ellen törő ellenségnek legyőzése után remélhető, azért tűzhelyeinket feldúlással fenyegető háborúnak elfojtására buzdítással és a lelkesedés ébresztésével részt venni hazánk iránt polgári kötelességünk, híveink irányában pásztori tartozásaink lévén, lelkemből hívom fel uraságtokat, álljanak őrt híveik között és amint a haza védelmére s felmentésére felszólíttatnak, buzdítsák azokat, figyelmeztetvén s felvilágosítván mindazokat, kik talán tévutakon járnának s a haza jelenlegi vésznagyságát nem ismernék, de kérjék egyszersmind szüntelen az Egek Urát, hogy az ellenünk törekvő erőt szétszórva, árassza békéjét hazánk földjére.[2]

A főpásztori szavak nem a pusztába hangzottak, hanem

[1] Arch. parochiale Leteny. : Lib. encycl. 49. pag.
[2] U. o.

a lelkek mélyébe. Akikhez intézte, azok megértették s annak értelmében is cselekedtek. Mikor Jellasics átlépte a Mura folyót, tapasztalnia kellett, hogy itt fanatikus ellenállással találkozik. Nemcsak Perczel Mór kardos és puskás honvédeivel kellett szembeszállni, hanem Délzala ásókkal, villákkal s kaszákkal felfegyverzett népével is. S e nép vezérei a papok voltak. Hogy ez csakugyan így volt, arra legerősebb bizonyíték Jellasics kegyetlenkedése, mellyel bosszút állt a kezébe került papokon. Elrettentő például megcsonkíttatta a rédicsi plébánost; elfogatta, megsarcoltatta s azután agyonkínoztatta a szemenyei és letenyei papokat. S az ellenség fogadtatása nem volt szívesebb Vas, Somogy, Baranya s a Duna-Tisza-közti katholikuslakta vidékeken sem.

A márciusi derűs tavasz tehát ilyen vérzivataros nyárba fullt. A vértelen forradalmat felváltotta a véres háború. Az állam erre nem számított, különben nem engedte volna bányáink arany- és ezüstrúdkészleteinek Bécsbe szállítását s jobban ügyelt volna a nemes érccsempészetnek a megakadályozására.[1]

Magyarország ugyanis 1848-ig a bécsi nemzeti banktól kapta bankószükségleteit. S ennek ellenében nemes ércünk vándorolt át. Ez az oka, hogy kincstárunk jóformán üres volt nemes fémben, mikor Kossuth átvette az állam financiáit s ez a háború küszöbén végzetes baj szokott lenni. A kormány tehát, hogy a megnövekedett kiadásokat fedezhesse, kénytelen volt a társadalom nemesszívűségéhez is folyamodni. S az áldozatkészségnek megható példáit látjuk. A menyasszony a haza oltárára tette arany karikagyűrűjét, az özvegy férje megmaradt aranyóráját, a nemes türkiszekkel kirakott díszmagyar aranykardját, az iskolásleányka drága amulette-jét, az iparos zekéje ezüstgombjait, a földmíves gabonáját,

[1] Orsz. Levélt.: Min. orsz. ideigl. bizotts. ügyiratai. 358. sz.

a szegény megtakarított krajcárait, a gazdag arany és ezüstkészleteit. Mind a haza szent nevében dobták értékeiket a honmentő gyüjtőkosarakba.

De nem maradt el az Egyház sem. Megmutatta, hogy nemcsak szavakkal tudja szolgálni a haza szent ügyét, hanem tettekkel is. A legutolsó kispaptól, fölfelé a legnagyobb méltóságig, ott látjuk az adakozók közt a papság egész rétegét. Egyik-másik példa itt is megindító. A bécsi pázmániták sóvár szemekkel kísérték az itthoni eseményeket. A szabadság hirének megérkezése felkokárdázta őket is, boldogok voltak, hogy szabad és önálló nemzet gyermekeiként tanulhatnak a császárvárosban. Mikor azonban megtudták a kedvezőtlen híreket is, lelkük elszorult s a 22 ifjú magyar levita összerakta krajcárait s 100 frtot küldött, hogy segítsen fenyegetett hazáján.[1] Vagy nem felemelő-e annak az anonym plébánosnak a 200 frtja, aki úgy nyilatkozott róla, hogy csekélység ez az összeg, de ez mindene. Tulajdonkép a vakok intézetének szánta, de a haza mindenek előtt. Midőn a haza — úgymond — segélyért kiált hozzánk, a gyermekeihez, haboznunk nem szabad. S ennélfogva — folytatja tovább — ime a t. Szerkesztőség kezébe teszem le 200 pfrtomat azzal a kéréssel, hogy adja által ezen kis tőkét a pénzügyminiszteriumnak, mint kölcsönt azzal, hogyha a haza majdan jobbrafordul, e 200 pfrt legyen majd a vakok intézetéé.[2] A pesti apácazárda pedig egyetlen drágakövekkel kirakott aranykelyhét ajánlotta fel.[3]

De nem kisebb jelentőségűek azok a szürke számok sem, amelyek csak az adományok nagyságát tüntetik fel.

[1] M. A.: Szabadságharcunk pénzzavarai. Magy. Kultúra. 1922. 10. sz. 586. l.

[2] Pesti Hirlap. 1848 május 20. 457. l.

[3] Gracza György: Az 1848/49. magy. szabadságharc tört. I. k. 360. l.

A szétszórt adatokat a következőkben sikerült összegyüjtenem. Hám prímás 3000 pfrtot adományozott a haza felsegélyezésére.[1] Káptalanja szintén 3000 ezüstfrtot és 70 font ezüstöt. A veszprémi káptalan 1000 pfrt ajándékot s 2000 pfrt kölcsönt, ugyane káptalan tagjai, névszerint: Külley 1000, Szmodics 200, Szalay 500 és minden ezüst és aranyát, Ruszek 1500 és minden ezüst és aranyát, Kery 400, Bezerédy 500, Szüts 300, Hosszu 200, Markl 200 pfrtot tettek le kamatmentes kölcsön fejében a haza oltárára.[2] Honvédelmi célokra gróf Nádasdy Ferenc kalocsai érsek 1000 pfrtot, Girk György püspök és nagyprépost 400, Nehiba János 50, Korsós József 20, Szatmáry Antal 20, Gőbel Ferenc 25, Zombori János 16, Bedzsula Tamás 20, Körmöczy Miklós 20 pfrtot, Kovács József 3 aranyat, Torma József 15, Hümpfner András 10, egy kalocsai diakonus 1 aranyat adományoztak.[3] «Honfiúi áldozatul» Szcitovszky János pécsi püspök 14 font ezüstöt és 1000 akó bort adott. A pécsi káptalan részéről: Juranics László nagyprépost 1000 frt és $37^1/_4$ lat ezüstöt, Nagy János 1000 frt, Rhimer Félix 150 frt, Kelemen József 100 frt (kölcsön), Farkas József $100^4/_8$ lat ezüstöt, Vörös Mihály $102^4/_8$ lat ezüstöt, Ranolder János 100 frt, Peitler Antal 20 frt $5^3/_8$ lat ezüstöt, Jónás József $26^1/_2$ lat ezüstöt, Daróczy Zsigmond 106 lat ezüstöt és egy 33 aranyat nyomó aranyláncot, a papnevelde 100 frtot. A pécsi székesegyház remek nagy lámpáját és egyéb ezüstszereket, összesen 3715 latot, ebből 2000 latot kölcsön, a többit ajándékul. Az egyházi pénztár 400 frtot adott kölcsön.[4] Lonovics érsek a katonai kórház felszereléséhez hozzájárult 200 frttal, 20 nyoszolya, párna, pokróc, szalmazsák és 40 lepedővel.[5]

[1] Irsik Ferenc: Hám János élete. 237. l.
[2] Religio és Nevelés. 1848. I. 396. l.
[3] U. o. I. 404. l. II. 406. l.
[4] U. o. II. 5. l.
[5] U. o. II. 615. l.

Fogarassy Mihály 60 frtot ajándékozott,[1] a váci városi papság összesen 224 frtot,[2] a jászberényi alesperesi kerület papsága 236 frtot,[3] a győri növendékpapság 20 frtot,[4] a kalocsai 10 frtot,[5] Stefanovics József vaiszlói plébános 18 frtot, Lichtenstein Pál nyug. plébános 5 frtot, Csapják János lakócsai plébános 4 frtot, Tompos Farkas drávaszentmártoni plébános 3 frtot, Prámer Ambrus gör. kath. lelkész silány jövedelme ellenére is 280 frtot ajánlott a haza oltárára.[6]

Az áldozatkészségben a világi papsággal nemes versenyre keltek a szerzetesrendek is. A bencésrendnek 9717 frttal maradt adós a magyar állam.[7] A ciszterciek az egyes rendtagok számára megtartott egy-egy ezüstnyelű kés és villa, két ezüst evő- és kávéskanál kivételével az összes ezüstneműeket odaajándékozták a haza szükségleteinek a fedezésére. Ezenkívül Villax még 4000 pfrtot pénzben is átadott.[8] Ugyanilyen nagylelkű volt Richter premontrei prépost-prelátus is, ki szintén több ezer pengővel segített a hazán.[9]

Természetes ez a kimutatás nem számíthat teljességre, de annak bizonyítására igen, hogy a papság nem zárta el erszényét, amikor arról volt szó, hogy a hazán segíteni kell. Sőt áldozatkészségét minden szerénytelenség nélkül összehasonlíthatjuk annak a bibliás asszonynak a kőkorsójával, melyből az olaj sohasem fogyott ki.

Amikor ugyanis a hadak útja keresztül-kasul szántotta a magyarok földjét s a sebesült honvédek jajai az ország négy tájáról visszhangzottak, akkor sem feledkezett meg kötelességéről. A kórházak befogadóképessége elégte-

[1] Religio és Nevelés. 1848. I. 368. l. [2] U. o. I. 436. l. [3] U. o. II. 56. l. [4] U. o. I. 448. l. [5] U. o. I. 418. l. [6] U. o. II. 104. l.

[7] Sörös Pongrác: i. m. IV. k. 451. l.

[8] Békefi R.: i. m. 62. l.

[9] Premontreiek Jubileumi Névtára. 16. l.

lennek bizonyult, ezért a javadalmasabbak egész kórházakat állítottak fel önköltségen, a kevésbbé tehetősek pedig egy-két ágy vállalásával szolgálták a jó ügyet. Miként a világháborúban, úgy már 1848-ban is a legtöbb püspöki palota, szeminárium, kolostor szállást adott azoknak, kik vérüket ontották a hazáért. Még az állami közegek is a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak az egri és kalocsai érseki, a szatmári, váradi és temesvári püspöki s esztergomi káptalani honvédkórházakról.

A magyar katholikus Egyház tehát számolt az önvédelmi harc adottságával s minden erejével rajta volt, hogy diadallal végződjék. Mikor a rossz háborús hírek a kedélyeket mindjobban felzaklatták s félni lehetett a belső forrongástól is, ismételten ő volt az, aki szózatot intézett a néphez s békére, megértésre s fokozottabb hazaszeretetre buzdította. Az atyai szeretet leggyengédebb hangján kérte gyermekeit, hogy lankadatlan buzgalommal, tántoríthatatlan hűséggel ragaszkodjanak ezentúl is a törvényszabta rendhez; ne hallgassanak a pártoskodók sugallataira s szívesen teljesítsék a haza védelmére tett felsőbb rendeleteket. Óvakodjanak az isteni és polgári törvények áthágásától s mindenben engedelmeskedjenek a felsőbbség parancsainak, amelyeket a törvényes rend, a közbéke helyreállítása érdekében adnak ki.[1] Majd arra intette őket, hogy alázatos fohászaikkal naponta kérjék a Mindenhatót, hogy szüntesse meg a háború csapásait s adjon békét napjainkban. Forduljanak hazánk Védasszonyához, a boldogságos Szűzhöz, hogy oltalmazza drága örökségét, a magyar hazát és nemzetét s legyen szószólója e népnek, mely zászlóin és pénzein az ő emlékét hordozza.[2] Sőt külön imát rendelt el, mely bensőséges lélekkel kéri a béke urát, hogy védje orszá-

[1] A bpesti közp. papn. int. könyvt.: A nm. püspöki kar pásztorlevele híveihez. Pest, 1848 okt. 25.
[2] U. o.

gunkat, vigye diadalra igaz ügyért harcoló seregeinket, virrassza fel ránk a győzelem örvendetes napját s adja vissza békénket és szabadságunkat.[1]

E két eszme jegyében gondolta el mindenki a független Magyarország jövőjét s ime, falvai lángokban égtek, fiai kardélre hányattak. A háború kezdett mind nagyobb arányokat ölteni. A maroknyi nemzetre négy irányból jött az ellenség. A vérmesebbek még így is bíztak, de a higgadtabbakat elfogta az aggódás. Féltek, hogy a további öldöklés is céltalan lesz. Ezért azt javasolták, mint «békepártiak», hogy békét kellene kísérelni, mely véget vet az értelmetlen emberirtásnak, de biztosítja az áprilisi alkotmányunkat is.

A feladat megoldására különösen a püspöki kar látszott a legalkalmasabbnak. Ha a magyar nemzetnek még volt olyan rétege, melyet Bécsben még nem gyűlöltek, akkor ez csak ő lehetett. Köszönhette e kiváltságos helyzetét részben egyházi állásának, részben mert nem nagy dobbal állt a politika élére. Azon kevesek közé tartozott, kik a józan megfontolás eszközeivel szerették volna nemzetüket abból a hinárból kiemelni, melybe belejutott. Batthyány meg is említette e tervet Hám előtt, aki szivesen vállalta a kivitelét. Megteszünk mindent — mondta —, ami tőlünk telik. Legalább alkalmunk lesz megmutatni, hogy még sem vagyunk annyira közönyösek az ország sorsa iránt, mint azt rosszakaróink állítják. Még ma szétküldöm a meghívókat a püspöki konferenciára.[2] Igy is tett!

Az összehívott püspöki konferencia tárgyalásba vette a kegyelmi kérdést. Erre vonatkozólag a primási levéltárban az 1848-iki Elenchusban a 341. szám alatt a következő iktatást találtam: Enarratio quomodo memorandum Epporum Hung. Suae Majestati V. Ferd. porrectum

[1] Religio és Nevelés. 1848. II. 486. l.
[2] Gracza Gy.: i. m. II. k. 86. l.

sit natum? Sajnos, az iratkötegekben hiába kutattam utána, nem találtam. De talán ez az enarratio sem foglalt magában mást, mint amit Hám is megírt Emlékiratában, legfeljebb talán bővebben hozhatta.

Az értekezleten Lonovics indítványozta, hogy a püspöki kar a hazára hárult és még hárulandó veszélyek kikerülése végett folyamodjon Őfelségéhez kegyelemért. Véleménye szerint ez fönt az udvarban s itt a hazában is nagyon jó hatást keltene. Alig hangoztak el szavai, Horváth püspök máris elővett egy kész memorandumot, melyet magával hozott. Minthogy azonban erős kitételeket tartalmazott, sőt szemrehányásokat is tett, úgy találták, hogy a memorandumot ily szövegezésben átadni nem lehet. Hám megjegyzése szerint sokkal több eredményre számíthatnak, ha a hangban mérsékeltek s a kérésben alázatosak lesznek. Ezért azt indítványozta, hogy a folyamodásban ne foglaltassék egyéb, minthogy a püspöki kar az ország pusztulását, de főleg a hívek vallásosságának és erkölcsösségének romlását szomorúan tapasztalja s ugyanezért hódolatos megadással mélyen meghajolva könyörög Őfelsége előtt, hogy magas bölcsesége és nagylelkűségénél fogva arra módot méltóztassék találni, hogy eme csapások elháríttassanak s megszűnjenek.[1]

Ebben az értelemben javította ki Lonovics a Horváth által elkészített szöveget. Az elején utalt benne arra az ezeréves küzdelemre, melyet a magyar nemzet, mint a kereszténység s az európai civilizáció védőfala kiállt a pogány vadság romboló árja ellen. De még egyszer sem gyűlt annyi veszély feje felett, nem hálózta annyi cselszövény körül, mint épen most. És — folytatja az emlékirat — lelkünk mély fájdalmában tapasztaljuk, hogy mindez Fölséged uralkodása alatt, Fölségednek, bár tud-

[1] Prim. Levélt.: Hám Emlékirata. 26. l.

tán kívül, de mégis legmagasabb nevében történik. Fölséged királyi nevében ágyúzzák s borítják lángokba virágzó városainkat, Fölséged nevében üldözik népünket, irtják a magyar és német fajt; Fölséged nevében, kinek atyai jó szívét s népe iránti szeretetét világosan bizonyítja az, hogy Magyarország, mióta Fölséged magas királyi háza ül a magyar trónon, nemzetisége tekintetében egy királynak sem köszönhet annyit, mint Fölségednek; jólétben, szabadságban, boldogságban pedig szemlátomást gyarapodott, kivált mióta Fölséged az utolsó pozsonyi országgyűlésen meghallgatván hű magyar nemzetének kérelmeit s engedvén a kor kívánatainak, egy új, tágasabb alapú alkotmány s tökéletesebb modorú független kormányzat megalapításához királyi jóváhagyásával s megerősítésével hozzájárulni méltóztatott.[1]

Utalt a nagy hálára, amellyel a magyar nép mindezt fogadta. De fájdalommal állapította meg azt is, hogy e hálát kezdik belőle kiölni. Mesterséges válaszfalat emeltek a király és nemzete közé. Az aknamunka el akarja törölni a magyar nemzetnek királyi esküvel pecsételt jogait, az utolsó pozsonyi országgyűlésen királyi szentesítéssel megerősített törvényeit, a nemzet szabad alkotmányát s független kormányát, az országot szolgai járomba szándékozik vetni s jogtalan tartománnyá sülyeszteni. Önvédelmi harcra késztette. Patakokban folyik a polgári vér, ezrenkint életnek le vagy lesznek földönfutókká — úgymond tovább — Fölséged hű alattvalói; romokban fekszenek elpusztított, elhamvasztott városai s helységei, a folytonos fegyverzajban kiürülnek templomaink, gyászbaborulva kesereg Egyházunk a vallás és népnevelés hanyatlásán; ezer rémalakban terjed a nyomor, nő az inség, vesz a nép erkölcsisége s

[1] Horváth Mihály: i. m. II. k. 33—34. l.

boldogsága az emésztő háborúban. Méltóztassék megfontolni e pusztító háború még gyászosabb következményeit nemcsak a polgárok birtokára s erkölcsi érdekeire s az egész haza jólétére, hanem Fölséged királyi trónjára is, mely, ha Fölséged szilárd királyi akarata e vészlángokat rövid idő alatt el nem oltja, azoktól a nőttön-növő elkeseredettségben könnyen elborítathatik.[1]

Mindezek megfontolása arra késztette a püspöki kart, hogy jobbágyi alázattal emlékeztessék a királyt koronázási esküjére, melyben Isten előtt megfogadta, hogy e nemzet szabadságát és jogait megtartja, megvédi és gyarapítja. Távoztassa el hazánktól a háború pusztító rémét, nehogy annak felelőssége a királyi trónra nehezedjék. Állítsa helyre a belbékét, hogy e sokat szenvedett ország Isten segítségével újra felvirulván, a hű nemzet hálája örök emléket emelhessen Őfelsége szíve jóságának.[2]

A memorandum így elkészülvén, felvetődött az a kérdés, hogy kik vagy ki vigye azt fel. A tekintetek mind Fogarassy püspökre irányultak, mint akinek Hám szerint az udvarnál sok jóbarátja volt, kitünő ügyességgel bírt s mint volt udvari káplán kegyben állott a király előtt is.[3] Benne összpontosult tehát mindenkinek a bizalma s Hám felkérésére el is vállalta a közbenjárói szerepet.

November elején el is indult Pozsony felé, hogy onnan valami úton-módon felkerülhessen Olmützbe. Közben a honvédelmi bizottmány Hámot, Lonovicsot, Jekelfalusyt és Horváthot meghívta az egyik ülésére. Természetes itt is letárgyalták a püspöki közbenjárás kérdését. Mindenki helyeselte a tervet, jóváhagyta a szöveget, csupán arra kérte a püspöki kart, hogy Fogarassyhoz

[1] Horváth Mihály: i. m. II. k. 35. l.
[2] U. o. 36. l.
[3] Prim. Levélt.: Hám Emlékirata. 27. l.

csatlakozzék még Hám és Lonovics is, mert így több eredményre lehet számítani.

Minthogy Fogarassy már útban volt s Lonovicsot betegsége gátolta az azonnali útrakelésben, azért levelet küldött utána, melyben arra kérte, hogy Pozsonyban várja meg őt és a primást, mert hármasban fognak Őfelsége előtt megjelenni. A levél már nem találta ott s így a megbizatást, mint eleinte tervezve volt, egyedül végezte.

Tudjuk, hogy Fogarassy küldetése nem vezetett eredményre. Még csak audienciára sem engedték úgy, mint a püspökök küldöttjét, hanem csupán mint magánembert, a király volt udvari káplánját. Lobkovitz kifogásolta a kijavított memorandumot is. Kijelentette, hogy a császár a felirat több pontjáért neheztel. Nevezetesen nem esett neki jól, hogy hivatkozás történt királyi esküjére s hogy a háború felelősségét a trónra hárította.[1] Mindazonáltal a folyamodványt Őfelsége elfogadta, mint Fogarassy mondta: nicht ungnädig genommen.[2]

Annak ellenére, hogy visszatetszés nélkül fogadta, mégis csak megneheztelt a püspöki karra. Nem tetszett neki, hogy nem vállalt vele föltétlen közösséget. Legalább is erre lehet következtetni abból a tényből, hogy amikor újból fel akart menni hozzá küldöttségileg, nem fogadta. Windischgrätz állítása szerint neheztelt a memorandum miatt.[3]

Hám és Lonovics további próbálkozása ezek után illuzóriussá vált. A schwecháti csata s Bécs meghódolása után még kevésbbé lehetett számítani az udvar engedékenységére. Világosan bizonyítja ezt a király november 6-iki manifesztuma, melyben érthetően kimondta, hogy nem alkuvást, hanem föltétlen meghódolást kíván.[4]

[1] Horváth M.: i. m. II. 37. l.
[2] Prim. Levélt.: Hám Emlékirata. 29. l.
[3] U. o. Hám Akták. 333. sz.
[4] Sammlung . . . 19. l.

A bécsi, illetőleg olmützi udvari párt tehát elhatározta, hogy a harcot a végletekig viszi Magyarország ellen. S hogy a koronázási eskü ne kösse V. Ferdinand kezét, lemondatta s helyébe december 2-án az ifjú Ferenc József főherceget ültette. Mozgási szabadságát most már korlátlannak érezte. A 18 éves ifjú császár ugyanaznap kiáltványt intézett «Ausztria népeihez», melyben abbeli reményének adott kifejezést, hogy sikerülni fog neki elfojtani a polgárháborút s a birodalom minden országait és néptörzseit egy nagy státustestben egyesíteni.[1] E szózatra feleletül, Kossuth indítványára, az országgyűlés december 7-én elhatározta, hogy a királyi szék birtokával az országgyűlés híre, tudta és beleegyezése nélkül egyoldalúlag senki sem rendelkezhetik,[2] így hát a magyar királyi trónról egyoldalúlag történt rendelkezést el nem ismeri. Szózatot intézett Európa népeihez is, melyben az udvari reakciót tette felelőssé a háborúért. A magyar kormány ugyanis minden alkalmat megragadott a kibékülésre, de sikertelenül, így hát nem térhetett ki az önvédelmi harc elől, hacsak nemzeti függetlenségéről lemondani nem akart.

Az önvédelmi harc egész lavinájával megindult. Windischgrätz herceg 106 ezer főből álló haddal jött Magyarország ellen. Szándékát világosan tudatta kiáltványának közmondásos jelszava: Lázadókkal nem alkuszom! Hazánkban tehát minden épkézláb embernek fegyvert kellett fogni. A papság szintén kereszttel és fegyverrel vonult a harctérre. A papnevelőintézetek és szerzetházak kiürültek, ifjú lakói a honvédség zászlai alá siettek. Számosan, kik fegyvert már nem foghattak, buzdítással s pénzbeli áldozatokkal rótták le szolgálatukat a haza oltárán, amit a katasztrófa után meg is torolt a vérbosszú.[3]

[1] Sammlung... 163. l.
[2] Szeremlei Samu: i. m. I. k. 308. l.
[3] Kiss-Sziklay: A kath. Magyarország. I. k. 258. l.

A papság csak úgy tudta, mint a laikus nagyközönség, hogy ezt a háborút az udvar kényszerítette rá, következőleg benne résztvenni becsületbeli kötelessége. Nem is huzódózott tőle. Nagyon sok kitörülhetetlenül véste nevét a szabadságharc történetébe, hisz nemcsak a honvédpap nemes szerepét vállalta, hanem gyakran a vezér szokatlan és nehéz feladatát is. Vajjon Gasparich Kilit, Muraköz halhatatlan hőse, nem volt-e összetartó lelke Perczel horvátverő seregének? Nem az ő érdeme-e, hogy Muraköz képviselői Simunich cs. kir. tábornoknak nyiltan kijelentették a csáktornyai gyűlésen, hogy ők a királynak s a magyar miniszteriumnak engednek, Horvátországhoz tartozni pedig nem akarnak.[1] S a harctereken nem úgy mentek-e utána a katonák, mint egykor Kapisztrán után? A keresztes honvédbarát dübörgően prédikálta vitézeinek: Ki a hazát szereti, az Istent szereti; ki a hazáját elárulja, azt megveti az Isten.[2] S ez elég intőjel volt nekik.

Avagy nem dísze a magyar szabadsághősök galériájának a Branyiszkó papja, a bátorlelkű piarista, Erdősi Imre? ! Platthy őrnagy, ki szintén személyes résztvevője volt a harcnak, magasztalva szól az ő derék páterjükről, ki kezében a feszülettel a honvédek élére állott s így rohant velük a tűzbe: Előre, kedves véreim! Velünk az Isten! Mienk lesz a győzelem![3] S jóslatát követte is a diadalmi babér.

Méltó társa volt Hoky István, a rozsnyói liceum paptanára is. Mikor az oroszok betörtek, testvérével csapatot szervezett ellenük a Felvidék kaszás tótjaiból s haláltmegvető elszántsággal állta útjukat. Mint az előbbieknek, neki is egyik kezében a kereszt, a másikban a kard

[1] Pesti Hirlap. 1848. 179. sz.
[2] Gracza Gy.: i. m. II. k. 264. sz.
[3] Hazánk. 1885. III. k. 155. l.

s úgy harcolt a magyar szabadságért. El is esett a kozák pikák alatt.[1]

Vagy nem hazafiasságáért lövette-e agyon Susán tábornok az alig 27 éves csákberényi plébánost, Mansbarth Antalt?

A kápolnai, bicskei, isaszegi és nagysallói ütközetek szintén elképzelhetetlenek báró Mednyánszky Cézár tábori főpap nélkül. Görgeinek e legjobb barátja nem a rohamoszlopok mögött, hanem azok élén ment a csaták zajába.

Rómer Flóris bencéstanárt is csak fanatikus hazaszeretete tudja igazolni, hogy még rendi ruháját is levetette s mint közvitéz lépett a II. utászzászlóaljba.

S Rómer nem állott egymagában. Sokan voltak, akiket a hazafias tűz annyira elragadott, hogy az oltárt felcserélték a karddal. Az Egyház, természetes, nem helyeselte ezt a felfogást, hisz a pap hivatása egészen más. S ha ők ennek ellenére is megtették, elhatározásukat csak a túlzott hazaszeretet tudja igazolni.

Fegyverrel kezükben mint katonák szolgálták a haza szent ügyét még a következő felszentelt papok: Karg Magnus csanádegyházmegyei áldozópap, szárcsai plébános. A szabadságharc kitörése után önként jelentkezett a Lehel-huszárok közé s kitartott Világosig. Vitéz magatartásáért az őrnagyi rangig vitte fel. Dr. Pados János székesfehérvári áldozópap s szentszéki jegyző. Előbb mint az önkéntes csapat tábori lelkésze résztvett a pákozdi és schwecháti ütközetben. Utána beállt a X. honvédzászlóaljba, hol mint őrmester küzdötte végig a szabadságharcot. Vimmer Ignác győregyházmegyei áldozópap, kónyi káplán, mint közvitéz harcolt a világosi fegyverletételig. Rózsafi Pál csanádegyházmegyei áldozópap, tornyai káplán, mint tüzért a IV. lovasüteghez sorozták be. Tíz nagy csatában küzdött a haza szabad-

[1] Gracza Gy.: A szabadságharc nevezetesebb szereplői. Az 1848/49. szharc tört. V. függelék. 1407. l.

ságáért. Bercsinszky Alajos nagyváradi diakonus, amikor meghallotta, hogy a mócok Zarándmegyében halomra öldösik a köztük élő magyarokat, bátyja vezetése alatt álló nemzetőrségbe lépett. Volit Horváth János rozsnyóegyházmegyei áldozópap, Vilke község plébánosa, a Hoky testvérekhez hasonlóan, saját költségén őrcsapatot szervezett, melyet levezetett egész Vácig. Útközetben már nem vehetett részt, mert ekkor már megindultak az oroszokkal a békealkudozások. Gróf Kreith József eperjesi g. sz. áldozópap, matiszovai plébános, mikor értesült, hogy a sárosmegyei szoroson egymásután szállingóznak a muszkák, felkötötte ősi kardját, megszervezte a hazai oroszokat s vitte őket a nagyoroszok ellen. Bár vállalkozása meddő volt, de mégis dicsérendő hazafias próbálkozása.

A harci riadó nemcsak a csendes plébániák lakóit szólította el, hanem a még csendesebb kolostorokét is. A bencések közül említettem már Rómert. A ciszterciek közül ilyen minőségben Liebhardt Lukács egri tanár említendő meg. Amikor meghallotta, hogy Schlick betört s látta tanítványait az egri gyakorlótéren, a vezérlő őrnagyhoz lépett és így szólt: Engedje meg, őrnagy úr, hogy én, aki eddig ezen ifjak szellemi vezére valék, most se legyek kényszerítve őket önmagukra hagyni, midőn a honvédelemre lépnek.[1] S ezzel felcsapott ő is honvédnek.

A premontreiek közül Laky Demeter keszthelyi tanár neve említendő első helyen. Őt Jellasics támadása szólította fegyverre. Mint főhadnagy, határőrizetet teljesített a Mura mentén. Vele ment még két rendtársa, Sebesy Kálmán és Kulcsár Fábián is, akik szintén mint tisztek harcoltak a horvát betörők ellen.

[1] Békefi R.: i. m. 63. l.

Ők mindhárman a csornai prépostságnak voltak a tagjai. Nem maradtak el mellőlük a jászóváriak sem. Az öregje odahaza vetegette az izzó hazaszeretet melegágyát, hogy belőle a hazáért halni kész polgárság keljen ki. Kassán még a kilencvenes években is sokat beszéltek Kaczvinszky Viktorról, Soltész Bálintról s Bossányi Ágostonról, akik lelkesedtek s lelkesítettek. Ez utóbbi, mint tüzes szónok, nagy népszerűségre tett szert. A polgárság nem egyszer vállára kapta a fehérpapot, kiből aztán szilajan csaptak fel a gyujtó szavak.[1]

A fiatalja letette tanári zsebkönyvét s katedráját felcserélte a harcterekkel. Kovács írja, hogy Richter prépost a legelső vészhír hallatára azonnal elment kispapjaihoz, lelkükre beszélve elküldte őket a haza védelmére. Csak két gyermekifjú noviciust nem bocsátott el, ezek minisztráltak neki, mikor Isten oltáránál imádkozott a veszélyben forgó hazájáért.[2]

Szétrebbent a premontrei fiatalság a szélrózsa minden irányába. A növendékeket követték a felszenteltek is. A legelsők egyike a jász születésű Panyik Ernő váradi tanár volt. Vitézségével a századosi rangig vitte fel. Végigküzdötte a szabadságharcot. A katasztrófa után halálra keresték. Megtört testtel és lélekkel bujdosott, mígnem a halál 1850 szeptember 10-én ettől megváltotta. A hősiességben méltó volt hozzá ugyancsak váradi tanártársa, Vidasics Elek, ki egészen a tábori főpapságig vitte fel. Kedvelt embere volt Aulichnak, mert so'sem rettent meg, mikor arról volt szó, hogy előre kell menni az ellenség ellen.

A lőcsei rendháznak hősi halottja is volt a fiatal Répássy Flóris személyében. Kuruc ember volt — írja róla Kuzsinszky — kassai kuruc vére vitte a csaták

[1] Hohenauer-Varga: A Szabadságharc Emlékalbuma. 124. l.
[2] U. o.

mezejére, hol vitézsége megszerezte neki a századosi kardbojtot. Mindig vidám kedélyű volt. Csupán a temesvári csatát megelőző nap szállta meg a balsejtelem. Elkomorult, szótlanul ődöngött társai közt. Ők kötekedve kérdezték, hogy mi lelte? Holnap, meglátjátok, én leszek az első áldozat — felelte nekik sóhajtva.[1] — Eltalálta. A temesvári ütközet végén ő is ott feküdt élettelenül a többi hős között. Az ellenség első golyója mellén találta s Répássy megszűnt élni. Szerencsésebbnek mondható vele ment három társa, Virrasztó Gellért, Veskóy Zsigmond s Szomolnoky Benedek, akik a vesztett háborúból legalább életüket mentették meg.

A piaristák tiszti galériáját Szentgáli János nyitotta meg. A rácok elleni hadjáratban többször kitüntette magát. Bravúros vitézségéért csakhamar megkapta a főhadnagyi rangot. Rendtársa, Csaplár Ignác, a tüzérséghez vétette fel magát. Huszonnyolc csatában vett részt s négyszer sebesült meg. Réffy Endre kanizsai tanár az Ujházi vadászcsapathoz vonult be. Itt szolgált előbb mint főhadnagy, utóbb mint százados-parancsnok. Résztvett a branyiszkói, kápolnai, nagysallói, váci és isaszegi csatákban.

A magyar ferenceseket sem hagyta közömbösen a nemzet ügye. Gasparich neve ezt mindennél ékesebben bizonyítja. Utána következik Németh Hugolin, a simontornyai zárda kedvelt hitszónoka. Ő volt az, aki a nemzetőröket egész Veszprémig vezette s több ütközetben részt is vett. Tamás Brunó, a székesfehérvári kolostor tagja akkor fogott fegyvert, amikor augusztus elején ismét híre járt, hogy a horvátok megint jönnek Fehérvár felé. Gyorsan összetoborozta a fehérváriakat s augusztus 6-án a budai vámsorompónál találkoztak is az ellenséggel, melyre Tamás vezérlete alatt elszántan támad-

[1] Hohenauer-Varga: i. m. 125. l.

tak rá. A túlerővel nem bírtak, hátrálni kellett. Tamás a bujdosásban keresett menedéket, de elfogták. Kenyerestársa volt a harcban Hermán Jeremiás is, ugyanezen kolostor hitszónoka és Porpáczy Pál.

A fegyverfogás által irregularitást követtek el, de pálcát nem tört felettük senki, hisz egyeseket a haza nagy szeretete, másokat a helyzetparancsolta szükség, mindnyájukat pedig a lelkük előtt lebegő szent cél igazol.

Persze, hogy ezek csak a legjellegzetesebb nevek a 48—49-es paphonvédek közül. Voltak még többen is, akiket nem jegyzett fel a krónikás valami bravúros harci tettel kapcsolatban. Szürke nevek viselői voltak, de a hazafias kötelességek lelkiismeretes teljesítői. Ezek is szavukkal és példájukkal épúgy gyujtottak, mint az előbbiek, Honvédjeik tűzbe-vízbe mentek utánuk.

S lehetetlen pár szóval meg nem emlékezni a honvéd kispapokról. Hisz tonzurájuk révén ezek is a klérushoz tartoztak. Amikor az 1847/48-as tanév végén bezárultak a szemináriumok kapui, az ifjú leviták a szent szabadság érzetével tértek haza a szülői otthonba. Azonban vakációzásuk nem volt oly zavartalan, mint máskor. A politika tikkadt levegője sejtette velük a közelgő vihart. S mire ők visszatértek a nyári szünidő után az alma materba, a vihar is megérkezett. S az égkék szín reverendás kispapoknak búcsút kellett mondani a filozófiának és theológiának, mert hát inter arma silent musae s honvédmundérba öltözve a csatasíkra mentek. A szemináriumok mind kiürültek. A lelkes kispapokból mind bátor honvédkatona lett. Még csak azt sem lehet rájuk mondani, hogy csak a színe-javát vitték el s a gyengéje itthon maradt. Nem! Mert papnövendék csak éptestű és éplelkű ifjú lehet, aki tehát felhúzhatta a reverendát, arra nem mondhatták ki az untauglichot Közülük nem egy kitüntetve tért vissza, mások csonkán és sokan vissza sem

jöttek. Hősi halált haltak a hazáért s jeltelenül földelték el őket valamelyik tömegsírba.

Voltak tehát olyanok is, még pedig szép számmal, kiknek jeltelen sírjára nem írt a történelem külön hangzatos epitáfiumot, de azért a maguk névtelenségükben is megbecsült paphalottjai a 48-as magyar szabadságnak. S hogy ilyenek sokan lehettek, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy valósággal marasztalni kellett őket az itthonmaradásra. Csak egyetlen példát említek a nagyszombati vikáriátusságból. A nagyszámú jelentkezés miatt az érseki helynöknek külön kérni kellett a papjait, hogy most már tartózkodjanak a katonai belépéstől, különben kerülete pap nélkül marad.[1]

Háborúba mentek a papok s gazdájukat elkísérték a harangok is. Az ágyúgolyók anyaga a hadszíntér kiszélesedésével csakhamar elfogyott. Szükség volt az Isten hirnökeire is. S azok a harangok, melyek eddig békére és szeretetre hivogatták az embereket, most a haza megmentésére indultak. S az Egyház szivesen vált meg tőlük, mert azt hitte, hogy az igaz ügy diadalát, a béke és a szabadság visszaszerzését segíti velük elő. Hogy belőlük mennyi ágyúgolyót öntöttek, annak csak Gábor Áron lehetne a hiteles megmondhatója ; de hogy sok vándorolt a harctérre, azt abból következtethetjük, hogy a világosi fegyverletétel után még mindig 200 darab maradt az aradi várban. Ezeket kellő igazolás mellett Jellasics engedélyével gazdáik haza is vihették.[2]

A katholikus Egyház tehát derekasan kivette részét az áldozatokból s ezek mind értékes apró betükké váltak, melyekből megíródott szabadság- és honszeretetének az apológiája.

[1] Prim. Levélt. : Hám Akták. 6. sz.
[2] U. o. 409. sz.

7. Az Egyház a hazafiatlanság vádja alatt.

SCHWARZ Gottfried, a németek ismert racionalistája, «Ist die römische Kirche eine Kirche, oder ein Staat» című munkájában merészen odaveti, hogy a katholikus Egyház léte állandó támadás a többi államok ellen. Nem tudom, miből merítette ezt a vakmerő állítását, de hogy nem az objektív történelmi szemléletből, az biztos. Csak tisztultabb látással kellett volna belenéznie korának állami életébe s épen az ellenkező következtetésre jutott volna. Nem az Egyház veszélyeztette az államot, hanem megfordítva. Igy volt ez a külföldön s így kezdett lenni 1848/49-ben nálunk is.

Az egyházi talár lassankint a hitregék Nessus mérgezett ingjévé változott, de nem azért, mert a közfelfogással szembehelyezkedő dogmákat vallott, hanem mert csak azt hitték róla. Hiába hozta fel írásos bizonyítékait, a pásztorleveleket ; hiába áldozott aranyat és ezüstöt, pénzt és gabonát ; hiába sikoltott bele az ő magyar fájdalma is, hitelt nem talált. Nem akadt spongya, mely letörölte volna róla az ellenforradalmiság hamis Kainbélyegét. Ellenkezőleg, ujjal mutogattak rá, hogy minél ijesztőbb legyen a fekete reverenda és rikoltóbb a püspöki ő̈v.

A támadás eleinte a forradalmi ujságok hasábjain s a demagógia emelvényein indult meg. Itt szították azt a tüzet, melynek kizárólagos célja az volt, hogy az Egyház arculatát feketére pörkölje. S ez sikerült is. Mert amit eleinte csak kósza hírnek vettek az emberek, a folytonos ébrentartás és kiszínezés következtében már

el is hitték. A legáltalánosabb vád az volt ellene, hogy nem áll azon a hazafias magaslaton, melyet a honmentés minden magyartól megkíván. Ha tehát nem felel meg állami kötelességeinek, akkor — vonták le a következtetést — nem érdemli meg azon javakat sem, melyekkel oly bőségesen van dotálva. Ennek következtében felmerült a szekularizáció gondolata. A rohamot először a birtokos szerzetesrendek ellen intézték. S az oly hevesen és oly gyakran ismétlődött, hogy várni lehetett egy kormányrendeletet, mely eltörlésüket tényleg kimondja. Rimely már a legrosszabbra is elkészült s ezért augusztus 11-én folyamodványt adott be a «mélyen tisztelt honatyákhoz», melyben arra kérte a nagylelkű és igazságos magyar nemzetet, mely egyik hív szolgáját sem szokta figyelem és méltó jutalom nélkül hagyni, hogy az esetleg eltörlendő rend tagjainak ellátásáról is gondoskodás történjék.[1]

Ugyanily rettegés között éltek a premontreiek, piaristák és ciszterciek is. Ez utóbbiak hangulatára jellemző az a levél, amelyet a pécsi rendház intézett a zirci apáthoz. Rohanó léptekkel közeleg — úgymond — ama végzetteljes pillanat, melyben a szerzetesrendek felett ki fog hirdettetni a halálos itélet ; minden odamutat, miszerint Nagyságod maholnap megszűnik zirci, pilisi és pásztói apát lenni s mi megszűnünk hőn szeretett, de már-már végperceiben vonagló szerzetünk tagjai lenni. Igen, előbb mint sem gondolnók, bekövetkezik a megválás keserű pillanata. S mi úgy hisszük, kinek szíve helyén van, e pillanatnak csupán gondolata is könnyeket sajtol szemeiből.[2]

Szomorú képe volt ez a szerzetesrendeknek, melyet segített még sötétebbre szinezni maga a kormány. Itt csak Szemere Bertalant említem, aki minden alkalmat

[1] Sörös P. : i. m. VI. k. 97. l.
[2] Békefi R. : i. m.

felhasznált, hogy támadhassa a klérust akkor is, midőn a legkevésbbé érdemelte meg. Amikor ugyanis a honvédelmi bizottmány meghívta a püspökkar négy tagját, hogy megbeszélje vele a már ismertetett olmützi memorandumot, Hám értesítése szerint durván rájuk rivallt, hogy nem tesznek eleget püspöki kötelességüknek. Ki kellene menniök — úgymond — egyházmegyéik falvaiba s ott a népet hathatósan buzdítani hazafias feladataira,[1] sőt a másik szem- és fültanu, Horváth szerint Rajacsics érsek lázító működését állította szemük elé s azt kívánta, hogy ugyanolyan hévvel legyenek a háborúnak, a legelszántabb ellenállásnak apostolai, mint amilyen hévvel izgat ő ellenünk.[2]

A főpapságot megdöbbentette ez a nem várt támadás épen akkor, amidőn a haza érdekében készült cselekedni. Szemerét nem volt nehéz megcáfolni. Lonovics ki is jelentette, hogy ott, ahol cselekedni kell, sohasem kértek mástól példát. Most sem. De Rajacsics szerint izgatni sem kedvük, sem izlésük nem volt. Ez nem egyezett meg a magyar püspöki talárral.

Ilyen körülmények között valóban kétszeresen vétkezett Zichy Domokos veszprémi püspök e neki tulajdonított mondással: «Kívánom, hogy az új rend annyi napot érjen meg, ahány évszázadot megért ősi alkotmányunk».[3] Tréfának ez rossz volt, óhajtásnak meg bűn, mellyel nemcsak hazája ellen vétett, hanem ama komoly testület ellen is, melynek ruháját viselte. Mondása közszájon forgott s a bizalmatlanságnak szüntelen tápot nyujtott, mellyel kiszámíthatatlan kárt okozott. Mert kijelentését nem annyira Zichynek, mint inkább Zichyben a püspöknek tulajdonították s így az összfőpapság közmeggyőződésének tekintették.

[1] Prim. Levéltár.: Hám Emlékirata. 28. l.
[2] Horváth M.: i. m. II. k. 31. l.
[3] Pethő S.: i. m. 51. l.

Tévedését az önismeret szintén megbélyegezte, szerette volna tisztára mosni, de a folt a balladák Ágnes asszonyának vérző foltja gyanánt ott vöröslött rajta. A kormány már nem hitt neki. Amikor pedig szerencsétlen öccséről, Jenőről kiderült a honárulás vétke s ezért a rögtönitélő törvényszék halállal büntette (1848 szept. 30), még gyanusabbá vált. Az öccse bűnét átvitték őreá is. Minden mentegetődzése kárba veszett. Ráfogták, hogy ő is barátja a haza ellenségeinek. Titkos levelezésben áll Jellasiccsal stb. Ezért üldözőbe vették. Életét csak úgy menthette meg, hogy elmenekült székhelyéről. Ekkor lakását lepecsételték, ellene körözést indítottak, püspöki javait lefoglalták, sőt mi több, egészen illetéktelenül még püspöki székétől is megfosztották, mint amelyre nemzetellenes viselkedésével méltatlanná tette magát.

Kossuth november 26-án tudatta ezt a püspöki karral a következő indokolással: Zichy Domokos nemzetellenes súlyos gyanuval terheltetik, a hazát a legveszélyesebb körülmények között elhagyta s minthogy nem folyamodott kegyelemért a honvédelmi bizottmányhoz, ezért letétetik s a püspöki szék megürültnek tekintetik.[1] Sőt mi több, a püspökség betöltéséről is gondoskodni kívánt.

Természetes, hogy a püspöki kar ezt az intézkedést tudomásul nem vehette, sőt egyenesen tiltakozott ellene. Tanácskozásából kifolyólag kijelentette, hogy a veszprémi püspöki széket az egyházi kormányrendszer és törvények szerint megüresültnek nyilvánítani senkinek hatalmába nem áll. A püspöki hatalom — úgymond a december 8-án tartott gyűlés jegyzőkönyve — benső lényege és természeténél fogva, mint merő lelki hatóság, a polgári hatalomtól olyannyira különbözik, hogy attól, valamint egyrészről nem származhatik, úgy általa meg

[1] Prim. Levéltár: Hám Akták. 286. sz.

sem szüntethetik.[1] De ez fölösleges is. Mert igaz, hogy Zichy püspök holléte ismeretlen, azonban egyházilag törvényes helyettest hagyott hátra s így a megye egyházi kormányzata egyházjogilag törvényes állapotban van. Ezért minden egyéb rendelkezés fölösleges, sőt egyházi törvénybe ütköző jogtalan eljárásnak lenne tekintendő.[2]

De különben sem érdemelte meg Zichy e súlyos büntetést. Föltéve, hogy tényleg nem volt barátja a márciusi új rendszernek, ebből azonban még mindig nem következik az, hogy ellensége volt a nemzetnek és a hazának. Ha hazája, nemzete vagy a szabadságharc ellen áskálódott volna s kémszolgája lett volna Jellasicsnak, akkor érthetetlen, hogy miért támadták meg a bán csapatai Szentiván-pusztáján, miért fosztották meg kincseitől s miért bántalmazták még személyében is, amint ő maga panaszkodott a királyhoz intézett felterjesztésében.[3]

A honvédelmi bizottmány tehát nem egész jogosan járt el vele szemben, ami csak tulzott aggályából magyarázható meg. Mert a püspök nem annyira az új rendszert, mint annak ferde kinövéseit, egyházellenes irányzatát nézte rossz szemmel s ezért fakadt ki az egész mozgalom ellen.

A honvédelmi bizottmány azonban nemcsak benne látott fantomot, hanem társaiban is. S ez annál nagyobbra nőtt s annál hajmeresztőbbnek látszott, minél rosszabb háborús hírek érkeztek. Az idegesség és a félelem a viziókat valóságokká szinezte. Mindenütt ellenséget látott, a hidrák szörnyetegeit, a Cerberusok meduzafejeit, melyek villogó szemekkel s vicsorgó fogakkal

[1] Prim. Levéltár : Hám Akták. 296. sz.
[2] U. o. 297. és 302. sz.
[3] Lásd gróf Zichy Domokos veszprémi püspök úr lemondása. Religio és Nevelés. 1849. II. 312. l.

acsarkodtak rá. S velük szemben oly elszigeteltnek érezte magát. Azt hitte, hogy a dinasztia elleni önvédelmi harcában az Egyház is cserbenhagyta. A népre gyakorolt jótékony befolyását megszüntette s ez a pásztorok híján az osztrák farkasok prédája lesz. Ezért is nógatta fokozottabb aktivitásra, jólehet ez a túlbuzgalom indokolatlan volt. Mert az egyházmegyék vezetői mindenkor és mindenütt résen voltak, hogy a papság és vele karöltve a nép megfeleljen vallási, hazafias és honmentő kötelességének. Mindezt azonban üres és lagymatag szalmacséplésnek tekintette s kevés őszinteséget tulajdonított neki. Gyanupere tehát nem szűnt meg, ellenkezőleg tovább folyt. Kifogásai egyre gyakoribbakká váltak, sőt most már magának Kossuth Lajosnak ajkán is megszólaltak. Az alsótábla december 20-iki ülésén nyilvánosan is rájuk sütötte a visszakozás hazafiatlan vádját[1] s az egyik rendeletében pedig azzal fenyegette meg, hogy kénytelen lesz az Egyház belkormányzatába nyúlni, ha továbbra is a régi rendszer felé sandít s nem fog az újhoz simulni.

Ez a vád ismét általánosságon alapult s nem konkrét tényen. Vaklármát csinált, amelyre semmi szükség nem volt, de amely mélyen dezavuálta az egyházi személyeket. A felelőtlenek suttogását átvette az ország első embere s így személyében elfogadható alapot nyujtott a hiresztelésekneк. S az Egyház már kimerült hazafiságát bizonyító eszközökben. Ha eddigi viselkedése nem volt elég garancia megbízhatóságának, más bizonyítékot már nem tudott felsorakoztatni.

S az állam ment a maga útján előre. Fenyegetését felváltotta a kellemetlenségek tömérdek aprópénzére. Eszközökben nem igen volt válogatós. Céljaira meg mindig talált megfelelő embereket. Itt csak Lukács

[1] Lásd: Közlöny. 1848. 195. sz.

Sándor győri kormánybiztosra utalok, aki nagyon hirhedté tette nevét a győregyházmegyi papság emlékezetében. Még legjobb barátja, Rónay is a pillanatok emberének jellemezte, akit a szokatlan hatalom nem egyszer vezetett tévútra.[1] Ennek tulajdonítható, hogy fellépése néha a durvasággal volt határos. Megtette például azt, hogy minden előzetes bejelentés nélkül, egyszerű rendelettel kilakoltatta a szeminárium rektorát és lakóit a papneveldéből. Este kiadta a parancsot s másnap tíz órára már az összes termeknek a lakosztályokkal együtt üreseknek kellett lenni.[2] A kispapok alma materja egy éjszaka leforgása alatt átalakult katonai kórházzá. A tény ellen nem emeltek kifogást, de a mód ellen igen, mert az bántó volt s az egész eljárás a tulajdonjognak a megsértése. Ahogy más püspöki városokban is rendelkezésére bocsátotta az Egyház intézeteit, ha erre felkérték, úgy Győrben sem vonakodott volna. Azonban durva hangú, egyszerű rendelettel elkobozni a szemináriumot s ingóságát lefoglalni, az semmiben sem különbözött attól, amit a közelmultban kommunizálásnak neveztek.

Ugyanilyen elitélendő volt a Balogh-féle könyvtár lefoglalása is. E könyvtár teljesen magánjellegű alapítvány volt, mely létét 1810-ben elhunyt Balogh Sándor győri kanonoknak köszönhette. S most a teljhatalmú kormánybiztos szintén lefoglalta ezzel az ő szokásos záradékával: «E rendeletem rögtöni teljesítése azonnal parancsoltatik. Ellenkező esetben a legszigorúbban fogok rendelkezni».[3] Hogy háborús idők alatt mit jelent a legszigorúbb rendelkezés, azt tudjuk. A könyvtár igazga-

[1] Nemz. Múz.: Rónay Naplótöredékek. I. k. 115. l.
[2] Győri Szem. irattár: Protocollum Gest. Jauriens Seminarii ab anno 1847.
[3] Bedy Vince: A győri papnevelőintézet története. (Kézirat.)

tója sem akarván ezt kiprovokálni, nem tehetett egyebet, mint a kellő tiltakozás mellett a könyvtárt a maga teljességében átadta.

Az ilyen eljárás semmi esetre sem erősítette az Egyház és az állam kapcsát, de ennek nem az előbbi volt az okozója. S az állam mégis szemére merte vetni, hogy nem támogatja eléggé. Ez a kifogása furcsán hangzott akkor, midőn mindent elkövetett, hogy elidegenítse magától. Mert nemcsak Győrött történt ilyen erőszakosság, hanem egyebütt is. Itt csak Vácot említem meg, ahol Veiszkopf százados és kórházparancsnok felsőbb utasításra szintén puszta rendelettel lefoglalta előbb a szemináriumot, a nyugdíjas papok intézetét, a ferenciek zárdáját,[1] majd a püspöki palota nyári szobáit tábori kórháznak.[2]

Ugyanilyen sérelem volt a harangok erőszakos requirálása is. Láttuk, hogy az Egyház szivesen megvált tőlük, mikor arról volt szó, hogy velük is lehet, sőt kell a hazát szolgálni. E harangok között azonban voltak műtörténeti becsűek is. Ezekhez tehát ragaszkodott, mert úgy vélte, hogy megmaradásuk nagyobb értéket képvisel, mint ágyúgolyóba öntésük. A requiráló bizottság nem méltányolta e felfogásukat. E tekintetben ugyancsak Vácott volt baj. A káptalan ugyanis a székesegyház nagyharangjáért minden követ megmozdított. Még pénzen is meg akarta váltani, de hiába! Könyörtelenül leszerelték, ledobták és elvitték.[3]

Valamivel előzékenyebbek voltak a pécsi püspökkel szemben. Kérésére meghagyták a székesegyház 60 q-ás harangját, de előbb le kellett érte fizetni 400 frtot.[4]

Hogy a kormány közegei ily kíméletlenül léptek fel,

[1] Váci püsp. Levéltár : 1848-as akták. 3886. sz.
[2] U. o. 3902. sz.
[3] U. o. 2642. sz.
[4] Religio és Nevelés. 1849. I. 45. l.

azon csöppet sem szabad csodálkoznunk. A példát felülről kapták. Kossuth, még mielőtt megfenyegette az Egyházat december 20-án, kormánya már azelőtt nem egy sértést követett el rajta. Önkényesen belenyúlt kormányzatába. A főkegyúri jogot, amely kizárólag csak a magyar királyt illette, magának vindikálta. A kinevezéseknél föltételeket szabott s ugyan azokat a klauzulákat használta, mint a király.[1] Ez ügyben fel is írt a püspöki kar, azonban eredményre nem vezetett.

Még súlyosabb sértést követett el, amikor az irgalmasok osztrák-magyar provinciáját egy miniszteri pátenssel kettéosztotta s a magyar részt kivette az osztrák provinciális joghatósága alól. Hiába figyelmeztette Hám, hogy az irgalmasrend kiszakítása csak a szerzet elüljárójával megtárgyalva lehetséges.[2] Nem használt. Eötvös már szeptember 3-án értesítette, hogy a kettéosztás megtörtént, azzal indokolván, hogy ez tovább időhalasztást nem szenvedhetett.[3] Az így megalakított magyar tartomány élére Branizsa Kelemen budai perjelt nevezte ki. Persze, hogy e jogsérelem miatt óvást emelt az osztrák tartományi főnök s a magyar kormány intézkedését nem ismerte el. Ebből azután az a visszás helyzet keletkezett, hogy amikor Windischgrätz lett nálunk a helyzet ura, az osztrák tartományi főnök kérésére semmisnek nyilvánította a magyar kormány föntebbi rendelkezését.[4]

Ugyanilyen jogi lehetetlenség volt azon intézkedése is, mellyel Muraközt ki akarta hasítani a zágrábi főegyházmegyéből s hozzácsatolni a szombathelyihez, mert mint Kossuth írta a prímásnak, Muraköz egy pillanatig sem maradhat tovább az ellenséges befolyás alatt.[5] Hogy

[1] Prim. Levéltár: Hám. Akták. 125. sz.
[2] U. o. 158. sz.
[3] U. o. 198. és 211. sz.
[4] U. o. 346. sz.
[5] U. o. 344. sz.

az újabb összeütközés kikerülhető legyen, a prímás békés úton akarta elintézni. Tanácsára Balassa szombathelyi püspök átírt Haulik zágrábi érsekhez, hogy a vis major miatt addig, míg Róma dönt e kérdésben, ruházza rá a jurisdictiót Muraköz felett.[1] Igen ám, csakhogy Haulik erre nem volt hajlandó. Miért tette volna meg a magyar kormánynak ezt a szivességet, amikor őt is hazaárulónak nyilvánította s összes magyarországi javait zár alá helyezte. No, meg mint válaszában kifejtette, ő ezt Rómától kapta s csak Rómának adhatja vissza.[2] A Szentszék döntését viszont a kormány nem akarta bevárni s a pécsi püspököt, Szcitovszkyt, már ki is nevezte a kihasítás lebonyolítására állambiztosnak. Szerencsének mondható, hogy a hadi helyzet miatt nem lehetett végrehajtani, mert kellemetlen bonyodalmakat létesített volna.

A kormány animozitása így haladt fokról-fokra az Egyházzal szemben. Hatályon kívül helyezte mindazon tételes törvényeket, melyek papjaink kiváltságait biztosították. A klérusnak számos tagja anélkül, hogy bárki is kényszerítette volna csupán a vészkiáltásra, hogy a haza veszélyben van, jelentkezett a honvédelemre. S ez a szám még mindig növekvőfélben volt. Már-már az a veszély fenyegetett, hogy a hívők pásztor nélkül maradnak. Ezen aggodalomnak kifejezést is adtak a püspökök, amikor arra kérték papjaikat, hogy hazafias tevékenységüket most már korlátozzák idehaza híveik körére s az Isten házára.[3]

Ez a felhívás cseppet sem tetszett az államnak. Neki ugyanis csak az volt a fontos, hogy a katonai létszám gyarapodjék. S ezt a papság kötelező bevonásával is igyekezett elérni, bár erre semmiféle törvényes joga nem

[1] Prim Levéltár: Hám Acták. 250. sz.
[2] U. o. 261. sz.
[3] U. o. 234. sz.

volt. Igaz ugyan, hogy a nemzetőrségről szóló XXII. t.-c. kimondottan nem mentesítette őt a hadiszolgálat alól, de nem is kötelezte. Így tehát a régi törvények maradtak érvényben. Nevezetesen a IV. László alatt Budán tartott zsinat VII. és IX. cikke, mely a következőképen rendelkezett: perpetuo prohibemus edicto, ne praelati et alii clerici cuiuscunque sint ordinis dignitatis et status seditionibus proeliis, spoliis, rapinis, incendiis et aliis saevis factis se aliquatenus immiscere se praesumant, nec bellicis actibus se implicent vel involvant, nisi forte pro ecclesiarum et patriae defensione: non ad inpugnandum vel propulsandum, sed ad defensionem tantum si necessitas eos compellat et tunc in propriis personis non pugnent.[1]

Nyiltan ki lett mondva tehát, hogy személyesen nem foghatnak fegyvert s ennek ellenére kényszerítették rá. Emiatt tömegesen érkeztek panaszok az egyházfőkhöz.

Így például Papp Ferenc varbói esperes-plébános a hercegprímáshoz fordult miheztartás végett, mert mint felterjesztésében jelentette, Nógrád vármegye egyik választmányi ülésén azt határozta, miszerint a nemzeti őrsereggel minden lelkész és káplán is a csatasíkra szállni tartozik, ki magát ezen határozat alól kihúzná, 1-ször polgárilag becstelen; 2-szor polgári pályán feljebb nem léptethető; 3-szor annyiszor amennyi-

[1] Hatályt nem vesztő rendelettel megtiltjuk, hogy a főpapok s bármely másrendű, rangú és állású egyháziak ne merjenek belebocsátkozni semminemű felkelésbe, ütközetbe, fosztogatásba, rablásba, gyujtogatásba vagy bármely más szörnyű tettbe sem közvetlen harcba, kivéve, ha az Egyháznak vagy a hazának védelme kívánja, de ekkor is csak úgy, ha szükség készteti őket s ne a támadásra vagy üldözésre, hanem csak a védelemre szorítkozzanak és ekkor se harcoljanak személyesen. Endlicher S. L.: Rerum Hung. Mon. Arp. 568. pag.

szer 100 ezüstforintban elmarasztalandó. Ezen végzés következtében — fejezi be jelentését az esperes — kerületünkből 17 papi egyén fogna elköltözni s maradnának csak hárman. Hogy pedig ezen kerületben, mely 14 plébániát, 20 templomot és 10 négyszögmérföldön 24.000 hívet számlál, a hívek lelki és vallásos igényeinek megfelelhessünk hárman, az teljes lehetetlenség.[1]

Hasonló volt a panasza Balassa püspöknek, akinek szombathelyi papjait a város polgármestere kényszerítette a nemzetőrségbe.[2] Orvoslást ő is az ország prímásától várt. S mikor ez a helyzet kezdett tarthatatlanná válni, Hám a püspöki kar nevében felírt a kormányhoz. Memorandumában hivatkozott arra a nagy különbségre, amely a papi és katonai hivatás között fennáll. A pap az oltárnak szolgája s mint ilyen bántóan festene az erőszakoskodás, a vérengzés, az öldöklés mezején. Ettől egyházi törvényei is eltiltják. Sőt a papi pályára alkalmatlannak tartják az olyan egyént, aki öldöklésben részt vett. Ha pedig valaki felszentelése után kerül ily vétségbe, mindaddig nem gyakorolhatja papi hatalmát, míg a törvényes abszolutiót meg nem kapta.

De más indok is ellene szól. Nevezetesen a pap a lélek munkása s mint ilyennek sokat ártana a katonáskodás. A papságnak az Egyház terén belül is elég nagy köre van, hogy kitüntesse a haza iránt tartozó szeretetét. S nincs a polgárzatban állapot, mely a maga hivatását igazán felfogva s teljesítve többet tehessen a béke fönntartására, a társasélet jogainak biztosítására s a veszélyben forgó haza védelmére, mint épen a papság.[3] Mindezt s a fegyveres szolgálat alól mentesítő törvényeket figyelembevéve, kérte a papság felmentését a katonai szolgálat alól.

[1] Prim. Levéltár: Hám Akták. 109. sz.
[2] U. o. 108. sz.
[3] U. o. 130. sz.

Erre a kormány adott ki egy megnyugtató választ, amely szerint a nemzetgyűlés elé most terjesztik be az 1847/8: XXII. t.-cikkre vonatkozó módosításokat, amelyek letárgyalásáig senkinek sincs hatalmában a papságot a nemzetőrök, illetőleg a honvédok közé besorozni.[1]

Ezt a módosítást augusztus vége felé tárgyalták. Egyesek ajkáról elemi erővel tört ki a felzúdulás. Folytonosan a Tomoriakkal, Váradiakkal hozakodtak elő, sőt még IX. Piust is felemlítették, aki szintén volt katona s mégis fölemelkedett a legmagasabb egyházi méltóságig s a katonáskodás nem hagyott semmiféle foltot fehér reverendáján.[2] A magyar klérusnak sem fog tehát megártani. A mérsékeltebbeknek nagynehezen sikerült meggyőzni, hogy az országnak abból sokkal több kára lenne, ha a papság mind elmenne, mintha itthon marad s neveli a honfiakat nemcsak vallásos, de hazafias kötelességére is. Így törvényerőre emelkedett, hogy a felszentelt papok katonamentesek, de ezt a privilégiumot a növendékpapok már nem élvezhetik.

De mit ért ez, mikor sehol sem tartották be. Sőt erre a követendő példát maga a kormány adta. Eötvös ugyanis szeptember 2-án egy körrendeletet bocsátott ki, melyben kijelentette, hogy mindazon vallásfelekezeti lelkészek és iskolatanítók, kik szívük magas sugallatát követve készek a nemzeti őrök zászlai alá állani, szeretett honuk védelmére fegyvert fogni, biztosítom ezennel a haza nevében, hogy hadiszolgálatuk fejében az álladalom jövendőjük felül gondoskodni fog.[3]

E rendelet felhívás volt a hadi keringőre. Voltak, akik beugrottak, de legtöbben kitartottak az Egyház parancsa mellett. Ezek azután célpontjai voltak a gúnynak, rágalomnak és megvetésnek. A legminősíthetetlenebb módon

[1] Prim. Levéltár: Hám Akták. 130. és 132. sz.
[2] Közlöny. 1848. év 83. sz.
[3] U. o. 86. l.

támadták őket. Az ujságokban ilyen tónussal írtak róluk: ha a haza veszélyben van, minden ép kézzel biró honpolgár köteles fegyverrel sietni annak védelmére és nézzétek, a papság vesztegel! A papság csak tűzhelyeit akarja kényelmesen őrizni, míg ti élteteket kockáztatjátok szeretett hazátok védelmére. Ők tömérdek javakkal bírnak, ti szűkölködtök; őket a haza a jövendőre is biztosítani igérkezik, nem így titeket s ők még sem mozdulnak! Hanyagságuk mutatja, hogy ők az ellenséggel cimborálnak, ők szövetségben vannak ellenségeitekkel, kik az összes magyar faj kiirtására megesküdének; ők nektek is ellenségeitek.[1]

A nép megtévesztésére sem kellett több. Eddig is elég sok rosszat hallott papjairól. Az tehát végleg kihozta sodrából, hogy kivonja magát a honvédelem alól s egyenesen az ellenséggel cimborál. Kezdett tehát igazat adni Tancsicsnak, aki a Munkások Ujságában nyiltan hirdette, hogy a magyar szabadságfája csak úgy hozhatja meg gyümölcseit ha azt a katholikus papság vére fogja öntözni.[2]

Ezek a nemtelen izgatások elsősorban a főpapság ellen irányultak s hatással voltak itt-ott a papi fegyelem meglazítására is. Ez eredményezte a ceglédi papi tanácsot, hol felmondták az engedelmességet a váci püspöki helynöknek, Szarvasnak; képviseleti alapon akarták az egyházmegyét kormányoztatni, sőt előre megválasztották kebelükből az egyik plébánost elnöknek is.[3] Szerencsére, hogy a nevetségesen szomorú példa nem talált utánzókra. Csupán az a következménye lett, hogy Szarvas kedvét vesztve lemondott a megye kormányzatáról, de utóda, Mericzay Antal, vasszigorával visszatérítette a fegyelmet fitymáló ceglédi papokat az egyházias szellemhez.

[1] Religio és Nevelés. 1849. II. 321. l.
[2] Munkások Újsága. 1848. 22. l.
[3] Váci püsp. Levéltár: Protocc. 342. pag.

Az igazi romboló munkát azonban a nép körében végzett. Az a nép, mely azelőtt papjában látta tanítóját s vigasztalóját, most ellentáborrá alakult. Megtörtént az is, hogy egyik-másik község még a postai küldeményeket is vonakodott a plébániának kiadni.[1] Gyanus szemmel kísérte minden mozdulatát s lépten-nyomon jelentgette a központi kormány-bizottságoknak. Jött erre a vizsgálat, a házkutatás. Egy rozsdás puska vagy lomtárban talált rossz kard elég volt arra, hogy törvény elé állítsák s börtönre vessék. S a megromlott nép ujjongva adta tovább: most viszik a papot. Szomorú példáját olvassuk ennek Zanchich Andor horvátjárfalvi plébános hátrahagyott feljegyzéseiben.

Nevezett plébános december 11-én Oroszvárra ment. Útközben érte az a kellemetlen meglepetés, hogy két járőrtiszt Csányi László kormánybiztos nevében letartóztatta. A vád az volt ellene, hogy a swecháti csatából menekülő honvédeket nem fogadta szivesen s hogy népét lázította a magyar állam ellen. A plébános tiltakozott ez ellen s ártatlansága bizonyítására hivatkozott az uraságra s a vármegyére. Nem fogadták el. Megkötözték s Pozsonyba hurcolták a haditörvényszék elé. Itt is hiába vallatták, a bujtogatás vádját nem volt hajlandó magára vállalni. Ismét azokra hivatkozott, akik jól ismerték érzelmeit. De a haditörvényszék sem fogadta el a tanukat. Őket époly schwarz-gelbeknek tartotta, mint a plébánost. Végül is azzal a kijelentéssel, hogy minden katholikus papot ki kellene irtani, zárkába helyezték. Az egészségtelen, dohos, szűk cellácskában várta a fogoly pap jövendő sorsát.

Néhány napi pozsonyi raboskodás után Komáromba szállították. A hajon útitársra is akadt. Jurácskai Ignác stomfai káplánt ugyanilyen bűnnel vádolva kisérték

[1] Váci püsp. Levéltár: 1848-as akták. 3746. sz.

a jelzett helyre. A közös szerencsétlenség valamivel enyhítette a keserű rabságot. A várban éktelen szitkokkal fogadták őket. Az átvételükre kiküldött tiszt a következőképen üdvözölte: Csak két ily kutya van itt? Kár, hogy 300 papot nem hoztak ide. Ha hatalmamban állana, tüstént keresztülszúrnám.[1]

A barátságtalan köszöntés nem kecsegtetett valami jó reménnyel Komárom várában. Mindketten abban bíztak, hogy ügyüket hamar megvizsgálják s ártatlanságuk kiderülésével majd szabadon bocsátják. Csalódtak. Mert nem került rájuk a sor. Minden törvényes eljárás nélkül továbbították őket a pesti Ujépületbe. Ennek börtönében sinylődtek mindaddig, míg Windischgrätz serege meg nem szállta a fővárost s a foglyokat szabadon nem bocsátotta.

Ily előzmények után jött a hír s futótűzként terjedt tovább: Windischgrätz győzelmesen közeledik Pest felé! A honvédelmi bizottmány a vészhír hallatára parlamentaireket küldött hozzá Bicskére, akik között ott volt Lonovics érsek is. Az osztrák generalisszimus nyakasan visszautasított minden békealkut. Unbedingte Unterwerfung! Ez volt a válasza.

A vérontás tehát tovább folytatódott. Sajnos, katonáink fegyverét a dunai részeken balszerencse kísérte. Hiába győzött Damjanich a rácokon, Ben az oláhokon, mikor az osztrák fővezér a Duna mentén nyitott utat talált vert hadseregünk nyomán, az ország szíve felé. Schwecháttól Pestig alig talált ellenállásra. A magyar honvédsereg fáradni kezdett. Nem is csoda, hisz 106.000 létszámával nyolc harctéren és négy várban végzett túlfeszített munkát. Fegyverzete is tökéletlen volt, felszerelése hiányos, kiképzése gyorsfutamú. E tényezők mind közrejátszottak, hogy Windischgrätz 1849 január

[1] Religio és Nevelés. 1849. II. 127 l.

5-én Pesten üthette fel főhadiszállását s azt hitte, hogy a fővárossal együtt meghódította az alföldi rónát, a Dunántúl lankáit, a bérces Felföldet s az erdélyi hegyvölgyeket. Tévedett! A főváros elfoglalása még nem jelentette az egész ország kulcsainak birtoklását, bármily lehangolást is idézett elő.

A honvédelmi bizottmány, ha nem akart kardélre kerülni, hát okvetlenül menekülnie kellett. Úgyis cselekedett. Sebtiben összecsomagolt s útját Debrecen felé vette, hogy ott a civisek városában munkálja a magyar szabadság feltámasztását. 1848 december utolsó napjaiban a főváros képe olyan volt, mint a háborgó tenger, melynek zúgását, hullámfodrozását a menekülők karavánja, a hontalanná váltak sírása és jajgatása szolgáltatta. Aki félt, az mind batyuba szedte holmiját s könnyezve sietett az indóház felé. Sokan követték a kormányt, de voltak olyanok is, akik elkészülve a legrosszabbra is, nem mozdultak. Az országgyűlés tagjai, mint a megriadt madarak, úgy rebbentek szét. A később összeült debrecenit egész helyesen lehet csonkaparlamentnek nevezni. A képviselők fele nem volt ott. Mindenki arra menekült, amerre látott.

Az egyháziak nem tartották szükségesnek, hogy Windischgrätz elől meneküljenek. Ezt nagyon rossz néven vette a magyar kormány s a tavaszi harcok dicső napjaiban nem egyen meg is torolta. Pedig ezzel aligha követett el nagyobb bűnt, mint Deák, Pázmándy és Pálfy, akik mégis csak közelebb állottak hozzá s futásában még sem követték.

S ha már bűnül tudta be nekik ezt, mennyivel inkább, hogy meg is hódoltak neki. Mert tagadhatatlan, hogy ezt is megtették. Hám prímás saját bevallása szerint vezette a Pesten tartózkodó főpapi kart Windischgrätz és Jellasics elé, hogy kifejezze hódolatukat a dinasztia

iránt.[1] Ugyanez a jelenség megismétlődött más helyen is s a hódoló küldöttségekben ott voltak a falu és város papjai is. Sőt több helyen ők tolmácsolták a falu, illetőleg a város megadását. Ezzel azonban nem tettek mást, mint egy időtlen háborús gyakorlatot követtek. A bevonuló hadvezéreket mindenütt fogadni szokták. S a meghódolás jeléül a kulcsokat is átadják. Jaj annak a városnak vagy községnek, mely másként jár el. Erre vonatkozólag a történelem szomorú példákat tud felsorolni. Igy hát a magyar klérus részéről nem lett volna sem okos, sem tanácsos ez a kuruckodás, mert csak ártott volna vele a magyarságnak.

De más pszichikai okok is mellette szóltak. Kossuthéktól ugyanis eddig csak durva bánásmódban részesült. És semmi sem javalta, hogy ez a jövőben meg fog változni. Viszont Windischgrätz, ha bár taktikai okokból, de mégis igyekezett megnyerni. Szavaiban nem kételkedett, hisz még nem szolgáltatott rá okot. Ez is indokolttá tette, hogy miért nem menekült előle s miért üdvözölte úgy, mint a megbántottak szabadítóját. Benne nem a haza ellenségével fogott kezet, hiszen léptennyomon hirdette, hogy nem az országot akarja leigázni, hanem csak a vezető forradalmárokat. Sőt erre külön írásos bizonyítékot is adott át a püspököknek azzal a meghagyással, hogy a pásztorlevélhez mellékelten adják tudomásul a népnek is.[2]

Magával hozta s szintén kihirdettette V. Ferdinándnak november 6-án és 7-én kelt manifesztumát, mely újólag megerősítette a magyar földmívelő népet a törvények által szentesített új nyereményeiben. Kijelentette, hogy Őfelségét a fegyveres beavatkozásra Kossuth Lajos s pártütő társainak vakmerő kísérletei kényszerítették.

[1] Prim. Levéltár : Hám Emlékirata. 30. l.
[2] U.[t]o. : Hám Akták. 337. sz.

E párt leverésére jött Windischgrätz a törvényes rend helyreállítására s nem az ország leverésére.[1] S amit itt V. Ferdinánd állított, azt I. Ferenc József is megerősített december 2-án kelt manifesztumában.

Ugyanezt a szellemet tükrözték a Windischgrätz-féle proklamációk is. Igy november 13-án kijelentette, hogy nem az országot okolja a polgárháborúért, hanem azt a «néhány áruló lázadót», akik a király ellen uszították a nemzetet.[2] December 18-án tudomására hozta az országnak, hogy határát átlépte s kérte segítségét a rend mielőbbi helyreállításában. S mindezt még egyszer összegezte a Budán január 7-én kelt hirdetményében is.

Windischgrätz e nyilatkozatai a manifesztumokon alapultak s ezért nyertek hitelt. Ki merte volna gondolni, hogy a bicskei küldöttségnek mondott Unbedingte Unterwerfung nemcsak az általa említett lázadó pártra, hanem az egész országra is vonatkozik? Ha ezt a kath. papság tudta volna, százszázalékos biztossággal állíthatjuk, hogy szivesebben tűrte volna továbbra is a honvédelmi bizottmány ostorcsapásait, semhogy behódoljon az osztrák becsapásnak. Csakhogy azt hitte, hogy I. Ferenc József igérete őszintébb lesz, mint elődeié három századon át. S ez is egyik oka volt annak, hogy behódolt a fővezérnek.

Windischgrätz a főváros elfoglalása után felszólította a hatóságokat, hogy hűségüket a király iránt írásban nyujtsák át. Sőt a főpapságot még arra is felhívta, hogy körlevelek útján buzdítsa az alsópapságot és a híveket a forradalmi kormány elhagyására s az uralkodó iránti hűség visszatérésére.[3] A püspöki kar számára nem volt okosabb választás, mint a szigorú fővezéri parancsnak engedelmeskedni s kibocsátani egy olyan körlevelet,

[1] Sammlung. 20—21. l.
[2] U. o. 24. l.
[3] Prim. Levéltár: Hám Akták. 316. sz.

amellyel csak használhat a magyarságnak. A körlevél csak január 20-án jelent meg s 1849-től napjainkig állandó célpontja a különböző támadásoknak. Sajnos, hogy sorukat a magyar történetírás dísze, a katholikus püspök, Horváth Mihály nyitotta meg. Az ő nyomán keletkezett az az iskola, amely az ő tollának finomsága nélkül ákom-bákomozta az 1848/49-es papság álhazafiságát, köpönyegforgatását, körülményekhez való alkalmazkodását, alkalomszerű fejbókolását az uralkodó hatalom előtt. Nézzük tehát a maga teljességében, mit is tartalmazott e körlevél s rászolgált-e arra a jerikói lármára, melyet ellene ütöttek?

Bekezdésében az Úrtól üdvöt, áldást és békességet kívánt a magyarhoni katholikus Egyház minden tisztelendő lelkészének s a minden renden levő Krisztusban kedvelt katholikus híveinek. Majd így folytatta : Jóllehet a mi isteni Üdvözítőnktől ránk bízott főpapi hivatal körében leginkább csak azokra kell terjedni atyai gondosságunknak, mik Krisztusban kedvelt híveink lelki szükségeinek kielégítéséhez tartoznak ; de mivel őket az üdvösség útján csak úgy vezérelhetjük a legbiztosabban, ha kedves hazánk a pusztító belháború félelmei alól felszabadulván, abba a legfőbb királyi tekintély és hatalom s vele a törvényes rend ismét helyreáll, kötelességünknek ismerjük épen ez időszakban, midőn a legforróbban visszaóhajtott béke és nyugalom elérhetésére oly kedvező alkalom nyílt meg, atyai szózatot intézni a kormányunk alatt levő tisztelendő lelkipásztorokhoz, valamint Krisztusban kedvelt minden katholikus híveinkhez is, hogy engesztelő szavaink hangjából megértsék és szívükre vegyék az alattvalói hűség és engedelmesség kötelességét, melytől sokan a politikai viszonyok szövevényes fejleményei miatt eltántoríttatván, az ellenszegülés veszélyes útjaira sodortattak.

Mi, kik a honban áradozó békétlenség hosszú ideje

alatt nem késtünk a lelkipásztorokat s kedvelt híveinket a törvényes felsőbbség rendeleteinek pontos teljesítésére inteni s az újabb törvények engedményeinek okszerű és békés felhasználására figyelmeztetni, most sem állhatunk ellent lelkünk benső ösztönének, hogy a lelki vezérletünkre bízottakat a tévedések örvényéből kiragadni s az ország békéltetésének közelgő idején a törvényesség útjára visszavezetni igyekezzünk. Mert a béke és szeretet Istenének szolgái lévén, valamint papi tisztünknél fogva a béke hirdetése és ajánlása illik leginkább mihozzánk, úgy meggyőződésünk is az, hogy csak a törvényes engedelmességre való általános visszatérés mellett lehet az országban naponta növekedő nyomor és inség megszüntét reményleni.

A sokszor hányatott és veszélyben forgó Magyarhon leginkább annak köszönheti már szinte ezeréves fönnmaradását, hogy többféle nemzetiségből álló lakosai a törvényes király trónja s az alkotmány körül egyesülvén és ezt minden erejükkel megvédeni s irántuk a függés, engedelmesség és ragaszkodás hódolatát szóval, tettel bevallani törekedtek.

A magyar nemzetnek királya iránti tántoríthatatlan hűségét hazánk történetének évkönyvei magasztalva hirdetik s maga a nemzet is e jellemző erényének öntudatából mindig új erőt merített a trón és ősi alkotmány megmentésére, hol azokat veszély fenyegette.

Az alattvalói hűség és engedelmesség, a kereszténynél vallásparancsolta lelkiismeretes kötelesség, melyet megszegni az apostol bizonyítása szerint annyit tesz, mint Isten rendeletének, ki által uralkodnak a királyok, ellenszegülni. Üdvözítőnk, az apostolok és első keresztények kötelező példái mutatják nekünk, hogy a törvényes fejedelmeknek engedelmeskedni tartozunk, mert Isten rendelte, hogy minden lélek alá legyen a felsőbb hatalomnak vetve.

Az ausztriai házra ezelőtt több mint háromszáz éve törvényes úton szállott a magyar korona. Később pedig az ország rendeinek kívánatára az 1723-iki 1-ső és 2-ik törvénycikkek által a trónörökösödés rendje úgy határoztatott meg, hogy az ausztriai örökös tartományok mindenkori uralkodója egyszersmind s elválhatatlan kapcsolatban Magyarország törvényes királya is legyen. Lemondtak ezáltal, és pedig valamíg az ausztriai felséges háznak bármely ivadéka életben lesz, mindenkorra az ország rendei királyválasztási minden jogukról s ezt még csak azon esetre tartották fönn, ha az ausztriai ház s az uralkodó egész család kihalna.

Ezen örökösödési rend szerint a magyar királyi korona és trón akár halál, akár lemondás által jöjjön üresedésbe, mely utóbbi trónváltozási módra nézve sem hiányzanak honi történeteinkben a példák, a közvetlenül következő trónörökös vagy ha jogáról ez is önkényt lemondana, ennek legközelebbi törvényes utódja lép az ausztriai császári és a magyar királyi trón birtokába.

Igy történt ez legközelebb a mult évi december 2-án, midőn a tizennégy év lefolyása alatt atyai jósággal és szelidséggel uralkodott I. Ferdinánd ausztriai császár, Magyarországnak e néven ötödik királya ugyanaznap kelt legmagasabb manifesztumában kimondott okoknál fogva az ausztriai összes birodalom uralkodói székéről, következőleg a vele válhatatlanul összekapcsolt Magyarország koronájáról is leköszönvén, az örökösödés rendén arra hivatott testvéröccse pedig, fönséges Ferenc Károly cs. kir. főherceg a koronához jogáról egyszersmind ünnepélyesen lemondván, ennek elsőszülött fia, fenséges Ferenc József, kit a pragmatica sanctio szerint ezen visszalépések után az uralkodás egyenesen és törvényesen illetett, az ausztriai császári s magyarországi királyi trónt I. Ferenc József név alatt azonnal elfoglalta.

Nem szűnt meg tehát V. Ferdinánd lelépésével a királyi

hatalom az országban s azon hűségi eskü, melynek kötelezéséről a lelépő fölség önszemélyére nézve addig volt alattvalóit felmentette, szintúgy kötelező erővel bír a trónralépett I. Ferenc József királyunk Őfölsége irányában, ki sarkalatos törvényeink értelmében teljes joggal vette át az uralkodást és kitől az engedelmességet senki ezen alkotmányos hon polgárai közül bűn nélkül meg nem tagadhatja, mert Üdvözítőnk nyiltan parancsolja, megadni a császárnak, ami a császáré; apostolok fejedelme pedig II. levelében arra inti a keresztényeket, hogy engedelmeskedjenek a felsőbbségnek, akár magának a fejedelemnek, mint legfeljebbvalónak, akár a helytartóknak, kik tőle küldetnek; mert ez az Isten akaratja.

Azért kelle pedig hazánk ezen alkotmányos viszonyait a lelkipásztorok és kedvelt híveink előtt bővebben is felvilágosítanunk, mivel tudjuk azt, hogy a hon lakosainak legnagyobb része a dolgok és események elhallgatása vagy szántszándékos elferdítése által a szabadság s törvényszerű függetlenség túlfeszített eszméivel ragadtatott azon veszélyes harcra, melynek valamint kitörése az országot nyomorral és rendetlenséggel borította el, úgy további folytatása azt a veszély és soká tartható inség örvényébe sodorhatja.

Magyarországnak sajátságos helyzete s jólétének és ősi függetlenségének biztosítása tette szükségessé, hogy a bölcs és előrelátó elődök az ősi alkotmány megtartása mellett az országot ugyanazon egy uralkodó személyében és a kölcsönös védelem biztosításának alapján az ausztriai örökös tartományokkal elválaszthatatlan kapcsolatba hozták és szövetséges állásba léptették.

Azóta a hont századokon át pusztította vad ellenség innen visszanyomatott, az ország határai s a külbéke hosszabb időre biztosíttattak. Az ausztriai házból származó királyok alatt épült fel e hon a török hagyta romok alól, indult virágzásnak köztünk a tudomány és polgáriso-

dás s emelkedett a magyar nyelv és nemzetiség a dísz és terjedtség elébb nem ismert fokozatára. De amit legelőbb kell vala említenünk, a katholica egyház, mely e honban is a mohácsi veszélyt nyomba követett szakadás által kimondhatlan sok veszteségeket szenvedett, az ausztriai házból eredő dicső apostoli királyok védnöksége alatt újult fel viszontagságaiból.

Azért noha a mult évben ápril hó 11-én bezárt pozsonyi országgyűlésen alkotott új törvények a régi alkotmányokon lényeges változásokat tettek, a trónörökösödés rendét s Magyarországnak az örökös tartományokhozi törvényes viszonyait sértetlenül hagyták s mint a törvénycikkek előbeszédében olvasható, az országos rendek a pragmatica sanctióra hivatkozva, a nemzetnek ama fennebb dicsért jellemét is, miszerint a fölséges uralkodó házhoz örök hűséggel ragaszkodik, kiemelendőnek tartották.

Több fejedelmi legmagasabb nyilvánítmányok, melyekben ő fölségöknek, V. Ferdinándnak, valamint fölséges utódának, I. Ferenc Józsefnek a magyar néphez és országhoz intézett atyai intéseik s az ország kibékítésére célzó legfelsőbb rendeleteik foglaltatnak, vagy csak rosszul értelmezett fordításokban jöttek e honban köztudomásra vagy nagyobb részt a nyilvánosság elől elvonattak. E körülmény s a nép kedélyét felzaklató, szenvedélyeit izgatottságban tartó alaptalan hírek s koholmányok folytonos terjesztése elhomályosították sokak előtt azon kötelesség ismeretét s meggyengítették bennök a kegyelet azon érzelmeit, mellyel egy ország sem dicsekedhetett inkább, mint a királyhoz még a hatalmas francia hódító csábításainak dacára is hűségben megmaradott Magyarország.

Holott azon okiratok tanusága szerint nem szenved kétséget 1-ször: hogy ő császári és királyi fölségének, V. Ferdinándnak atyai legmagasabb szándoka és töre-

kedése eleitől fogva oda volt irányozva, miszerint a hazánkban megzavart békét helyreállítsa s a viszálykodás szerzőit a törvényes engedelmesség útjára visszaszólítsa.

2-szor: Hogy ő cs. kir. fölségök, V. Ferdinánd és I. Ferenc József nem akarják szabadságunkat és nemzetiségünket elnyomni, sőt azok további fönntartását ünnepélyesen biztosítják és hogy különösen a földmívelő népet, az újabb törvények által megszüntetett úrbéri robot és dézsma visszaállítása iránt terjesztett álhírek alaptalanságára figyelmeztetvén, a részökre törvény által engedményezett nyereményeket minden jövendő időkre biztosítani kegyeskedtek.

3-szor: Hogy a cs. kir. hadsereg élén főméltóságú herceg Windischgrätz, mint főparancsnok és teljes hatalmú kir. biztos ő fölsége legfelsőbb rendeletéből s egyedül azon békességes célból lépett az országba s haladt egész Pestig, miszerint ezen, a legszebb rendet tartó és példás fegyelmet tartó hadierőnek tekintélye által lefegyverezze az ellenszegülőket s a személy- és vagyonbátorságot biztosítván, a törvényes rendet s az iránta tartozó engedelmességet az egész országban visszaállítsa. Kinek is eszerint, mint az ország kibékéltetőjének magas rendeleteit nemcsak elfogadni, hanem pontosan teljesíteni, sőt a parancs alatt levő cs. kir. hadseregnek támogatása által üdves céljaiknak kivitelére segédkezeket nyujtani tartozunk.

Csak így remélhetvén azt, hogy alkotmányos szabadságunkat, melyet a pártütés kockára tett, megmenthessük.

Ugyanazért miután egyrészről a törvényes fejedelem iránti hűség s engedelmesség őszinte s tartózkodásnélküli bevallása legszorosabb polgári s keresztényi kötelességünkben áll, másrészről pedig semmit inkább nem óhajtunk, mint hogy e honban a száműzött béke

visszatérésével a jó rend és közcsendesség helyreálljon s a polgárok előbbi iparuk s munkásságuk folytatása által jólétük elővitelét háborítatlan szorgalommal eszközölhessék, mint szent Pál apostol meghagyta utódának, szent Titus krétai püspöknek, hogy a gondjaira bízott híveket a fejedelmek iránti engedelmességre s alattvalói meghajolásra intse, úgy mi is intjük és kérjük az Úrban mindnyájokat, kiknek üdvössége fölött őrködnünk parancsolta az Úr, tőlünk egykor számot veendő, de kiknek földi boldogságát is szívünkből óhajtjuk, miszerint az általunk őszintén és igazságban előadottak nyomán ne késsenek I. Ferenc József törvényes királyunk és urunk ő fölsége iránt szóval és tettel hűséget s engedelmességet tanusítani és ne várják be azon időpontot, hogy azon országot, mely magát a hűségben más által megelőztetni sohasem engedte, ő fölsége, törvényes urunk és királyunk hadseregeivel kényteleníttessék meghódoltatni. Csak egy éve még, hogy mostani urunk, ő fölsége legelső hivatalos fellépésével az ország fővárosában mindnyájunk szeretetét s bámulatát magához hódította vala; akkor az ország ő fölségében egykori dicső s a nemzethez különös vonzalmat tanusító királyát üdvözölte, most az isteni gondviselés ő fölségét megadta nekünk és a nagy birodalomnak s mivel gondosan s a hazánk iránti folytonos figyelemmel neveltette fel az Úr, ki a népek millióinak jólétét tette le kezeibe, megadja neki bölcseségének s igazságának azon ismeretét, mellyel népeit erős karral fogja védeni, szelid jósággal kormányozni, jogtisztelet, igazságkiszolgáltatás s a szellemi és anyagi kincsek fejlesztése által boldogítani.

Kérjük tehát szent Pál apostol szavaival a lelkipásztorokat és kedvelt híveinket, hogy Ferenc József ő fölségéért, mint az ország törvényes királyáért s azokért, kik a felsőbbségben vannak, tartassanak imádságok és könyörgések, miszerint csendes és nyugodt lehessen

életök az istenfélelem megőrzése által. Különösen pedig rendeljük, hogy a szentmisében ott, hol a király nevének kell megemlíttetni, I. Ferenc József urunk királyunk neve soroztassék be s azonkívül minden vasár- és ünnepnapon a collecta rendén ő fölsége I. Ferenc Józsefért a nyilvános könyörgés megtartassék, egyszersmind pedig, hogy a békességért eddig folytatott nyilvános könyörgések, míg, mint reményljük, az isteni jóság és szeretet az áldott békét és nyugalmas időket visszaadja, ezután is naponként mondassanak el. Végezetre pedig a békességnek Istene, aki a juhoknak az örökké tartó szövetség vére által való nagy pásztorát, a mi Urunk Jézus Krisztust a halálból kihozta, igazgasson titeket minden jóra, hogy az ő akaratját cselekedjétek, munkálván bennetek azt, ami előtte kedves a Jézus Kriszstus által, kinek dicsőség mindörökkön örökké. Amen. Kelt Pesten, január 20-án, 1849. A magyar püspöki kar.[1]

E levél figyelmes átolvasása után valóban a francia mondást kell megismételnünk: tant de bruit pour une omelette. Tényleg kár volt oly nagy hű-hót csapni. Meggondolandó ugyanis, hogy létrejöttében nagy szerepet játszott a kényszer. S ennek ellenére is hangja annyira nyugodt, tartalma annyira mentes minden támadástól és lázítástól a debreceni kormány ellen, hogy nem találunk benne semmi kivetni valót. Nem szól másról, mint az alkotmányjogi kapcsolatról, a tradicionális királytiszteletről s hangsúlyozza az alattvalói hűséget, a béke és rend szeretetét.

Ha összehasonlítjuk a világi hatóságok enemű felhívásaival, azt kell mondanunk, hogy míg azok hemzsegtek a hízelgés tarka szóvirágaitól, addig ez sokkal kimértebb és diszkrétebb volt. Minden sora arra irányult, hogy szakadjon vége már ennek az áldatlan háborúság-

[1] A bpesti közp. papn. int. könyvtára: Pásztorlevél. 1849. I. 20.

nak, mely már eddig is annyi nélkülözésnek és nyomornak lett a szülőanyja. Emiatt a körlevél miatt igazán nem volt oka a szégyenkezésre az akkori katholikus főpapságnak.

S mégis rendkívül kínos hatást keltett vele a honvédelmi bizottmánynál. Nevében Horváth Mihály fűzött hozzá kommentárt a Közlöny 1849. évi 7. számában s az egészet koholmánynak bélyegezte, hihetőleg, hogy megtévessze a népet. Ez azonban kevésbbé sikerült, mert a templomokban mindenütt felolvasták a lelkipásztorok. Ez még csak növelte a főpapság «bűnét». A honvédelmi bizottmány bosszút is forralt, csak az alkalmas időpontot várta, hogy szabadfolyást engedjen neki. Haragja legfőképen a szerzőkre irányult s ezek között is elsősorban Hámra. A körlevelet ugyanis a magyarhoni püspökkar általános aláírásával akarták kiadni. De Windischgrätz ragaszkodott ahhoz, hogy Hám külön is írja alá.[1] Mint említi, az ő névaláírásával megjelent néhány példány elkerült Debrecenbe is, képzelhető hát, hogy mennyire dúltak-fúltak rá. Tüstént hazaárulónak bélyegezték s száműzetésre itélték. Javait lefoglalták. Igy a körülbelül 10.000 drbból álló juhnyáját és 500 drb szarvasmarhaállományát, nem különben egyéb gazdasági állatait. Gabonával teli magtárait, az egri és zsérci pincéit is kifosztották. Tiszanánán még a lakásberendezést és az ott talált egyéb holmikat is mind elkótyavetyélték. Szatmárott kissé kiméletesebben jártak el, amennyiben a bútorokat csak zár alá helyezték. De azután a beszállásolt katonaság ugyancsak nekiment, úgy tönkretette a püspöki palota berendezését, hogy azt többé használni nem lehetett. A prímás kára saját feljegyzése szerint ekkor 300.000 frt volt.[2]

Ugyanígy bűnhödtek püspöktársai is. Zichyt nem

[1] Prim. Levéltár: Hám-Akták. 316. sz.
[2] Prim. Levéltár: Hám Emlékirata. 33 l.

kellett bántani. A kormány őt már korábban megfosztotta javaitól. Most ugyanez a sors várt Szcitovszkyra is. Javait zár alá helyezte, ellene pedig körözőlevelet bocsátott ki. Minthogy ilyenformán itthonmaradása bizonytalanná vált, kénytelen volt az országból kimenekülni. Az eljárás lefolytatását az ú. n. vésztörvényszék végezte.

A vésztörvényszék felállításának a szükségét az országgyűlés 1849 február 13. ülésén mondotta ki. Mint a forradalmi idők alkotása magán viselte «a gyorstalpalás» minden tökéletlenségét. Érezte ezt az akkori igazságügyi miniszter, Vukovics Sebő is, azért toldozta-foltozta, javította s rontotta egymást érő rendeleteivel. Működése és hatásköre is eszerint változott. A történelmi kritika harminchat esztendő mulva a következő értékjelzővel látta el: A vésztörvényszék minden helyes jogelvnek a felforgatása s az önkény uralmának az inaugurálása, mert ezzel ezen halálbüntetést ismerő törvény visszaható erővel ruháztatott fel. Így lett ezen helyes irányú törvényből valódi vésztörvény, mely szégyenére vált szabadságharcunknak; egy folt 49-i igazságszolgáltatásunk emlékén, egy sötét folt, mely nem egy ártatlanul, bíróilag legyilkolt egyén kiomlott véréből képződött. Méltó lett volna egy Marathoz, kommune őrjöngéséhez, de nem volt méltó a honvédelmi bizottmányhoz, a 49-i nemzetgyűléshez s a független Magyarország első igazságügyi miniszteréhez, Vukovics Sebőhöz. Ez politikai gyilkosság volt.[1]

Ez a vésztörvényszék proskribálta a püspököket s halált mondott ártatlan papokra, akiket a bosszú, az irigység, a kicsinyesség ültetett a honárulók vérpadjára.

Damjanich hadvezéri babérkoszorújában sötéten feketélik e két levélke, melyek közül az egyiken ez az egyszerű név olvasható: dr. Mericzay János szecsői róm. kath.

[1] Hazánk. 1885. 85. l.

plébános, a másikon dr. Hernoegger Antal kókai plébános. Damjanich lövette főbe az előbbit Urunk halálának évfordulóján, nagypénteken. Nem volt más bűne, minthogy nem tudott küldeni neki abból a borból, melyet őelőtte ivott meg Jellasics és katonasága. Az esetet a Paphonvédek albumának írója így beszélteti el Damjanich környezetének egyik szemtanujával: Az április 4-én vívott bicskei csata alatt Jellasics táborkarával a szecsői plébánián volt. A házigazda, mint bárki más, kénytelen volt hivatlan vendégeit szívesen fogadni s nekik a kamra és pince legjobb tartalmát felszolgáltatni. A táborikar jó étvággyal és nagy szomjúsággal lévén ellátva, a szegényes pince hamar kiürült. Jellasics ment, Damjanich jött. A magyar tábor április 5-én, épen nagycsütörtökön, Tápiósüll és Szecső közt telepedett le. Délután 4 óra felé egy honvédhadnagy jelent meg a plébánián azon üzenettel, hogy Damjanich tábornok úrnak küldjön abból a jó borból, mellyel előtte Jellasicsot megvendégelte. Mericzay kijelentette a hadnagynak, hogy tiszteli a tábornok urat, de abból a borból már nem szolgálhat, mert elfogyott, hanem más borból szívesen szolgál.[1]

A hadnagy ezzel az üzenettel eltávozott, de úgy látszik, a tábornokot nem elégítette ki, mert félóra mulva ismét jött most már paranccsal, hogy tüstént küldjön abból a borból. Természetesen, hogy a plébános most sem tudta teljesíteni ezt a lehetetlen kívánságot s hogy higyjenek neki, levezette a hadnagyot a pincébe. Ez sem használt. Alkonyatkor újra megjelent, de most már két fegyveres huszárral, hogy a plébánost magával vigye ura parancsából a táborba. A különben is beteges embert feltették egy szekérre s kivitték a táborba. Itt egy éjtszakát kellett az Isten szabad ege alatt töltenie anélkül,

[1] Ambrus József: i. m. 37. l.

hogy kihallgatták volna. Másnap, azaz nagypéntek hajnalán útrakeltek Damjanichék Isaszeg felé. A tábornok ekkor anélkül, hogy a plébánossal egy szót is váltott volna, kiadta a parancsot: azt a papot lövessétek agyon.[1]

Úgy is lőn. Szegény ártatlan plébánost leemelték a kocsiról, mert béna volt, bekötötték szemét és saját szántóföldjén lőtték agyon. Meg kellett halnia, mert nem tudott bort küldeni. A vésztörvényszék jóváhagyta ezt az égbekiáltóan igazságtalan halálos ítéletet.

Ugyanilyen igazságtalan volt Hernoegger agyonlövetése is, kit Damjanich másnap, azaz nagyszombaton küldött a másvilágra. Elítéltetésének az oka ismeretlen. Állítólag még a tavaszi hadjárat megindításakor halált kiáltottak fejére. Siettette ezt az a bosszúállás, mellyel Szabó Richárd volt káplánja, most Damjanich tábori papja s egyik rokona forralt ellene. Ennyi az egész, amit tudunk róla s ez sem teljesen megbízható.

Szomorú lefolyása már ismertebb. Amikor ugyanis Damjanich szecsői táborával Kókára érkezett, elfogatta a plébánost s megláncolva táborában tartotta. Nagyszombat reggel megkérdezte a vezértől, hogy mi lesz vele s ő a legcinikusabb nyugalommal így válaszolt: Semmi egyéb, csak hogy egy kicsit meg fog halni.[2] Szavát követte a tett s a plébánost szintén minden kihallgatás nélkül főbelövette nagyszombat reggel s a helyszinén ásott gödörbe földeltette el.[3]

Damjanichnak nem igen okozhatott lelkiismeretfurdalást a két halálos ítélet. A vésztörvényszékről föltételezte, hogy itéletét helybenhagyja, azután hivatkozhatott a honvédelmi bizottmány ama rendeletére is, mely szerint a parancsnokoknak ki kellett kémlelni a visszafoglalt városokban és falvakban, hogy kik maradtak meg a hűség

[1] Ambrus József: i. m. 38. l.
[2] U. o. 30. l.
[3] Váci püsp. Levéltár: 1849-es akták. 4005. és 4314. sz.

útján és kik pártoltak el.[1] Csak abban tévedett, hogy az úgynevezett pártütőket nemcsak kikémlelte, helyesebben mondva azokká nyilvánította, hanem ítélkezett is felettük. Ez pedig a vésztörvényszék joga lett volna.

Sajnos, a háborúkban mindig az erősebbek joga érvényesül. S ez nem egyszer bekötött szemmel hozza ítéleteit, amint 1848/49-ben is gyakran megtörtént. A tavaszi jobb napok felvirradtával ugyanis egymásután megkezdődtek a perbefogások azok ellen, akikkel szemben valami gyanu merült fel. S itt megint rá került a sor Hám prímásra. A pásztorlevél miatt, amint láttuk, már proskribálták s javaiban tetemes kárt is tettek. Most meg azzal növelte bűnlajstromát, hogy Windischgrätz seregének 8000 frtot adott. Mintha bizony jószántából s nem kényszerből tette volna. S jószándéka itt is elvitázhatatlan. Kísérőlevelében maga mondja: hogy ezt az összeget azért adja, hogy az óhajtott országos béke és jórend mielőbbi visszaállítására fordíttassék.[2]

Nem így fogták fel Kossuthék. Ők a primárius célját az osztrák haderő támogatásában látták, ez pedig egyenlő volt a nyilt hazaárulással. Meg is kapta volna érte Budára történt bevonulásuk alkalmával a büntetést, ha Korizmics idejekorán nem figyelmezteti a fenyegető veszélyre. A zaklatott főpap tehát Biró László oldalkanonokja kíséretében még április 22-én eltávozott Budáról, útját Székesfehérváron és Veszprémen át Pápa felé vette. Itt sem maradhatott soká, mert nyomon követték, tovább bujdosott tehát Sopron felé, de mert itt sem lehetett biztonságban, azért menedéket az ország határán kívül keresett. Bécsbe menekült s a kapucinusatyáknál talált befogadást.[3] Az esztergomi érsek innen már mint csak szatmári püspök térhetett vissza szeretett

[1] Váci püsp. Levéltár: 1849-es akták. 3923. sz.
[2] Prim. Levéltár: Hám Emlékirata. 34. l.
[3] Prim. Levéltár: Hám Emlékirata. 37. l.

hazájába; üldözték az itthoniak, de ugyanakkor nem tetszett az osztrákoknak sem s kezdett beteljesedni mondása, amit kinevezése alkalmával tett: Domine elevans allisisti me! Fiat voluntas tua. Keresztutat kellett járnia, pedig ő igazán nem vétett senkinek. A politika kétélű kardját nem vette kezébe. A zavaros időben — úgymond önvallomásaiban — arra kértem szentmiséimben az Istent, hogy semmi olyat ne tegyek, ami királyom s hazám ellen volna.[1] Ki akarta kerülni Scyllát meg Charibdist is és beleütközött mindkettőbe. Szerencse, hogy nagy lélek volt. A szenvedések nem roppantották meg, mert tudott bízni az Istenben, akinek tudta nélkül egy hajunkszála sem görbülhet meg.

A főpap ártatlan kezében a keserű pohár magasztos példa lehetett fiai előtt. Szükségük is volt rá, hogy el ne csüggedjenek a szorongatások napjaiban. Közülük is többnek megnehezültek percei. A papság ekkor már nagyon gyanus elem lett. Elég volt valakire ráfogni, hogy a szószéken felolvasta a pásztorlevelet s hogy schwarz-gelb érzelmű s máris vitték a szuronyos katonák. Ilyen alapon sok papnak kellett végigjárni a meghurcoltatás keresztútját. Szabó József peregi esperesplébánosnak kétszer sikerült elmenekülnie üldözői elől, de harmadszor meglepték s mint valami dámvadat vitték Ráckevére. Mondanunk sem kell, hogy ami ingósága volt, az mind prédára került. Amikor ártatlansága kiderült, üres és puszta otthonba kellett visszatérnie. Nagyobb torturán ment át megyéstársa, Ellenbacher István csömöri plébános. Bíró Márton hadnagy a következő jelentéssel adta át a kerepesi főhadiszálláson Aulichnak: «Ez a csömöri plébános, ki mint kerületi jegyző herceg Windischgrätz proklamációit hirdette s minket, a magyar sereget, rebellisnek nevezett».[2] A vád oly súlyos volt,

[1] U. o. 25. l.
[2] Nyilt levél. Religio és Nevelés. 1849. II. 93. l.

hogy a tábornok rögtön kurtavasra verette s elküldötte Debrecenbe. A fogoly plébános abban reménykedett, hogy ügye hamarosan tisztázódik s így visszatérhet csömöri kis tuskulánumába. Tévedett. Justitia istenasszonyának ebben az időben nagyon sok dolga akadt. S bár néha kötetlen szemmel végezte munkáját, mégis lassan ment. Így tehát várnia kellett. Előbb meg kellett ismerkednie a gödöllői, debreceni, nagykállói s végül a miskolci börtönélettel. Erre bizony keserű gúnnyal emlékezett vissza. Raboskodását némileg az enyhítette, mint írja, hogy Nagykállón és Miskolcon megismerkedhetett az egri, kassai, szepesi és a Szatmáregyházmegyék idehurcolt papjaival. Június 25-én szabadult ki, amikor Dembinszky seregének menekülnie kellett északról.

Szomorúan jellemző Hulyák István szilágyi plébános esete is. Őt ökrös szekéren, vasvillás parasztok társaságában kisérték Fóton és Gödöllőn át Vácra Vukovics Sebő igazságügyi miniszterhez. Április 12-én mondtak felette érdekes ítéletet, melyből mindent megtudunk. «Ártatlannak nyilváníttatik — így hangzik az ítélet — és szabadon bocsáttatik, azonban mivel jót nem tett s mivel el nem hagyta plébániáját inkább, hogysem a Windischgrätz proklamációkat fel ne olvasta volna, pénze a sereg javára itt marad».[1] Pénze pedig kitett 1062 frtot ezüstben és 200 frtot osztrák bankjegyekben.

Sorsosa volt Suhajda János mácsai káplán. Őt is ide-oda hurcolták s bármennyire is hangoztatta ártatlanságát, bírói nem hitték el. Fogva tartották s csak a szabadságharc végén nyerte vissza szabadságát.

Sistyik István kállói plébános 12 esztendős lábsebével került gyanuba. Ráfogták, hogy a császáriaknak tett szolgálata közben kapott lövésseb. Csak orvosi vizsgálat után engedték szabadon, de megtakarított 700 váltóforintját lefoglalták.

[1] U. o. 250. l.

Akadtak olyanok is, akik szívvel-lélekkel ragaszkodtak Kossuthékhoz, mégis keserűen kellett lakolniok. Ilyen esete volt Lehoczky András zsámboki s Papp József váchartyáni plébánosnak. Windischgrätz seregének elvonulása után épen hazatérőben voltak, amikor szembe találták magukat a magyar honvédekkel. Ezek spionoknak nézvén őket, egyszerűen elfogták s csak néhány napi elzárás s nagy rábeszélés után engedték szabadon. A nevezetteken kívül még Lexa Ferenc tápiógyörgyi, Leeb Mátyás szentesi, Krizsány János taksonyi, Rozenberszky József nándori s Brückner Endre rákoscsabai plébánosokat vitték el. Ezek bűnét is a császárpártiságban állapították meg.

A vácegyházmegyei papság után a nyitrai és a veszprémi papok neve sötétlett a legfeketébben a proskribáltak listáján. A «capite foetet priscis» alapján kezdettől fogva gyanus volt a nyitrai egyházmegye. Püspöke, Palugyay Imre, nem nagy rokonszenvvel kísérte a forradalmi változást, főleg mivel az egyházi érdek itt is, ott is háttérbe szorult. A főpásztort követték fiai. Nem csináltak ebből titkot, hanem nyiltan is kimutatták, hogy az uralkodói ház bennük rendíthetetlen alattvalóira talál.[1] Most tehát, mikor elérkezett a leszámolás órája, Balogh János kormánybiztos mindent elkövetett, hogy a gyanusakat összefogdossa. Az érdekeltek azonban neszét vették a készülődő hálónak s idejekorán elmenekültek. Prekopp János rovnyei, Nemcsák János alsószucsai, Zavodnik István divinai, Ihriszky János predmiri, Pongrácz Sándor vágbesztercei, Tóth Ferenc viszolaji, Lottner János újhelyi plébánosok, Kubicza István és Gyurcsek István aulisták mind Morvaország felé vették útjukat. Igy a börtönt kikerülték, de a vagyonelkobzást foganatosították rajtuk.

[1] Prim. Levéltár : Hám-Akták. 370. l.

Hasonló sorsban részesült a szepesi papság is. Neve különösen azóta hangzott rosszul, amióta Máriásy Ádám császári kommiszárius írásban is bizonyította dinasztikus hűségüket. Ez volt a legrosszabb ajánlólevél, melynek árát Görgeynek február 2-án történt bevonulása alkalmával fizették meg. A magyar vezér főleg a felkai esperesi kerületet zaklatta. Ezt tartotta a leghirhedtebb császári résznek. Papjai közül fogságba hurcolta Csernák Domonkos szepesszombati, Makai József müllenbachi, Zaborszky László iglói, Lahetta Pál harikoci plébánost; a menekülő Vitkovszky József zsegrai plébánost karján sebesítették meg. Basziszta Pál ófalvi plébánost nagycsütörtökön vitték el hívei közül s előbb Késmárkra, majd onnan Lőcsére szállították. Éjnek idején menekült Galiciába Vitkay Jakab mnizeki plébános, mert csak így menthette meg életét. Plébániáját egészen kirabolták s amit magukkal nem vihettek, azt összezúzták vagy felgyujtották. A hazafiatlanság vádjával terhelten hurcolták Dembinszky elé Kassára Maleter Mátyás olaszi prépostplébánost. Ugyanezzel vádolták Árvában Broskó István námesztói, Liptóban Dankó András szentmihályi, Moys József liszkofalvi s Bartos György liptószentmiklósi plébánosokat. Különösen az utóbbira haragudott Görgey nagyon. Nem is engedte el maga mellől. Táborról-táborra vitte, legvégül Debrecenbe s innen csak a szabadságharc bukása után szabadult ki.

A kassai káptalanról báró Luzsénszky Pál a honvédelmi bizottmányhoz küldött jelentésében február 15-én úgy nyilatkozott, mint akik «a haza eránti hűségüket nyilvánítták»,[1] de nem így az egyházmegye többi papjairól. Ezek közül többet el is ítélt. Névszerint:

[1] Steier Lajos: Az 1849-i trónfosztás. 83. l.

Krasnyánszky András kakasfalvi, Marczinyi János jernyei, Horray József dobói, Urbanovits István fritzi, Czerste István losonci plébánosokat. Az egri főegyházmegyéből Bogscha Ferenc kerecsendi, Kováts Lajos sási, Czikmányi Ignác felsőnyárodi plébánosokat fosztották meg szabadságuktól, melyet csak Görgey kapitulációja után nyertek vissza.

Az ősi Esztergom-főegyházmegye papjai közül Fába Tódor nyitja meg az üldözöttek sorát. A nagysallói ütközet után, anélkül, hogy sejtette volna miért, egy csapat honvéd betört hozzá s minden megkérdezés nélkül, bilincsbeverve a lévai térparancsnokságra szállította. Hiába sürgette itt kihallgatását, tovább vitték Egerbe s ott a legnagyobb bűnözők közé a tömlöcbe vetették. S csak 24 napi fogság után engedték szabadon. Rábizonyítani semmit sem tudtak, csupán azt suttogták róla, hogy ő is a császár embere.

Az egri várbörtönben találkozott megyésével, Kollárovits Péter lovci plébánossal is. Az ő bűne ugyanaz volt. Csupán Egerig tartó útja volt tövisesebb. Gyöngyösön ugyanis a nép mulattatására egy osztrák zászlóval kellett végigvonulnia a főutcán, miközben nem egyszer kiáltotta feléje a félrevezetett tömeg: «az oltár mögött kell felakasztani ezt a h . . . t papot».[1] Ezt ugyan nem tették meg vele, hanem ehelyett elszállították Egerbe s itt a csupasz földön ágy és takaró nélkül kellett raboskodnia öt héten keresztül. Ugyanilyen sorsban részesült tíz hétnél tovább Kapinay Pál drégelyoroszi plébános. Általában a nógrádi papság a kevésbbé megbízhatók közé tartozott, miáltal gyakran ki volt téve a honvédek zaklatásának. Híre annyira veszett volt, hogy még cselédet sem igen kapott. Félt tőle mindenki, mert úgy hírlett, hogy a katholikus papokat mind elviszik és felakasztják.[2]

[1] Religio és Nevelés. 1849. II. 323. l.
[2] Religio és Nevelés. 1849. II. 323. l.

Nem volt kedvezőbb a helyzet a győri egyházmegyében sem. Lukács mindent elkövetett, hogy a papságot elrémítse, necsak magától, hanem a szabadságharctól is. A legkisebb nesz, felelőtlen suttogás, ellenőrizhetetlen hír elég volt, hogy maga elé citálja a szóbanforgó papot s keményen megleckéztesse.

Bizonyos könnyebbség szállta meg a lelkeket, amikor Karácsony után Windischgrätz bevonulása alkalmával menekülni volt kénytelen a megalomániában szenvedő kormánybiztos. Ettől kezdve négy hónapon át nem igen zaklatták. Május 1-én ez a helyzet megváltozott. Schlick hadának ugyanis ki kellett vonulnia a városból s helyét Pöltenberg foglalta el a magyar huszárokkal. Győr ismét a miénk lett. Ennek szívből örült mindenki, csak Lukács visszatértének nem. Pedig most még nagyobb hatalom volt a kezében. Eddig csak mint polgári kormánybiztos szerepelt, mostantól kezdve katonai hatáskörrel is fel volt ruházva. S úgy látszik, ez a dicsőség még jobban a fejébe szállt.

Egész kis kormánykolóniát létesített maga körül, amelybe bevette Rónay Jácintot is, akit amolyan egyházi alkormánybiztosnak nevezett ki. Úgy látszik, így akarta meghálálni, hogy egyik templomfoglaló lázító beszéde miatt megvédte a győriek haragjától. S hogy állása minél rangosabb legyen, nagyhangon kijelentette, hogy ép most küldi nyomdába nagypréposti kinevezését s holnap közzé is teszi.[1] Szerencsére, hogy Rónay beláttatta vele illetéktelenségét s így elállt nevetséges tervétől.

Rónay tehát nagypréposti méltóság nélkül közvetítette a kormány rendeleteit s fogadta a papság jelentéseit. Örök kár, hogy ezeket az iratokat menekülése közben Kecskeméten el kellett égetnie, mert sok és fényes bizonyságot adtak volna a győri papság korrekt, haza-

[1] Nemz. Múz.: Rónay Naplótöredékek. 105. l.

fias viselkedésére s bebizonyították volna még kézzelfoghatóbban, milyen méltatlanul szenvedtek Lukácstól.

Győr visszafoglalása után Rónayval ismét hűségnyilatkozatot követelt a káptalan legöregebb kanonokjától kezdve az utolsó falu legfiatalabb káplánjáig. Rónay nagyon tapintatosan járt el. A kanonokokhoz személyesen ment el s arra kérte őket, hogy tisztelgő látogatását vegyék a törvény hódolatának.[1] A vidéki papságtól írásban kérte ezt.

A tapintatos eljárás nem igen tetszett főnökének, ezért ő maga akart példát adni a követendő eljárásra. Május 26-án becitáltatta az egész megye papságát, hogy most meg az április 14-iki függetlenségre feleskesse őket. Legnagyobb részük meg is jelent a vármegye házán. Lukács hivatalos komolysággal így szólította őket maga elé: Álljanak önök elejbém mind ide, mert színről-színre akarom önöket látni, hogy azokkal, kik itt nincsenek, mint hazaárulókkal bánhassak el.[2] Igy fenyegette Lukács azt a papságot, mely az orosz betörés alkalmával így írt Rónaynak: Népünk készen áll a haza védelmére s ha nem volna fegyverünk, házi eszközeinkkel s kereszttel fogunk küzdeni nemzeti életünkért.[3]

Lukács állta szavát s elfogatta nemcsak azokat, kik meg nem jelentek, hanem akikről azt beszélték, hogy schwarz-gelb érzelműek. Igy kerültek fogságba Chebe Imre vámosi, Szerdahelyi Antal szanyi plébános s káplánja, Pála János, majd Szalontay György kapuvári, Jáki Ferenc osli, Császár István babóti, Somorjai János téti, Pelczmann Pál nagyvági, Pádl József tótkeresztúri, Braun Ferenc páli plébános. Minthogy azonban ellenük semmiféle kézzelfogható bizonyítékot nem tudtak felhozni, Lukács legnagyobb bosszúságára egy-két heti vizsgálati fogság haza kellett bocsátani. Sajnos, a jó öreg

[1] Nemz. Múz.: Rónay Naplótöredékek. 118. l.
[2] Religio és Nevelés. 1849. II. 53. l.
[3] Nemz. Múz.: Rónay Naplótöredékek. I. 117. l.

Szalontay bácsi nem sokáig örülhetett szabadságának, mert a börtönben kolerába esett s alig ért haza Kapuvárra, egy-két nap mulva kiszenvedett.

Szombathely egyházmegyéből a sági, a veszprémiből pedig a csehi plébános került a megbízhatatlanok listájára.

A székesfehérvári egyházmegye szintén meghozta a maga áldozatait. Windischgrätz seregének a fővárosból történt elvonulása után itt is megkezdődtek az elfogatások. Sebestén Samu petendi földbirtokos nemtelen feljelentések által akart hazafias érdemeket szerezni. Hegedüs József érdi, Jankovits Károly sóskúti, Veczinger György tinnyei, Hulimann András martonvásári plébánosok neki tulajdonították, hogy előbb a honvédtáborba, majd onnan a pesti Ujépületbe kerültek. Innen csak néhány napi fogság után engedték őket haza, miután a vésztörvényszék semmi terhelőt sem tudott rájuk bizonyítani.

Mikor Székesfehérvárott elterjedt a hír, hogy jön Noszlopy a somogyi népfelkelőkkel, Kálmán János, a város plébánosa, Mayer József és Pauer János theológiai tanárok tanácsosnak látták, hogy elrejtőzzenek. Elhatározásuk nem volt alaptalan. Ha nem rejtőztek volna el, alighanem úgy járnak, mint tanártársuk, Limbek János, akit magával hurcolt Noszlopy s néhányszor a puskacső elé állított, hogy átszenvedtesse vele a halál minden borzalmát.

A kalocsai egyházmegyében két ellentétes vád miatt kellett szenvednie Molnár János káplánnak. A petrovoszellói és becsei rác nép azért üldözte, mert erősen magyar érzelműnek tartotta. Viszont Kossuthék meg ezen a részen nem voltak vele megelégedve, mert szerintük túlságosan feketesárga volt.

Bedcsula Tamás kalocsai kanonokra ráfogták, hogy rácbarát és Windischgrätz ügynöke. De a vád nemcsak őt érte, hanem az egész kalocsai papságot is. Ennek tulajdonítható, hogy Don Miguel-ezred nem röstellette január 7-én megattakozni még Nádasdy érsek

palotáját is. De ezzel még nem elégedtek meg. Megfigyelés alatt tartották a város összes papjait s jaj volt annak, aki ellen a legkisebb panasz is felmerült. Gőbel Ferenc kanonoknak azért gyűlt meg a baja a kormánybiztossal, mert kölcsönadott pénzét nem akarta Kossuth-bankókban részletenkint elfogadni. Bende Józsefnek meg egyházi szónoklatát kifogásolták.

A vidéki papság közül Bartók Mihály bajai prépost-plébánost Szabadkára hurcolták s csak hétheti fogság után engedték szabadon. Válits Ferenc patai plébános meg Szegeden ült három hétig a börtönben. Hogy sorsára nem került Langvizer József kulai plébános, azt csak — hogy ezzel az újabbkeletű szóval éljek — a rezsim változásának köszönhette. Meneküléssel kerülte el a börtönt Loosz Balázs csantavéri, találékonyságával Antunovics János almási plébános. Ösztreicher Antal hódsági plébánost már neve után is osztráknak tartották. Nem is kegyelmezett neki Perczel, hanem halálra ítélte, melytől csak úgy tudott megszabadulni, hogy hívei 800 frt váltságdíjat fizettek érte.

Csanádegyházmegye papjairól azt hihetné az ember, hogy két exponált püspökük, Lonovics és Horváth után a leglojálisabbak voltak Kossuthoz. Kezdetben így is volt. A temesvári szentszék még báró Rukanivával is szembehelyezkedett s nem hallgatott rá, mikor felszólította, hogy hirdesse ki az októberi császári pátenst.[1] No, de ez eleinte így volt a többi egyházmegyében is. Csak mikor a kormány mindjobban balra siklott, akkor bomlott meg szent Gellért egyházmegyéjének is egységes papi frontja. S 1849 januárjában már Horváth püspök és miniszter neve elvesztette sajátjának hitt papjai előtt is azt az erőt, amely magnetikusan vonzotta volna valamennyit Kossuth politikájához.

[1] Kovács S.: i. m. 351. l.

Maga Fábry Ignác püspöki helynök sem osztotta főpásztorának politikai hitvallását. Belátta, hogy a forradalom útjára tért kormány az Egyházra nézve eddig is tetemes kárt jelentett. Felfogásában megerősítették az esperesi kerületekből időnkint beérkező jelentések, melyek fosztogatásról, gyujtogatásról, templomrablásról s általánosan jelentkező nyomorról számoltak be. A háborút győztesen az előjelek szerint nem lehetett befejezni. Windischgrätz már Pesten állomásozott. Céltalanul ontani az embervért meg a legnagyobb bűnnek tartotta. Minden azt javalta, hogy a békét s nem a háborút kell szolgálni. Ezt látta a január 20-iki körlevélből s jóakaratot olvasott ki a császár és Windischgrätz rendeleteiből is. Ő tehát szíve legtisztább sugallata szerint ezt a politikát szolgálta. De nem a Kossuth-kormány ócsárlásával és becsmérlésével. Ez távol állt szelíd lelkétől. És mégis mi történt vele? Amikor Róka püspöki helynöktársát Makóra indult meglátogatni, útközben Kiszomboron elfogták.

E faluból ugyanis épen előző nap (febr. 8) kergették ki a makói nemzetőrök a rácokat. Mikor a lakosság visszatért elpusztított tűzhelyeire, éktelen szitkokban fakadt ki a rácok és a császár meg a katonái ellen. Fábry csillapítani próbálta őket s védelmére kelt az uralkodónak. A többiek közt ezeket mondta: Kár volt falujukból kimozdulni s azt a rácoknak prédául odaadni, hisz nemsokára ismét vissza lesz állítva a béke és a rend, ne szidják a császárt, mert ő nem tudja, mi történik itt lent.[1]

A felzúdult tömegnek nem kellett több. Ez is a rácok spionja! «Gyerünk, üssük agyon!»[2] kiáltozták. Ezt azonban nem engedték a nemzetőrök, hanem ehelyett el-

[1] Ambrus J.: i. m. 266. l.
[2] Ambrus J.: i. m. 266. l.

fogták s előbb Makóra, onnan pedig Szegedre hurcolták a vésztörvényszék elé.

A derék főpapot az egyik szegedi ujság így köszöntötte: Városunkat ma véletlen szerencse érte; a híres temesvári komitének egyik legbuzgóbb tagja, Fábry Ignác kanonok, volt püspökhelyettes és tankerületi főigazgató Őméltósága a makói nemzetőrök kíséretében szerencsésen megérkezett, mely szerencsét, mint mondják, a kiszombori magyaroknak köszönhetjük, kik ép akkor fogták el, midőn Ferenc József császár s a rác pátriárka nevében áldását akará rájok adni. Mindamellett, hogy ezen jómadárt mint a komitének tagja, kormányunk által törvényen kívülinek nyilváníttatott, a makói polgártársak jónak látták mégis őt körünkbe hozni, talán felment ott a kötél ára? Halljuk, hogy még egy sétautat akarnak vele tenni, ha igaz, úgy legjobb volna, ha úgy bánnánk vele, mint az egykori svábok, kik hóhér nemlétében 50 frtot adtak az elítéltnek azon utasítással, hogy akasztassa fel magát ott, ahol neki tetszik. Bizony, kár ingadozni, legyünk már egyszer méltányosak, adjuk meg mindenkinek a magáét s ne fosszuk meg az akasztófát virágától.[1]

Nagyon szelíd hangulatkeltés volt ez Fábry iránt. Hogy Ferenc József császár s a rác pátriárka nevében osztott volna áldást, erről csak a Tiszavidéki Ujság tudhatott, a püspöki helynök aligha. Ő ugyanis nem tett mást, mint amit a helyettes főpásztori kötelesség előírt.

Igaz, a honvédelmi bizottmány törvénykívülinek mondotta s még sem eresztette szabadon útjára, hanem Szegedről Váradra vitette, hol törvényt is ültek felette. Ennek értelmében elvesztette szabadságát s fogságát augusztusig Váradon, azután pedig a radnai zárdában töltötte Hat hónap után szabadult meg a zárda foglya, amikor is a többi elzártakkal őt is hazaengedte a szabadságharc szomorú vége.

[1] Tiszavidéki Ujság. 1849 febr. 10., 12. sz.

Kanonoktársai közül a legtöbbet Oltványi Istvánnak kellemetlenkedtek, Vécsey tábornok annyira haragudott rá, hogy elrettentő példa gyanánt meg akarta égettetni. Kreminger Antal szegedi prépostplébánost s Hoffstättner Ferenc temes külvárosi esperest elmozdította javadalmától. Bíró Fülöp bábai, Arleth József csanádi, Hulényi János bachovári, Farkas Antal nickidorfi lelkipásztorokat szintén elzáratta s csak az összeomlás után kapták vissza szabadságukat.

E néhány egyházmegye képéből bátran levonhatjuk azt a következtetést, hogy a nem említettekben is hasonló volt a helyzet. Amint ez nem különbözött a szerzetesrendekben sem. Tagadhatatlan, hogy ezek valamennyiében, de főleg a tanítórendekben magasan lobogott a faj- és hazaszeretet tüze. Csak ennek lehet köszönni, hogy közülük annyi cserélte fel az iskola katedráját a 48-as honvéd csákójával. Később ezek is összeütközésbe kerültek a honvédelmi bizottmánnyal. Két út közül kellett választaniok, vagy Debrecennel mennek s akkor cserben kell hagyni Rómát, vagy ez utóbbit szeretik jobban s akkor Kossuthékkal gyűlik meg a bajuk. Akik diplomatikusabbak voltak, azok elkerülték a veszélyt, akik egyenesebbek és őszintébbek, azok beleütköztek a honvéd törvényszékekbe. Nagyon helyesen jegyezte meg Rimely már említett önéletírásában: Existentia Sacri Ordinis vere commiseratione digna erat; quoniam ab Austriacis pro Hungaris, ab Hungaris pro Austriacis habeamur! Valahogy tényleg így volt. Mert nem tudtak eléggé kiokosodni, hát a császáriak rebelliseknek, Kossuthék pedig schwarz-gelbeknek tartották őket. S akikre ezt látszólag rábizonyították, szörnyen meglakoltak. Igy járt Császár Hermann bencéstanár is, akit a már többször említett Lukács halálra is ítélt, mert szónoklataiban kifakadt Kossuth ellen. Szerencsére, hogy volt feljebbviteli fórum is, így a golyót átváltoztatták komáromi fogságra.

Ide került Borbély Asztrik rendtársa is. Ő azonban mindössze négy napot raboskodott, mert az akkori járványszerűen pusztító koleának esett áldozatul.[1]

A ferenciek közül Szadniczky Domonkos egri guardián, Hortulányi Sámuel vikárius s Lanya Bonaventura hitszónok fogattak el, mint akik szintén cserbehagyták Kossuth zászlaját.

Ez a névsor jellegzetesebb képviselőit mutatja be azon egyháziaknak, akiket a haditörvényszék renegátnak bélyegezett. Pedig ítéletében nem volt teljesen igazságos.

Nem a hazának, sem pedig a nemzeti szabadságnak voltak a renegátjai, hanem az egyházellenes forradalmi politikának. Bűnük az volt — ha eljárásukat egyáltalán annak lehet nevezni — hogy felfogásukat és a kath. Egyház forradalomellenes álláspontját nyiltan is kifejezték. Ezért indult meg ellenük a hajsza.

Ezzel azonban csak tovább fúródott az ék a magyar katholikus papság s Kossuth politikája közé. Sőt ezúttal oly mélyre, hogy azt nyom nélkül onnan eltüntetni már nem is lehetett. Annak a taktikának, amelyet a forradalmi kormány az Egyházzal szemben használt, szükségszerű következménye volt az utóbbi részéről az elhidegülés. De ennek eredőjét nem szabad elsősorban a papságnál keresnünk. Ő sok és sajgó sebet viselt el némán. A rosszat nem egyszer jóval viszonozta. A kormány azonban ezt nem vette semmibe. Tovább ment útján. S amennyiben ennek irányán változtatott, az csak a rosszabbra hajlás lehetett. Igy következett be a durvább és erőszakosabb fellépés, majd a folytonos zaklatás s erre az egyháziaknak is pálfordulása. S ezt a lelki változást nem lehetett honvédszuronyokkal, vésztörvényszékkel s a börtönök zárkáival visszajavítani. Ezzel csak mérgesedett a helyzet.

[1] Sörös P.: i. m. VI. k. 98. l.

8. Az utolsó akkordok.

IKOR Windischgrätz megszállta a fővárost, kulcsait a következő jelentés kíséretében küldötte Őfelségének: az ellenség a Bábolnánál és Moórnál vallott kudarcok után minden támaszát és önbizalmát tökéletesen elveszíté, sajátképeni ereje még csak a rendes lovasságban és tüzérségben áll, miután a rendes gyalogságból igen kevés maradt meg s ez is teljesen demoralizálva van, valószínűleg a honvédzászlóaljak és az önkéntesek a visszavonulás közben apránkint a legnagyobbrészt fel fognak oszolni.[1]

Jelentésének nem volt mindenben igaza. Abban legkevésbbé, hogy honvédségünk ekkor már teljesen demoralizálva lett volna, legfeljebb ennek csak az előjelei mutatkoztak. A tisztikarnak az a része ugyanis, amely főleg a volt császáriakból rekrutálódott, rossz szemmel nézte a honvédelmi kormány radikálizmusát.

A polgári hangulat zsibbadt volt. Hiába hirdette Debrecenből Kossuth január 13-iki beszédében: a magyar nemzet csak öngyávasága miatt veszhet el, ha pedig védi magát — úgymond — akkor esküszöm az örökkévaló Istenre, hogy akár én, akár más, ki e kormányon leend, megmenti a hazát.[2] Képviselőtársai legnagyobbrészt felemelt ujjakkal esküdtek rá. De volt egy rész, amely hallgatagon ült, emésztette az «atra cura», vajjon, ha védi magát a nemzet, megmentheti-e a hazát? Nem

[1] Winter-Feldzug, Der 1848—1849, in Ungarn. 96. l.
[2] Szeremlei S.: i. m. II. k. 18. l.

tudta elhinni. Ezért az áldatlan harc helyett a békét sürgette. Mint békepárt azzal válaszolt Kossuthnak, hogy «Magyarhon királya ellen ne küzdjön tovább, hanem tegye le a fegyvert».[1]

Szavát a többség elnyelte. Ez az eszme nem volt előtte kedves. Nyakig bent volt a harci lázban s egyet ismert csak, harcolni és végleges győzelmet aratni. A felfogás megosztottsága, a kedvtelenség, a személyes ellentétek kiélezése azonban ezt megnehezítették.

A válságos helyzeten Görgeynek fővezérré való kinevezése segített. Vele egyidőre elült a belviszály. A békepártiak is elcsendesedtek, hisz akciójuk nem részesült kellő támogatásban. Azok, akiknek volt okuk félni, már rég elhallgattak. A kivégzések és vagyonelkobzások, a szabadságvesztések és bebörtönözések a klérust néma szemlélővé halkították el.

Ott voltak még az arisztokraták. De ezek nagy része a veszélytelen külföldre menekült s onnan nézte hazája kínlódását. Volt köztük olyan is, aki beállt az osztrák seregbe s így harcolt hazája és népe ellen. Ezek hát mind kiestek a számításból. De elhallgatott a hadsereg is, melyet sikerült a kölcsönös levél-, kurirváltásokkal s kimagyarázgatásokkal ismét talpra állítani.

A honvédpapok, mint új Kapisztránok jártak táborról-táborra s lelkesítettek a szabadság szent nevében.

A nemzet látszólag ismét magára talált. S tévedett Windischgrätz, mikor a kápolnai nyert csata után ismét így írt a Felségnek: A lázadó csordákat Kápolnánál iszonyú mennyiségben találtam föl, szétszórtam s legnagyobbrészt megsemmisítettem; a maradék Tiszán keresztül menekült. Remélem, hogy néhány nap mulva Debrecenben leszek s a pártütés fészkét hatalmamba kerítem.[2]

[1] Szilágyi Sándor: A magy. forrad. férfiai 1848/49-ből· 45. l.
[2] Szeremlei S.: i. m. II. k. 64. l.

A jelentés most is elsietett volt. Mikor ezt írta, nem gondolta, hogy felenged a téli fagy, új erőt hoz a tavaszi napsugár s a magyar honvéd, mint a phönixként újjáéledt Leonidás rohan majd a harcok tüzébe.

Olmützben a jelentés olvasásakor halotti tort készültek ülni s ezért kiadták az ismeretes birodalmi alkotmányt.

Ez az államcsiny a kivénhedt kamarilla gonoszságának a koronája volt.

A birodalmi alkotmánynak ránk vonatkozó része nemcsak gonoszság volt, hanem politikai ügyetlenség is. Kár volt Windischgrätz nagyhangú jelentéséből ilyen komoly következtetést levonni. Vészes tanuságai csakhamar jelentkeztek.

Mars ugyanis megszánt bennünket s harci szekerét a honvédtáborok felé irányította. Damjanich március 5-iki szolnoki győzelmével új hajnalt hasított a magyarok háborús egére. Ettől kezdve győzelmesen ragyogott a honvédkard a tavaszi napsugárban. A szabadság legragyogóbb korszaka következett ezután. Honvédseregünk egymásután verte meg Windischgrätzet Hatvannál, Tápióbicskénél, Isaszegnél és Vácnál. Perczel a szerbeket szalasztotta meg, Bem apó nyolc győzelmével Erdélyt tisztította meg az oláhoktól.

A magyar turul s az osztrák sas viaskodásában az előbbi lett most az erősebb. Az utóbbi tehát segítségre szorult s ezt leginkább a cári birodalom végtelen rónáiról várta.

Az osztrák császárnak, ha teljes fiaskót nem akart vallani a maroknyi magyarsággal, meg kellett indítania a segélykérés alázatos kilincselését. A tanácsot maga Windischgrätz adta császárjának.[1]

Ferenc Józsefnek, bármennyire is kellemetlen volt az orosz segélykérés, meg kellett tennie.

[1] Steier L.: i. m. 161—162. l.

Ez az újabb merénylet nem volt titok a magyar kormány előtt sem.[1] Azonban Kossuth nem tulajdonított neki akkora jelentőséget, mint amekkorát megérdemelt. Előtte csak a tavaszi dicső győzelmek ragyogtak. Jól is álltunk a harctéren. De amit a magyar vitézség megszerzett, azt a politikai ügyefogyottság eltékozolt. Kossuth nem tudta elfelejteni a március 4-iki császári merényletet. Égett a belső tűztől, hogy mikor adhassa vissza. Úton-útfélen agitált mellette. A legméltóbb feleletet abban látta, ha az ország kimondja, hogy 1-ször Magyarország hozzátartozó részeivel úgy territoriális, mint állami integritásában sérthetetlen, oszthatatlan, önálló és független. 2-szor az ausztriai ház, mint hitszegő és hazaáruló, Magyarország feletti uralkodásáról örökre kizáratik. 3-szor ideiglenes kormány alakíttatik. 4-szer az országgyűlés bevégezvén misszióját, új választást rendel s Constituantot hív össze, mely a nemzet jövendő organizmusát megállapítsa.[2]

Tudta, hogy e négy pont keresztülvitele nem fog simán menni. A polgári társadalom még nem aggasztotta annyira, mint a hadsereg. Az előbbinek képviselői legnagyobbrészt vakon követték. A békepárt meg elenyésző csekélység volt ehhez a többséghez képest. Ha tehát Nyáryék vétót is kiáltanak e nyilatkozatra, ezt úgyis le tudja gyúrni. Tudta azt is, hogy a detronizációs gondolatot a katholikus Egyházzal sem fogja megkedveltetni s különösen nem, mióta az Egyház s az állam viszonya meglazult. Két kiváló eszű püspökkel, Lonoviccsal és Horváthtal fenntartotta a barátságot, ők rendületlenül támogatták is, de szavuk mégis csak kettőnek s nem a magyar egyetemes Egyháznak a szava volt. De ezzel sem törődött sokat, hisz itt is a

[1] Lásd Kossuthnak erre vonatkozó levelét a honvédbizotts.-hoz. Steier L. : i. m. 161. l.
[2] Steier L. : i. m. 161. l.

többséget már gúzsba kötötte. Számottevő ellenfél csupán a hadsereg volt. Ezzel is birokra kelt.

Április 7-én tehát Gödöllőn a vezérek előtt megismertette tervét, akikről a föntmaradt források különbözősége ellenére is megállapítható, hogy nem rokonszenveztek vele.

Kossuth ezt sem bánta. Úgy gondolta, hogy ha nem lehet a hadsereggel, akkor nélküle fogja kikiáltani a Habsburg-Lotharingiai ház trónvesztettségét.

Mikor azonban Debrecenbe érkezett, azt kellett tapasztalnia, hogy maga a honvédelmi bizottmány sincs vele e téren egy véleményen. Ahelyett tehát, hogy elejtette volna tervét, még görcsösebben ragaszkodott hozzá. Sőt most már elhatározta, hogy puccsszerűen is keresztül viszi. Evégből elhitette, hogy a hadsereg is a függetlenségi nyilatkozat mellett foglalt állást és így ez tovább el nem halasztható.[1] Érvelése nem használt. A bizottmány makacsul kitartott amellett, hogy ily fontos nyilatkozat megtételére nem alkalmas az idő. Ekkor Kossuth a honvédelmi bizottmány megkerülésével vitte az országgyűlés elé s heves vita után keresztülvitte hogy április 14-én trónvesztettnek mondták ki a Habsburg-Lotharingiai házat.[2]

Kossuth cselekedetével olyan politikai baklövést követett el, amely helyrehozhatatlanná vált.

A harctéren még nem hangzott el Vicisti Hungaria! s előbb kimondani e sorsdöntő ítéletet vétek volt Hungaria ellen. A feketeleves még hátra volt. Az orosz ármádia csak ezután következett. S Paskievics vezérlete alatt öles lépésekkel sietett 200.000 muszka a magyar földre. Ezt latba kellett volna vetni.

A márciusi diplomáciai magvetést meleg esőként érlelte április 14-ike. Ez a termés csak a magyarság részére

[1] Steier L.: i. m. 161. l.
[2] Steier L.: i. m. 203. l.

hozott gyilkoló mérget. Az önkényesen kimondott független magyar haza elérkezett szabadságharcának utolsó, de legszomorúbb felvonásához. Ami ezután történt, az már mind csak gyásszal és vérrel íródott. Április 14-ével a mentsvár utolsó kapuja is bezáródott s a honfiak lárvás arccal néztek a sötét jövő felé.

Kossuth nem látta ily tragikusnak vagy legalább is nem mutatta. Mint a debreceni nagytemplomban kikiáltott kormányzó megalakította a kabinetet, melyben a vallásügyi tárcát Horváth, a hadügyit pedig Görgey töltötte be. A püspök kinevezésével az Egyházat akarta kiengesztelni. Mint Szilágyi említi, így akarta megcáfolni azt a vádat, mintha ő ellensége lett volna a katholikus Egyháznak.[1] A katholikus papságot azonban már nem tudta visszanyerni.

A parancsokat és rendeleteket elfogadta tőle. «Te Deumot» is tartott a legtöbb templomban a függetlenségi nyilatkozatért, de ez nem a szívek, hanem a szuronyok parancsolta Te Deum volt. A hazafias körmenetekben is nem úgy érezte magát, mintha lelkesen ünnepelné a független Magyarországot, hanem mintha temetésre menne. Hódoló feliratai ból, melyeket a vallásminiszter megkívánt tőle, kicsuklik az aggodalom és fájdalom a magyar jövő iránt. Horváth sem tudta megnyerni a papságot április 14. számára.

Ugyanígy volt a hadsereg is. Görgey elfogadta a hadügyminiszterséget, de megmaradt alkotmányos felfogása mellett.

Batthyány Kázmér külügyminiszter az orosz ármádia közeledésének a hírére május 14-én utasította a Londonban tartózkodó Pulszkyt, hogy minden erejével és tehetségével hozzon eget, földet mozgásba, hogy a külhatalmasságok vagy legalább is Anglia az orosz interventio

[1] Szilágyi S.: i. m. 58. l.

ellen fellépjen.[1] Ebben az ügyben Kossuth a többi külhatalmasághoz is intézett jegyzéket, azonban mindenütt csak a szimpatiáról biztosították. Vous avez raison, mais... s itt azután jöttek a diplomáciai kifogások. Mindenütt igazat adtak, dicsérték is próbálkozásunkat, de ennél tovább nem mentek.

Sikertelen volt a honi felszólítás is a keresztesháborúra. Hisz a nemzet mindent odaadott, amit és akit csak nélkülözhetett. A nagy ijedelemben a kormány már úgy csinált, mint Gn. Servilius konzul, midőn értesült Hannibál közeledéséről. Most már Kossuth is természetfölötti beavatkozást várt. Vallásminisztere által ugyanis elrendeltette, hogy május 17-től kezdve három héten keresztül minden ünnepnapon és csütörtökön az egyházakban mise tartassék, könyörgések és egyházi beszédek mondassanak azon iszonyú veszedelem elhárítása végett, mely az európai népek szabadságát, különösen a magyar nemzet legdrágább kincsét fenyegeti. Minden honpolgárra nézve folyó évi június 6-ra a bőjtölés kötelezőleg mondassék ki; május 27-től június 7-ig meghatározott napokon napjában minden templomban minden harang kétszer meghuzattassék s annak idejében a püspöki kar és a papság papi öltözetben a néppel együtt jelenjen meg s a népet az emberi nem szabadságáért halált szenvedett Megváltó nevében hősi harcra buzdítsa.[2]

A nagy veszélyben tehát ismét rátalált az Egyházra. Sajnos, a szentmise, a prédikáció, a harangzúgás egymagában nem háríthatta el a vészesen közeledő orosz ármádiát. Az általánosan kötelezővé tett bőjttel sem ment sokra. Sőt protestáns hitsorsosaitól még szemrehányást is kapott, hogy olyasmire kötelezi őket, melynek természetfölötti értékét nem ismerik el.

[1] Gróf Batthyány Kázmér hivatalos levelei. Pulszky F.: i. m. I. k. 49. l.

[2] Közlöny. 1849. 111. sz.

Amikor Budavár újra honvédjaink kezébe jutott, a debreceni kormány elhatározta, hogy székhelyét ismét a fővárosba teszi át. Június 5-én vonult be. Buda és Pest a legfényesebb keretek közt fogadta az ország vezetőit. Még egyszer megcsillogtatta fényét, hogy azután jóidőre kialudjék.

Működését itt főleg a harctéri helyzet kötötte le. Bár figyelme kiterjedt másra is. Amióta Horváth püspök lett a kultuszminiszter, az Egyház ügye is többször szőnyegre került. Ő hívta fel a kormányzó figyelmét arra az igazságtalanságra, mely a katholicizmust az autonomia meg nem adásával, illetőleg elodázásával érte. Ez volt kiinduló pontja annak az elhidegülésnek, mely a papságban Kossuthtal szemben megvolt s amely annyi keserűségnek lett a szülőanyja. Ha Kossuth inkább hallgatott volna a mérséklésre intő Egyházra s nem a szélsőség felé sodró radikálisokra, sok minden másként történt volna. Kossuth, úgy látszik, bár elkésve, kezdte belátni ezt. Legalább is erre vallanak e szavai : Én a magyar katholikus klérus hazafisága iránt mindig a legnagyobb elismeréssel viseltettem.[1]

Igaz, hogy e nyilatkozatát a nagy förgeteg elülése után tette. De megtette. S ezzel indirekte elitélte azt a mellőzést és üldözést, mely ezt az Egyházat az ő vezetésével érte. Ezt akarta jóvá tenni, mikor most felhatalmazta Horváth minisztert, hogy a jobb időkre elhalasztott katholikus autonomiát üsse nyélbe.

Ennek megfelelőleg Horváth június 15-én adott ki egy rendeletet, melyben a katholikus vallás sérelmeinek az orvoslását helyezte kilátásba. Visszapillantást vetett s megállapította, hogy míg más felekezetek szerencsések voltak vallásukat «a minden szabadságot elnyelő királyi kormány túlterjeszkedő befolyása alól» felszabadítani

[1] Hock János : A magyar főpapság. 19. l.

s egyházi ügyeikben önkormányzólag intézkedni, a kath. Egyház mindvégig oly súlyos gyámság alá volt helyezve, hogy annak kor és körülmények szerint felmerülő érdekei mellékes, gyakran önző és alacsony céloknak feláldoztatván, az Egyház kebelében minden szabadabb kifejlés teljesen lehetetlenné vált.

A katholikus Egyház — úgymond — tovább ily lealacsonyító helyzetben nem maradhat. Kell, hogy ő is visszanyerje autonómiáját s önkormányzati jogát, hogy a gyámság alól felszabadulván, érdekei s a kor és körülmények igényei szerint kifejlődhessék.

Az ország kormánya illetetlenül fenn akarja és fogja tartani minden, tehát a katholikus vallásnak is az utolsó pozsonyi országgyűlésen (1848 : XX. t.-cikk) biztosított szabadságát. Feladatának csak azt tekinti, hogy a magyar katholikus Egyháznak a szabadság alapján történendő újjászületése s mind az állam iránti viszonyainak, mind a belkormány szabályozására módot és alkalmat nyujtson s gondoskodjék, hogy az Egyháznak az állam irányában szabályozandó viszonyai törvény által is biztosíttassanak.

Ez okból tudtára adatik előlegesen a katholikus Egyház minden tagjának, hogy ezen Egyház ügyeinek elintézésére folyó évi augusztus 20-án Pesten oly közgyűlés fog tartatni, melynek tagjai az összes magyar katholikus Egyházat képviseljék. A gyűlés szervezete s egyéb körülményeiről a szükséges utasítások és rendeletek a maguk idejében fognak kiadatni.[1]

Horváth e rendeletével felgyujtotta a katholikusokban a remény sugarát. Végre helyrehozzák azt a hibát, melynek kiküszöböléséért annyit gyűlésezett, kilincselt és peticionált. Az áprilisi országgyűlés mulasztását augusztus fogja jóvátenni. Ez az igéret oly szinesen tündökölt, mint a szivárvány, de époly hamar el is tűnt. Mindössze

[1] Közlöny 135. sz. 1849.

két hétig tartott. Június 30-án újabb rendelet jelent meg, mely a 15-ikit módosította, helyesebben elhalasztotta közbejött akadályok miatt.

A harctéri helyzet ugyanis napról-napra rosszabbodott. Az orosz, a cári áldástól kisérve, Ófalunál június 15-én tényleg átlépte a határt. S kisebb-nagyobb megszakítással Pestnek tartott. Kossuth uralma a végét járta. Maga a nép is kezdett már letargiába esni. Szemere Bertalan június 27-én ismételten kereszteshadjáratra hívta fel, azonban csak szórványosan jelentkezett. Kétségbeesett országa jövőjén. Érezte, hogy mindenki ellensége lett és nincs barátja.

Kossuth kiáltványt intézett június 28-án Európa népeihez, de ennek sem volt foganatja.

A kiáltványt elolvasták, az érzékeny szívűek meg is indultak tartalmán, de segítség sehonnan sem érkezett. A magyar ügy Európát kevéssé érdekelte. Annyira nem, hogy például L'Herbette, aki a párisi parlamentben interpellált ügyünkben, úgy tudta, hogy Erdély a szultán provinciája s érthetetlennek tartotta, hogy ide is be mertek törni az oroszok.[1] Teljesen magunkra maradtunk. Ily körülmények között valóban nem volt szükség prófétai ihletettségre, hogy Haynau, Windischgrätz és Welden utóda június 26-án, a magyaróvári főhadiszállásán megjövendölhette császárjának: Felség! Hat hét alatt vége lesz a háborúnak.[2]

Igaza volt! E hat hét alatt drámai gyorsasággal követték egymást az események. Sokszor a nagy veszedelmek fejvesztettségének megfelelőleg teljesen logikátlanul. Hogy csak a fővezérséget említsem, e rövid idő alatt Görgeyben, Mészárosban, Bemben, Dembinszkyben s újra Görgeyben változott a fővezéri kommandó. Persze mindez csak papiroson, mert a valóságban Görgey

[1] Pulszky F.: i. m. I. k. 435. l.
[2] Szeremlei S.: i. m. II. k. 195. l.

tartotta a kezében s mint elmozdított fővezér is csak úgy működött, mintha a kormány által is elismert lett volna.

A kormány tekintélye ekkor már nagyon hasonlított Geszler kalapjához, de Geszler keménysége nélkül. S Görgey Tell Vilmos szerepében még csufondárosabbá tette úgy, hogy állampolitikai súlyát teljesen elvesztette. Élete tehát csak tengődés volt, függvénye a honvédségnek.

Július 11-én Wussin őrnagy bevonult az egyesített Budapestre, így hát a kormány székhelyét Szegedre tette át. Itt sem maradhatott soká, hisz az ellenség a hurkot mind összébb fogta. Augusztus 1-én meg érkezett az utolsó stációra, Aradra. Innen még egy pihenő, Lugos s azután Orsován át menekült a számüzés földjére.

Aradon, ha hangoztatta is még a jóreménységet, valóban feladott már mindent. Őt még csak tárgyalásra sem méltatta Paskievics. Kezéből kihullott a cselekvés jogara. Az élő remény a seregvezér, Görgey volt. A vesztett debreceni csata után fölöslegesnek látszott a további vérontás, felszólította árnyhatalmának hivatalosságával, hogy az orosszal megkezdett alkudozásokat tovább folytassa. Maga pedig várta az óra tizenkettő ütését, hogy mint leszerepelt eltávozhasson. Temesvár alatt az osztrák ágyúk győző bömbölése adta meg a szomorú jelt. Haynaunak tehát igaza lett. A magyar szabadságharcnak vége lett.

Görgey augusztus 13-án Világosnál Leiningen, Pöltenberg, Nagy, Aulich, Kiss, Lenkey és Schweidel tábornoktársaival Rüdiger orosz generális előtt lerakta a fegyvert. Népét és hazáját a minden oroszok cárjának oltalmába ajánlva megadta magát. A gyalogság gúlába rakta fegyverét, a lovasság a nyeregkápába akasztotta kardját. A leáldozó nap vérvörös fényében seregszemlét tart-

hatott Rüdiger a nemes, de legyőzött nemzet fiai fölött. A halál békéje megérkezett s Paskievics büszkén jelentette pétervári urának: «Magyarország fölséged lábai előtt fekszik».

Vae victis! felharsant az örök győzők bosszút lihegő felkiáltása. Ácsolták a bitófákat, töltögették a puskákat s akik győzhetetlenek voltak száz csatában, most elpusztultak az önkényben. A győzhetetlen magyar óriások lefegyverezve várták kíméletlen sorsukat. A cár hiába írt az osztrák császárnak, hiába interveniált az orosz generalisszimusz, meghallgatást nem nyert. Haynau irgalmatlan s kegyetlen ember volt. A párolgó magyar vér nem riasztotta, inkább csak megrészegítette. S egy részeg brutalitásával küldötte a vérpadra mindazokat a politikusokat és katonákat, akik nem ijedtek meg Magyarország nagy holttetemétől, hanem igazuk vagy legalább is jóhiszeműségük tudatában itthon mertek maradni a temetésen is.

Sok volt ezek között az egyházi is. A bosszú itt sem járt el kíméletesebben, mint a világiaknál. S ezt még forralta az oly előkelő sajtóorgánum is, mint a bécsi Lloyd. Megrótta a magyar katholikus Egyházat egyetemlegesen, mert — úgymond — ez is részese volt a revolucionak s így semmiben sem különbözik a világi forradalmároktól.[1]

A katholikus Egyháznak nem volt oka akkor s ma sincs oka, hogy szégyenkezzék e részvétel miatt. Mert amíg ez a részvétel tartott, addig a küzdelem szabadságunk és függetlenségünk mellett alkotmányos mederben folyt. S ehhez ideális értelmezésben egy pillanatig sem lett hűtlen. Ebben a formában elfogadjuk az egyetemes magyar papság revolucionizmusát.

Azonban tagadjuk azt, hogy Kossuth szellemében

[1] Lloyd. 1849. szept. 20.

maradt volna mindvégig forradalmár. Ellenkezőleg azt látjuk, hogy az ő balra kanyarodott politikája nagyon is elhidegítette. Ennek következtében a kezdetben teljesen egységes front politikailag három részre oszlott. Voltak olyanok, kik feledve a mult intő példáit, bizalmukat ismét a dinasztiába helyezték. Ezek teljesen elfordultak Kossuthtól s közülük nem egy, súlyosan bűnhödött. Mások nem tudták megtalálni az igazság hollétét, tehát a semlegességre helyezkedtek. Mert Kossuth az ő kettős eszmei világukból az egyiket, t. i. az Egyházat teljesen kikapcsolta s csak a hazát tartotta szem előtt s ezt még az egyházi érdekek feláldozása árán is, ezért nem tudtak hozzá csatlakozni. De nem tudtak bízni a Habsburg-dinasztiában sem. A mult ugyanis azt mutatta, hogy az uralkodóház meg ép az ellenkező végletbe esett. Katholicitása, legalább is ami az állami életet illeti, nem esett kifogás alá, de annál inkább a magyarsága. A magyar király a bécsi Burgban vajmi keveset törődött hűséges magyarjaival. Legfeljebb csak akkor, amikor vitam et sanguinemre volt szüksége. De a veszély multával feledte, hogy a magyarnak joga van alkotmányos szabadságához s törvényekben, hitlevelekben biztosított függetlenségéhez. Ezt sohasem vette komolyan. E kettősséget tehát itt sem találta meg s mert nemcsak jó pap, de jó hazafi is volt, elfordult a Habsburg-háztól is.

A harmadik csoportba tartoztak azok, kik mindvégig kitartottak Kossuth politikája mellett. Tagadhatatlan, hogy ezek inkább a liberálisabb felfogásúakból kerültek ki. Azonban ennek ellenére sem lehet őket egyháziatlansággal megvádolni. Úgy gondolkoztak, hogy az új Magyarország kiforrja magát s ami benne salak és kivetni való, azt úgyis kidobja magából, az igazi érték pedig meg fog maradni. Világfelfogásuk gyujtópontjában kétségtelenül dominánsabb elem volt a haza,

mint az Egyház. S hogy ez utóbbi most alárendeltebb helyzetbe jutott, azt csak átmenetinek tartották, amely miatt nem volt kedvük cserben hagyni Kossuth zászlaját. Reméltek Magyarország jobb jövendőjében s benne majd a katholikus Egyház diadalában. Sajnos, hogy reménységüket Világos magába temette.

Végül voltak olyanok is, akiket az adott helyzet sodort magával s vitte a szabadságharc különböző vágányaira. Ők nem értek rá meditálni, hogy hol az igazság. A haza szent nevében táborba hívták őket s mentek. Mint a többi honvédek, ők sem politizáltak. Egyet ismertek: harcolni, győzni s megmenteni a megtámadott magyar hazát. Meg voltak győződve, hogy a legjobb részt választották. Úgy hitték, hogy a legigazibb ügyért szálltak síkra s most kegyetlenül kellett bűnhödniök.

A nemezis megkezdte torló munkáját. S Isten a megmondhatója, hogy hány ártatlanul kihullt könny és vércsepp tapadott hozzá. Haynau törvényszéke még bekötöttebb szemmel s gyorsabb tempóban szolgáltatta az igazságot, mint az ú. n. honvédtörvényszék. Olyanok is bűnhödtek, akiknek egyénisége csupa jóság, szelídség és bűntelenség volt. Közéjük tartozott első sorban Hám. Ő igazán sohasem kereste a prímási széket. Annyira nem, hogy amikor Korizmics közölte vele kineveztetését, így szólt: nem lehetne a dolgon változtatni? Az ügy jelen állásában változtatásnak nincs helye — volt a válasz — mert V. Ferdinánd Őfelsége kívánsága, hogy ez így történjék.[1] S most mégis azon egyszerű oknál fogva, hogy kinevezése a forradalmi kormány előterjesztésére történt, hercegprímásságától elmozdították.

Ezen az alapon meg kellett volna semmisíteni Liptay Antal esztergomi kanonok dulusi címzetes püspökké

[1] Prim. Levélt.: Hám Emlékirata. 17. l.

történt kinevezését is,[1] hisz ez is Hámmal egy napon s ugyanolyan körülmények között történt. Még inkább Nehiba János, Szatmáry Antal, Göbel Ferenc és Losteiner János kanonokokká történt előléptetését, hisz őket már nem is a király, hanem István nádor nevezte ki Eötvös miniszter előterjesztésére.[2] Ők ennek ellenére is megtarthatták stallumaikat, csak Hám nem a magáét. Pedig ő sem érdemelte meg ezt a bánásmódot. Viselkedése igazán kifogástalan volt. Kényes helyzetében mindig az igazságot kereste és követte. A császári udvar épen ezért neheztelt meg reá.

Windischgrätz ugyanis Budára történt bevonulása után azt kívánta a püspöki kartól, hogy a klérus szavazzon meg 1 millió forint hadisarcot s ez esetben megmenekül minden további zaklatástól. Az összeg oly jelentékeny volt, hogy azt Hám püspöktársai megajánlása nélkül nem merte magára vállalni. Haladékot kért tehát, hogy azt megbeszélhesse velük. Windischgrätz ebbe látszólag bele is ment. S mégis néhány napra rá levelet írt neki, melyben felszólította, hogy az 1 millió forint garantálását ő mint esztergomi, Nádasdy mint kalocsai s Lonovics mint egri érsek írásban biztosítsák neki. Ezt közölte is a két érsekkel, ők azonban nem voltak hajlandók ily írásos kötelezvényt kiadni. Azzal érveltek, hogy Windischgrätz Hámnak írt, válaszoljon tehát ő egymaga. Hám tehát szíve sugallata szerint megírta, hogy az ország állapota jelenleg minden jövedelmi forrásától elzárta s azokat hosszabb időre meg is apasztotta, úgy hogy nincs tehetsége ennek megfelelni, hacsak a cs. és kir. Felség legkegyelmesebben meg nem engedi, hogy a prímási egyházi javakra kölcsönt föl nem vesz a lázadás legyőzésére s a törvényes rend helyreállítására.[3]

[1] Prim. Levélt. Hám Akták. 107. sz.
[2] Közlöny. 1848. 78. sz.
[3] Prim. Levélt. Hám Akták. 417. sz.

Mikor Windischgrätz ezeket a sorokat elolvasta, már visszavonulóban volt, de Hám ezzel megpecsételte a saját sorsát. Az udvar előtt kegyvesztett lett. S büntetése a prímási székről való lemondatása lett. Helyt nem álló indoknak gyengeségét hozták fel. Azonban ha ez igaz lett volna, akkor a szatmári püspöki széktől is el kellett volna mozdítani, mert ennek kormányzása nem sokkal volt könnyebb, mint az esztergomi érsekségé.

Hám nagy lelke megnyugodott a megaláztatásban, de mégis szerette volna tudni, hogy mi a vétke, amiért ennyire büntetik? Meschutár apát min. tanácsos, aki eljött hozzá, hogy közölje vele e hírt s a lemondólevelet megirassa, kijelentette, hogy semminemű vétség nem forog fenn, mellyel őt vádolni lehetne, sőt ellenkezőleg, mindenki a legjobb véleménnyel van felőle.[1]

Hogy azonban Bécsben milyen jó véleménnyel voltak, bizonyítja, hogy még bírói eljárás megindításával is megfenyegették, mert szerintük résztvett a pesti országgyűlésen még akkor is, mikor azt Őfelsége feloszlatta, Hámnak a becsülete szentebb volt mindennél, azért Bachhoz fordult s kijelentette, hogy senkinek sincs jogában kételkedni az ő hazához s királyhoz való hűségében.[2] Bach azt a jótanácsot adta neki, hogy nyugodjék meg sorsában s a hitben keressen vigaszt.[3]

Ha lemondatták ezt az ártatlan és igazlelkű embert, természetesnek találjuk, hogy vele együtt semmisnek mondták ki Lonovics egri érseki, Horváth csanádi, Jekelfalussy szepesi püspökökké történt kinevezését is. Mindez nem okozott kánoni nehézséget, mert praekonizációjuk még nem történt meg.

Az igazi torlás azonban csak ezután következett. Elsősorban Horváth érezte meg ezt, hogy tehát kikerül-

[1] Irsik: Hám J. élete. 207. l.
[2] Hám Akták. 428. sz.
[3] Irsik: Hám élete. 211. l.

hesse a rá várakozó szégyenteljes halált, elmenekült. Számkivetése azonban nem mentette meg attól, hogy a haditörvényszék in effigie a többi 35 elitélttel együtt őt is fel ne akassza a gyalázat fájára.

Lonovics bátrabb volt, ő itthon akart szembeszállni a veszedelemmel. Érseki megfosztásán kívül nem félt nagyobb bajtól, hisz azóta, hogy követségben megjelent Windischgrätz előtt Bicskén, teljesen visszavonult a politikától, az ország fővárosát is elhagyta s jóbarátjánál, Rimely bencés főapátnál tartózkodott Pannonhalmán. Itt érte a szabadságharc bukása s Haynau elfogatóparancsa is. Előbb Pozsonyba hurcolták, onnan pedig Pestre, a politikai foglyok gyüjtőhelyére, az Újépületbe. Fábry püspök közbenjárt érte s ennek köszönhető, hogy a budai kapucinusok zárdájába internálták. Nap-nap után várta a császári és királyi haditörvényszék megidézését, de csak késett. Mikor Fábry ismét eljárt az ügyében, Haynau kijelentette, hogy börtönéből csak akkor szabadítják ki, ha lemond a csanádi püspöki székről is.[1] Lonovics, hogy a további herce-hurcát kikerülje, ezt is megtette. 1850 március havában megírta lemondólevelét a kabinetnek s a Szentszéknek is. És mégis mi lett az eredménye? A mölki bencések kolostorába internálták, hol 1859-ig kellett neki tartózkodnia s ekkor is csak a bécsi nuncius közbenjárására engedték meg neki Bécset tartózkodási helyül.

Jekelfalussy Vincére teljesen ez a sors várt. Nála sem elégedtek meg azzal, hogy püspökségéből elmozdították, hanem ezenfelül még el is zárták egy osztrák kolostorba.

Nagyon jellemző Haynaura Bémer büntetése is. Először neki is megüzente, ha önkényt lemond nagyváradi püspökségéről, megszünteti ellene a folyamatba vett

[1] Ambrus I. : i. m. 9. l.

eljárást.[1] Bémer hitt, lemondott s még lemondásának napján elfogatta. Halálos itéletét a császári s királyi haditörvényszék a következőképen közli : Báró Bémer László bakói, szabolcsmegyei születésű nagyváradi cath. püspök törvényesen bevallván, hogy a magyar forradalmi kormánynak a forradalom szellemében adott parancsait nemcsak készségesen teljesíté, hanem azoknak kihirdetését is eszközlé, a törvénytelen országgyűlés néhány üléseiben m. é. martiusban Debrecenben részt vett és Kossuth izgatóhoz egy, a m. é. április 14-iki felségsértő conventi határozatot elismerő, ennek szellemében szerkesztett hódolati feliratot intézett ; továbbá az említett conventi határozat kihirdetését és magyarázását templomokban és magánkörökben, a keresztes egyházmenetek rendezését az orosz interventio miatt s az elhirült forradalmi cultusminister, Horváth legvégső ellenállását célzó imádságának felolvasását megyéje papságának a leghatályosabb módon sikeresen meghagyta, f. hó 4-én tartott haditörvényszék által felségsértés bűnében elmarasztaltatván, az 5. haditörvénycikk s 1849 július 2-iki proclamatio értelmében egyházi javadalmaihozi jogának elvesztése s magánvagyonának a forradalomokozta károk megtérítésérei elkoboztatása mellett kötél általi halálra itéltetett.

B. Haynau t. sz. n. úr ő excja ez itéletet törvény útján megerősíté, kegyelem útján pedig a haditörvényszékileg itélt halálos büntetést húszévi várfogságra vason, szelídíté, minek folytán ez itélet mai nap közzététetett s végrehajtása elrendeltetett. Pest, mart. 5. 1850. Cs. k. haditörvényszék.[2]

Súlyosan bűnhödött Rudnyánszky József besztercebányai püspök is. Híve volt a 48-as magyar kormánynak. A függetlenségi ünnepet «Te Deum»-mal ünnepeltette

[1] Horváth M. : i. m. II. k. 576. l.
[2] Szilágyi S. : A magyar forradalom napjai. 178. l.

meg egyházmegyéjeszerte. Ezért a császáriak 1849 aug. 20-án Pesten letartóztatták, az Újépületbe zárták, hatévi fogságra s püspöksége elvesztésére itélték. Az itélet ez utóbbi része ellen óvást emelt. Húszezernyi aláírással hívei is kegyelmi kérvényt nyujtottak be, azonban hiába. Az Újépületből először a budai helyőrségi kaszárnyába, majd Pozsonyba, végül Bécsbe vitték, hogy innen Kufsteinbe szállítsák. A császári városban elhatározta, hogy lemond püspöki székéről. Ezt elfogadták s így büntetését elengedték.[1]

Az elitélt főpapok közé kell soroznunk Róka József, a csanádi egyházmegye püspöki helynökét is. Őt felségsértésben marasztalta el a haditörvényszék. Báró Rukavina ugyanis Temesvár elfoglalása után 1848 október 28. kelettel egy átiratot intézett a temesvári püspöki szentszékhez, melyben a már ismert három kérdésre kellett felelni.

Róka a kérdésre, nemleges választ adott. S mivel tudta, hogy ezáltal a városparancsnok haragját magára vonja, mielőtt még válaszát elküldte volna, az egész püspöki hivatalt a levéltárral együtt Makóra helyezte át. Így lett azután Csanádegyházmegyének két püspöki vikáriusa, Fábry a megszállott Temesvárott, Róka pedig Makón. Rukavina mikor értesült Róka válaszáról, elfogatóparancsot adott ki ellene. Ennek végrehajtása azonban csak Világos után sikerült. A haditörvényszék fenti cselekedeteért kötél általi halált mért fejére, amit azonban húszévi várfogságra változtatott át. Később amnesztiában részesült.

A cs. és kir. hadi törvényszékek listáján még nagyobb számmal szerepelt az alsópapság. Egyik kimutatás szerint 1848 november 17-től 1854-ig körülbelül 2000 itéletet hoztak, ebből 500 halálos volt s 114-et végre is

[1] Kiss-Sziklay: i. m. II. k. 798. l.

hajtottak.[1] Ezek között jelentékeny számmal volt képviselve az alsópapság. Nincs egyházmegye, melynek legalább is néhány tagja ne lett volna proskribálva. Folytathatjuk mindjárt a legforradalmibbnak kikiáltott Csanádegyházmegyén.

Szomorú sors várt azon papjaira, akik Lonovicshoz, Horváthoz és Rókához hasonlóan valamiként exponálták magukat a magyar ügyért. Még szerencse, hogy Mayerhoffer báró tábornokban oly kormányzót kapott Temesvár, aki nemcsak bosszút lihegő osztrák katona nem volt, de megértő ember is. Jóbarátság fűzte Fábryhoz is és ennek nem egy ú. n. kompromittált pap látta hasznát. Magában véve már az is könnyítés volt, hogy a vizsgálati fogság idején nem a kazamattákba záratta őket, hanem a börtönné rögtönzött szemináriumba. S enyhébb esetekben megelégedett a püspöki konzisztórium itéleteivel is, mely végeredményben mindig enyhébb volt, mint a katonai törvényszéké.

Az uralkodóházhoz való vétségükért itélték el a következő csanádegyházmegyei papokat: dr. Ádám Kristóf rékási, Borly Antal karánsebesi plébánosokat s országgyűlési képviselőket. Mindenekelőtt javadalmaik megfosztásával sujtották. Bobik Gusztáv nagybecskereki káplán 1½ évi fogságot kapott. Dániel Marcel verseci plébánost s káplánját Duschek Edét még 1849 márciusában elfogta a szerb komité. Egy ideig Zimonyban raboskodtak, a szabadságharc leveretése után pedig teljesen nyomuk veszett. Nincs kizárva, hogy életüket azon a két bitófán végezték be, melyet számukra a karlócai szerb pátriarka ácsoltatott a zimonyi templomtéren.

Kőszeghy Antal káplán, mert a magyar seregben katonáskodott, szintén vizsgálati fogságban szenvedett 1850 júniusáig. Ugyanezért s ugyanígy járt Kerndler Ferenc

[1] Pethő S.: Világostól Trianonig. 47. l.

écskai káplán, Magyari Alajos dr. theológiai tanár, Rusinszky Kornél, Szűts Antal kisteleki plébános s Vuchetich Ferenc ruszkabányai plébános.

Követs András szőregi plébánost és Pfeiffer József szentannai esperesplébánost szintén megfosztották plébániáiktól s ez utóbbit a katonai hadbíróság még háromévi várfogságra itélte, melyet Olmützben kellett kitöltenie.

Mihalovics József püspöki titkárt, tb. kanonokot, kiből 1870-ben zágrábi érsek, 1877-ben bíboros lett, szintén négy esztendőre itélte a haditörvényszék.[1]

A székesfehérvári egyházmegyének két vértanupapja volt. Mikor a szabadságharc szomorú kimenete kétségtelenné vált s az orosz-osztrák hadak egymásután foglalták el a falvakat és városokat, nem hiányoztak magyar kémszolgák, akik azzal akartak maguknak érdemeket szerezni, hogy magyar testvéreiket jelentgették a vérszomjas osztrák tábornokoknak.

Ilyeneknek esett áldozatul Csákberény fiatal plébánosa, az alig 27 éves Mansbarth Antal is. Ellenségei bevádolták Susán tábornoknál, hogy a szószéken kihirdette az uralkodóház letételét, a katonaság ellen izgatott s a népet fegyveres ellenállásra izgatta.[2] Olyan bűn volt ez, melyért akkor halál járt. Hiába hozta fel védelmül, hogy csak a magyar kormány parancsolatát teljesítette, amikor kihirdette a függetlenségi nyilatkozatot s buzdította a népet a honvédelemre. Az osztrák hadbírót mindez hidegen hagyta. Néhány percnyi tárgyalás után részvétlen hangon hirdette ki az itéletet: «Durch Pulver und Blei».[3] S három puskalövéssel leterítették a csákberényi róm. katholikus papot a nagyigmándi református lelkész udvarán 1849 július 12-én.

[1] Kováts S.: i. m. 367—371. l.
[2] Ambrus J.: i. m. 35. l.
[3] U. o. 33. l.

Hasonló sors várt Streith Miklós boglári plébánosra is. Kivégeztetéséről káplánja és fogolytársa, König Mór, a későbbi székesfehérvári kanonok számol be. Ha szavaiban nem kételkedünk, akkor valóban azt kell mondanunk, hogy ártatlanul lőtték főbe principálisát, aki híveinek testi-lelki jó pásztora volt. A hóhérok kezére régi ellensége, Czigler Antal, a később öngyilkossá lett boglári jegyző adta.

Kőnig előadása szerint, mint egyebütt, úgy Bogláron is folyt az újoncozás a honvédség számára, a kormánybiztos s a püspöki helynök utasítására ki lett hirdetve a függetlenségi nyilatkozat s rendeztetett népfelkelés is. Azonban mindezt a káplán végezte. A plébánosnak csupán az volt a bűne, hogy kioktatta népét a kaszákból készült fegyverek használatára. Ez lett halálának oka.

Augusztus 17-én beállított egy dragonyos kapitány a plébániára a káplánért, akit a községházára hívott. Itt megindult ellene a vádak özöne, amelyek miatt az osztrák tábornok Kossuth-kutyának nevezte és letartóztatta. Annyi időt engedett még neki, hogy a legszükségesebb ruháért hazamenjen. König itt elpanaszolta plébánosának a durva sértést, mire Streith visszakísérte őt a községházára s tisztelettel így szólt az osztrák tábornokhoz : Tábornok úr, állíttassa a vádlottat törvényszék elé, de ne nevezzen egy papot kutyának, mielőtt tudná, vétkes-e vagy nem? A tábornok erre rákvörös lett s így kiáltott környezetének : Ezt is el kell fogni.[1] S a két papot megbilincselve előbb Székesfehérvárra, onnan pedig Pestre szállították az Újépületbe.

Augusztus 21-én értek ide. Mikor Haynau meglátta az újabb szállítmányt, csak ennyit mondott : Diese Pfaffen sollen hängen.[2] Ha vészjóslata a kötél formájában nem is teljesedett, de a puskagolyó által igen.

[1] Ambrus J. : i. m. 44. l.
[2] U. o. 44. l.

Nem teketóriáztak velük sokat. A porkoláb szeptember 4-én reggel beszólt cellájukba, hogy délután 4 órára legyenek készen az itélethirdetésre. A jelzett órában összeült már a törvényszék s a jegyző a következő itéletet olvasta fel : Streith Miklós boglári plébános és König Mór káplán, miután saját beismerésük s összevágó tanuvallomások által bizonyossá vált, hogy a debreceni konventnek április 14-iki hazaáruló nyilatkozatát a templomban nyilvánosan felolvasták s megmagyarázták s a népet fegyveres felkelésre buzdították ; különösen König Mór, mivel lázító beszédben izgatott, Streith pedig, mivel a népet fegyverhasználatra oktatta, a haditörvényszék által kötél általi halálra itéltettek. Ezen itélet a főparancsnok által törvény útján megerősíttetett, azonban kegyelem útján oda módosíttatott, hogy Streith Miklós golyó által végeztessék ki, König Mór pedig, tekintve fiatal korát, 15 évi várfogságra vasban és vagyonvesztésre itéltessék. Streithen az itélet szeptember 5-én reggel 5 órakor fog végrehajtatni.[1]

A kivégzés Haynau kegyelméből nem ötkor, hanem délelőtt 11-kor történt meg. Három vadász három lövést adott a szerencsétlen áldozatra s minthogy rosszul céloztak, a mögöttük állók három újabb lövéssel szétroncsolták a derék lelkipásztor ártatlan fejét.

Szinte megkönnyebbült megyéstársa, Neumann József bicskei plébános, amikor ezek után saját húszévi várfogságra szóló itéletét hallhatta. Pedig ő sem volt bűnösebb vagy ártatlanabb előbbi két társánál.

Hat évre ítélték el ismert szerepéért dr. Pados János szentszéki jegyzőt. Ebből 1½-et Munkácson, 1½-et pedig Olmützben kellett kitöltenie. A hátramaradt hármat amnesztia útján elengedték.

Szatmáregyházmegye, amily örömmel üdvözölte a

[1] Ambrus J. : i. m. 45—46. l.

körébe visszatért főpásztorát, ép úgy fájlalta az örökre eltávozott oltártestvérét, Gonzeczky Jánost, aki előbb szatmári gimnáziumi tanár, majd aztán Mezőhegyesen volt tábori lelkész. Bűne az volt, hogy végrehajtotta a kormány rendeleteit s elmondatta az istentiszteleteknél a Horváth-féle muszka elleni imádságot.

Amikor Hám szomorú bécsi útjáról Pestre érkezett, már az Újépület foglya volt. Alig pihent meg a szerviták-nál, amikor egy jólelkű katona egy ujságpapiros margóját hozta címére ezzel a felírással: Jézus szent nevére kérem Exellenciádat, mentse meg életemet. Gonzeczky.[1]

A katona arra a kérdésre, hogy kitől kapta ezt az üzenetet, csak annyit mondott, hogy egy fogoly paptól s azzal sietve távozott. Az áldott lelkű főpap oldalkanonokjával, Biró Lászlóval nyomban kihallgatásra jelentkezett Haynaunál, aki hideg udvariassággal fogadta, meghallgatta kérését, átvette irásos beadványát s ezzel bocsátotta el: Excellenciád egész nyugodtan térhet haza. Ha a vádlott pap ártatlan, semmi baja sem fog történni.[2] Csakhogy Haynau az ártatlanság kritériumát — azt lehet mondani — a lehetetlenben állapította meg. Igy hát Gonzeczkyt sem találta annak s főbelövette. S a jó atya már október 2-án fájdalmas szívvel értesült arról, hogy közbenjárása hiábavaló volt.

Ón és por általi halálra itélte a haditörvényszék Mészáros Dávid soponyai plébánost is.

Az esztergomi főegyházmegye elitéltjei között ott szerepelt Jaross Vince prelátuskanonok félesztendei, Sámuel Alajos pest-belvárosi prépostplébános tízheti, Gallasz Ferenc esperes háromévi várfogsággal.

Halállal büntette a pozsonyi haditörvényszék 1849 november 8-án gróf Kreith József eperjesegyházmegyei gör. kath. matiszovai plébánost az ismeretes felkeléséért

[1] Irsik F.: i. m. 216. l.
[2] U. o. 216. l.

az oroszok ellen. Az itéletet mégis kegyelemből átváltoztatták hatévi várfogságra, melyből hármat ki is szenvedett Kufstein várában s azután szabadon bocsátották. Elfogatásáról s fogságáról így emlékezik meg sógorához, Deskó János görög kath. plébánoshoz írt levelében: Elfogatásom történt 1849 június elején éjfélkor; mint plébánost mindenéből kifosztva Krakóba vittek, honnan kéthónapi maradás után Galician keresztül Wadovica és Bjala felé eskortiroztak Pozsonyba, ahol vasban töltendő hatévi várfogságra itéltetvén, azon év december 25-én rendeltetésem helyére, Kufsteinbe érkeztem... Mint férfi és keresztény nem roskadok le a fájdalom keresztjének súlya alatt. S ennek további elviselésére is imáját kéri.[1] Ötévi várfogságra itélték lelkésztársát, Lehoczky Jánost.

A rozsnyói egyházmegyéből Voxit Horváth János vilkei plébánost itélte halálra a pesti törvényszék, mert saját költségén csapatot mert szervezni. Azonban mikor végre akarták rajta hajtani a halálos itéletet, csak hült helyét találták, mert valami ügyes furfanggal megszökött a pesti Neugebäudeból. Az elnyomatás szomorú esztendeit bujdosással úszta meg s csak a szabadság pitymalatával mert mutatkozni.

Győregyházmegyében Fieba József bánhidai plébánost a jól ismert Susán tábornok 50 botbüntetésre itélte csupán csak azért, mert félelmében elmenekült a falujába betört oroszok elől. A tábornok még azt sem röstelte, hogy végignézze és élvezze, miként husángolják el szerezsánjai a tüskés akácfabotokkal oktalan szenvedélyének áldozatát.

Erdély egyházmegye Simon Endre tölgyesi lelkészben ismeri székely paphősét. A kiváló szónok, mint maga sem tagadta, gyakran buzdította híveit hazafias köteles-

[1] Kacziány G.: A magyar vértanuk könyve. 111—112.

ségük teljesítésére. Ezért a falu görög keleti lelkésze alig várta az alkalmat, hogy bevádolhassa katholikus kollégáját. Szaván indulva el is fogták Simont s előbb a csíkszeredai hadbírósághoz, onnan pedig a nagyszebeni törvényszékhez kísérték. Izzó magyarságáért kétévi sáncfogsággal sujtották a károlyfehérvári kazamatákban. Megyéstársa, Szekeres György horgosi plébános, csak 1856-ig birta ki a nehéz olmützi rabéletet. Erdélyország utáni vágya felemésztette erejét s ott halt meg fogolytársai között anélkül, hogy még egyszer megláthatta volna bérces hazáját.[1]

A bencések közül Rómer Flóris és Czuczor Gergely, a «Riadó» költője hat esztendőt kapott. Rónay Jácint is csak úgy kerülhette el büntetését, hogy szerencsés uton el tudott menekülni. Vörösmarty e szavakkal búcsúzott tőle: Isten vele, papom, majd a csávában találkozunk.[2] A véletlennek köszönhette, hogy nem.

A ciszterciek is súlyosabb elbánásban részesültek volna, ha nagytekintélyű apátjuk, Villax, keresztül nem viszi az udvarnál, hogy a dinasztia ellen vétő fiainak ő legyen szigorú bírája. Közbenjárására Szvorényi és Mezner, akik szóval és írásban küzdöttek a szabadságharc mellett, visszakapták katedrájukat. Rudics Dénes kolerában halt el Nagyváradon. Igy hát csak négy rendtag ügye várakozott elintézésre. Villax 1849 október 22-én a rendi elüljárókat s a zirci konventet tanácskozásra hívta egybe. Mint Békefi írja, fájó szívvel vettek részt e gyűlésen, mely két testvérük bíróságát képezte. A hazafi és testvér fájdalmát enyhítette az a meggyőződés, hogy itéletük a polgári büntetés váltsága. Az okosság az itélet meghozásában szigort, a szeretet a keresztülvitelben kiméletet és gyengédséget parancsolt.[3] Ennek megfelelő-

[1] Kacziány G.: i. m. 116. l.
[2] Nemz. Múz. Rónay: Naplótöredékek. I. k. 120. l.
[3] Békefi R.: i. m. 64. l.

leg az itélet szigorított szerzetes életmódot szabott ki zirci tartózkodással Ihász Györgynek öt évre, Minikus Vincének három évre.

1849 november 7-én hasonló módon ültek törvényszéket Liebhardt Lukács és Schmidt Ferdinánd fölött. Az előbbinek fentiekhez hasonló büntetése hat évre, az utóbbié egy évre szólt.

A csornai premontreiek közül Laky Demetert és Sebesy Kálmánt nyolcévi kufsteini várfogságra itélték. Ugyanennyit kapott Perlaky László kegyesrendi tanár is hazafias magatartásáért.

A ferencieknek is volt okuk a gyászra, hisz körükben is tort ült a bosszú halálangyala. Az áldozat Gasparich Kilit, a közismert szabadsághős volt. Világos után egy ideig ő is bujdosott, mint annyi más társa. 1852-ben azonban felismerték Esztergomban. Innen Pozsonyba vitték a haditörvényszék elé, mely kötelet mért nyakára. Mikor meghallotta halálos itéletét, állítólag ezt suttogta ajka: Szivesen meghalok szeretett hazámért, bár én lennék az utolsó áldozat.[1]

1853 szeptember 2-án már ott állt az akasztófa a pozsonyi legelőn. Gasparich a végső szentségekkel megerősödve, nagy lelki nyugalommal indult a vesztőhelyre. Utolsó szavai ezek voltak : Tisztelt barátaim ! Imádkozzanak értem s éljenek sokáig ![2]

Ha borzasztó sorsát el is kerülte két rendtársa, Tamás Brunó és Bátky Vilmos, a börtönbüntetést nem. Az előbbit hatévi vasban töltendő várfogságra, az utóbbit pedig egyévi börtönre itélte a haditörvényszék. Ugyancsak egy évre itéltetett el Papp Melchizedek is azért, mert tábori lelkészi szolgálatot teljesített. Andrássy Rafael guardián pedig 15 évet kapott. Több hónapi vizsgálati fogságot szenvedett Németh Hugolin is az Újépületben,

[1] Ambrus J. : i. m. 207. l.
[2] U. o.

azonban bírái semmi bizonyost sem tudtak ráfogni, így kénytelenek voltak szabadon bocsátani. Buzáth Linust Hám mentette meg a ferencrend számára a fogságtól.

Kufstein, Munkács, Olmütz, Spielberg várának dohos cellái lassan-lassan megteltek hazánk fiaival. Akik a közelmultban háromszinű kokárdával küzdöttek és harcoltak a magyar szabadságért, most itt találkoztak egy lelkes mult emlékével és egy kilátástalan jövő fájó érzésével. Nem merték ott hinni, hogy lesz még kikelet Kolozsvár felett, elpusztul a határunkról a hollósereg.

A magyar tehát üldözött lett hazájában, földönfutóvá, hogy elkerülje azt a kíméletlen bosszút, amit rámért nemtelen ellensége. Ez ellen megindult, bár halk szóval, a mentési akció is, mely a papság körében purifikáció neve alatt ismeretes.

Hám utódja, Scitovszky prímás, sok jóindulattal kezelte a papság ügyét. Még augusztus 23-án körleveleket bocsátott ki az egyházmegyék fejeihez s az egyes szerzetesfőkhöz, melyben a következő három kérdésre kellett felelniök: 1. Névleg kik azok a papok, kik a forradalom idején tényleg közvetlen vagy közvetve arra törekedtek, hogy a nép az uralkodó és törvényes rend iránti hűségben megmaradjon? 2. Kik azon papok, kik a népet felkelésre izgatva Őfelsége vagy a fennálló rend ellen lázítottak, akik személyesen a forradalmi táborhoz csatlakozva fegyvert fogtak, harcoltak s így felségsértési bűnt követtek el. 3. Kik azok, akik akár megfélemlítve, fizikai vagy morális kényszer által vezettetve a mozgalomban résztvettek.[1]

E kérdések sokszorosítva repültek az ország minden tájára. Amíg azonban a feleletek beérkeztek, a második ponton szereplők már vagy az örökkévalóság, vagy a

[1] Váci püsp. Levélt. 1849. akták. 4177. sz.

különböző várbörtönök küszöbét lépték át. Bíráik előbb kiszabták rájuk a büntetést, mielőtt még bevárták volna rá az enyhítő körülményeket felhozó feleleteket. Mert, dicséretére legyen mondva a 49-es fő- és alsópapságnak, találékony volt az okok elsorolásában, mellyel segíteni igyekezett bajba jutott oltártestvérein. A szeretet valóban az irgalmas szamaritánus köntösével takargatta a bűnnek bélyegzett hazafiságot. Nem volt itt különbség szerzetes és világi pap között. A szerencsétlenségben mind egynek érezte magát.

Az elüljárók minden eszközt megragadtak, csakhogy valamikép sikerüljön kimagyarázni alattvalóikat. Naivsággal határos mentségeket hoztak fel, hogy kiszabadítsák őket ellenségeik vasmarkából. Soraikból mindenütt a hazafi s a paptestvér szerető szava csendült ki.

Előttem fekszik azoknak a premontreieknek a purifikációja, kiknek fehér reverendája a legfeketébb színben festett a reakció előtt. A rendházak igazgatói sorban küldték el igazoló irataikat Richter préposthoz, hogy ő azután összegezve továbbítsa Scitovszkynak, ő pedig Őfelségének. Szelid mosolyt fakaszt Sloszarik Frigyes, mikor a jászói konvent forradalmi szereplőiről emígyen számol be : A konvent a forradalom alatt mindig tudatában volt a király iránti köteles hűségnek s ezt szóval, tettel és példával mindannyiszor bebizonyította, valahányszor az osztrák seregek Jászóra jöttek, kik mindig szivesen látott vendégeknek tekintettek. Május 1-én a huszárok egy csapata érkezett meg Kassáról, betört a konventbe s az osztrákok után puhatolózott. A konventi tagokra töltött fegyvert szegezve kérdezték : hol vannak a németek ? — Senkit sem láttunk — volt a válasz. Erre egész dühösen kiált a parancsnok : Ezek a papok rossz hazafiak, összeköttetésben vannak az osztrákokkal, barátságukat keresik ; Schlicknek is 60.000 frtot adtak !

Tanu reá Fekete István szolgabíró. A konvent orvoslást kért a komiszáriustól — folytatja a prior — de nem nyertek, sőt azt mondta a huszároknak: Nem rossz helyen kereskedtek! Ezekből is látszik — teszi hozzá nagy nyomatékkal — milyen magatartást tanusított a konvent.[1]

Valaki azonban mégis kellett, aki a forradalmiság ódiumát viselje. Az ügyes Sloszarik tehát olyant választott, akinek a bosszú már nem árthatott. S ez Répássy Flóris volt, aki hazájáért hősi halált halt a temesvári csatában. Úgy gondolta, hogy nem vét hazafias emléke ellen, ha az ő nevét használja fel a többiek védelmére.

Megvédte a prépostsághoz tartozó plébánosokat is. Nem hallott róluk — úgymond — semmit, amivel vádolhatná őket. Nem volt ünnep és vasárnap, hogy elmulasztották volna a reájuk bízott népet buzdítani, hogy a király iránti hűségben megmaradjanak s a közbékét veszélyeztető mozgalmaktól tartózkodjanak, mit híveik kevés számát kivéve, sikerült is elérniök.[2]

A nagyváradi volt a legkikiáltottabb forradalmi rendház. De Szidor Antal igazgató ezt is oly fehérre mosta, hogy Zichy Ferenc kerületi főnök csak nézett, amikor olvasta a védelmi iratot. Fájdalommal vallja be Szidor, hogy nincsenek oly jelentékeny és fölhozható pozitív tényei annak igazolására, hogy az uralkodó iránt minden körülmények között hűséggel viseltettek, habár azt folyton keblükben hordozták. A hadseregek a városon keresztülkasul zalámbolván, igen sok magyar katonát láttunk szivesen s amennyire tőlünk telt, meg is vendégeltük. Később a császári seregek parancsnokait fogadtuk vendégül. Olyanok voltak akkor a viszonyok, hogy szerencséseknek mondhattuk magunkat, ha békességben marad-

[1] A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Jubileumi Névtára. 113. l.
[2] U. o. 114. l.

hatván, nem kellett cselekednünk azt, ami érzelmeinkkel ellenkezett.

Ami Vidasitsot illeti — írja — a hadügyminiszter, Mészáros Lázár hivatalosan felszólította, nem fogadná-e el a tábori főpapi állást? Sok tépelődés után elfogadván, ott is csupán a lelkiekkel foglalatoskodott, távol attól, hogy fegyvert fogott volna.

Panyik Ernő, midőn a zavargó vidékeken az első tíz csapatot Őfelsége nevében összeírták, az ú. n. nemzetőrség közé iratott. S mivel hire járt, hogy a papságból is fegyveres szolgálatra s harcolni kényszerítik az alkalmas egyéneket, ő tisztességesebbnek vélte erőszak nélkül ezt cselekedni, tehát önként fegyvert fogott. Ezért nemcsak az ő csapatjánál, melynek élére állíttatott, hanem az egész polgárság előtt nagy érdemet és tiszteletet szerzett magának, kivált hogy szóval és példával arra törekedett, hogy a seregben a szigorú katonai fegyelem megtartassék. Emlegetni kezdték azt a hírt is, hogy a szerzetesrendeket el fogják törülni és nyomorult sors vár reájuk, arra lesznek csak tekintettel, aki katonai szolgálat által érdemesíti magát. Ilykép különféle kecsegtetésekkel és ösztönzésekkel rászedték, hogy katonává legyen, jóllehet már egyszer engedni látszott a jótanácsoknak s elhatározta, hogy itthon marad. Keresztülvitte azonban, hogy nem került a csatasorba, hanem azon csapatnál nyert alkalmazást, mely a toborzással foglalkozott.

A többi tanárok — fejezi be jelentését az igazgató — a harmadik pont alá tartoznak. Nem mintha legkevésbbé is részt vettek volna a fölkelésben vagy annak szításában, hanem amennyiben megfélemlítve és elrettentve semmi pozitív és nyilvános bizonyítékát nem adták az uralkodó iránt való hűségüknek. Arra voltak kényszerítve, hogy nyugodtan várják az eseményeket. Mivel pedig előbb az iskolákat, később meg a kollégiumokat is elvették tőlünk, hogy katonai célokra használják, a tanárok magánházak-

ban folytatták a tanítást az ifjúsággal, kik példás nyugalommal viseltettek az egész fölkelés idején.[1]

Ugyanígy tisztázták rendházaik tagjait Répássy József lőcsei, Szepessy Miksa kassai s Hubcsik Elek rozsnyói igazgatók is.

A leleményesség és a szerzetesi szeretet mindenre igyekezett kibuvót találni. Jól tette, hisz ezzel nemcsak emberi életet mentett, hanem hazafias kötelességet is teljesített. S amilyen serényen fáradoztak a mentési munkálatokban a kolostorok és monostorok falain belül, azonképen a világban élő papság is. A püspökök kerületi espereseiket bízták meg e szomorú feladat elvégzésével. Nem nagyon kellett őket sem buzdítani arra, hogy inkább védjenek, mint vádoljanak. Megtették ezt maguktól is. Akiket már semmikép sem sikerült igazolni, azokról remegő kézzel írták meg, hogy résztvettek a magyar mozgalomban. Szégyen volt ez akkor s titkolni való.

Mikor Scitovszky kézhez kapta ezeket az információkat, elindult Bécsbe, hogy könyörögjön kompromittált papjaiért és szerzeteseiért. A bűnbocsátás nehezen ment, hisz a bosszú ekkor még forrponton volt. Várni kellett. De e várás a börtönlakó papoknak keservesen kínos és hosszú volt. Közülük nem egy ronccsá lett, hasznavehetetlen tagja nemcsak az Egyháznak, de magának a társadalomnak is.

Nehezen tudtak várni a püspökök is. Újra és ismét konferenciáztak, memorandumot küldtek, minek azután az lett az eredménye, hogy a király hellyel-közzel rövidítette egyesek börtönbüntetését, a kisebb bűnösöket meg kiadta a püspököknek, hogy ők itélkezzenek fölöttük. Ez osztatlan örömet keltett mindenfelé.

[1] A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Jublieumi Névtára. 116—117. l.

A még hátralevő delinquensek jóreménységgel tekinthettek a szentszék itéletei elé, mert tudták, hogy nemcsak a puszta tényeket mérlegeli, hanem a jószándékot is, amely a legtöbb vádlott papban megvolt. Ilyen törvénykezés volt Szatmárott Szontágh Imre, Chrenko Lipót és Szabó József felett. Védelmét mind a három írásban adta be. A lényeget tekintve egyformák, azért elégségesnek tartom az egyik ismertetését. Szontágh elég hosszú beadványában így ír: Dicsértessék Jézus Krisztus! Főtiszteletű Szentszék! Főméltóságú és Kegyelmes Elnök! Főtisztelendő Ülnök Urak! Kegyes Uraim! A nemrég lefolyt politikai események mily varázserővel bírtak egyesekre és tömegekre nézve, véleményem szerint felesleges azoknak emlékét visszaidéznem, — méltóztatnak ugyanis tudni, miként nemcsak az ingatag, tapasztalatlan és könnyelmű ifjúság, hanem a higgadtabb gondolkozású és szilárd jellemű férfiak is ezrenkint — mintegy öntudatlanul — rohantak az előttük tátongó s vészt rejtő örvény felé, melybe csakugyan később nem annyira önvétségük, mint a körülmények által sodortatva a könnyenhívőség és megfontolatlanság gyászos áldozatai lettek. Ezen egy mentőoknak tekintetbe vételét, úgy látszik, az emberiség sorsa fölött őrködő Isten vigasz és remény forrásául tartá fönn többeknek számára. Ugyanis a mindennapi tapasztalás bizonyítása szerint a haza tévedt fiai fölött igazsággal párosult szigorral itélő bírák szemei előtt az említett ok, ha a vétségeknek nem is egészeni megsemmisítésére, legalább azoknak szelidebb szinbeni megjelenésére nem csekély anyagul szolgál. Ezen hitet, ezen reményt táplálom én is keblemben, midőn Főméltóságú és Kegyelmes Püspököm utasítása következtében igénytelen személyemet a Főtisztelendő Szentszéknek kegyességébe ajánlva tetteim és ügyem igazolására és a reám nehezülő bűnsúly tökéletes elenyésztésére a következő adatokat elősorolni bátorkodom.

Fölszólítván egy bizonyos találkozás alkalmával a Hunyadi nevet viselt 13. huszárzed Ezredese által — az ezrednél még betöltetlenül lévő tábori lelkészi állás elvállalására — alárendelt s jogszerű engedelmességet követelő szent hivatalomtól ösztönöztetve, eleve a Főtisztelendő Megyei kormányt körülményeimről értesítvén, alázattal fölkértem, kegyeskedne, ha teendő lépésemet helyesli, ügyemet előmozdítandó, a hadügyminisztériumnak ajánlani, — kérésem meg nem tagadtatott és csakugyan az érdemem fölötti ajánlólevél erejénél fogva tábori lelkésszé ki is neveztettem.

Mielőtt pedig szeretett Megyémtől megváltam volna, az érdemes Főtisztelendő Helynök Úrnál tisztelkedtem, az ő és a megye áldását és a szokásban levő elbocsátós biztosítólevelet kikérendő, — ezen irat mult év április 30-án 224. szám alatt kiadatván, elutaztam Kálmándra, hol akkor az ezred tartalékszázada állomásozott — két egész hónapig időzvén a megye keblében, csak július hó elején rendeltettem a szentesi kórházhoz s ott végeztem be működéseimnek alig pár hétre terjedő fonalát, míg végre az általános fegyverletétel után az orosz parancsnoktól még most is meglevő úti levéllel ellátva, szüleim körébe érkeztem, hol is dacára folytonos betegeskedésemnek, szokott ájtatosságaimat lehetőleg elvégezve s a helybeli Nagyontisztelendő lelkész Úrnak adandó alkalommal segédkezet nyujtva mindeddig időztem.

Az elősoroltakból méltóztatnak Főtisztelendőségtek átlátni, miként az általam viselt hivatalért nem esengtem, hanem arra fölszólítva voltam, fölszólíttatván annak elnyeréseért nem önfejűleg, hanem a Főtisztelendő megyei kormány beleegyezésével működtem, tetteim tehát nem a nyakasság, forradalmi viszketegség és dac, hanem a törvényes eljárás, egyházi rendeletek iránti hódolat és fiúi engedelmesség bélyegét s szinezetét viselik homlokukon.

Az ok pedig, mi nyugalmas állásom elhagyására késztetett, tapasztalatlan ifjúkoromnak róvható fel. Isten az ember keblébe lángfolyamot öntött, mely egyedül képes kedvessé tenni az életet; e szent erőt kötelessége mindenkinek fölhasználni, hogy rendeltetéséhez képest kitűzött és választott pályáján minél inkább előbbre haladva egyedül csak jót és nemeset mívelhessen. Nem csoda tehát, ha én is ifjúkoromat nagyon is kielégítő s a munkásságnak tágasabb tért nyitó elnyerhetésétől elkábítva, öncsalódásaimban elmerültem. Nem politikai elv tehát, hanem azon remény, hogy a jelenben állomásomon javíthatok — a jövőre nézve pedig szent hivatalom szigorú s ernyedetlen betöltése által érdemeket gyűjthetek — ezen egyszerű ok vezérlett egyrészről tetteimben, de volt másrészről egy sokkal fönségesebb indok, mely az ajánlott hivatal elfogadására ösztönzött — Isten — az emberi gondolat és a kebel legbensőbb érzelmei fölött egyedül igazságosan itélő Isten előtt tudva van, mennyire volt megilletődve lelkem azon, szavakkal eléggé ki nem fejezhető romlottság, erkölcsi sülyedés és féktelenség miatt, mely e hon lakóinál általánosan, de főleg a katonaságnál magát a vallást is veszélyeztetve elterjedt; ezen áradatként mindenfelé elözönlött rossznak részletes meggátlására elhatároztam gyenge erőmet és csekély tehetségemet felhasználni, állást pedig választottam azon részről, hol a veszély a legfenyegetőbb volt. Tábori lelkésszé kineveztetvén, ezen nagyhatáskörű állást elfoglaltam, keblemben a leghőbb ragaszkodást, a legbensőbb kegyeletet táplálva a Fölséges Uralkodó család iránt s ennek érdekeit előmozdítani, a fölzavart kedélyeket részére megnyerni legszentebb kötelességemnek ismertem. — De fájdalom! szavaim a pusztába elhangozva csak csekély visszhangra találtak, dacára ennek, elveimhez mindvégig híven ragaszkodva, mit tökéletesen helyrehozni a hivatalom körébe esők közé a Fönséges Uralkodóház

érdekeit illetőleg nem tudtam, azt még jobban rontani legkevésbbé sem segítettem elő, ugyanis a szokott vasár- és ünnepnapokon szorgalmasan tartott isteni szolgálattal egybekapcsolt szentbeszédeim legtávolabb az izgatási szándoktól, egyedül csak az érdeklettek kicsapongásaira, istenkáromlás és más kihágásaikra vonatkoztak. Távol a harc terétől, béke után sóvárgó polgárok körében, a szentesi kórháznál lelki vigaszt szükséglő, részint nehéz sebekben, részint epemirigyben sinylődő betegek körül foglalkozva, élveztem azon a világ minden kincseinél többet érő benső magasztos örömet, mit főleg a katholikus papnak szent hivatala s kötelessége hív betöltése nyujt. Ezen kórháználi létem alatt több császári fogoly katonákat, kik typhus s epemirigyben haltak el, ellátván elébb őket a halottak szentségeivel, kisértem az örök nyugalom helyére.

Igazolásomra több adatokat felhozni nem tudok, ezek fölött bizonyítson még mellettem Főtisztelendőségtek előtt eléggé ismeretes multom, kezeskedjen a jövő. Remélem, hogy Főtisztelendőségtek, midőn ügyemet szigorú birálat alá veendik, elég okot találand fölmentésemre; adja az Ég, hogy e reám nézve igen jelentékeny nap minél előbb felderüljön! Ebben összpontosulnak óhajtásaim, ez napontai imámnak foglalatja; nem szűnvén meg egyszersmind a Fönséges Uralkodó Családra, Főméltóságú s Kegyelmes Püspököm s Főtisztelendőségtek becses s érdemdús életökre az Ég ezer áldásait lekönyörögni.

Ki is magamat Főtisztelendőségtek tapasztalt kegyességökbe, ügyemet igazságszeretetökbe ajánlva maradok a Főtiszteletű Szentszéknek Orosházán, Tavaszelő 10-én, 1850., legalázatosabb szolgája Szontágh Imre.[1]

[1] Szatm. püsp. Levélt.: Sacerdates compromissi iratcsomó. Az iratokat Pakots Károly irodaigazgató úr volt szíves rendelkezésemre bocsátani Szatmárról.

A kegyesség is, de meg az igazságszeretet is megvolt. Többi társaival együtt szemináriumi fogságot kapott, amit szivesen is fogadott, nemcsak azért, mert csupán hat hétre szólt, de mert otthon lehetett paptársai körében.

Hasonlókép folyhatott a törvénykezés a többi egyházmegyékben is. Sajnos, az erre vonatkozó adatok a legtöbb helyen hiányoznak. Az itéletek kiállása után ugyanis még mindig nem szűntek meg a zaklatások katonai hatóságok részéről. A püspökök tehát, hogy egyszersmindenkorra megmentsék papjaikat, megsemmisítették azokat az iratokat, amelyek adatokat tartalmazhattak. Ez az oka, hogy a legtöbb érseki és püspöki levéltárban megtaláljuk a «sacerdotes compromissi» iktatását, de az iratcsomókat nem. Mint a váci 1849-es iktatókönyv egy későbbi beírással jelzi: az iratok felsőbb utasításra megsemmisítettek.[1] El kellett tüntetni, nehogy újabb üldöztetés érje azokat, kik síkra szálltak az 1848/49-es függetlenségért.

A magyar világi társadalommal tehát együtt vérzett az egyházi is. Rombadőlt templomai, üldözött gyermekei, fogságra vetett papjai, de leginkább rabigába hajszolt szent hazája tépte-marta szívét-lelkét. Csupa rom, üszök és pusztulás környékezte.

[1] Váci püsp. Levélt.: 1849. Iktató-könyv. 4177. sz.

9. Felhasznált irodalom.

A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Jubileumi Névtára. Budapest 1902.
A magyar forrad. titkos levéltára. Pest 1850.
A szatmári püspöki egyházmegye Emlékkönyve 1804—1904. Szatmár 1904.
Abafy-Szokoly: Hazánk (tört. közlöny). IX. k. 1885. évf.
Ambrus József: Paphonvédek Albuma. Nagykikinda 1892.
Aschenbrier Antal: A Kath. Egyház Autonómiájáról... Budapest 1893.
Bagossy-Balázs stb.: Az Erdélyi Katholicizmus Multja és Jelene. Dicsőszentmárton 1925.
Békefi Remig: A Magyarországi Ciszterci Rend milléniumi Emlékkönyve. 1896.
Emlékirat az 1847/8. országgyűlés alatt Posonban tartott püsp. tanácskozmányokról. Pest 1866.
Endlicher S. L.: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Sangolli 1849.
Emlékkönyv gróf Klebelsberg Kunó születésének 50. évfordulóján. Budapest 1925.
Fejér György: Codex diplomaticus. 5 k. I—II. III. Vol. Budae. 1829—30.
Főrendi Napló az 1847/8. országgyűlésen. 1848.
Friedjung Henrik: Österreich von 1848—60. T. K. Stuttgart 1908.
Füssy Tamás: IX. Pius pápasága. 3 k. Budapest 1878.
Gams Bonifác: Geschichte der Union, Kirchengeschichte. Regensburg 1868.
Görgey Arthur: Életem és Működésem Magyarországon az 1848 és 1849. években. Budapest 1911.
Gracza György: Az 1848/49-iki Magyar Szabadságharc Története. 5 k. Budapest 1894.
Haller-Karácsonyi: Történelmi Hazugságok. Budapest 1890.
Hazánk. 1848. évf.
Hergenröther I.: Spaniens Verhandlungen mit dem röm. Stuhle. (Archiv für K. Kirchensrecht XII. k.)

Hock János: A magyar főpapság. Budapest 1897.
Hohenauer-Varga: A Szabadságharc Emlékalbuma. Kassa 1898.
Holzwarth-Szabó: Világtörténet. 9 k. Temesvár 1892.
Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország Történelméből. 3. k. Pest 1868.
Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története. 3 k. Genf 1865.
Horváth S.: Graf Ludwig Batthyany, ein politischer Martyrer. Hamburg 1850.
Irsik Ferenc: B. e. Hám János szatmári püspök élete. Szatmár 1894.
Kacziány Géza: A magyar vértanuk könyve. Budapest 1905.
Karácsonyi J.: Magyarország Egyháztörténete 970—1900. Budapest 1915.
Karok és Rendek Naplója az 1847/8. országgyűlésen. 1848.
Kemény István br.: Fekete könyv. 1849.
Kemény Zsigmond br.: A forradalom után. Még egy szó a forradalom után. Budapest 1908.
Kiss-Sziklay: A kath. Magyarország. 2 k. Budapest 1900.
Kováts Sándor: A csanádi papnevelde története. Temesvár 1908.
Közlöny. 1848 és 1849. évf.
L'ami de la Religion. Paris 1848.
Lonovics József: A Josephinizmus. Bécs 1859.
Magyar Kultúra. 1922. évf.
Márki Sándor: Az 1848/49-ik évi Szabadságharc története. A magy. nemz. tört. X. k. Budapest 1898.
Moulart N.: Az Egyház és az állam. 2 k. Budapest 1884.
Munkások Ujsága. 1848. évf.
Nemzeti Ujság. 1848. évf.
Netlement: Hist. de la Restauration. 3 k. Paris 1860.
Notter Antal: A Szent István-Társulat Története. Budapest 1904.
Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. 2 k. Budapest 1869.
Pejakovics: Aktenstücke zur Geschichte des Kroat.-slav. Landtages und der nationalen Bewegung v. J. 1848. Wien 1861.
Pesti Hirlap. 1848. évf.
Pethő Sándor: A szabadságharc eszméi. Budapest 1916.
Pethő Sándor: Világostól Trianonig. Budapest 1925.
Pulszky Ferenc: Életem és Korom. 4 k. Pest 1880.

Rapaics Raymund: Egyetemes Egyháztörténelem. 3 k. Eger 1886.
Religio és Nevelés. 1848—52. évf.
Rivaux: Cours d'histoire ecclesiastique. 3 k. Lyon 1864.
Roskoványi Á.: Monumenta Catholica. II. k. Pécs 1847.
Rónay Jácint: Naplótöredékek. Hetven év reményei és csalódásai. Nyomtatott kéziratul tíz példányban. I. K.
Sammlung der für Ungarn erlassenen a. h. Manifeste und Proclamationen u. s. w. Ofen 1850.
Scharpff: Vorlesungen über die neueste Kirchengeschichte.
Schwarz G.: Ist die Römische Kirche eine Kirche oder ein Staat? Leipzig 1885.
Sörös P.: A Pannonhalmi Főapátság Története. VI. k. Budapest 1916.
Steier L.: Az 1849-iki Trónfosztás.
Steier L.: Görgey és Kossuth.
Steier L.: Haynau és Paskievics.
Századok. A Magy. Tört. Társ. közlönye 1867—1926.
Szegfü Gy.: Három Nemzedék. Budapest 1922.
Szemnecz Emil: Katholikus Autonómia. Budapest 1897.
Szeremlei Samu: Magyarország Krónikája az 1848 és 1849. évi forrad. idejéről. 2 k. Pest 1867.
Széchényi István: Naplói. Budapest. 1884.
Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfiai 1848 és 49-ben. Pest 1850.
Szilágyi Sándor: A magyar forradalom napjai 1849 júl. 1. után. Pest 1850.
Szilágyi Sándor: A magyar forradalom története 1848 és 49-ben. Pest 1850.
Szögyeny-Marich L. országbíró Emlékiratai. Budapest 1917.
Tájékoztató folyóirat. 1883. évf.
Tillmann Béla: 1848: XX. t.-cz. Esztergom 1904.
Tillmann Béla: Elrendeli-e az 1848: III. t.-czikk a parlamenti kormányt? Budapest 1906.
Tiszavidéki Ujság. 1849. évf.
Theiner: Die Neusten Zustände der kath. Kirche beider Ritus in Russland . . . Augsburg 1841.
Thureau-Dangin: Histoire de la monarchie de Juillet. 3 k. Paris 1884.
Túri Béla: A főkegyúri jog és az autonómia. Budapest 1907.
Wiener Zeitung. 1848—49. évf.
Winter-Feidzug, Der 1848—1849, in Ungarn u. s. w Wien 1851.

TARTALOM.

1. Bevezetés. Az Egyház a XIX. sz. forradalmaiban ... ... 3—30
Napoleon bukása. — A Szentszövetség. — Az Egyház a különböző áramlatokban. — Az 1820. spanyol katonai forradalom. — Pusztítás az Egyházban. — Portugál forradalom. — Az olasz mozgolódások. — Eredményei. — A görögök szabadságharca. — A keresztények üldözése. — A forradalom lokalizálása. — Az 1820—30. decennium. — A középső és északi országok forradalmai. — Közviszonyok Franciaországban. — A júliusi forradalom. — Hatásai. — A német-alföldi forradalom. — Eredménye. — A német államok antikatholikus politikája. — Skizmatörekvések Lengyelországban. — A katholikusok megrövidítése. — A déliek újabb forrongása. — Az Egyház újabb sanyargatása Spanyolországban és Portugáliában. — A karbonárik próbálkozása. — A febr. 22-iki párisi forradalom. — Az Egyház jogainak kezelése. — A júniusi forradalom. — Affré érsek halála. — A német kormányok egyházellenessége. — Az Unita Italia. IX. Pius szerepe. — Az osztrák-magyar monarchia a XIX. sz.-ban. — Reformtörekvések a monarchiában. — Reformok hazánkban 1848-ig.
2. Az Egyház és az átalakulás ... ... 31—62
A forradalmak közössége. — A magyar forradalom kezdete. — Kossuth a vezérszerepben. — Széchenyi sötét sejtései. — Kettejök közti különbség. — Az Egyház állásfoglalása. — Az 1790. X. t.-c. felvetése. — Márc. 15-ike Pesten. — A márc. 17-ik kir. kézirat. — Állami függetlenségünk kivívása. — Hatása a magy. kath.

Egyházban. — Az enciklikák. — Hálaadó istentiszteletek. — A papság a rend és béke szószólója. — Az Egyház és az állam barátságos viszonya. — Az izgatások. — A jogkivívások napjai. — Az Egyháziak mulasztása. — Ennek reakciója a papságnál. — Egészséges egyházi reformmozgalmak. — Az Egyház jogainak védelme. — Kath. irodalmi vállalkozás. — A vallásos és a hazafias érzés nevelése.

3. Az Egyház és a reform-törvényhozás ... ... 63—87
Az Egyház aggódó tekintete a jövőbe. — Ennek oka. — A papi tized eltörlése. — Az erről szóló törvényjavaslat. — Tárgyalása az alsó- és felsőtáblán. — A kártalanítás — A király apostoli jogainak kérdése. — Gyakorlásának módozata. — Az erről szóló memorandum. — Királyi intézkedés. — Hiányossága. — A püspöki kar elvi álláspontja. — Az érseki s püspöki székek betöltése. — A törvényhozás további útja. — A debreceni petició. — Kossuth javaslata a görög keleti vallás ügyében. — Sárkány és Kossuth vitája. — A katholikusok sérelmei. — A kath. államvallás megszüntetése. — A katholikusok peticiója az autonómiáért. — A petició sorsa és bukása. — Ennek okai.

4. Az Egyház autonómikus szervezkedése ... ... 88—125
Az ápr. 9-ik konferencia. — Végzései. — Felhívások a szervezkedésre. — A világiak és az egyháziak tömörülése. — Az esp. kerületek munkája. — Eötvös átirata. — Az egyházmegyei zsinatok. — Jellemzésük. — Az egri zsinat. — Az erdélyi szervezkedés. — A státus és az egyházmegyei gyűlés. — A kath. státusjogok körvonalozása. — A szerzetesrendek káptalanjai. — A bencések határozatai. — A püspöki kar elismerő levele. — A kegyesrendiek szabályellenes káptalanja. — A püspöki kar vétója. — A gyűlés lefolyása. — Jellemzése. — A jászóvári forradalmi nagykáptalan. — Előkészület. — Munkálata. — Ellentétek a káptalan s a prépost között. — Kiegyenlítése. — A prépost által összehívott káptalan. — Kontroverziák. — A szerzetesi törekvések összegezése. — A papnevelés

reformja. — A Pázmáneum ügye. — A gör. kath. érsekség felállítása. — Az Unió révén előállott új helyzet rendezése. — A Nemzeti zsinat kihirdetése.

5. Az iskolák laicizálása ... ... 126—139
Politikai helyzet 1848 nyarán. — A radikális sajtó. — Az első népképviseleti országgyűlés megnyitása. — Közjogi reformkísérlet. — Az Egyház iskolai munkásságának a megtámadása. — A júl. 20-iki iskolai kongresszus. — A kormány iskolapolitikája. — Az elemi- és középiskolák reformja. — A tanítórendek felszólalása. — Eötvös távozása. — A honvédelmi bizottmány megalakulása. — A kath. konviktusok megszüntetése. — A Religió és a Nevelés éles bírálata. — A püspöki kar tiltakozása. — A protestánsok szept. 1-i zsinata. — Perbefogatások.

6. A szabadságharc és a klérus... ... ... 140—168
Animozitás a klérussal szemben. — Az elszakadási törekvések délen. — Az udvar kétlaki politikája. — Batthyány kísérletezése az ellentétek megszüntetéséért. — A türelmetlen magyar politika. — A nádor távozása. — Lamberg kir. biztos törvénytelen küldetése. — Meggyilkolása. — Batthyány lemondása. — A forradalmi korszak. — A felelősség kérdése. — A magyarság fegyveres megtámadtatása. — A papság felhívása a honmentésre. — A papság, mint a nép vezére. — Üldöztetése Jellasics által. — Az ország pénzügyi helyzete. — Az Egyház áldozatkészsége. — Kórházak felállítása. — Vigasztaló szózata a néphez. — Békeközvetítése Olmütz és Pest között. — Trónváltozás. — Következményei. — Az önvédelmi harc megindulása teljes erővel. — A paphonvédek. — A harangok hadbavonulása. — Az Egyház szabadság- és honszeretetének apológiája.

7. Az Egyház a hazafiatlanság vádja alatt ... 160—213
Schvarc G. egyházellenes felfogása. — Az ellenforradalmiság vádja. — A szekularizáció. — A szerzetesrendek bizonytalansága. — Szemere B. támadása. — A Zichy D.-féle ügy. — Az állam gyanupere. — Kossuth fenyegetése. —

Lukács Sándor első szereplése Győrött. — A győri szeminárium és könyvtár lefoglalása. — Váci események. — A harangok rekvirálása. — A főkegyúri jog vitája. — Az irgalmasrendi provincia kettéosztása. — Muraköz kihasítása a zágrábi főegyházmegyéből. — A papság katonai privilégiumának a megtámadása. — Hám felirata. — Kormányintézkedés. — Eötvös felhívása a lelkészekhez. — A nép izgatása a papság ellen. — A ceglédi «papitanács». — Jelentgetések és zaklatások. — Windischgrätz bevonulása Pestre. — A papság üdvözlése. — Meghódolás, annak okai. — Az 1849 jan. 20-iki körlevél. — Szerzőinek üldözése. — Vésztörvényszékek. — Mericzay és Hernoegger kivégeztetése. — Újabb vád Hám ellen. — Szenvedése. — Eljárások a papság ellen a különböző egyházmegyékben és szerzetesrendekben. — A renegátság vádja. — Az ellentétek kiküszöbölhetetlensége.

8. Az utolsó akkordok ... ... 214—250
Windischgrätz jelentése. — A békepárt. — A nemzet utolsó erőfeszítése. — A márc. 4-iki alkotmány. — A tavaszi hadjárat. — Az orosz segítség kérdése. — Az ápr. 14-iki detronizáció. — Hatása az egyházi körökben s a hadseregben. — A külföld felszólítása. — Felhívás az orosz elleni ker. háborúra. — Országos bőjt, ima, harangoztatás és körmenet. — A kormány visszaérkezése Pestre. — A kath. autonómia újabb felvetése. — Az orosz betörés. — Az utolsó felvonás. — A világosi fegyverletétel. — A vérbosszú. — Lloyd támadása a magy. klérus ellen. — A papság bünhődése. — Hám és társainak letétele. — Az elítéltek a különböző egyházmegyékben és rendekben. — Purifikáció. — Az Egyház jótékony szerepe az elnyomatás küszöbén.

9. Felhasznált irodalom ... ... 251—253

A SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

sorozatában eddig megjelentek:

1. *Zubriczky Aladár dr.:* Jézus élete és a vallástörténet. (Elfogyott.)
2. *Wolkenberg Alajos dr.:* A teozófia és antropozófia ismertetése és birálata.
3—4. *Wolkenberg Alajos dr.:* Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene. (Elfogyott.)
5—6. *Balanyi György dr.:* A szerzetesség története.
7—8. *Alszeghy Zsolt dr.:* A XIX. század magyar irodalma.
9. *Miskolczy István dr.:* Magyarország az Anjouk korában.
10. *Palau-Timkó Jordán:* Krisztus útján. A katholikus tevékenység főelvei.
11. *Quadrupani-Babura László dr.:* Útmutatás jámbor lelkek számára.
12. *Prohászka Ottokár:* Elbeszélések és utirajzok. (Elfogyott.)
13. *Trikál József dr.:* Természetbölcselet.
14. *Bognár Cecil dr.:* Értékelmélet.
15. *Prohászka Ottokár:* A bűnbocsánat szentsége.
16. *Babura László dr.:* Szent Ágoston élete.
17. *Lepold Antal dr.:* Szalézi szent Ferenc válogatott levelei. (Elfogyott.)
18. *Áldásy Antal dr.:* A kereszteshadjáratok története.
19. *Marosi Arnold dr.:* Átöröklés és nemzetvédelem.
20. *Zoltvány Irén dr.:* Erotika és irodalom. (Elfogyott.)
21. *Horváth Sándor dr.:* Aquinói szent Tamás világnézete.
22. *Balogh Albin dr.:* Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt.
23. *Marczell Mihály dr.:* A katholikus nevelés szelleme.
24—25. *Motz Atanáz dr.:* A német irodalom története.
26. *Babura László dr.:* Szent Ambrus élete.
27. *Márki Sándor dr.:* II. Rákóczi Ferenc élete.
28. *Kiss Albin dr.:* A magyar társadalomtan története.
29. *Szabó Zoltán dr.:* A növények életmódja.
30. *Weszelszky Gyula dr.:* A rádium és az atomelmélet.
31. *Balanyi György:* Assisi szent Ferenc élete.
32. *Dávid Antal:* Bábel és Assúr. I. Történet.
33. *Fejér Adorján:* Római régiségek.
34. *Balogh József:* Szent Ágoston, a levélíró.
35. *Babura László dr.:* Szent Jeromos élete.
36. *Karácsonyi János dr.:* Szent László király élete.
37. *Miskolczy István dr.:* A középkori kereskedelem története.
38. *Szémán István dr.:* Az újabb orosz irodalom.
39. *Bán Aladár:* A finn nemzeti irodalom története.
40. *Trikál József dr.:* A gondolkodás művészete.
41. *Kühár Flóris dr.:* Bevezetés a vallás lélektanába.
42. *Babura László dr.:* Nagy szent Gergely élete.
43—44. *Kühár Flóris dr.:* A keresztény bölcselet története.
45. *Weszely Ödön dr.:* Korszerű nevelési problémák.
46. *Somogyi Antal dr.:* Vallás és modern művészet.
47. *Divald Kornél:* Magyar művészettörténet.
48—49. *Birkás Géza dr.:* A francia irodalom története.
50. *Wodetzky József dr.:* A világegyetem szerkezete.
51. *Záborszky István dr.:* Rabindranath Tagore világnézete.
52—53. *G. Kurth—Michel K.:* A modern civilizáció kezdetei.
54—55. *Dávid Antal:* Bábel és Assúr. II. Művelődés.
56. *Horváth Jenő dr.:* A modern Amerika története.
57. *Balogh Albin dr.:* Ország és nyelv.
58. *Meszlényi Antal dr.:* A katholikus egyház és az állam 1848/49-ben.
59—60. *Radó Polikárp dr.:* A kereszténység szent könyvei. I. Ószövetség.
61. *Kecskés Pál dr.:* A házasság etikája.
62. *Huszár Elemér:* A katholikus házasságjog rendszere.